This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Det skandinaviske

Litteraturselskabs

Skrifter.

Nittende Bind.

ASTOR LIBRARY
NEW-YORK

Kjöbenhavn.

Trykt og forlagt af Andreas Seidelin,
Hof- og Universitets-Bogtrykker.

1823.

Digitized by Google

NEW YORK
PUBLIC
LIBRARY

Digitized by Google

INDHOLD.

Side

Nogle Bemærkninger over vore gamle danske Folkeviser. Af Professor C. Molbech 1

Om de Foranstaltninger, ved hvilke Athenerne søgte at forebygge og straffe ulovlig Besiddelse af deres Borgerret. Af Professor F. C. Petersen . . 147

De gamle Ægypters Forestillinger om Underverdenen og Tilstanden efter Döden. Af Professor B. Thorlacius . . 165

Udsigt over Snorre Sturlesöns Liv og Levnet. Ved Professor Finn Magnussen 223

Om det deels Ugrundede deels Overdrevne i de Klager, som overalt i Danmark föres over Pengemangel. Af Justitsraad J. Thomsen 275

Digitized by Google

Almindelige Bemærkninger over Papirpengenes Natur, over den Grund, hvorpaa deres Værdie beroer, iscerdeleshed med Hensyn paa Pengevæsenet i Danmark. Af Conferentsraad Tetens 323
Udsigt over Hexeprocesserne her i Norden. Af Professor Nyerup. (Fortsættes) 339

Digitized by Google

Nogle Bemærkninger over vore gamle danske Folkeviser

af

C. MOLBECH.

(En Prøve af Forelæsninger over det danske Sproges og den danske Nationallitteratnrs Historie).

De ældste danske Sprogmonumenter, som Tiden har levnet os, naae i deres Alder op i det 12te, 13de og 14de Aarhundrede. Inden vi nærme os de sildigere Tider, og ligesom paa Overgangen til det Tidspunkt, da en større Mangfoldighed af danske Sprogværker, en mere fuldstændig Litteratur i vort Modersmaal begynder at fæste vor Opmærksomhed, möder et eget og mærkværdigt Phænomen i den danske Sprogverden: de först i en sildigere Tid samlede og optegnede *Folkeviser*, hvis Sprogform vel synes at sætte dem længere ned i Ti-

Digitized by Google

den, end det sildigste af hine Aarhundreder; men hvis Aand og Indhold tildeels synes at maatte tilhöre en langt tidligere Alder. — Disse Fostre af vort Fædrelands nationale Poesie fortiene saameget mere en nærmere Betragtning, som deres Udspring af Folkets dybeste og mest eiendommelige Natur stempler dem som den danske Nations og det danske Sprogs fuldkommen nationale Affödninger. Som saadanne have de i en Række af Aarhundreder levet i vore Forfædres Minde; fra Slægt til Slægt har Folket bevaret dem som en kostelig Arv, og i de gamle Digtninger altid gienkiendt sig selv og hvad den var udsprunget af Poesiens indfödte Rod og fædrelandske Kilde. For at kunne betragte hine danske Folkeviser fra det rigtige Synspunkt, og bestemme deres Charakteer og eiendommelige Natur, deres poetiske Værdi og det Forhold, hvori de staae til Poesien i dens sildigere, mere udviklede Form, forudsende vi følgende almindelige Betragtninger over den saakaldte Natur- eller Folke-Poesie.

I den menneskelige Natur, saa tidlig, som den hæver sig over det laveste Trin af Tilværelsen, hvor den falder sammen med en næsten blot dyrisk eller fysisk Existents, yttrer

sig en kiendelig Stræben ud over det sandselige Liv i den ideelle Verdens Regioner. Den blotte fysiske Nyden tilfredsstiller kun Dyret og den allerraaeste menneskelige Natur, paa det Trin af Tilværelsen, hvor denne netop kummerligen opholdes og forplantes, og hvor dorsk Ladhed er Kræfternes eneste Hvile og Spændingsmiddel, efter de Anstrengelser, som det dyriske Livs Opholdelse fordrer. Mennesket, saasnart det föler sig selv og sin udviklede Siælskraft, fordrer en Virkekreds, et Stof for de Evner, som ere den menneskelige Aand medfödte, og som enhver Cultur bringer til at fremspire, ligesom Solvarmen det i Jordens Skiöd giemte Frökorn. Disse Evner ere af höist forskiellig Art og Beskaffenhed, men lade sig dog vel henföre til tre Hovedclasser, eftersom de fornemmeligen udrinde enten af Fornuftens, Fölelsens eller Phantasiens aandelige Virkekraft. I ethvert Tilfælde vise de hen til noget udenfor den sandselige Tilværelse, som Mennesket ved de lavere physiske Kræfter ikke kan opnaae og tilegne sig, og som det dog föler en dyb Trang til. Mennesket er ingen Maskine, der fölger med mechanisk Bestemthed en vis foreskreven Gang. Det har i sit

Digitized by Google

dybeste Indre en Bevidsthed af Siælens, over Natur-Nödvendigheden ophöiede Frihed, som ved Erkiendelsens og Villiens Kraft formaaer at hæve det over den sandselige Tilværelses Baand og Skranker. Lænket ved disse Baand til den jordiske Verden, med dens Mangler, Savn og Ufuldkommenheder, er dog Mennesket ved hiin aandelige Frihed i Stand til at sætte sig i Besiddelse af en ædlere og fuldkommenere Tilværelse, end den, som nogen sandselig Nydelse formaaer at tilveiebringe; og i Stedet for at denne kun slöver og nedbryder sig selv, vinder enhver aandelig Kraftyttring i Styrke, i Varighed og indvortes frugtbart Liv, jo mere den öves og bruges.

Forskiellig og mangfoldig i sin Art er denne Yttring af Aandens höiere Kræfter hos Mennesket; men deri er den stedse sig selv lig, at den, ubunden af Sandseverdenens Indskrænkninger, deelagtiggiör Mennesket i det ideale Livs Uendelighed, eller aabner det Veien til en stigende Udvikling af Kræfter og Egenskaber, hvis Natur er en evig voxende, en ubegrændset og aldrig sluttet Stræben imod det Fuldendelsens Maal, der ligger uden for den jordiske Tilværelses Grændser. Trangen til en

Digitized by Google

saadan Udvikling af de höiere Evner og Kræfter, som den evige Magt, af hvis Væsens Uendelighed det skabte Alt er et fremstraalende Billede, nedlagde hos de Dödelige, yttrer sig hos Mennesket, saa tidligt som dette bliver sig selv og sin Natur bevidst. Folkene, endog paa det laveste Culturtrin, de Vilde, der endnu ligge udenfor det selskabelige Livs og den deraf udspringende Dannelses yderste Grænser, have i det mindste en dunkel Anelse om noget Bedre, Höiere, Mægtigere, Lykkeligere eller Fuldkommere end det, som deres sædvanlige Tilværelse medförer og som Sandserne yde dem. — Uden at kunne opholde os ved at vise, hvorledes de förste svage Spor af Bevidsthed om et höiere aandeligt Liv hos Mennesket, i den yderste Grad af Raahed, tiltage og danne sig med den fremskridende Cultur, nöies vi her nöies med at bemærke: at tilligemed den förste Spire til religiöse Ideer, eller Anelsen om et udödeligt Grundvæsen hos Mennesket, finde vi Drift og Evne til *Poesie*, eller Stræben efter at indklæde det vaagnende Aandelige ved Phantasiens Hielp i billedlig Tale eller *Sang*, endog i Menneskeslægtens og Nationernes tidligste Barndom; og denne Barn-

Digitized by Google

domstilstand kiende vi ikke blot historisk, eller af Mindesmærker, men i den tilværende Virkelighed hos vilde Folkefærd, hvis Tilstand, i forskiellige Grader af större og mindre Raahed og Ucultur, omtrent kan vise os, hvorledes selv de mest cultiverede Nationer engang i hiin Fortid, der ligger bag al Historie, have været beskafne.

Er nu Poesien ligesom Mennesket medfödt, saa maa dens Art og Væsen ogsaa af den rene menneskelige Natur lade sig forklare. Den poetiske Sands og Evne er nemlig ligesaa lidt en konstig Vext, der blot i den höiere Cultur Drivhuse kan fremspire og opklækkes, som den er en ganske vild Plante, der overalt og i enhver Jordbund lige godt voxer, trives, blomstrer og bærer moden Frugt. Men den er ei selv ligesom en Frugt af Menneskets overskydende aandelige Kraft, en Yttring af Siælens frie Virksomhed paa Phantasiens Vei, hvorved den stræber, under en anskuelig eller billedlig Form, at forbinde Ideerne, de lyse Tankeglimt fra et höiere Liv, med den jordiske Tilværelses ydre Phænomener. Phantasien, som er en af de förste og tidligste Siæleevner, der vækkes hos Mennesket, nöies ikke

Digitized by Google

paa et höiere Udviklingstrin med dunkle, ubestemte Skyggebilleder; men søger overalt det Stof, som den kan danne og forbinde til harmoniske Skikkelser; og jo lykkeligere, jo friere Tilværelsen er, desto skiönnere og mere livfulde ville disse Skikkelser vise sig. Jo mere Mennesket, uden udvortes Tryk, kan overlade sig til den frieste og naturligste Udvikling af dets Kræfter: desto mere vil Konst og Poesie vise sig som rene og umiddelbare Frugter af Menneskets lykkeligste Livsmomenter og ædelste Aandsvirken. Thi ligesom de musicalske Toner ere Klangen, eller den udvortes Lyd af en indvortes Harmonie, saaledes er Poesien en Klang af den harmoniske Stemning hos Mennesket, hvori det sættes ved en vis Art af aandelig Virksomhed, der bringer dets indre Væsen i samstemmende Berøring med en udvortes Verden og dennes forskiellige Former og Yttringsmaader.

Poesien, som enhver menneskelig Aandsyttring og Aandsvirkning, staaer unegteligen i et vist Forhold til Aandens Udvikling og Dannelse ved selskabelig Cultur; men paa en egen Maade er dette Forhold sat for Poesien. Thi ligesom *Phantasien*, eller Evnen til at bringe

Digitized by Google

individuelle Forestillinger til umiddelbar Anskuelse for Sielen, vel kan kaldes en af de *frieste*, de mest *universelle* Sieleevner, som neppe nogen menneskelig Aandsvirken kan undvære, saaledes er ogsaa *Poesien*, der fortrinligen grunder sig paa og er et Resultat af denne Evne, mere end nogen anden menneskelig Aandsyttring, *fri* og uafhængig af mange udvortes Betingelser for Menneskeslægtens Dannelse. Som *Konst* betragtet, eller i sin mere udviklede, i *Formen* fuldkomnere Art, kan Poesien ikke undvære den höiere selskabelige Dannelse, som *til en vis Grad*, og hvor den ikke gaaer over til Yderligheden af en fordærvet Yppigheds Forfinelse, er gunstig for hiin ædlere Udvikling af Konsten; men i sine *Elementer* er den poetiske Sands til hos enhver sund og rigtig organiseret menneskelig Natur; og det poetiske Stof, i större eller mindre Omfang, kan vi finde endog hos Folkeslag, der, langt fra at besidde en forfinet Cultur, nærme sig Vildhedens Tilstand. Thi da dette Stof ikke blot hentes fra udvortes Gienstande; men kan tage sit Udspring af den indre menneskelige Natur, som meget vel uden hiin Cultur kan besidde levende Phantasie, dybe og stærke Fø-

Digitized by Google

følelser og en vis Kraft i Tanken: saa udelukker hverken Raahed, eller Mangel paa det dannede selskabelige Livs Tankerigdom, Mennesket fra Anskuelse og Uddannelse af poetiske Ideer*). Vel maa disses Kreds blive snever hos et Folk, hvis Erfarings Omfang er meget begrændset, hvis Aand endnu ei har modtaget den rigere Udvikling, som Videnskaberne alene give — men ikke desmindre see vi, at en digterisk Evne, selv i dens Raahed, eller rettere i dens simple Naturlighed, er i Stand til, *med* forunderlig levende Kraft og Virkning at benytte de Ideer, som ere til dens Raadighed, og at klæde et mangengang höist indskrænket Stof i meget poetiske Former**).

*) Man kan herpaa nævne selv de gamle Nordboer til Exempel; thi kun Fordom og Partiskhed vil negte enten deres *Raahed*, eller deres *nationale Poesies* Værd og Betydenhed. (Om Liigheden imellem de *ossianske* Digte og de *nordamericanske Vildes* Krigssange, Grav-Sange, historiske Lov-Sange over Forfædrene, m. m. s. *Herders* Schr. z. sch. Litt. und Kunst. II. p. 15).

**) "Jo *vildere* — siger Herder — d. e. jo mere levende og frit virkende et Folk er (thi mere vil dette Ord ikke sige) desto vildere, d. e. desto mere levende, frie, sandselige, lyrisk-hand-

Digitized by Google

Saaledes som vi endnu finde det hos mange vilde eller lidet cultiverede Folkefærd, at Poesien ikke er nogen udelukkende Eiendom for enkelte, ved Genie, Talent og Dannelse udmærkede Individer, men at den, omtrent som det er Tilfældet selv hos cultiverede Nationer med en anden Konst, *Musiken*, i en vis Grad kan tilhöre hele Folket, og udgiöre ligesom et Slags national Eiendom, der i Folkets Masse udvikler og bevarer sig, overleveret fra Slægt til Slægt, og i denne Overlevering enten tiltagende eller aftagende, eftersom de udvortes Omstændigheder ere enten heldige eller uheldige, — ikke anderledes har det forholdt sig med Poesien hos enhver af de cultiverede Nationer, som nu ere i Besiddelse af en egen Litteratur, og hos hvilke Poesien efterhaanden er gaaet over fra det almindelige traditionelle Liv iblandt hele Folket, til en mere *bestemt*

lende maa ogsaa dets Sange være, naar det har saadanne. Jo mere fiernet fra konstig, videnskabelig Tænkemaade, Sprog og Bogstav-Art et Folk er, desto mindre vil dets Sange være giorte for Papiret, desto mindre ville de være döde Bogstav-Vers." Herders Schriften *l. cit.* p. 9.

Digitized by Google

og mere *indskrænket* Tilværelse i skriftlige Værker af visse bekiendte Digtere. Selv disse nyere Nationer, som ere opkomne efterat den gamle Tid og dens Cultur var undergaaet, og af hvis Dannelse — et forenet Resultat af den gamle, uddöde Culturs Gienoplivelse og af Christendommens Ideer — den nyere europæiske Cultur er fremgaaet, fremvise i deres poetiske Litteraturs Historie det samme almindelige Phænomen, at Poesien blandt dem er begyndt hos Folket, at den længe i en mere konstlös, uregelbunden Form har været bygget og dyrket paa en *national* Grund, og först efterhaanden, da man begyndte at ville ved Efterligning tilegne sig den antike Tids uddöde Cultur, har afsondret sig fra Folkene og deres nationale Interesse og Kiærlighed, og ved at indpodes paa en fremmed Stamme (den romerske og græske Litteratur) er bleven en Gienstand for Studium og Konst. Inden dette endnu foregik, f. Ex. i Spanien, Frankrige og England, have disse Lande havt deres *National-* eller *Folke-Poesie* i Romancer, Viser og rimede Fortællinger eller Romaner, hvoraf den allerstörste Deel beviisligen er af indenlandsk Herkomst, og uden noget Sammen-

Digitized by Google

hæng med den gamle classiske Litteratur. Dette samme har været Tilfældet med Tydskland og Norden, som nu vil komme i nærmere Betragtning.

En almindelig Skiebne for hiin National-Poesie har det været, at da fra det 15de Aarhundrede af en mere almindelig Kundskab om og et mere udbredt Studium af den classiske Litteratur opkom, gik man i Poesien over til en meer eller mindre ængstelig og nöiagtig Efterligning af denne Litteraturs fremmede Mönstre, i Stedet for at stræbe efter en original og selvstændig Uddannelse af det Eiendommelige i National-Poesien. Denne, som engang var en fælles Eiendom for alle Stænder og Folkeclasser, standsedes saaledes i sin *levende* og *frie* Udvikling, sank efterhaanden ned til blot at kiendes og elskes af Almuen, og kom derved snart i en saadan Forglemmelse, at man i det 18de Aarhundredes anden Halvdeel, og især mod dets Slutning, da i nogle Lande en ny Lyst vaagnede til at fremdrage for Lyset hvad der eiendommeligen tilhörer Nationernes Konst og Litteratur, med Forundring opdagede i Tydskland, England og flere Lande en heel rig Skat af national Poesie, der i Aarhundre-

Digitized by Google

der havde været saa godt som ukiendt for alle Folk af Dannelse. I denne Middelalderens nationale Poesie maa dog altid skielnes imellem de *större* episke eller fortællende Digterværker (for Exempel Englændernes Digtninger om Kong Artus og Tristram, de Franskes Romaner om Alexander den Store og Keiser Carl; Tydskernes Niebelungen Lied*) og mangfoldige andre) hvilke aldrig *blot* ved mundtlig Overlevering bevaredes, men uden Tvivl som oftest fra Begyndelsen af ere forfattede i Pennen af skriftlærde Digtere — i det mindste *dicterede*; thi bekiendt er det, at selv berömte, efter den

*) *Grimm* antager vel, at ogsaa *Niebelungen-Lied* ikke fra först af har havt den Skikkelse, det nu har; men at det "uden bestemt Form, böieligt efter Tiderne, næsten i enhver Mund maatte være forskielligt." (Studien von *Daub* u. *Creuzer*. IV. Bd. S. 90.) Forstaaer han herved, ikke de ældre Sange, som kunne have existeret om Sagnene, der behandles i Niebelungen-Lied, men dette Epos selv; saaledes som vi nu have det: da mener jeg, hans Paastand ikke kan være grundet. Thi baade Digtets indvortes Heelhed og Sammenhæng vidner om *skriftlig* Oprindelse af een Forfatters Haand; og i gamle, maaskee næsten samtidige Haandskrifter er det blevet bevaret.

Digitized by Google

Tids Viis lærde Riddere og Digtere, f. Ex. *Wolfram von Eschenbach* i det 13de Aarhundrede, vel forstod at digte, men ikke at skrive — og hiine Folke-Digte eller Folke-Sange, den egentlig traditionelle Poesie, der i Aarhundreder gik fra Mund til Mund, fra Slægt til Slægt, og saaledes i mange Tider bevaredes, deels reent uden at være opskrevet, deels maaskee, længere ned i Tiden, i enkelte og sieldne Afskrifter. Dette Forhold finder paa en mærkelig Maade Sted i England, hvor indfödte Digtere, efterat den normanniske Kongestamme havde overfört fransk Sprog og Litteratur til Britannien, begyndte at efterligne og oversætte den nordfranske romantiske Poesie paa Engelsk i lange fortællende Digte; imedens den oprindelige nationale Folkepoesie vedligeholdt sig, især i det nordlige England og i Sydskotland, ved hine Ballader og rimede Romanzer eller historiske Digte, som Folkesangerne (*Minstrels*) bevarede fra Slægt til Slægt, og som man vedblev at digte og at synge eller recitere blandt Folket lige til det 17de Aarhundrede; ja hvoraf endeel endnu paa denne Maade levede i Enkeltes Erindring indtil vore

Digitized by Google

Dage *). Af den sidste Art ere ogsaa vore danske Folkesange eller saakaldte *Kæmpeviser*, en for Norden eller Skandinavien eiendommelig National-Poesie, skiöndt beslægtet med Britternes og Tydskernes, især dog med de förstes.

Ved at sammenligne denne Nordiske Folkepoesie med andre nyere europæiske Nationers, opdage vi snart en betydelig Forskiel, grundet i Nordens eiendommelige Charakteer og i en forskiellig Cultur-Udvikling. Holde vi os til *Tydskland*, som det Land, hvormed vi fra Middelalderen lige til vore Dage have staaet i den nærmeste, den mest indvirkende Berøring, da er det bekiendt nok, at den tydske National-Poesie, der oprandt og fortrinlig blomstrede i det 13de Aarhundrede og i den saakaldte *svabiske* Tidsalder, eller under Keiserne af det svabiske Huus, var en egentlig *Ridder-Poesie*, hvis Udspring maa söges i

*) See herom bl. a. Indledningen "On *Romance* and *Minstrelsy*" i förste Deel af *Jos. Ritson's* ancient English metrical Romances. London 1802. 3 Vol. 8. og Indledningen til *H. Webers* metrical Romances of the 13, 14, and 15. Centuries. 3 Vol. 8. Edinb. 1810, foruden *Wartons* history of English poetry. Tom. 1. og fl.

Digitized by Google

endnu sydligere Egne, nemlig i det sydlige Frankrige, hvor Ridder-Væsenet, maaskee en Frugt af Spaniernes Kamp imod Maurerne, om ikke opstod, dog uddannede sig, og hvor Troubadourernes eller den saakaldte provençalske Poesie, som en rigt duftende Livsblomst, udsprang af en lykkelig Tilværelse under en af Europas skiönneste Himmel-Egne, og af milde Sæder i Forening med en kraftig, heroisk og begeistret Aand, saaledes som den i Riddervæsenets bedste Tider herskede.

Denne sydlige Digtekonst var uden Tvivl i sin Oprindelse en sand Natur-Poesie, udsprungen paa fædrelandsk Grund og eiendommelig for Folket, som dyrkede den. Den var længe en fri og ukonstlet Yttring af et lykkeligt og poetisk Liv. I et blödt, velklingende, musicalsk Sprog sang man om ridderlig Daad og ridderlig Kiærlighed, priste Vaabnenes og Elskovs Magt, den for sin Tro og sit Fædreland paa Valpladsen faldne Helt, og den deilige Dame, der var Borgens straalende Sol. I korte, livfulde Træk skildredes Naturens Skiönhed og Pragt. I dybt fölte, naive, stundom ogsaa sværmeriske og fiint udspundne Vers, qvad man om Kiærligheds Længsler, fierne Haab og

Digitized by Google

Hiertets aldrig udslukte Önsker. Sorg og Lystighed, Savn og Nydelse, haablöse Klager og lykkelige Erindringer, vittige Indfald og straffende Spot, ridderlige Eventyr, krigerske Bedrifter, frodelige Dyder, religiöse Fölelser og Helgenes Levnet og Vidundere, vare de vexlende Gienstande for Troubadourernes ziirlige, lette, naive og klangfulde Digte.

Fra Provence fandt Ridder-Poesien Veien til Tydskland, og man antager en Sammenkomst imellem Keiser Frederik I. (Barbarossa) og Grev Raymond II. af Provence, der fandt Sted i Turin i A. 1154, som Anledningen til denne ridderlige Keisers Bekiendtskab med Troubadourernes Digtekonst, og til dens Overgang til Tydskland. Keiser Frederik selv var Digter. Ved hans Hof samlede sig Dyrkerne af den nye Konst, som ogsaa hans Efterfölgere af det svabiske Keiserhuus, lige indtil dets sidste unge Spire, den ulykkelige Conradin, der i A. 1268 maatte ende sit Liv under Böddelöxen i Neapel, yndede og beskyttede. Saaledes opstod mod Enden af det 12te og i det 13de Aarhundrede den tydske ridderlige Kiærligheds-Poesie, eller de saakaldte *Minne-Sange*, der vel med Rette kunne betragtes som

Digitized by Google

et Slags Natur- og Folke-Poesie; men hvis Udspring fra Hofferne og Ridderstanden dog er kiendelig nok i de forfinede Følelser og deres zirlige Udtryk, hvori en Efterklang af det sydlige Liv og af de provençalske Toner er umiskiendelig. I övrigt finder man, at ligesom Poesien i den svabiske Tid var et Baand, der forenede næsten alle Folke-Classer ved Sangens tryllende Magt (Keisere, Konger, Hertuger, Statsmænd, Riddere, Præster og Borgere nævnes iblandt Minne-Sangenes Digtere) saaledes herskede ogsaa den störste Frihed, Naturlighed og Mangfoldighed i disse Digtninger, der alle ere de reneste lyriske Udbrud af en ved Følelsen vækket og fra den udströmmende Digteraand, Hiertets sande Poesie, hvori vi see dets indre Tilstand ligesom umiddelbar overfört i den tonefulde Sang. Har denne endog i sin förste Opkomst holdt sig til Efterligning af fremmede Mönstre, saa blev den dog snart ogsaa i Syd-Tydskland ganske national, hvor Folkets större Livelighed og et til Sang og Poesie skikket Sprog med Lethed optog og eiendommelig uddannede hiin, af Herkomst fremmede lyriske Poesie. "Saa snevre endog Grændserne kunne synes os — siger *Wachler*

Digitized by Google

om Minnesangene*) — hvori Gienstandene for hine lyriske Udbrud ere indsluttede: saa mangfoldigt er Udtrykket af de Billeder, hvormed de ere betegnede, og hvori Digteren har bragt dem til levende Anskuelse. Stedse vender tilbage Kiærligheds begeistrende Södhed, den qvindelige Skiönheds Priis, Længsel efter den Elskedes Gunst, Glæde over hendes vaagnende Tilböielighed, Sorg over hendes Kulde og Strenghed, Omhu for hendes Vel. Alt hvad Naturen i Vaarens og Sommerens Pragt, i Blomster og Duft, i Bække og Enge, Alt hvad den menneskelige Verden i Blik og i Ord frembyder for Digteren, maa tiene til at vække og nære denne eneherskende Følelse; Alt underordnes denne, Alt laaner den Billede og Farve, og maa tiene til at forkynde dens Sandhed og Almagt. Ofte fremtrænger sig i munter Lune et let og dristigt Spil med denne tryllende Følelse, ofte en barnlig og yndig Spögen dermed, tidelden Letfærdighed eller sandselig Attraa. Et fromt og reent Sind lyser næsten allevegne frem. Men uagtet al Fromhed i Sæderne og Troens kraftige Uskyldighed, hæver dog man-

*) Gesch. der deutschen Nat. Litteratur I. S. 55.

Digitized by Google

gen Sanger, i Selvfölelsen af sin aandelige Overlegenhed og fornemme Selvstændighed, sig over Kirkens Traditioner i Troes - Sager, spotter over hævdede Daarligheder, yttrer sig mod Aandens Tvang, sætter sig op imod pavelig tiltagen Magt og dadler Geistlighedens Raahed. Nogle ere heller ikke ganske frie for en letfærdig Hoftone og helde til en verdslig Yderlighed. Næsten Alt har umiddelbart Hensyn paa Livet, og Optrin af Virkeligheden fremstilles i fuld, usmykket Naturlighed, smaa Skildringer af Huuslivet, indvævede med Straffetaler og Sententser."

Mange af disse Minnesangernes lyriske Digte synes, efter Wachlers Mening, at være siungne iblandt Folket, og snart ogsaa af Folket, for en Deel maaskee ved Dandsen, hvis vexlende Bevægelser de synes at udtrykke. De bevaredes længe i Hiertet og Hukommelsen, og ere först opskrevne lang Tid efter at de ere digtede. Derfor sammenblandes ofte Navnene paa deres Forfattere; derfor finder man enkelte Strofer i Digte, hvor de ikke henhöre, Spor af manglende Strofer i Andre, og mange kiendelige Afvigelser fra den oprindelige Form.

Digitized by Google

Denne Wachlers Mening om de svabiske Minnesange troer jeg imidlertid, gielder langt mindre om disse, end om mange af Nordens gamle Folkeviser. Hine vare egentlig mindre *nationale*, end disse, og fra først af blotte Efterligninger af de provençalske Troubadourers sydlige Toner. Minnesangernes Digtere vare vel af forskiellige Folke-Classer, men udgiorde dog et Slags sluttet Samfund, hvis Medlemmer alle vare i Besiddelse, om ikke af Hoffets forfinede Dannelse, dog af den Tids ridderlige Cultur, som Almuen ikke deelte. Deres Indhold, af reen-lyrisk og elegisk Art, kunde ikke give dem en saa almeen Interesse for Folket, som vore lyrisk-episke Folkeviser; og Minnesangene have derfor heller ikke i Tydskland længe vedligeholdt sig i Folkets Mund; men en stor Deel af dem er derimod alt tidligen (nemlig ved *Manesse*, strax i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede) bevarede ved skriftlig Samling. Langt anderledes var Forholdet med vore Folkeviser; thi disse fortiene, formedelst deres Oprindelse, aldeles dette Navn; og ere de vel alle i deres Opkomst maaskee eet til to Aarhundreder yngre, end Minnesangene — nogle endog endnu meget yngre — saa ere de

derimod först samlede i det 16de Aarhundrede, og have, uafhængige af deres skriftlige Optegnelse, for en Deel vedligeholdt sig i Almuens Mund lige til vore Dage.

De ovenfor angivne Træk til en Charakterisering af den ældste tydske *lyriske* National-Poesie, eller Minne-Sangene, passe enten slet ikke, eller kun lidet paa en anden Green af den tydske National-Litteratur i Middelalderen, nemlig de *episke* eller fortællende Digtninger, hvoraf især det mærkværdige, i Aand og Udförelse saa eiendommelige Epos "der Niebelungen Lied" eller Qvadet om Chrimhildes Hævn, er bleven saa berömt og saa agtet i vore Dage. At sammenligne, eller blot at meddele Resultaterne af de mange Undersögelser af tydske Lærde over Stoffet i dette Digt, dets historiske Grundvold, dets Slægtskab og Sammenhæng med nordiske Sagn, behandlede i islandske Sagaer (*Volsunga*- og *Vilkina*-Saga) og i endeel af de eddiske Digte, vilde före os alt for vidt fra vort Formaal. Jeg maa nöies med at henvise til de for os mest interessante kritiske Undersögelser af disse Gienstande, i 2den Deel af Prof. *Müllers* Sagabibliothek, hvor denne lærde Forfatter med megen Skarp-

Digitized by Google

sindighed og dybere Kritik, end nogen af hans tydske Forgængere, har giennemgaaet Alt hvad der staaer i Forbindelse med hiin mærkværdige, i Norden ældgamle Sagnkreds om Volsunger, Giukunger og Niflunger, som baade nordiske og tydske Digtere have behandlet som et ganske nationalt og populairt Emne; og hvorom *Müller* med megen Sandsynlighed har viist: "at disse Sagn ere oprundne af den nordiske Folkestammes egen Rod, at de have udviklet sig med den nordiske Culturs förste Spire, og ligesaa lidt i Norden, som i Tydskland, kunne være noget fremmedt, tilfældigen indbragt." Tillige har han baade af historiske og indvortes kritiske Grunde beviist, at de islandske Digte i den gamle Edda, som behandle disse Sagn og tillige ere Grundstoffet for den udförligere Fortælling i *Volsunga-Saga*, ikke kunne være yngre end det 8de Aarhundrede, og at det derfor slet ikke kan tænkes, at de nordiske Digte vare en Efterligning af de tydske, eller fra disse havde hentet deres Stof, da tydske Lærde have viist, at *Nibelungen-Lied* ikke kan være ældre, end Begyndelsen af det 13de Aarhundrede*).

*) Saga-Bibl. II. p. 121-145, 554.

Digitized by Google

Vore nordiske Digte om Volsunger og Niflunger tilhöre altsaa endnu Hedenold, ligesom de ogsaa begynde med og udgaae fra de ældste nordiske Mythes; det tydske, meget sildigere Epos falder derimod i Tiden sammen med Minnesangenes blomstrende Tid, fra hvilke det dog, som ovenfor bemærkedes, i Aand og Charakteer er saare vidt forskiellige. Bære disse et stærkt og ganske *lyrisk* Præg af den sydlige Ridderaand, (hvilken Aand man tillige finder mere eller mindre udpræget i alle de tydske romantisk-episke Digte eller rimede Romaner fra det 13de Aarhundrede — f. Ex. *Lancelot*, af Heinrich von Veldegk, *Iwain* af Hartmann von Aue, *Parcival*, *Titurel* og *Lohengrim* af Wolffram von Eschenbach, o. m. fl. — der alle ere Oversættelser eller Efterligninger af *franske* Digteres Værker) saa har derimod Niebelungen-Lied baade en mere eiendommelig Aand og national Colorit, kiender intet til den sydlige Ridder-Aand, men nærmer sig kiendeligen i den alvorfulde Fremstilling af det Colossale og Vidunderlige, af den vældige, utæmmede Helte-Natur, af uhyre Begivenheder og i höieste Grad mörke og tragiske Skiebner, den i Nordens ældste Poesie herskende

Digitized by Google

Aand. Dog ligger det tillige klart for Dagen, at det tydske Epos er et sildigere Værk af en mere konstmæssig og romantisk Digtning — uden Tvivl, efter den rimeligste Hypothese, en enkelt i det 13de Aarhundrede levende Digters Omarbeidelse af gamle *tydske* Folkesange over det samme Æmne, da Heelheden og Eenheden i dette Digt ganske forbyder at tænke paa *flere* Forfattere — hvorimod de langt ældre eddiske Digte om Volsunger og Giukunger ere Skialdeqvad af mythisk Art, hvori nogle af Nordens ældste Sagn ere gjemte i en saadan Form og Behandling, der langt mere giör disse Qvad til egentlig Natur- og Folke-Poesie, end et sammenhængende, mere konstfuldt Epos, som *Niebelungen-Lied*, kunde være. Herved kan vi ei forbigaae den til disse ældgamle Digtningers Historie yderst mærkværdige og interessante Omstændighed, at man endnu den Dag i Dag finder Sigurds og Brynhilds Begivenheder, og de dermed forbundne Sagn, som levende, traditionelle Folkesange paa *Færöerne*, hvor ogsaa en betydelig Deel andre af Nordens Viser ere bevarede i lignende *Qvæder*, i disse Öboeres norske Dialekt, og hvor endnu det saakaldte *Sigurd-Qvæde* er et af de mest yndede,

Digitized by Google

som höres næsten ved alle Bryllupper, da Færöboerne bruge at synge Qvæder som Melodie til deres Dands, i Stedet for anden Musik *). En Samling af disse Færöiske Qvæder om Sigurd, der skyldes den som Botaniker berömte Forfatter, Hr. Pastor *Lyngbyes* Omhu, kan snart ventes bekiendtgiort ved Trykken, og vil for enhver Elsker af Nordens poetiske Litteratur være en meget kiærkommen Gave **).

*) Af den Skik, at *dandse efter Viser*, finder man Spor ogsaa i vore danske Viser, som i den om K. Valdemar og hans Söster. Nyerup II. p. 39.

"Du skal dandse og du skal qvæde,
Mine Giæster skal du i Aften glæde.
Liden Kirsten begyndte en Vise og qvad,
Saamangen Ridder derefter traad!"

**) Dette Nationalværk er ved kongelig Understöttelse udkommen i Slutningen af A. 1822 under Titel af: Færöiske Qvæder om Sigurd Fofnersbane og hans Æt, samlede og oversatte af *H. C. Lyngbye*; med en Indledning af *P. E. Müller*. Randers 1822. 8. Da denne höist mærkværdige Samling af nordiske Folkesange, först efterat de her meddeelte Forelæsninger vare skrevne, er kommen Forfatteren for Öie, giemmer han heller til et andet Sted hvad der om de Færöiske Sanges Forhold til vore Folkeviser, og om

Digitized by Google

Ligesom vi saaledes blandt disse fierne, isolerede Öboere, der, begavede med megen poetisk Sands, endnu give sig af med at digte Viser, finde hine fra de ældste Tider over hele Norden og Tydskland berömte Sagn bevarede i en ægte Folkepoesie: saa ere disse Sagn ogsaa Gienstand for en egen Classe af vore gamle *danske* Viser, de egentlig saakaldte *Kæmpeviser* om Kong Diderik og de bernske Helte, om Sivard Snarensvend, Svend Felding, Fru Grimild, og hvilke flere Sange der höre til den Classe af Viserne, som allerede Anders Vedel i sin Udgave af 1591 samlede i en egen Afdeling. Ved disse er dog at mærke, at de aldeles ikke ere at ansee for nyere Efterligninger eller Bearbeidelser af de gamle islandske Qvad i Edda; men at de snarere ere en Efterklang af tydske Sange — ikke blotte Oversættelser af tydsk (hvilket kun gielder om den ene Vise om *Hildebrand*) men "frie Bearbeidelser af tydske

Resultatet, som deres Sammenligning giver, kan være at sige. Her maa det være nok at bemærke, at de Færöiske Qvæder, baade i deres udvortes Form, og tildeels i Tone og Charakteer, synes at staae vore danske Viser nærmest af alle Levninger af oldnordisk Poesie.

Digitized by Google

Æmner," hvori enkelte Træk af Niebelungen-Lied ere temmelig nöie overförte, og derimod mange Hovedbegivenheder udeladte, Navne og Forhold forvirrede, og adskilligt fortalt paa en saadan Maade, der slet ikke stemmer overeens, hverken med de eddiske Digte, eller med Fortællingerne i Tydskernes Niebelungen-Lied og Heldenbuch. Om Oprindelsen til disse danske Viser af *tydsk* Art yttrer Prof. *Müller* sig derhen: at da den oldnordiske Digtekonst med sit hele Billedsprog var nöie knyttet til den gamle Tids Forestillinger og de hedenske Myther, maatte den ogsaa nödvendigen efter Christendommens Indförelse efterhaanden tabe sig. De senere Skialdes Qvad, der mere og mere heldede til en tom og mindre forstaaelig Phraseologie, som Riimbogstaverne understöttede, maatte ophöre at behage, da de tabte deres Betydning og Almeen-Interesse*). "Imidlertid vare Nordboerne engang vante til Folkesange, og Tydsklands Sæder begyndte hos dem at finde Indgang. Fra det 13de Aarhundrede af forfleredes i Byerne Hansestædernes Contoirer, og Ridderne efterabede saxisk Luxus. Af de

*) Saga Bibl. II. p. 403. 404.

Digitized by Google

mangfoldige Versarter, Skaldene have brugt, valgte man nu de *lettere*, der, som det saakaldte *Rimhenda*, havde mest Liighed med fremmede Versarter. Af en saadan Blanding af nordiske og tydske Metrer synes Kæmpevisernes Maneer at være oprundet. Den maatte blive desmere yndet, som den bedre passede til Tidsalderens Vilkaar. Krigssange opflammede ikke længer Gemyttet i Kampen, Skialden qvad ikke mere i Begeistring om de Slag, hvori han selv havde fegtet; men i *Fruerstuen* og ved *Riddernes Drikkebord* qvad Sangeren om *romantiske* Sagn i den naive, fortællende Tone."

Herved finde vi imidlertid Leilighed til at giöre en Bemærkning, som ved Sammenligningen imellem den gamle *danske* eller *nordiske* og den *tydske* Folkepoesie i Middelalderen er vigtig og væsentlig. Det egentlige sydlige *Ridderv*[illegible]*esen* har ligesaalidt nogentid hersket, eller i nogen fuldstændig Udvikling blomstret i Scandinavien, som den ægte, romantiske *Ridderpoesie*, saaledes som den hos Troubadourerne, og de franske og engelske Ridder-Romaners Digtere uddannede sig, eller som den af Minnesangerne og de tydske Efterlignere af franske Digtninger overförtes til Tydskland,

Digitized by Google

har faaet et Hiem i Norden. Af Riddervæsenet og Ridderlivet kan vel ved Nordboeres Deeltagelse i Korstogene, og ved Samqvem med Tydskland, enkelte Ideer være komne til Norden, hvor ogsaa i den senere Middelalder en egentlig arvelig *Adelstand*, som det gamle Norden ikke kiendte, dannede sig efter den gamle Folkefriheds Forfald og Undergang. Heller ikke vil vi negte, at endeel Træk af Riddertidens Sæder, Skikke, Levemaade og Stridsbrug, findes i vore gamle Viser. Men alt dette har dog en heel anden Charakteer, end i de sydlige Ridderdigte; og man seer det mere, som noget, der er laant hos Fremmede, end som noget der, udsprunget af en national Aand, har giennemtrængt den hele Poesie, saaledes som det gamle Nordens Liv findes levende afpræget i Sagaerne og i Skialdenes Qvad. Det var mere den ydre Form, end den indre Aand af Riddervæsenet, man antog; man efterlignede vel, med andre tydske Skikke og Indretninger, Ridderstanden som Statsindretning eller i dens politiske Form; men af Sydens romantiske Ridderaand og ridderlige Fiinhed findes i Norden kun faa Spor. En saa udviklet romantisk Poesie, som Frankrige og Tydskland, har derfor

Digitized by Google

Nordens Middelalder heller ikke at fremvise. I Norge og Island, det rette Hiem for nordisk Poesie og Litteratur i Middelalderen, begyndte man vel i de sildigste digtede Sagaer at oversætte og efterligne de fremmede Ridderböger; men dette blev altid kun en fremmed, udenlandsk Vext, der ikke kunde komme i noget organisk Slægtskab med den gamle, oprindelig nordiske Poesie, med Skialdenes Qvad, eller med de simple, dierve, naturlige Sagaer eller historiske Fortællinger.

Efterat denne Nordens ægte og eiendommelige Litteratur efterhaanden bortdöde i de scandinaviske Riger, og kun i det fierne, vidunderlige Island, under de ugunstigste udvortes Forhold, bevaredes til sildigere Tider — efterat det gamle scandinaviske Sprog i de tre Riger mere og mere afveg fra sin oprindelige [illegible] uddannede sig til forskiellige Dialecter, [illegible]rat Skialdenes kraftfulde Sang var for[illegible] og Folkets Historie ikke mere for[illegible] Sagaernes indenlandske Tungemaal, [illegible] da i törre og fattige latinske Anna[illegible]løse Munkekröniker: da var det, at [illegible] Levninger af poetisk Aand, som ei vilde forlade Folket, reddede sig i *den nyere*

Digitized by Google

Folkepoesie, i de Viser og Sange, hvoraf den störste Deel kunne siges at være eiendommelige for Norden, om de end i deres hele Art og Væsen synes höist fremmede for og afvigende fra den ældre, oprindelige nordiske Poesie. — Men disse Folkesange — det kan ikke ofte nok siges — vare i deres Oprindelse egentlig *Naturpoesie*. De kunne og maa ei sammenlignes, ligesaa lidt med Tydsklands af Riddertidens Aand fremsprungne *Minnesange*, som med hine romantiske Ridderdigte, der tilhöre en langt mere udviklet Konst og ere *enkelte*, skriftlærde Digteres Arbeider, der staae i en fuldkommen Modsætning til den traditionelle Poesie, eller Folkeviserne, uagtet begge paa sin Viis kunne være lige *nationale**).

I Tydskland har man paa samme Tid, större episke-romantiske Digtninger opkom og med Behag læstes og afskreves i de höiere, mere cultiverede Folkeclasser, om de samme

*) Jvf. *Grimm* über Entstehung der altdeutschen Poesie und ihr Verhältniss zur nordischen. Daub u. Creuzes Studien. IV. p. 111. *Görres* teutsche Volkslieder. Einleit. S. VII-XLI. (S Særdeleshed om Forholdet imellem tydske Folkeviser og Mestersangernes Digte.)

Digitized by Google

Gienstande, som hine behandlede, havt simplere Folkesange, der gik fra Mund til Mund. Naar man læser hos Saxo, (13de Bog) at en *Sanger af Profession*, ("Arte Cantor") for at advare Hertug Knud Lavard mod hans Fætter Kong Magnus's Forræderi, imedens han fra Harrested red ud i Skoven, hvor Hertugen skulde möde Magnus, sang *et smukt Qvad* for ham "om Chrimhilds almeenbekiendte Trolöshed imod hendes Brödre*)", hvilket skete den 7de Januar 1132 — da maa man derved ikke tænke paa det tydske Nibelungen-Lied, saaledes som vi nu have det; da dette ikke er ældre end fra det 13de Aarhundrede. En den Tid bekiendt tydsk Folkesang om Grimhild har det været, hvorved den saxiske Sanger har villet vække en Forestilling om den Hertugen forestaaende Livsfare; og man kan deraf slutte sig til, at baade Æmnet og Visen forud maa have været Hertugen fortrolig bekiendt. Der kunde anföres mangfoldige Beviser paa, at Tydskernes större og mere konstfulde romantiske Digte fra Middelalderen ikke have været den eneste Nationalpoesie, som man i dette Land besad i

*) "*Notissimam* Grimhildæ erga fratres perfidiam."

Digitized by Google

det 13de, 14de og 15de Aarhundrede; men da dette kun i Forbigaaende berøres, nöies vi her med at fastholde den Bemærkning, at i Norden, og i Særdeleshed i *Danmark*, har man aldrig kiendt en romantisk Poesie i dens uddannede Konstform, saaledes som i Frankrige og Tydskland; men efterat Nordens oprindelige Digtekonst uddöde, i det 13de, 14de og 15de Aarhundrede, finde vi hos os kun hiin *Natur-* og *Folke-Poesie*, hvis Frugter Traditionen har bevaret os i *Viser*, eller lyrisk-episke Sange, som uden at staae i nogen historisk-synlig Forbindelse med det gamle Nordens Skialdeqvad, dog ligesaalidt ere blotte Efterligninger eller Oversættelser af tydske Folkeviser; men meget mere en ret fædrelandsk og paa den egne Bund fremspiret Vext, som imidlertid vel kan efterhaanden være bleven podet med adskillige tydske Skud — hvilket i de[illegible] upaatvivlelig med de forhen omtalte saakaldte *Kæmpeviser* er Tilfældet.

Om disse Folkeviser gielder det hovedet om ethvert Lands traditionelle at saalidt man mangengang er i Stand nogen Bestemthed at angive deres Alder veed man endnu langt mindre af enkelte, be-

Digitized by Google

stemte Digtere, som de kunne tillægges. Naar man paa Grund heraf siger: at deslige Folkeviser ei kunne ansees for enkelte Digteres Værk, kan dette dog ikke forstaaes, som om de ei fra Begyndelsen af vare digtede af en enkelt Mand. Meningen maa derimod være den: at de ikke *fra først af* ere digtede ganske saaledes som de nu ere; men giennem Traditionen i en Række af Aar og Aarhundreder have de i Folkets Mund dannet sig, ved at lægge til og tage fra; og kunne i *denne Mening* siges, mere at være Frembringelser af et heelt Folk, end af Enkelt Mand. Dette saameget mere, som de hos os i Norden virkelig ere bevarede af hele Folket, da man her i den sildigere Middelalder, eller efterat Skialdene havde ophørt at qvæde i det gamle nordiske Maal, ikke har havt noget Slags Digtere og Sangere, som kunde ligne med Skotternes *Minstrels*, som vedligeholdt sig til det 16de Aarhundrede, eller med Tydskernes *Meistersänger*, der i samme Aarhundrede uddöde. Det gielder om vore Viser omtrent, hvad *Lyschander* i Fortalen til sin danske Slægtebog siger ogsaa om de *Folkesagn*, eller mundtlige Traditioner, hvorom der just ikke altid blev digtet Viser: "at hver Mand

Digitized by Google

lagde til og tog fra, og blandede deriblandt meget af sin egen Digt." — Imidlertid lader det sig vel skiönne, at mange Viser, og deriblandt endeel af dem, der have mest poetisk Værdi, ere, hvad Indholdet angaaer, temmelig uforandrede bevarede i deres oprindelige Form. Tidens og Traditionens Virkninger have overhovedet mest gaaet ud paa Sprogformer og paa enkelte Ord eller Strofer, som ere glemte og ombyttede.

Om det Nationale, for Landet, hvor de ere digtede, Eiendommelige, som findes i disse Viser, kan der blot være een Stemme. At de ere digtede i Norden og udsprungne af indenlandsk Aand, at de give levende Billeder af den Tids Charakteer, som de tilhöre, vil heller ei kunne negtes — uden at man derfor, hvor Poesie og Phantasie herske i deres ubundne Frihed, kan tænke paa at finde et fuldkommen reent historisk Stof. Derimod have unegtelig mangfoldige af disse Folkesange en historisk Rod, hvoraf de ere udrundne; eller, der ligger en historisk Begivenhed til Grund for dem, som med poetisk Frihed, efter Digtekonstens almindelige Natur, er behandlet og tildeels udsmykket.

Digitized by Google

Tage vi f. Ex. de bekiendte Viser om Marsk Stig og hans Döttre, der af flere Grunde kunne ansees for at være iblandt de ældste af vore danske Folkesange, da indeholde de endeel fuldkommen *historiske* Træk, saasom at Marsk Stig var en af Hovedmændene i Sammensværgelsen mod Erik Glipping; at de Sammensvorne overfaldt Kongen om Natten, da han uden Vagt og Bedækning sov i Finderup Lade; at de dræbte ham med mange dödelige Saar; at de Sammensvvorne siden maatte römme af Landet til Norge; at Marsk Stig paa Öen Hielm havde en fast Borg, hvorfra han drev Hærværk og Söröveri paa Danmark, med mere. Andre Træk i Viserne ere *Sagn*, som ved at omtales i gamle Kröniker, faae megen Troværdighed, f. Ex. at Kongen under Marsk Stigs Fraværelse paa et Krigstog havde forfört hans Hustru; og adskillige Begivenheder, f. Ex. hvorledes det gik til med Kongens Mord i Laden, fortæller Visen saa naturligt, og med saa bestemte og individuelle Træk, at de uden Tvivl komme den historiske Sandhed meget nær. Andre Omstændigheder, for Ex. at Marsk Stig offentlig undsagde Kongen paa Viborgs Landsting, forekomme ikke hos nogen Hi-

Digitized by Google

storieskriver, og ere derfor tvivlsomme. Adskilligt bærer Præg af reen *Opdigtelse*, f. Ex. Fortællingen om det qvindelige Spögelse, som Kongen traf, da han var vildfarende i Skoven — hvilken imidlertid kan have havt den historiske Grund, at den qvindekiære Kónge, med sin forræderske Fortrolige, Kammermesteren Rane Johnson, vær paa et Kiærligheds-Eventyr, da han foer vild om Natten og sögte Ly i en Lade; og dette bestyrkes ogsaa derved, at Erkebiskop Jens Grand anförer i sit Forsvar mod Erik Menved, hvorledes en fornem og troværdig Mand havde fortalt ham, af hvilken ussel Aarsag Kongens Fader var kommen af Dage, paa et öde og mistænkeligt Sted.

At dette Slags historiske Viser, hvoraf der gives en betydelig Mængde, der udgiöre hele anden Deel af den Nyerupske Udgave — lige ned til den nyeste om "K. Fredrik II. i Ditmarsken," der ikke kan være ældre end fra Christian IV. Tid — oprindeligen tilhöre *Danmark*, behöver intet Bevis. — Men bekiendt nok er det, at en stor Deel af vore gamle Viser fra ældre Tider ogsaa ere siungne, og ved Tradition bevarede baade i Norge og Sverrige, i hvilket sidste Land man for faa Aar siden

Digitized by Google

(1814-16) har begyndt at samle de der gængse Folkeviser, som Pastor *Afzelius* i Stockholm har udgivet i 3 Bind. Professor *Geyer* i Upsala har ogsaa i sin Fortale til denne Udgave af svenske Viser (S. XXXVIII.) fremsat den Paastand: "at der neppe vil findes en eneste gammel Vise af Betydenhed, der ikke er fælles for alle svenske Landskaber; *ja i de fleste Tilfælde for hele Norden.*" Dette Fælledskab lader sig, i det mindste ved en heel Deel Viser, ikke negte; men det udelukker ingenlunde Muligheden af en særskilt national Oprindelse for Viser, som siden ere gaaede over fra et Land til et andet. Det er vist, at der blandt de udgivne *svenske* Viser findes mange (i første Deel omtrent $\frac{2}{3}$) som deels Ord for Ord ere overeensstemmende med tilsvarende *danske*, deels, med nogle Afvigelser, dog ere disse saa lignende, at de blot kunne ansees som Variationer af een og samme poetiske Text. Prof. *Nyerup*, i en Anmeldelse af Udgaven af de svenske Viser*), yttrer herom: "Neppe skal denne mærkelige Identitet forklares deraf, som vare de Oversættelser fra det ene Sprog i

*) Kiöbenhavn 1815, aftrykt af Rahbeks danske Minerva.

Digitized by Google

det andet. Deres Hiem maa ikke söges i nogen enkelt Provinds, men hele Skandinavien er deres Vugge; og deres Herkomst strækker sig saa langt tilbage i Fortiden, at Dialectforskiellen ikke var saa stor imellem Landene, som den blev efter Unionen." (efter Unionens Ophævelse.) At der imidlertid gives *svenske* Viser, der öiensynligen ere intet uden *Oversættelser* af danske, derpaa haves et mærkeligt Exempel i den berömte Vise om Axel Thordsen og Skiön Valborg*). Denne følger i den svenske Text Ord for Ord den danske, og saaledes, at hvor Oversætteren ikke har kunnet beholde det danske Riim, eller uden Möie ombytte det med et lignende, har han giort sig det mageligt ved reent at lade Rimet borte**).

*) Nyerup III. 257. Afzelius I. 148.

**) f. E. V. 23.

Norge det er mit Fædreneland,
Jeg er udaf Gilske Stamme,
Til Rom haver jeg mig svoren forsand,
Om jeg kan Paven der ramme.

Norge det är mitt fädernesland,
Jag är af Gildiska *stämma*,
Till Rom har jag mig ärnat försand,
Om jag där kan Påfwen *finna*.

Digitized by Google

At ville paatage sig at undersöge og bestemme, hvor *enhver* af de scandinaviske Folkeviser har havt sin förste Oprindelse, vilde upaatvivleligen være forgieves Arbeide; ved endeel af dem lod det sig imidlertid vel ved kritiske Sammenligninger og Undersögelser af locale Omstændigheder afgiöre; og at vel den allerstörste Deel af de *hos os* bekiendte Viser ere af *dansk* Herkomst, kan man have god Grund til at antage. Meget lidt af Sæder, Aandscultur, Konst eller Videnskab er i Middelalderen fra Sverrige blevet indfört i Danmark; men vel har det Modsatte under Unionstiden fundet Sted; og under denne Tid ere formodentlig de fleste danske Viser, som haves i Sverrige, bragte ind der i Landet. Danmark troer jeg, man med Rette kan ansee for de nordiske Visers egentlige og oprindelige Fædreland. Dette viser sig blandt andet ogsaa af den betydelige Mængde Viser over Æmner af den danske Historie, om hvis Herkomst fra Danmark der ikke kan være ringeste Tvivl; hvorimod man i Sverrige og Norge kun har havt ganske faa gamle Viser af denne Art. Ogsaa troer jeg, man uden Tvivl ved en nöiere Undersögelse vil finde de *ældste* Viser blandt

Digitized by Google

de oprindeligen Danske; og at de fleste, som Sverrige har for sig selv, ere fra en nyere Tid, og tildeels af en mere forfinet Art.

Den her fremsatte Mening om at Danmark er de saakaldte Kæmpevisers egentlige Fædreland, deler ogsaa vor lærde Professor *Müller*, og finder den bestyrket ved vort Fædrelands geographiske Beliggenhed. "Danmark — siger han et Sted i 2 Bd. af Sagabiblioteket (p. 404) var det scandinaviske Land, som laae mest aabent for Tydsklands Indvirkning, og ved de politiske Forhold i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede maatte Bekiendtskabet med det saa nær beslægtede tydske Sprog end mere udbredes. *Vi finde derfor og, at uagtet mange Kæmpeviser ere blevne siungne i alle 3 Riger, de dog uden Tvivl i Danmark ere blevne fortrinligen yndede, ligesom nok ogsaa de fleste af dem ere digtede i dette Rige.*" Her kunde det i Særdeleshed ogsaa være bemærket, at den hele Afdeling af vore Folkesange, der udgiöres af de egentlig saakaldte *Kæmpeviser*, og som, om de endog nærmest ere dannede efter et Stof af *tydsk* Herkomst, dog ere af en udmærket poetisk Charakteer, ganske savnes i Sverrige. I det

Digitized by Google

mindste findes ikke en eneste deraf i den i 3 Bind udgivne Samling af svenske Folkeviser.— Naar den lærde Forfatter, til at bestyrke ovenanførte Mening, med Grund tilföier: at det neppe kan ansees for tilfældigt, at det ikke blot var i Danmark, hvor man lige fra det 16de Aarhundrede indtil den seneste Tid havde i Trykken udgivet Samlinger af disse Sange; men at det ogsaa just er fra Danmark, at man har fra det 16de og 17de Aarhundrede omtrent en Snees vidtlöftige *haandskrevne* Samlinger af Kæmpeviser, imedens de svenske Lærde, som have sysselsat sig med disse Folkesange, omhyggeligen maatte opsamle dem af Almuens Mund — saa maa herved dog bemærkes, at man heller ikke i Sverrige har savnet haandskrevne Samlinger af gamle Viser. I det mindste omtales i Tillæget til tredie Deel af Afzelius Folkeviser (p. 250. 251.) 3 slige Samlinger fra det 16de og 17dé Aarhundrede, som findes paa det kgl. Bibliothek i Stockholm, men som Ingen til den Tid havde vidst af at sige.

I Betragtningen af vore gamle danske Folkesange, som nogle af vort nuværende Sprogs ældste Levninger — som de i Almindelighed af vore Litteratorer kaldes og ansees

Digitized by Google

for — og som en betydende Deel af vor poetiske National - Litteratur, er det en Gienstand af Vigtighed, at undersöge og bestemme deres *Alder*, — eller med andre Ord at fastsætte, til hvilken Tid de i den Form, hvori vi nu have dem, henhöre, og i hvilken Periode af vort Sproges og vor Poesies Historie vi skulle hensætte dem. Hertil gives to Veie: 1. Betragtningen af Sangenes Indhold, eller deres indre Væsen og poetiske Charakteer. 2. Betragtningen af den Sprogform, hvori den allerstörste Deel af dem, *fra Midten af det 16de Aarhundrede* til vore Dage, ere overleverede os.

See vi altsaa först hen til Sangenes Indhold og Charakteer, da bliver det ved förste Öiekast indlysende, at de ei kunne være fra den Tid, som deres ydre Form og Dragt, ved löselig Betragtning, kunde synes at tilhöre. Sproget i Kæmpeviserne, endog saaledes, som man læser dem i de ældste haandskrevne Samlinger*) og i Anders Sör. Vedels 1ste Udgave af 100 Viser fra 1591, forekommer os ikke ældre, end fra Midten af det 16de Aarhundrede,

*) Disse ere f. Ex. Cod. Thott. 4to no. 1510, i Hierteform, ældre end 1554. Den Langebekske Codex i Quart fra Christian den 3dies Tid, m. fl.

Digitized by Google

og er i sin grammaticalske Form hellet ikke meget ældre. Orthographien i hine ældste Vise-Haandskrifter svarer ogsaa omtrent til den, som hersker i trykte danske Skrifter fra bemeldte Tid. Men at der gives Viser, som ere digtede i langt ældre Tider, som altsaa i deres oprindelige Tilstand maa have havt en anden Sprogform, end den, de havde i det 16de Aarhundrede, kan ei være Tvivl underkastet. — En Poesie, som den, der lever i mange af disse Folkesange, en saa ukonstlet, saa naturlig Fremstilling af Tider, med deres herskende Ideer, Sæder, Levemaade og Charakteer, upaatvivlelig ældre, end det 16de Aarhundredes Begyndelse eller det femtendes Slutning, kan umuligen tillægges dennes Tidsalder.

Dog vilde man igien gaae for vidt, om man satte denne Poesie saa langt tilbage, som det Liv eller den Tid, den skildrer. Phantasie og Digterevne er mægtig til at forbinde det Forbigangne med det Nuværende, det Fierne med det Nære; for hiin menneskelige Sieleevne gives ingen Skranke af Tid eller Rum, og Alt, hvad der for den abstracte Betragtning maa synes afsondret og særskilt, det formaaer den at samle og sammenfatte i et eneste Bil-

Digitized by Google

lede. Saaledes, naar vi tage de egentlig saakaldte *Kæmpeviser* for os, da sætter disses poetiske Skueplads os tilbage i en mythisk Tid, der ligger længere tilbage, end al Historie, ja man kan sige, længere tilbage end alle historiske eller factisk begrundede Sagn. Giganter, Kæmper eller Jetter drive der deres Spil, og den hele Verden, hvori de röre sig, er et ligesaa gigantisk, som grotesk Foster af Indbildningskraften. De handlende Væsener, de stridende Kæmper ere uhyrer i Störrelse og Kraft; ethvert Maal for deres Handlen, Adfærd og Tænkemaade, for deres Skikkelse, Störrelse, Vaaben og Daad er uhyre, og fremstiller en colossal, overnaturlig og vidunderlig Raahed og Formlöshed for Beskuelsen. Poesien i disse Sange skildrer *Grimm* i Fortalen til sin tydske Oversættelse af vore Folkeviser saaledes: "Den er raa, uden Glimmer, af een Farve, men af en vældig Art. Uden Indledning og Forklaring bryder Fortællingen frem, og melder undertiden strax i den förste Strophe Udfaldet eller Catastrophen, hvornæst Alt opstilles enkelt, og i store Masser. Heltene selv træde frem, og deres Tale er som Sværdslag, der gives med stærk Arm, træffende og afgiö-

Digitized by Google

rende; Poesien, der endnu ei er sig sin Dybde bevidst, veed ikke *hvorfor* Tingene skee, men den veed; *hvorledes* de skee. Dösaarsag har den intet at forklare, intet at giöre Rede for; ved blot at pege derhen, rammer den sit Maal. Först da Helled Haagen falder över de af Forræderi paa Huderne henströede Ærter, minder Fru Grimhild ham om hans giorte Löfte: at "det förste han monne til Jorden falde, han vilde ret aldrig opstaae." Alt hvad der ligger i Midten og forbinder det Foregaaende med det Efterfölgende, er udeladt; Handlingerne staae nær hinanden, som Bierge, hvis Toppe kun ere belyste; og betragter man dette Haarde, i Forening med dette Höie, og tillige det fremragende *dramatiske* i disse Sange, vil det neppe være for dristigt, herved at mindes Aanden i den gamle græske Tragedie."

For at oplyse de enkelte Træk, som Grimm meddeler til disse Kæmpevisers Charakteristik, kunde man f. Ex. vælge de tre Viser om Fru *Grimmhild*, der indeholde Fragmenter af det samme Æmne "Chrimhilds Rache", som er Gienstanden for det tydske Epos "der Niebelungen Lied," uden at Viserne med Rimelighed kunne antages at være tagne af dette Digt; men sna-

Digitized by Google

rere, som jeg forhen har berört, af ældre tydske Folkeviser over det samme Sagn. Disse tre Viser ere egentlig kun Variationer af det samme Stof, hvorledes Haagen med sin Broder Folker Spillemand kommer til Hveen, hvor deres Söster Grimhild boer paa sin Borg, og hvorledes han der, ved Sösterens onde Anslag mod Brödrene, i Striden med hendes Kæmper, uagtet al sin Manddom, faaer sit Banesaar. Af de tre Viser forekommer den förste mig at være den ældste, og de andre to i en noget regelmæssigere og mere sammenhængende Fortælling at bære et sildigere Præg.

Betragte vi disse Kæmpeviser fra Indholdets Side, da finde vi deri, saavelsom i Brynhilds Vise og flere, Fragmenter af de ældgamle Sagn om Volsungerne, om Sigurd og hans Undergang, og om Grimhildes Hævn, hvilke, som vi forhen have berört, ere saa gamle i Norden, at de eddiske Digte, hvori de behandles, ei kunne være yngre, end det 8de Aarhundrede. Disse Sagns höie Alder saavel i Norden, som i Tydskland, kunde ved löselig Betragtning af Kæmpeviserne give Anledning til den Forestilling, at ligesom Stoffet, de indeholde, hörer til det ældste, som forekommer i nordiske

Digitized by Google

Digte, saaledes maatte ogsaa Viserne selv være ældgamle, og af de ældste blandt alle dem, Tiden har levnet. Virkelig har ogsaa Stoffet i Grimhilds Viser forledet den tydske Oversætter af vore danske Folkesange, Hr. *W. Grimm*, til at tillægge dem en langt höiere Alder, end de uden Tvivl have, og til at ansee dem for "*ægte danske Originaler*", eller i Danmark oprundne Bearbeidelser af de for Tydskland og Norden fælleds ældgamle Sagn. Han bestyrker sin Mening bl. a. ved den Omstændighed, at en Sanger i Aaret 1130 advarede Hertug Knud ved den almeenbekiendte Fortælling om Grimhilds Trolöshed mod hendes Brödre; men glemmer, at Sangeren efter Saxos Vidnesbyrd var *saxisk*, d. e. tydsk, og at han altsaa vist ikke har siunget danske, men tydske Viser for Hertugen. Da desuden de danske Grimhilds-Viser, ligesom flere af Kæmpeviserne, meget afvige fra Stoffet og Begivenhederne, som de fortælles baade i de eddiske Sange og i Niebelungen-Lied; men derimod meget nærme sig til Indholdet af den, efter *tydske* Kilder bearbeidede islandske *Vilkina-Saga*, forfattet mod Enden af det 14de Aarhundrede, og undertiden endog følge den ganske nöie, er der al Rimelighed

Digitized by Google

for, at saavel Viserne om Grimhild, som de övrige Kæmpeviser i samme Art og Maneer som disse, *ikke heller ere ældre end det 14de Aarhundrede.*

Sammenholde vi disse Kæmpeviser med de gamle islandske Digte, saavel de i Edda samlede, som de bedre Skialdeqvad, da finde vi i disse en heel anden, en mere antik Tone og Charakteer, en mere kraftig og eiendommelig nordisk Poesie. Naar Grimm siger om en af hine danske Kæmpeviser (den 1ste om Berner Rise og Orm Ungersvend) "at man endnu finder de oldnordiske Sagaers hele Storhed og Vildhed i dette Qvæde": da kan vi ingenlunde underskrive denne Mening. Man sammenligne den Deel af Visen, hvor Orm gaaer til sin Fader Kong Sigfreds Grav, og fordrer Sverdet Birting af den Döde, med Samtalen imellem Hervor og hendes Fader Angantyr, (i Hervarar Saga) hvor hun gaaer til Höien og med Runer vækker den faldne og jordede Kæmpe for at fordre Sværdet Tirfing, som er lagt under hans Hoved. *Her* er Nordens vilde Kraft i sin hele Storhed; den rasende Skioldmö, der ikke frygter sin Faders vrede Skygge, ikke Luerne, der brænde over hans Gravhöi, ikke

Digitized by Google

hans Varsel om Undergangen, hvormed det dödbringende Sværd truer hende og hendes hele Slægt, er her dramatisk fremstillet med enkelte, store, dristige Træk, der minde om den höie, mægtige Simpelhed hos Æskylos.

Forholdet imellem de to Sange vil enhver, som umiddelbar læser dem efter hinanden, ikke finde meget mindre forskielligt, end det imellem de gamle danske Folkeviser og hine Romanzer, hvori man mod Slutningen af forrige Aarhundrede vilde modernisere den. Thi hvad der i de oldnordiske Sange bærer Præg af den umiddelbare Indklædning af et mythisk Stof i en alvorlig episk Digtning, det fremtræder i Kæmpeviserne blot som et sildigere forvansket Eventyr, hvori den alvorlige Aand, som ældgamle Fortidslægter med Alvorssind lyttede til, er forsvundet, og kun en morende Skiemt med det Eventyrlige er tilbage, hvormed andre Slægter i andre Tider have gottet sig. Et ikke mindre paafaldende Forhold finder Sted imellem Visen hos P. Syv om *Thor af Hafsgaard* og det eddiske Qvad: *Thryms Qvida* eller *Hammerens Hentning*, hvoraf den kan have sin Herkomst. Mærkværdig bliver denne altid, som den eneste, hvori et egentlig my-

Digitized by Google

thologisk Æmne er behandlet i Kæmpevisernes Maneer. Men den löseligste Betragtning lærer os, at disse Viser ere Fostre af en Tid, da de eddiske Digte, efter en svensk Forfatters Ord, "allerede havde overlevet sig selv," eller for længe siden tabt al egentlig og alvorlig poetisk Betydning hos Folket og Folkesangerne. Visen om Thor af Hafsgaard kan derfor, ved Siden af det gamle Digt, ikke forekomme os anderledes, end som et Slags Parodie paa dette. I Folkevisen er Mythen bleven til et komisk Eventyr, behandlet paa en næsten burlesk Maneer og i övrigt ganske i Kæmpevisernes Tone. Visen om Thor af Hafsgaard er derfor sikkert et modernt Product, (nemlig slet ikke ældre, end de övrige Viser) digtet formodentlig i Danmark, og kun en Gienlyd af et Folkesagn eller Eventyr, hvis *komiske* Indhold muligen har bidraget til at vedligeholde det i den danske Almues Minde, Aarhundreder efterat selv det svageste Spor af de övrige eddiske Digte var uddöd i Folkets Erindring.

Meget interessant og vigtigt for Poesiens og Sprogets Historie vilde det upaatvivlelig være, hvis man var i Stand til med Sikkerhed og Klarhed at vise, hvorledes Overgangen er

Digitized by Google

skeet fra den gamle islandske Poesie til de ældste poetiske Værker, vi have i det nyere danske Sprog, nemlig Folkeviserne. Men dette er saameget vanskeligere, om ikke umuligt, som vi kun have disse i en Form, der, i hvor nye man endog vil giöre Viserne, i det mindste ved mange er *et Par Aarhundreder* sildigere, end deres förste Oprindelse. Havde vi en eneste dansk Vise, saaledes som den först blev digtet, eller endog kun optegnet saaledes som man sang den i det 14de Aarhundrede, vilde den sikkert lære os mere, end hvad vi nu maa giette og slutte os til ved Sammenligninger imellem *danske* Digte i en Sprogform, lidt forskiellig fra den nærværende, og *islandske* Sange, som ingen Dansk forstaaer uden at have lært det gamle Sprog. Hvad der endnu giör denne Sammenligning vanskeligere og mindre frugtbar, er at vort Sprog slet ingen andre poetiske Værker har at fremvise fra de Aarhundreder, hvortil man henförer Folkesangene, og at disse saaledes staae besynderlig allene og isolerede imellem den *gamle*, i Danmark uddöde islandske Poesie og de förste danske rimede Arbeider, vi forefinde mod Enden af det 15de Aarhundrede (*Riimkröniken* og Præsten Hr. *Mikkels*

Digitized by Google

Vers) som, i det mindste hvad den indre poeske Charakteer angaaer, staae i en meget lang Afstand under en stor Deel af Folkeviserne. Holder man nu Viserne imod disse danske Riim, skulde man ansee det for umuligt, at nogen Folkevise kunde være digtet i det femtende Aarhundrede, og dog har man Viser, der ikke blot ere samtidige med Riimkröniken, men endog yngre, (f. Ex. blandt de historiske Visen om K. Hanses Giftermaal) og der vel ikke ere af meget ringere Værd, end adskillige af de ældre.

Uagtet man ikke med lige Bestemthed kan sige dette om Romanzerne, Balladerne eller Kiærlighedsviserne, som om de historiske, hvilke Begivenhederne anviser en Tidsalder, der i det mindste ei kan være ældre, end disse, troer jeg dog at endeel af hine Viser meget vel kunne være digtede i det femtende og selv i første Halvdeel af det sextende Aarhundrede. Da Formen for disse Folkesange engang var given, hörte der ikke saamegen Konst til at digte dem; og Eensformigheden hos en heel Deel af dem er saa stor, at adskillige neppe kunne antages for at være andet end sil-

Digitized by Google

digere Efterklang og Gientagelse af de ældre, med et noget forandret Indhold.

Overhovedet er det en *almindelig* og fuldkommen i Visernes Indhold og Charakteer grundet Bemærkning af Hr. Prof. *Müller*, at — med Undtagelse af hine Kæmpeviser, hvorom för er talt, og som jeg har viist at være sildigere Efterligninger af tydske Sange i de danske Visers Maneer — er det yderst faa af vore Folkeviser, der have nogen Hentydning til Hedenold eller til en ældre Tid, end det tolvte eller 13de Aarhundrede. Kun en eneste Vise, den *om Hafor og Signe*, behandler et Æmne, der findes i gamle Sagn, og som Saxo har bevaret; men hvorfor denne, som *Sandvig* mener, skulde være en af de ældste, og "neppe yngre end det 13*de* Aarhundrede," vil man dog af Visen selv vanskeligen kunne give tilstrækkelig Grund for. Om saa mange danske Konger og Helte, hvis Navne de norske og islandske Skialde nævne med höi Priis, og om hvis Idrætter og Eventyr Saxo fortæller saa mange ældgamle Sagn, tie derimod Kæmpevisérne ganske. Af gamle nordiske Navne forekomme kun faa; de fleste derimod, som findes i Viserne, ere saadanne, der först en rum Tid

Digitized by Google

efter Christendommens Indförelse opkom i Danmark; f. Ex. af Fruentimmernavne *Kirsten, Mette, Elinè, Agnete, Malfred*, o. fl. af Mandsnavne *Peder, Engel, Nilaus, Guncelin, Villum, Jonas, Tidemand*, o. fl.

Sæder og *Levemaade*, det hele ydre Liv, saaledes som det i vore Folkeviser fremtræder, Klædedragt, Stridsmaaden og de Vaaben, som omtales, tilhöre ingen ældre Tid, end den sildigere Middelalder, og kunne uden Tvivl for det meste bedre passe til det 14de og 15de Aarhundrede, end til nogen tidligere Periode. Endeel af den Luxus, som forekommer, hele Kister fulde af Guld og Sölv, *Silkeseil*, som heises i den forgyldte Raa, Guldsadel og Guldsko under Hesten, forgyldte Kar med Ædelstene besatte, ere aabenbare Udsmykkelser af Phantasien. Meget andet, som hörer til Skikke og Klædedragt, er uden Tvivl taget af det virkelige Liv; men Alt tilhörer Middelalderen og den saakaldte Riddertid eller Adelsmagtens Periode i Danmark; og den Maade, hvorpaa de Fornemmes Pragt og det hele Herreliv skildres, undertiden vist nok med Overdrivelse og forskiönnede Farver, viser öiensynligen, at det er betragtet i det Fierne, at det ikke er blandt de Fornemme,

Digitized by Google

men snarere blandt deres Riddersvende og Tienere, vi maae söge Visernes Digtere, og at det fra först af har været Almuen, som ved Tradition har bevaret dem. At imidlertid Stoffet eller Begivenheden, som ligger til Grund for mange af Balladerne, eller Elskovsviserne, er *ældre*, end de ovenfor angivne Aarhundreder, ansee vi for afgiort.

Uagtet det nu vist nok synes, som der imellem de gamle Skialdeqvad og Sagaer og vore danske Folkeviser hersker saa stor indvortes og udvortes Forskiellighed, at det falder vanskeligt at tænke sig nogen gradviis Overgang fra de förste til de sidste, vil jeg ikke negte, at enkelte Spor af de gamle nordiske Digtes Aand vel kan opdages i disse Middelalderens Sange.

Det maa interessere os, at höre, hvorledes en Lærd, der er saa fortrolig med den hele Saga- Litteratur og islandske Poesie, som Prof. *Müller*, har sögt at vise Slægtskabet imellem de danske Sange og de islandske Digtninger. "Sammenligne vi — siger han i sin höist interessante og grundige Recension over den Nyerupske Udgave af Viserne *) — sammenligne vi

*) Dansk Litt. Tidende. 1814. p. 599.

Digitized by Google

Kæmpeviserne med de islandske Sagaer fra det 12te og 13de Aarhundrede, i Henseende til Tonen, da finde vi mange Liigheder. I begge er den *dialogiske* Form fremtrædende, i begge herske det *naive* Foredrag. Begivenhederne fremstilles uden Betragtninger; thi Moralen i adskillige Kæmpeviser er senere tilsat. I begge udtaler *Følelsen* sig i faa og simple Ord, hvilke just formedelst Simpelheden have noget dybt rörende; men hvis indre Kraft især af den paafölgende Handling maa skiönnes. Saare sielden og kun med faa Ord beskrives Naturscener, hyppigen derimod de Handlendes Klædedragt. Baade i Viserne og Sagaerne spores den samme Mangel paa Afvexling i Udtrykket, thi de samme Vendinger blive hyppigen gientagne, (langt mere dog i *Viserne*, end i Sagaerne.) Derimod er det en Følge af det digteriske Foredrags Natur, at Viserne sætte Læseren midt ind i Begivenheden, og före ham hurtigen fra det ene Moment til det andet; imedens Sagaen skrider langsommere frem; dog ere ogsaa i Viserne enkelte Træk udmalede med Sagaens Nöiagtighed. Ogsaa i denne, ikke tilfældige udvortes Omstændighed, ere begge lige, at deres samtlige Forfattere ere

Digitized by Google

ubekiendte. Langt mindre Liighed i Formen synes der ved første Öiekast at være imellem Kæmpeviserne og de gamle Skialdeqvad. Disse have *Bogstavrüm*, hine *Enderüm;* i disse er Udtrykket höit, dristigt, stundom og forkonstlet, (nemlig i de sildigere Skialdes Sange) stedse rigt paa Billeder; i hine er Udtrykket saare simpelt, og smykkes kun af nogle faa, stedse tilbagevendende Billeder. I Skialdeqvadene hersker den lyriske Begeistring; i Viserne Balladens roligere, fortællende Tone." — I den Henseende kunne vi bemærke: at det tilvisse ikke blot er Uliighed i Indhold, men ogsaa denne de *sildigere* Skialdeqvads Charakteer — som vel er *konstlet*-lyrisk, men mindre ægte begeistret, end mange af de ældre, simplere eddiske Sange — der paa en udmærkende og afgiörende Maade adskiller dem fra vore Folkeviser. I disse hersker reen Naturpoesie; og dens simple, klare, til Følelsen og Phantasien talende Udtryk, der forsmaaer al overflödig Betragtning og tom Ordpragt, besidder en poetisk Kraft, som man forgieves söger i hine skruede, af Billeder opdyngede, men dunkle, kolde og ved unaturlig Tankesvulst og Ord-Fordreininger trættende Vers, hvormed de sildi-

Digitized by Google

gere islandske Skialde have piint sig. Dette Slags konstlede Udartning af den gamle nordiske Nationalpoesie er ikke blot forskiellig fra, men saa aldeles fremmed for den naive, fordringslöse Aand i Folkeviserne, at her ei kan være Tale om den mindste Slægtskabsliighed.

Videre yttrer denne Forfatter sig saaledes om Maaden, hvorpaa han mener, man kan forklare sig Overgangen fra Oldtidens Poesie til Middelalderens. Modsætningen imellem Skialdesangene og Kæmpeviserne antager han nemlig ei at være saa stor, som den ved förste Öiekast synes*). "I Viserne, siger han, herster *Eensformighed;* blandt Skialdeqvadene findes en stor *Forskiellighed af Digtarter.* Nu har man ved Sammenligninger især tænkt paa *Drottqvædet*, den Versart, hvori de fleste Skialdesange ere forfattede, som fra det 9de til det 11te Aarhundrede ere bevarede, og dette er vist nok baade i Indhold og Form Kæmpeviserne saare uliigt. Men ikke i alle Skialdesange herster den Billedpragt, som i Draperne til Kongernes Ære. Den ældste Digtart, eller *Fornyrdalag*, er saare simpel; i de eddiske Vi-

*) Litt. Tid. 1814, p. 605.

Digitized by Google

ser om Giukunger og Volsunger findes ikke mange sögte Billeder, og i Sagaerne savnes ikke Exempler paa saare simple Sange. Digtearten *Runhenda* kaldet, der alt i Harald Haarfagers Tid har været bekiendt, medförte Enderiim. Draperne selv havde stedse et *Omqvæd*, der blev gientaget ved Slutningen af hver Afdeling, stundom af hvert Vers, og ikke altid stod i nogen Forbindelse med Versets Mening; stundom begynder hver Strofe med de samme Linier; stundom ere tvende saadanne Biqvædes Linier indskudte i hver Strofe." Saaledes— slutter denne lærde Forfatter — kunne og Skialdenes Sange siges at indeholde Spiren til de Eiendommeligheder, som udmærke Kæmpevisernes Form, hvortil endnu kommer, at den islandske Litteraturs senere Historie viser, hvorledes *Runhenda* der har frembragt de saakaldte *Rimur*, en rimet Digtart, der i de sidste Aarhundreder hyppigst har været brugt paa Island, og ikke er Kæmpevisernes Tone aldeles ulig*).

*) Af saadanne islandske *Rimur* kiender jeg hidtil kun dem, man har i trykte Samlinger fra det 18de Aarhundrede. De ere næsten alle blotte Efterligninger af den moderne danske Poesie med dens Versemaal og Riim, og have ikke

Digitized by Google

Vi ville ei negte Sandsynligheden af denne Mening, for at forklare Oprindelsen til vore danske Folkeviser og angive en rimelig Overgang fra Skialdenes oldnordiske Poesie til den nyere i Viserne. Men vi kunne derfor ei tilbageholde den Bemærkning, hvorom allerede forhen er yttret noget: at de danske Folkeviser have en meget eiendommelig Charakteer og Tone, som udmærker dem fra alle islandske Digterværker, selv de sildigere; og at denne Charakteer for en Deel ligger i det, som de have antaget af den *lyriske Fortællings*, Romanzens eller Balladens Natur, en varmere, en mere udpræget *lyrisk* Tone, som dog ei har fortrængt eller er bleven herskende over den *episke*, eller simpelt fortællende Charakteer, der meget mere udgiör vore Folkevisers Grundvæsen; men som har indgaaet en nöie Forening

mindste Lighed med vore gamle Folkeviser. Det vilde have været mig interessant med Originalerne at sammenligne de *islandske Oversættelser af gamle danske Viser*, som skulle findes i et, paa flere Steder i Anmærkningerne til den Nyerupske Udgave citeret Haandskrift, i den Magnæanske Samling paa Universitetsbiblioteket; (no. 148 i Octav) men dette Haandskrift har der ei været at finde.

Digitized by Google

med det naive episke, hvorved næsten i alle vore Viser frembringes en rörende, til Hiertet, som til Phantasien talende Virkning. Folkeviserne ere uden Undtagelse hvad Navnet siger at de ere: *Viser*, eller Digtninger til Sang. De ere desuden egentlig *Folkepoesie*, ukonstlede, mere af et Slags Naturgave, end af et dannet og udviklet Digtertalent fremsprungne Qvæder, som fra Almuen have deres Herkomst, og blandt den, fornemmelig i Begyndelsen, have levet ved Traditionen, indtil de, naar de bleve mere bekiendte, efterhaanden ogsaa have fundet Elskere blandt de fornemme Folkeclasser, som tillige, ved i sildigere Tider at opskrive og samle dem, have reddet mange af disse Viser fra Undergang.

Om en stor Deel af de ældre Digte i det islandske Sprog kan dette ikke siges; thi have vi end aldrig i Norden, som i Frankrige, England og Tydskland, havt Digter-Laug, eller have de nordiske Skialde aldrig udgiort en egen, imellem sig indbyrdes forbunden og afsondret Classe eller Stand, saaledes som endeel Troubadourer, eller som de engelske *Minstrels* og de tydske *Meister-Sänger*: saa kan det dog ei negtes, at en stor Deel af de fortrinligste

Digitized by Google

Skialde, som vi især finde i Norge, have levet og digtet ved Kongernes Hof eller i Jarlernes og de Fornemmes Følge — at deres Poesie for en stor Deel var ulige mere konstfuld, end Folkevisernes — og at denne Poesie saaledes mere kan siges at være fra den mægtigere, den fornemmere, den mere forfinede Deel af Folket nedsteget til Almuen; end at den omvendt har dannet sig blandt Almuen, og hævet sig til de fornemmere Classer, som det med Viserne er Tilfældet.

Vil man derimod ikke holde sig til den *ældre* islandske Digtekonsts Værker, men alene i de sildigere *Rimur* søge Mönstre og Forbilleder til de danske Folkeviser: saa er det først at bemærke, at disse rimede islandske Digte neppe engang kunne kaldes Afarter af Nordens gamle Poesie; men snarere en ganske ny Versart, som Islænderne efter *sydske* og andre sydlige Mönstre udenfor Scandinavien have optaget, da Skialdenes Konst, om ei var ganske glemt og uddöd, dog meget udartet og forringet. Dernæst er dog Liighеden imellem de islandske Riimdigte og vore Kæmpeviser neppe saa stor, at disse kunne siges at være af selv samme Art, eller gielde for Efterligninger af

Digitized by Google

hine, der selv kun vare en til det fierne Nord forplantet Efterklang af Sydens rimede Digtning. De danske Viser ere i deres hele Aand, Charakteer og Tone alt for nationale, alt for afvigende fra alle Digte i det oldnordiske Sprog og i dettes poetiske Skik og Form, til at man ei maatte erkiende i dem en Folke-Poesie, der först har dannet sig med de nyere skandinaviske Sprogarters Opkomst, og hvori man derfor vel ligesom seer en Overgang fra den gamle islandske Poesie til den nyere danske; men en saadan Overgang, i hvis Frembringelser en ny, uafhængig Form, en egen dansk Nationalpoesie, allerede har udviklet sig, og hvori kun ganske faa Spor af det Gamle ere tilbage.

Desuden bör det vel komme i Betragtning ved vore danske Folkeviser, *deels:* at det synes, som de gamle *Skialdes* Konst virkelig har været langt mindre i Flor i Danmark, end i Norge og Island; hvorimod Folkeviserne netop i *Danmark* findes i den störste Mængde; *deels* at baade den danske Nations Charakteer og den danske Dialect af det oldnordiske Sprog, tidligen, i det mindste alt fra Knud den Stores Tid, mærkeligen har fiernet sig

Digitized by Google

fra andre skandinaviske Nationer; og at det hyppige Samqvem med Anglerne i England og med Tydskerne i Neder-Saxen har tidligen virket meget paa *Nationalcharakteer*, *Sæder* og *Folkepoesie* i Danmark.

Et æsthetisk interessant og frugtbart Foretagende kunde det være, ved en nöiere Undersögelse og Udvikling af de *engelske* og *tydske* Folkesanges Charakteer at vise, hvad Lighed og Uliighed imellem disse og de forskiellige Arter af vore Folkeviser der finder Sted, og ved denne Leilighed nærmere at charakterisere de sidste. Men det os tildeelte Tidsmaal tillader ikke at dvæle ved dette Foretagende. Vi indskrænke os til efterfölgende korte Bemærkninger.

En national, poetisk Slægtliighed synes unegteligen at finde Sted imellem de gamle engelske, eller rettere *skotske**) Romanzer og

*) At næsten alle gamle *engelske* Ballader (minstrel ballads) og rimede Eventyr bære Præg af *skotsk* Herkomst, og at Aarsagen hertil maa söges i at det engelske Sprog med dets Poesie langt tidligere dyrkedes og i en renere Form uddannedes i Syd-Skotland, og ved de skotske Kongers Hof, end i England, hvor *Fransk* ind-

Digitized by Google

Ballader, og endeel af vore danske Folkeviser (en Liighed, der endog, skiöndt heel sielden, har yttret sig i Bearbeidelsen af det samme Stof hos begge Nationer*). Det er ogsaa af *Jamiesons* Pröver bekiendt, at danske Viser med overordentlig Lethed og Böielighed lade sig overföre i den skotke Dialect. Af den danske Almues Sagn og Overtro findes mange lig-

til ned i det 14de Aarhundrede vedblev at være Hoffets og de Fornemmes Sprog: har *Walter Scott* viist i sin interessante Indledning til: Sir Tristrem, a metrical Romance of the 13th Century, by Thomas of Erceldoune. (2 Ed. Edinb. 1806. 8.) Jvf. ogsaa *Percy's* Essay on the ancient english Minstrels, Reliques. Tom. 1. Ed. 5. p. XXXVII. og *Bouterwecks* Gesch. der Poesie u. Beredsamkeit VII. Bd. p. 104.

*) See f. Ex. *Ridder Aages og Jomfru Elses Vise* (Nyerups Udg. I. p. 210), og *Sweet Williams ghost* (Percys Reliques. 3 Ed. I. p. 127). Sammenligningen imellem den danske og skotske Ballade vil i flere Henseender være lærerig, og kan oplyse en Deel af Liighederne og Forskiellighederne i begge Nationers Folkepoesie. Den danske maa uden Tvivl gives Fortrinet i poetisk Skiönhed, ligesom den ogsaa sikkert er af en höiere Alder. En meget lignende *skotsk* Ballade er "*Clerk Saunders*" i *Walter Scotts* Minstrelsy T. II. p. 54.

Digitized by Google

nende Træk i de skotske Lavlande, og Spor af samme i engelske og skotske Ballader *). Heller ikke troer jeg, man vil finde, at noget andet Lands Folkesange, end ikke de islandske *Rimur*, komme vore gamle danske Viser saa nær i deres hele Art og Natur, og særdeles i den dybe, alvorlige, saa ofte melancholske og klagende Grundtone, der hersker baade i Viserne og i deres Melodier, som de skotske Sange og Ballader. Imidlertid, ligesom Stoffet i disse tildeels er mere mangfoldigt og udstrakt til en videre Livskreds, saa vil man ogsaa finde i endeel, baade af de ældste og af sildigere engelske Ballader en mere uddannet Form, en kiendeligere Nærmelse til Ridderpoesiens romantiske Charakteer, end i vore Viser, der overhovedet udmærke sig mere ved en höi Grad af Naturpoesiens Reenhed og Simplicitet, end ved noget Præg af dannet Konst. Skotlands Minstrels og de ældste engelske Digtere havde derimod langt tidligere i disse Lande dyrket og uddannet Poesien som et

*) Jvf. bl. a. *Walter Scotts* Minstrelsy of the Scottish Border. Introduction. Vol. I. p. XCI-CVII. og Udgiverens Indledninger og Anmærkninger til flere Ballader i Samlingen.

Digitized by Google

Slags Konst, end det kan siges om vort Fædreland, hvor man, efterat de islandske Skialdes Tid og Anseelse i Danmark var forbi, i Middelalderen ikke kiendte til egentlig Digtekonst eller oplærte Sangere. Man vil derfor ogsaa finde Liigheden större imellem vore danske Viser og de *romantiske* eller eventyrlige skotske *Ballader*, hvis Stof ganske eller i det væsentlige tilhörer Phantasien, end imellem hine og de skotske *historiske* Romanzer, som nærmere beröre de for Sydskotland og dets Grændselandskaber (*the Borders*) egne nationale Forhold; ligesom de sidste vel og i det Hele bære mere Præg af den Charakteer og Tone, som de skotske Minstrels gave deres fortællende Digte, og de romantiske Ballader have mere af det rene Folkedigts Art og Natur. I övrigt behöver det neppe at bemærkes, at Forskiellen mellem de to Landes locale og naturlige Beskaffenheder ogsaa yttrer sin Indflydelse i begges Folkepoesie; og ligeledes vil, hvad Formen angaaer, en ei ubetydelig metrisk Forskiellighed imellem de danske og skotske Viser strax være kiendelig.

En anden betydelig Egenhed i Sang- og Verseform synes ved förste Öiekast at adskille

Digitized by Google

vore danske Folkeviser fra de skotske Sange; jeg mener *Omqvædet*, der ganske almindeligen tilhörer Skandinaviens Folkepoesie i Middelalderen; men som ogsaa neppe aldeles mangler i noget Lands nationale Folkesange. At det synes at fattes de skotske og engelske Ballader, for saa vidt vi kiende disse af trykte Samlinger, ligger uden Tvivl kun deri, at Udgiverne af disse have agtet mere paa Sangene end paa deres Omqvæd, eller ikke anseet disse for vigtige nok til at optegne dem. At Omqvæd findes i skotske Sange, om det endog der ei er saa almindeligt eller uadskilleligt fra Sangene, som i de nordiske Folkeviser, (hvorom jeg ikke seer mig i Stand til at yttre nogen afgiörende Mening) finder jeg bestyrket ved et udtrykkeligt Vidnesbyrd af en ældre Samler af skotske Ballader*).

*) "On this head falls likewise to be mentioned what we call *the Burden*, that is the unvaried repetition of one or more lines fixing the Tone of the Poem throughout the whole. — — So many of our ballads, both ancient and modern, have *this aid to the memory*, that it is unnecessary to condescend to any in particular." *Pinkerton* Dissert. on the oral tradition of poetry. Select scotish Ballads. 2 Edition Vol. I.

Digitized by Google

Liigheden imellem danske og *tydske* Folkesange er langt mindre, end imellem vore og de skotske. Tydskland mangler Folkeviser af den Art, som vore mest nationale Kæmpeviser; og saavel disses, som andre af vore Visers ganske eiendommelige Charakteer, uagtet saa hyppigt Samqvem med Tydskerne fra ældgamle Tider, uagtet saamange Laan fra Tydskland i Middelalderen, ere et nyt Vidnesbyrd om hvorledes Folkepoesien altid, og selv der, hvor den mangengang modtager fremmedt eller udenlandsk Stof, danner og former sig af Nationens eget Væsen og efter National-Charakterens indvortes Betingelser. De tydske Viser, for saavidt vi kiende dem af trykte Samlinger (f. Ex. *Herders* Volkslieder; den betydelige Samling af *Arnim* og *Brentano*, eller, "des Knaben Wunderhorn" i 3 Bind; *Meinerts* "alte teutsche Volkslieder in der Mundart des Kuhländchens" Wien 1817. *Görres* altteutsche Volks- u. Meisterlieder Frft. 1817.) have for en stor Deel ikke saa höi en Grad af antik,

London 1783. p. XXVI. Dog findes Omqvæd kun anfört ved en eneste Ballade i begge Dele af Pinkertons Samling. (Binnorie. Vol. I. p. 201).

Digitized by Google

eller (om dette Ord ei kan tillades) gammeldags og nordisk Simplicitet, som vore Folkeviser, og overhovedet en langt mindre mörk, melancholsk og alvorlig Charakteer, end disse; thi mærkværdigt er det, at uagtet den danske Nations afgiorte Tilböielighed og Kiærlighed til det Komiske og diærve Lystige, som ogsaa yttrer sig i det 16de og 17de Aarhundredes Poesje (ja allerede i *Riimkrönikan* findes meget behandlet paa en næsten komisk Maade) savner vor gamle Folkepoesie ganske hvad der tilhörer den muntre Lunes spögende, eller lette erotiske Tonart, hvoraf selv i de tydske Folkesange findes Overflödighed — for ei at tale om mere sydlige Nationers.

En stor Deel tydske Viser (i det mindste i Arnims og Brentanos Samling) synes at være yngre, end det 16de Aarhundredes Begyndelse og Midte, og altsaa yngre end de allerfleste af vore Viser. Men ogsaa den ældre tydske Folkepoesie (man læse f. Ex. den anförte Samling ved *Görres*) vidner om, ved dens rigere, og som oftest tillige naive og naturlige Lyrik, ligesom ogsaa ved dens större Mangfoldighed i Form og Indhold, at den poetiske Konst allerede længe i Tydskland ved Minnesangere og

Digitized by Google

Mestersangere havde været langt mere uddannet, end i Danmark (thi at negte disses Indflydelse paa Folkepoesien, er omtrent det samme som at ville antage, at Læsning og Studium af ældre og nyere Digterværker intet virkede paa en Digters Arbeider i vore Dage.) I adskillige tydske Folkeviser gienfinder man Minnesangernes elegiske Tonart; en stor Mængde ere af erotisk, moralsk eller religiös Tendents; (hvorimod *religiöse Viser* eller *Legender* slet ikke forekomme blandt vore gamle Folkesange.) Overhovedet kan det siges, at den tydske Folkepoesie har en mere afgiort *lyrisk* Charakteer, end den skandinaviske, i hvilken derimod, ligesom i den skotske, en i det Lyriske indsmeltet *episk* Aand og Tone er fortrinlig herskende, og den hele reen lyriske Vegetation, (for at bruge et Udtryk af *Görres*) som spirer saa rigeligt i de tydske Folkeviser, slet ikke findes. Tydskerne have vel ogsaa endeel Viser af *historisk* Indhold, hvoriblandt adskillige temmelig gamle; men meget faa vil man finde blandt disse, der eie den simple, eenslydende episke Tone, som vore gamle Kæmpeviser. De egentlig romantiske Viser, eller eventyrlige Ballader, Romanzer og Sagn-

Digitized by Google

viser, hvis Rigdom i Skotland og Skandinavien er saa stor, ere i Tydskland kun faa*). En eneste Vise i Arnims og Brentanos hele Samling, udmærket iblandt denne Mængde ved sin særegne Charakteer og paafaldende Liighed med vore Kæmpeviser**), er, uagtet den der siges at være taget af et flyvende Blad, en Oversættelse af den danske Vise om Hr. Olufs Fristelse ved Ellepigen, og findes alt hos Herder.

Den nylig bemærkede *episke* Tone, som fortrinligen raader i vore gamle Folkeviser, er saa almindelig udbredt over disse, at den, i Forening med det dramatisk-Livfulde i de saa hyppigen i Fortællingen, som talende, indförte Personer, og med det simple Hiertelige, der ikke beskriver, men udtaler eller umiddelbart afpræger Fölelsen, udgiör deres væsentligste nationale Charakteertræk. Man tage

*) "Romanzen und Balladen, *an denen wir so sehr viel ärmer als die Engländer* und die übrigen Nordischen, weil der lebendige Sagengesang bei uns so viel früher verstummt, und zur rechten Zeit seinen Sammler nicht gefunden." *Görres* altteutsche Volks- u. Meisterlieder. Einleitung pag. V.

**) Des Knaben Wunderhorn. 1 Th. S. 261-65.

Digitized by Google

hvilken Vise man vil, i enhver af de fire Hoved-Afdelinger, som den Nyerupske Udgave har, og man vil strax finde sig sat midt ind i en Begivenhed, det være nu en mythisk, historisk eller reen eventyrlig. *Handlingen* er allevegne det, der træder mest umiddelbart frem af Digtet; de handlende Personer vise sig vel ogsaa i deres forskiellige Skikkelser, Charakterer og Lidenskaber, og træde endog næsten altid dialogisk frem paa Scenen; men stedse ere Charaktererne, som ogsaa tidt vende tilbage eller omtrent ere de samme, kun angivne med faa og hastige Træk; Følelser udmales ikke med lyrisk Ordrigdom og Veltalenhed, men fremstilles ofte med en höi Grad af Kraft og Livelighed i et Par mægtigt træffende Linier. Reflexioner og moralsk forstandige Sententser, ere deels sieldne; deels affærdiges de i störste Korthed, men med desmere Eftertryk. Overhovedet seer man neppe nogensteds i vore Folkeviser det svageste Spor af Digteren, eller finder nogen reen subjectiv Yttring; men derimod den höieste Grad af naturlig Reenhed og Frihed i Phantasien, en fuldkommen naiv eller ubevidst Fremstilling af den objectiv-poetiske Verden, og en ligesaa stor Klarhed og

Digitized by Google

Anskuelighed. Dette giver disse Folkeviser, i deres store Simplicitet, og uagtet en vis Eensformighed i de poetiske Billeder og i hele Behandlingen, noget forunderlig tiltrækkende, saaledes at man ikke let nogensinde kan trættes ved at læse dem, og gierne, fra den nyere Poesies ofte indtil Væmmelse konstlede og affecterede Væsen, hvori sund Phantasie og Aandskraft forgieves söges, vender tilbage til hiin simple, klare, fyndige og anskuelige Naturpoesie, som for Aarhundreder siden levede blandt vore Forfædre, som endnu ikke har tabt sit nationale Slægtskab til vort Tungemaal og dets Digtekonst, og som i det mindste altid giver vor Phantasie, og ofte vor Følelse, en sund og uforfalsket, om end ikke rig eller konstig tilberedet Næring. — En videre fortsat Betragtning af vore Folkeviser fra den æsthetiske Side, og en ved Sammenligninger med andre Nationers Folkepoesie bestyrket Fremstilling af deres eiendommelige og nationale Charakteer, tilsteder Rummets Begrændsning ikke for denne Gang. Nogle væsentlige Punkter, som ligge vort Formaal, at betragte det danske Sprog og dets Litteratur i deres historiske Udvikling, meget nær, kan jeg derimod ikke ganske forbigaae.

Digitized by Google

Vi have nemlig i det Foregaaende, med Hensyn til Folkevisernes Alder, opholdt os ved deres Indhold og poetiske Charakteer. Vi have berört de Grunde, som tale for, at disse Viser, uagtet de maae være ikke lidet *ældre*, end den Sprogform, hvori vi nu have dem, dog let kunne giöres for gamle, hvis man altid vilde sætte dem saa höit op i Tiden, som det poetiske og historiske Stof, de behandle; da intet er lettere for den digtende Phantasie, end at sætte sig tilbage i en forsvunden Tid, hvoraf i Traditionen, eller paa anden Maade, Spor, Levninger og Mindesmærker ere bevarede. — Betragte vi saaledes de Viser, der ere af mere frit poetisk Indhold, som de eventyrlige, Viser om Giengangere, Troldmænd, Ellepiger, o. s. v., eller Balladerne og Romanzerne, Viserne om lykkelig og ulykkelig Elskov: saa er deres Stof deels af den Art, at det *til enhver Tid* er Poesiens Eiendom, eller Gienstand for en poetisk Behandling, ligesom meget af saadant Stof endnu den Dag i Dag lever, uden at være bundet til Viseform, blandt Almuen i *Folkesagn* og *Folke-Overtro*; deels kan dette Stof, f. Ex. Fortællinger om Elskovshandeler og ridderlige Eventyr, tildeels i lang

Digitized by Google

Tid være bevaret ved Tradition, inden man derom har digtet Viser.

Med Hensyn til de *historiske* Viser, da ere upaatvivlelig ogsaa mange af disse digtede efter mere og mindre omdannede Traditioner, længe efter de Begivenheder, som deri, vist nok sielden med fuldkommen historisk Nöiagtighed og Sandhed, fortælles. Nogle af de nyere derimod, f. Ex. Visen om Dronning Margrethe og Kong Albert af Sverrige, om Böndernes Nederlag under Christoffer af Baiern, om Kong Hanses Giftemaal, kunne efter al Rimelighed ikke være meget yngre, end de Begivenheder, hvorom de handle. Overhovedet ere de fleste af dette Slags Viser, hvormeget endog den historiske Kritik kan have at dröfte ved dem*), meget mærkelige, deels fordi de indeholde mange Træk til at charakterisere den almindelige Mening om adskillige historisk berömte Personer, deels fordi de, om endog deres Beretning om Til-

*) cfr. *Gramm* om de to Viser om Folker Longmandsen i Vid. S. Sk. IV. S. 186. 87., hvor han ret udlader sin Harme og "Foragt" mod disse, efter hans Udtryk "lumpne" Viser, ligesom mod al Tradition i Almindelighed.

Digitized by Google

dragelserne ikke altid er nöiagtig, mangengang indeholde saadanne Sagn og Yttringer, som passe meget vel til Tiden og Personerne, der handles om, og sætte os med langt mere levende Anskuelse tilbage i en historisk Scene, end de annalistisk törre Fortællinger om enkelte Facta. Hvor levende er f. Ex. ikke Fortællingen i Niels Ebbesens Vise, og hvor ganske bærer den Præg af i Hovedsagen at være *historisk*, at have bevaret de vigtigste Træk af den store Begivenhed, saaledes som de i Almindelighed ere fortalte i Landet; hvor ganske troværdigt er f. Ex. ikke det Træk, som fortælles, at Niels Ebbesen paa sin Flugt fra Randers sögte Ly og Vederqvægelse hos en fattig Bondekone, og med hvor simpel en Skiönhed er det sagt:

"Niels Ebbesen giæsted sig en Kiærling, *hun*
havde ikkun to Leve,
Den ene gav hun Niels Ebbesen; *han* slog den
kullede Greve!"

Disse to Linier vilde en modern Digter have udmalet i flere Stropher, ved en vidtlöftig Skildring af det ringe Huus, hvori Niels Ebbesen maatte söge Tilhold, og af Konens Armod, ved at lade hende selv forklare denne

Digitized by Google

og med mange Ord berömme Ridderen for hans Daad. Her gaaes lige til Sagen, og kortere eller fyndigere kan Ingen fortælle det.

Som et Exempel paa en Vise, der, skiöndt allerede i Vedels Tid gammel, sikkert er langt yngre end Tildragelsen, den beretter, og dog baade i Hovedsagen har historisk Sandhed, og derhos charakteriserer Tiden og de handlende Personer uden Tvivl temmelig rigtigt, og tillige med fyndig Eftertryk og Korthed, kan nævnes Visen om K. Erik Emunds Drab ved Sorteplog paa Thinget, der skete 1127. Uagtet denne Begivenhed, baade i Henseende til dens Anledning og Maaden, hvorpaa den udförtes, har temmelig megen Dunkelhed, er det dog sandsynligt, som Suhm har viist, at Kong Erik, der tog sig af Almuen imod de Mægtiges Undertrykkelser, havde ladet en nær Paarörende af Plog tage af Dage, for at straffe dennes Forurettelser imod Bönderne. Saaledes findes det ogsaa i Visen; kun at Plogs Frænde her giöres til hans Broder, i Stedet for at Historien vil, det var hans Fader. — Ogsaa den sidste Omstændighed i Visen, at Kongens Morder slap ustraffet fra sin Gierning, er for saa vidt historisk rigtig, at Sorteplog levede længe

Digitized by Google

efter i Landet i Anseelse, indtil Erik Emunds Sön K. Svend Grathe lod ham tage af Dage.

Med Hensyn til at bestemme noget om Kæmpevisernes Alder har jeg ovenfor sagt, at ogsaa deres *Sprogform*, eller den Skikkelse, hvori vi nu have dem, bör komme i Betragtning. — Det er vist, at denne Skikkelse ved förste Öiekast er meget forvildende i Henseende til Visernes Alder; og at man ikke kan andet end forundres ved at læse Sange, hvoraf nogle tillægges en Alder, *ikke senere* end det 13de Aarhundrede, i et Sprog, der paa enkelte Ord og Udtryk nær, baade i dets lexicalske og grammaticalske Deel, endnu uden mindste Anstöd forstaaes af enhver Dansk, selv om han er nok saa lidt bevandret i ældre Skrifters Læsning. Ved at læse engelske Ballader eller franske Digte fra det 16de Aarhundrede, vil man unegtelig finde Forskiellen imellem Sprogformen i disse og det nærværende franske eller engelske Sprog, betydeligere.

Dog siges der i Nyerups Efterskrift til den nyeste kritiske Udgave af vore Viser: "Dette vil vi have saaledes forstaaet, at vi sætte deres Affattelsestid *i det seneste* i de trende Aarhun-

Digitized by Google

dreder, det 13de, 14de og 15de*). Deres höie Alder ligger tydelig nok for Dagen i de mangfoldige Archaismer i Sproget, de *hyppig forekommende Levninger af det islandske* eller Skandinaviens gamle Sprog, *saadanne, som man ikke kan opvise Mage til i Sprogets övrige Mindesmærker*, ikke engang**) i dem fra det 15de Aarhundrede, og som altsaa pege hen til en höiere Alder." Hertil kommer endnu det, efter Nyerups Mening, *aldeles afgiörende* Argument, at man finder enkelte af Viserne allerede langt tilbage i Tiden citerede som ældgamle; f. Ex. Visen om Rane Johnsen, der paaberaabes af den upsalske Professor *Ericus Olai* mod Slutningen af det 15de Aarhundrede, og et Par, der nævnes i Begyndelsen af det 16de. Til det sidste kan bemærkes, at en Vise vel kunde anföres af en Forfatter i det 15de eller 16de Aarhundrede, som almindelig bekiendt, uden at den derfor behövede at være mere, end höist et Aarhundrede gammel. Den

*) Altsaa *muligen* endog i det *tolvte*.

**) Dette maatte vel snarere hedde: *i det mindste* ikke i dem fra det 15de Aarh., siden man har Dansk baade fra det 13de og 14de Seculum.

Digitized by Google

af Eric Olai anförte Vise hörer imidlertid til Viserne om Marsk Stigs Historie, som man er temmelig enig i at antage for nogle af de ældste danske Folkeviser, vi have tilbage.

I Henseende til Beviset for Kæmpevisernes Alder, som Prof. Nyerup tager af de hyppig forekommende Levninger af det islandske Sprog "som man ei kan vise Mage til i Sprogets övrige Mindesmærker, *ikke engang* fra det 15de Aarhundrede" — da kan jeg heri ei være enig med vore Folkevisers fortiente Udgiver. Jeg vil sige: *ikke blot* i de danske Sprog-Monumenter fra det 13de, men selv i dem fra det 14de og 15de Aarhundrede, finder man i det Hele en ældre Sprogform, og vel snarere langt flere, end færre forældede danske Ord, end i Kæmpeviserne. At Sproget i vore Love fra det 13de Aarhundrede, i en fra det nuværende Dansk afvigende og til det Islandske sig nærmende Form, ikke kan sammenlignes med Kæmpeviserne, behöver intet Beviis. Den mindste Pröve af det gammeldanske Lovsprog er tilstrækkelig til at lægge for Dagen, at dette Sprog, skiöndt allerede saa afvigende fra det islandske, at det maa regnes for en egen Dialect og at höre til det *nyere* Dansk, dog er heel

Digitized by Google

vanskeligt at forstaae for den, som ikke af det Islandske kan forklare sig de fra vor nuværende Grammatik meget afvigende Ordböininger og saamange nu i Danmark reent ubekiendte Ord. Men ogsaa ved ældigere danske Sprogprøver fra det 14de og 15de Aarhundrede kunde det bevises, at disse Aarhundreders Sprogart fierner sig langt mere fra vort nuværende Sprog, end Kæmpeviserne. Ved et Par Exempler vil jeg tydeliggiöre denne Forskiellighed.

Til vore Sprogmonumenter fra det 14de Aarhundrede hörer upaatvivlelig den saakaldte *Knud Juuls Lægebog.* (En "Frater Kanutus Iwl" nævnes i Haandskriftet, som den, af hvem det er skrevet; og en Munk af dette Navn, som var *Procurator Monasterii Sorensis*, forekommer i Soröe Klosters Gavebog ved Aaret 1310. S. Rer. D. IV. p. 496.) Ei at tale om, at der paa hver Side i denne Bog forekommer forældede ægte danske Ord, saa er ogsaa den hele Sprogform betydeligt mere archaiserende eller af et forældet Præg, end i Kæmpeviserne eller i noget Sprogmonument fra Enden af det 15de eller Begyndelsen af det 16de Aarhundrede. Af den Beskrivelse over Ædel-

Digitized by Google

stene og deres Egenskaber, som udgiör en Deel af bemeldte Lægebog er fölgende Sted taget:

"Saphirus hetær en ærlyk Steen. Han hauær lius bla lyt æns skær himmæn. Thæn fra mædos kombær ær bæst. oc thæn thær hanum bæræ, skal reen i syk wæræ. oc han ær goth with öghn oc wisnæ limmæ. oc hanum skathær æi swik. oc æi auænd. oc æi ræzlæ. han ær goth til frithmaal oc sættæ. han helær lykum oc styllær swet. rensær öghn. oc menær houeth værk. of han thwas i miælk." — Hvor mange forældede Ord og Ordformer findes i disse faa Linier, og hvor forskielligt fra dette lyder Sproget i de ældste Viser, vi have, eller de som ansees for de ældste; f. Ex. disse Vers af den 1ste Vise om Marsk-Stig, endog som de læses i Vedels ældste Udgave:

Marsk Stig hand vd aff Landet foer,
og vand baade Hæder oc Ære;
Hiemme sider Herr Kong Erick
hand locker hans Hiertens Kiære.
Men Frueu sider i Sieland, saa mangt der hun
sörger.

Kongen hand sender Herr Marsk Stig bud,
hand skulde i Orlog fare;
Selff vilde hau Kongen hiemme være,
oc tage hans Hustru vare o. s. v.

Digitized by Google

Vil man til videre Sammenligning see en Sprogprøve, formodentlig fra Begyndelsen eller Midten af det 15de Aarhundrede, da kunde dertil følgende Linier tiene, tagne af en dansk Postil eller Samling af Homilier, skrevne ved den Tid, og som det synes i Skaane: "*Mænnisken ma wæl blyghes, at hun følger æy hælghe mænniske leffneth æfter thy at the waræ mænniskæ som wy. The leffdhe y fastæ ok y stort aterhald, y ödhmyukt ok y tholamod ok y alle dydghe fulkommelsæ. Tha wy læggæ wart leffneth oppa wægskalenæ ok skodhæ thæt, tha finnæ wy thæt, at wart leffneth ær ligeræ diæfflene leffneth, æn hælghæ mæns, ok forthy mughe wy wæl sla wart hoffueth nedher ok skamma os.*"

Selv i den danske Riimkrönike fra Slutningen af det 15de Aarhundrede er Sprogformen langt ældre, end i de anförte Vers af Visen, f. Ex. følgende Sted af Svend Tveskiægs Krönike:

Ther effther togæ wy for en sedh
Om noger paa andhen willæ kæræ
Willæ han ikkæ tha gængæ ther wedh,
Tha skullæ han seg saa skæræ,

Digitized by Google

Bæræ i hand eth gloendhæ iærn
Uskadher oc theth ey wragæ.
Men göræ ther meth syn lofflig wern
Och ware saa syden orsagæ;
Och ickæ tha fichtæ som för wor sed
Om sagher oc om wsæmie,
For then bleff offthe slaffuen nedh,
Som för hade skade i hennæ.

Man vil herved kunne bemærke, at den Forskiel, som findes imellem dette Dansk fra det 14de og 15de Aarhundrede, og Kæmpevisernes Sprog, muligen især kun bestaaer deri, at Vedel, som omtrent hundrede Aar ældigere, end Riimkröniken er forfattet og udgivet, samlede og udgav de hundrede Viser, har meddeelt disse Viser i den Sprogform, som de havde i hans Tid, eller i Slutningen af det 16de Aarhundrede; og at hiin Forskiel altsaa fornemmelig kun viser, hvorledes det danske Sprog i dette Seculum fra 1480 eller 1490 til 1591 havde forandret sig. Dog vil man ved f. Ex. at læse de danske Haandskrifter, hvoraf Prøver ovenfor ere meddeelte, hvert Öieblik støde paa saadanne Sprogegenheder, gamle Ord og Udtryk og grammaticalske Former, som

Digitized by Google

i det mindste i sildigere *Afskrifter* af ældre Sprogværker, ikke saa let udslettes. At Vedel har samlet sine hundrede Viser og dem, han efterlod, der siden under Navn af *Tragica* ere udgivne, baade efter Haandskrifter, og efter mundtlig Overlevering, er vel rimeligt. Af de første har han dog neppe forefundet noget ældre, end det 16de Aarhundredes Begyndelse; og vi have al Grund, efter Sammenligning af Vedels Text med de ældste Codices af danske Viser, som ere levnede os, til at antage, at han har ladet sine efter Haandskrift trykte Viser beholde den Sprogform, hvori han forefandt dem, og i det höieste kun forandret et eller andet i Ordenes Skrivemaade. Det fortiener ogsaa at bemærkes, at baade de nyere Udgaver af *Rimkröniken* i det 16de Aarhundrede lige ned til Vedels Tid have beholdt den Sprogform, der findes i Udgaven af 1495 næsten uforandret; og at der i denne Udgave findes ikke blot ligesaamange, men snarere endnu flere forældede Former og Ord, end i Kæmpeviserne. I Ordregisteret til den Nyerupske Udgave af Viserne findes i alle fire Bind, der indeholde 222 Viser, omtrent nogle og tredive Ord, der kunnes siges at være islandske i deres

Digitized by Google

Form eller Bemærkelse (f. Ex. *bert*, smuk, glimrende; isl. *biartr; Brand*, Sværd, isl. *brandur; Dreng*, en Helt, stridbar Mand, isl. *Dreingr; fuus*, hidsig paa noget; isl. *fus; giller*, beiler til, isl. *gilia; kiender*, lærer, underviser; isl. *kenna; modig*, bedrövet, sorgfuld; isl. modugr; *rig*, i Bemærkelsen *mægtig*, isl. rikr; *veier*, dræber, ihielslaaer, isl. *vega* o. s. v.) Men samledes de af saadanne Ord, der findes allene i Riimkröniken, vilde de maaskee udgiöre et endnu större Antal. Selv i Vedels Oversættelse af Saxo, der udkom 1575 findes foruden andre, nu forældede Ord og Udtryk, af mere nydansk Form, adskillige Ord, der lyde mere islandske, end danske, f. Ex. *Nymære*, ny Tidende, *Leire*, en Trappe, at *rönne*, pröve, forsöge; *qværsætte*, bringe i Ro, m. fl. Bekiendt er det ogsaa, at der endnu den Dag idag findes i den danske Almues Sprog mange Ord af islandsk eller oldnordisk Herkomst, som for længe siden ere gaaede af Brug i vort nuværende Skriftsprog.

Det her anförte maa i det mindste kunne tiene til at vise, deels, at der af den Omstændighed, at der i Kæmpeviserne findes adskillige islandske Ord, ikke lader sig bevise noget

Digitized by Google

for deres höiere Alder end det 15de Aarhundrede, siden man i danske Skrifter fra den Tid finder disse Ord ligesaa hyppigen; deels at det ikke med Grund kan siges, at Levningerne af det gamle skandinaviske Sprog i Kæmpeviserne ere saa mange og saa betydelige, at de *herved* faae et ældre Præg, end vore Sprogmonumenter fra det 14de og 15de Aarhundrede. Foruden Ord af islandsk Herkomst, der nu ere uddöde i det danske Sprog, finder man vel ogsaa i Kæmpeviserne enkelte islandske Talemaader, Sprogvendinger og Ordböininger (f. Ex. "Jeg *bier* det aldrig *Bod*", ég bíd þess aldrei Bætur, jeg seer aldrig Bod eller Opreisning derfor; "I lade Eder ikke *fortykke*", I fortryde ikke paa; isl. láta hér fyrir þyckia.. "At *give Giem*," erindre isl. géfa gaum; at *tage paa Haand*, foretage sig; isl. takast á hendur; *Tagde*, i St. for *taug*, som er det isl. Imperfect *tagdi* af þegia, m. fl.) men ogsaa disse Levninger af det gamle Sprog ere ikke flere eller hyppigere, end man kan finde dem i alle danske Sprogmonumenter fra det 14de og 15de Aarhundrede.

Derimod vil det vel for Enhver, som med nogen Kundskab til det islandske Sprog, betragter Kæmpeviserne ikke blot fra *Sprogets*,

Digitized by Google

men ogsaa fra *Versemaalets* og *Rimenes* Side, lade meget usandsynligt, at disse Viser i det Hele skulde kunne være saa betydeligt forandrede fra deres oprindelige Form, at de f. Ex. havde kunnet ligne Sproget i vore Love fra det 12te og 13de Aarhundrede. Dette er i den Grad forskielligt fra Sproget i Viserne, ikke blot i den lexicalske, men ogsaa i den grammaticalske Deel (og dette er det vigtigste), at det synes som Versemaal og Riim umuligen havde kunnet bevares i Viserne, naar de engang havde været digtede i den danske Dialect, saaledes som den findes at have været i det 12te og 13de Seculum. Lettere vil man maaskee kunne tænke sig en saa giennemgribende Forvandling af Kæmpevisernes Form, hvis de aldrig för i vore Dage havde været opskrevne og samlede; men man betænke, at det er meer end to Aarhundreder siden, at vi fik den förste *trykte* Udgave af vore Folkeviser; og at man endda har *skrevne* Samlinger af disse, der ere henved halvhundrede Aar ældre.

Jeg troer derfor, at man aldrig efter kritiske, fra Sproget og den hele ydre Form hentede Grunde, vil være i Stand til at kunne tillægge nogen af vore Folkeviser en höiere Al-

Digitized by Google

der, end det 14de Aarhundrede, og at derimod en betydelig Deel af dem endog maa sættes ned i det 15de — en Mening, der ogsaa synes at være antaget af Prof. *Müller* i hans forhen omtalte Rec. over den nyeste Udgave af Viserne. Han finder endog Bestyrkelse for denne Mening i Sangenes Indhold. "Ingen af dem, siger han, kan formedelst indvortes Grunde antages at være forfattet *för det 14de Aarhundrede*; thi i alle de historiske og mythiske Viser, der angaae en ældre Tid, ere Begivenhederne enten saa ubestemt, eller saa forvirret fortalte, at de just synes at röbe en senere Affattelse. Ja endog Viserne om Waldemar II. ere i historisk Henseende saa uefterrettelige, at de ei kunne være digtede förend Fortællingen var ved et Par Menneskealdres Sagn bleven forvansket *)".

Snarere end til Sproget maatte derfor de, der ville giöre Folkeviserne ældre end det 14de og 15de Aarh., tage deres Tilflugt til *det poetiske Indhold*, til *Aanden* og *Charakteren* i mange af de skiönne Romanzer, som findes blandt disse Viser, og som sætte dem i poetisk Værd

*) Dansk Litt. Tid. 1814. p. 697.

Digitized by Google

saa langt over de temmelig prosaiske Rimerier, som ere de ældste Frugter af dansk Poesie, vor Litteratur fra Enden af det 15de og i hele det 16de Seculum har at fremvise. Men herved er *først* at bemærke: at Viserne ere Fostre af Folkepoesien, af den digteriske Aand og Stræben, der meget vel selv i Tider, da den dannede og udviklede Konst ikke kiendes, eller er i sin første Barndom, kan leve og forplante sig i en egen Kreds, hos den store Masse af en Nation, og helst hos Land-Almuen, der stedse, endog i den mest cultiverede Tidsalder, lever et friere Naturliv, og hos hvem Phantasien ofte er den mest udviklede Siæle-Evne, som derfor ogsaa fordrer og finder en passende Næring i det Slags Poesie, der i de simpelste Former taler stærkest og mest umiddelbart til Indbildningskraften. *Dernæst* bemærke vi, at naar man endog maa antage, at vore Folkesange, som vi nu have dem, ei kunne være *ældre*, end höist fra det 14de Aarhundrede, og at den störste Deel sandsynligen er fra det femtende, hindrer dette aldeles ikke, at mange af dem kunne være digtede efter langt ældre Mönstre, eller være nyere Omarbeidelser af gamle Sange, der ogsaa i deres Sprogform have

Digitized by Google

veret langt mere antike, og hvoraf Aand og Indhold for en stor Deel kan være gaaet over i de nyere Efterligninger. Saaledes kan der f. Ex. neppe være Tvivl om, at dem Vise, vi nu have over det ældgamle Sagn om Habors og Signes Kiærlighed og Död, og der i sit Indhold har saamange Omstændigheder, som ikke findes hos Saxo, maa være en Omarbeidelse i nyere Form af et langt ældre Digt; og ikke anderledes er det vist gaaet med mange andre af vore Folkeviser. Om det i övrigt skulde findes ved ovenanförte eller andre kritiske Grunde bestyrket, at man ikke kan tillægge vore Folkeviser en höiere Alder, end fra det 14de Aarhundrede, beröver dette dem intet af deres store Vigtighed, som nogle af vore ældste og interessanteste Sprogmonumenter. Den Charakteer, Sproget i disse Viser har, er saa ægte og reen, saa oprindelig og uforfalsket Dansk, at de for stedse ville blive et vigtigt Studium for den, som i ældre Kilder vil opsöge vort Modersmaal i en mere reen, ved fremmede Bestanddele mindre omdannet og mindre forvansket Skikkelse, end den, som det fra det 16de Aarhundredes Begyndelse efterhaanden antog. Hertil ere disse Viser saa meget mere

Digitized by Google

skikkede, som Poesie, efter Aug. Schlegels Bemærkning*), og især *Folkepoesie*, i Almindelighed bedre bevarer et Sproges oprindelige Charakteer, end Prosa.

Uagtet Tiden minder om at forlade denne interessante Materie i vor Litteratures Historie, skiöndt jeg langt fra hverken har kunnet udtömme Alt hvad der over en saa rig Gienstand var at sige, eller skienke den de dybe historiske og kritiske Undersögelser, som den kunde fortiene — staaer dog endnu eet tilbage, som i det mindste med nogle Ord maa berøres; nemlig Betragtningen af disse Folkevisers *eiendommelige Værdi som Digterværker* og af den *Virkning* og *Indflydelse*, de have havt i vor Litteratur og i den danske Poesie.

At tale vidtlöftigt om vore Folkesanges poetiske Værdi, maa jeg ansee unödvendigt, efterat allerede for 11 Aar siden deres tydske Oversætter *W. Grimm* med saamegen Varme og Kiærlighed i Fortalen til sin Oversættelse har charakteriseret disse Digtninger; og efterat det

*) Observations sur la langue & la litterature provençale par *A. W. de Schlegel*, Paris 1818. p. 87.

Digitized by Google

for længe siden er almindelig erkiendt, at den nationale Naturpoesie, hvoraf de og alle andre Landes Folkesange ere udsprungne, har en *dobbelt* Fortieneste, som ingen sildigere Cultur, ingen mere forfinet Smag kan betage dem; *deels* nemlig den, at de ere oprindelige, originale Frembringelser af en reen, umiddelbar, uforfalsket og uforkonstlet Beskuelse af det menneskelige Liv, for saavidt som det, uden den selskabelige Culture höiere Forstands-Udvikling, fattes af en naturlig Sands for det Stærke, Mægtige og Betydende, eller for det Sielfulde, Rörende, Hiertet bevægende i Menneskenaturen og i de menneskelige Skiebner, og af en levende, dyb og kraftig, om end mindre indholdsrig Phantasie; *Deels*, at de formedelst deres Nationalitet, formedelst deres Fremspiren af indfödt Rod, paa en fædrelandsk Grund, og deres lange traditionelle Bevaring i Folkets Minde, bære det stærkeste, det mest kiendelige Præg af dette Folks indre Natur og aandelige Charakteer, og bevare et uforgængeligt Selskab til samme, saalænge Sproget lever, hvori de ere digtede, og hvori de giennem saa lang en Slægtrække ere giemte og siungne.

Digitized by Google

Derfor ogsaa bevare de den Kraft til at virke paa, til at röre og behage Enhver, hvis Hierte ikke er bleven fremmedt for den tryllende Magt, som fædrelandsk Sang og nationale Toner udöve over enhver ufordærvet Menneskenatur. Saalidt noget Menneske, der ikke er sunket dybt i moralsk Udartning, kan fornegte Kiærligheden til det Land, hvortil Alt, hvad der har givet hans Aand og Hierte Næring og hans Liv Værdi — det være nu Lidet eller Meget — er uadskillelig knyttet: saalidt vil Nogen, i hvis Bryst der endnu ligger mindste Spire af den stærke Følelse, som lærer os at elske vore Forfædres Land, vor Ungdoms, vor Kiærligheds, vore Glæders, vor hele menneskelige Virksomheds Hiem, kunne ringeagte de Sange, som i Aarhundreder vare dette Lands Eiendom, og hvis nationale Toner i ethvert Hierte, der nogensinde följte Lyst ved sit Fædreland, finde en dyb Gienklang. Ligesom det enkelte Menneske aldrig glemmer, aldrig med Kulde eller med Ringeagt kan mindes Barndommens og Ungdommens fierne, lykkelige Alder — saaledes er det og med en Nation; at selv naar den ved Fornuftens Udvikling giennem en höiere Cultur har naaet Manddommens

Digitized by Google

Modenhed, kan den ikke ophöre at elske de Minder, som endnu fortælle Folket om en fiern, romantisk Fortid, om dets Barndoms Alder og Ungdomsliv; og jo varmere, jo mere levende denne Kiærlighed er hos et Folk, jo mere vil man finde det besiælet ved National-Aand og ved en kraftig udpræget Charakteer.— Her kan ei være Tale om en Sammenligning imellem den gamle Folke-Poesie og Konstværker fra en mere cultiveret og udviklet Tidsalder, eller om eensidig Beundring af de gamle Sange, allene fordi de ere gamle, konstlöse og afvigende fra mere uddannede poetiske Former. Men ligesom vi kunne forlystes ved Sangfuglenes Toner, og föle den naturlige Skiönhed i disse, selv efterat have beundret Compositionen og Harmonien i et musicalsk Konstværk: saaledes maae vi ogsaa kunne erkiende og nyde det poetiske Indhold i de gamle Viser, endskiöndt Cultur og Smag i vor Alder har aabnet Poesien en anden, mere udvidet og mere glimrende Bane.

Hvad i Særdeleshed vore danske eller *skandinaviske* Folkeviser angaaer, (thi danske og svenske Viser kunne fra Charakterens Side betragtes under eet) da lader sig paa dem tilfulde

Digitized by Google

anvende, hvad Professor *Geijer* i sin aandfulde Indledning til Udgaven af de svenske Viser har sagt om de af Folkepoesien udsprungne lyriske Romanzer eller Ballader i Almindelighed: "at de minde os om denne Følelsens forunderlige Egenskab, ved en eneste Lyd at trænge til Sjælen og der vække Forestillingen om en heel menneskelig Tilstand, liveligere, end al Beskrivelse formaaer det. Sikkre paa denne Kraft, afgiöre de ogsaa Alt hvad der kan kaldes Beskrivelse uden al Möie, og paa den nærmeste og letteste Maade; en Ligegyldighed, som gaaer saa vidt, at de derved gierne benytte visse staaende Former, uden Omsorg for deres Udvikling og Omvexling. De gaae altid lige til Hovedsagen, til det Charakteristiske i Begivenheden, behandle Alt i store Masser, tillade sig uden Betænkning de dristigste Overgange, og forene dog *Klarhed og Raskhed i Fortællingen* i en saadan Grad, som den höieste Kunst ofte ei skulde kunne overgaae." Disse ere ogsaa netop de Egenskaber, hvorved vore Folkeviser have besiddet og endnu besidde den Kraft til i lige Grad at röre, at fængsle, og underholde Almuen, hvis Sands mere fatter Poesiens Indhold, end dens Form, og den dannede Læser,

Digitized by Google

der ikke i Smagens Forfinelse har mistet Følelsen for det Sande, det Naturlige og det Hiertelige, hvis levende, træe og sandselig-klare Fremstilling er en af Digtekonstens skiönneste og lykkeligste Frugter.

Dette Præg af Sandhed, af den menneskelige Naturs indre Liv, af Følelsens, vel simple og usmykkede, men rene og uforvanskede Udtryk, möde vi saa hyppigen i vore Folkeviser, at man med Rette kan sige om dem: at ligesom de komme fra Hiertet, eller ere umiddelbare Yttringer af den i ethvert Menneskes Indre boende Poesie, af den ved Phantasien vækkede og nærede Sands for det Skiönne i Følelsens, Tankens og Ideernes uudtömmelige Væld; saaledes tale de ogsaa til Hiertet, og sætte os i den Stemning, at vi fatte og modtage de os givne poetiske Billeder og Afpræg med en Klarhed og Reenhed i Anskuelsen, med en af alt Uvedkommende uforstyrret aandelig Nydelse, som er en af de første Betingelser for et Digterværks uforgængelige Værdi. Denne Virkning er Naturpoesien saa sikker paa, at det kommer lidet an paa hvad Stof den behandler, og endnu mindre paa Formens Simpelhed. Er det en historisk Tildragelse, et

Digitized by Google

gammelt Folkesagn, et rörende Elskovseventyr, en vidunderlig Tildragelse, eller et Træk af Almuens Phantasie, henvendt mod det Overnaturlige — vi finde overalt den samme Klarhed og Anskuelighed i Billeder, den samme naive Ynde og den samme Reenhed og Gedigenhed i Charakteren, som giver disse barnlige, trohiertige, naturlige Digtninger noget saa uimodstaaeligt Tiltrækkende.

Man kan derfor ogsaa sige, at Folkeviserne, langt fra at tabe noget ved at betragtes og vurderes af en renset og dannet Smag og en fra denne udgaaende Kritik, netop i enhver Tid, hvor en saadan hersker, erkiendes i deres fulde poetiske Værd og Betydning. Smagens og Poesiens Historie, saavel hos os, som hos flere andre Nationer, giver et Beviis herpaa. I Tider, da man troede, at al Poesie bestod i en tom Ordfylde, der flöd over i rimede Vers, og i en aandlös Efterligning af fremmede Mönstre, sank Folkeviserne i Forglemmelse hos de höiere Stænder, paa samme Tid som Smag og Sands for det Skiönne i Konstens og Geniets Værker neppe i de svageste Spor var tilsyne. For ikke blot hos os selv at hente et Exempel herpaa, ville vi tage det hos Englænderne, som

Digitized by Google

i eet Aarhundrede i den Grad kunde glemme og ringeagte deres ypperste Digter, at *Shakspeare*, for den største Deel af Nationen næsten var ny, da Lærde og Kritikere i det 18de Aarhundrede igien begyndte at udgive hans Værker. Ikke saasnart havde derimod den nationale Poesie, ved en sundere Smag, ved en mere dannet Kritik og ved den atter vakte Sands for det Uforgængelige, det Eiendommelige i Digtekonsten, som beroer paa dennes oprindelige Slægtskab med Nationens eget Væsen og Sprogets egen Natur, gienvundet den tabte Agtelse og Opmærksomhed, för ogsaa de gamle Folkeviser atter vandt deres gamle Hæder tilbage, óg för man indsaae, hvor rigt det Udbytte for Konsten er, som disse Naturpoesiens Frembringelser kunne yde. Paa samme Tid, som Tydsklands, Englands og Danmarks største nyere Digtere fremstode, paa samme Tid var det, at man atter fik Smag for den gamle National- og Folkepoesie, og med voxende Iver bragte dens endnu bevarede Levninger for Lyset. Selv i Frankrige, hvor man i halvandet Aarhundrede ikke kiendte anden Poesie, end den, som var støbt i Former fra Ludvig den Fiortendes Tid, har man i de sidste Aar begyndt at samle ældre og

Digitized by Google

mere originale franske Digteres Værker fra det 14de og 15de Aarhundrede, imedens man tillige har begyndt at faae Begreb om, at der ogsaa uden for Frankrige existerer Poesie.

Dersom da Nogen med et Slags fornem Mine, eller med en foregiven Smags-Forfinelse og Cultur-Udvikling vilde vrage disse Naturpoesiens Fostere, under det Foregivende, at deres Forms Raahed og Stoffets Simpelhed eller Ensformighed ikke tilfredsstille hiin forfinede Smag og stegne Cultur, som tilhører vor Alder, og at Poesien, saaledes som den nu er, har givet os en Maalestok, efter hvilken deslige Frembringelser af en raa eller barnlig Phantasie, maa forkastes, som noget der er *under* det Trin i Smag, Kritik og Aandsdannelse, vi nuomstunder have naaet: da röber han derved kun sin egen Indskrænkning og Sneverhed i Aanden, der udelukker ham fra den frie Nydelse af det Skiönne, Höie, Betydende og Livfulde under *enhver* Konstform. Han dömmer da omtrent som den, der vilde lade haant om den barnlige Natur, fordi den ikke har naaet Mandens Forstands-Udvikling, eller oversee den rige Skat af Aandens og Hiertets ypperste Gaver, som den qvindelige

Digitized by Google

Siæl kan eie og giöre frugtbar, fordi de yttre sig paa en anden Maade, under en anden Virkning og i en mere naturlig-fri, mindre methodisk og consequent Form, end hos Manden. At vrage eller ringeagte Folke-Poesien, paa Grund af en sildigere, mere udviklet Konst, er ligesaa daarligt, som om man vilde ringeagte eller bortkaste den righoldige Malm, der brydes i Bierget, fordi den, blandet med Fieldstenen, ikke viser sig som gedigent, eller endog udsmeltet og forarbeidet Guld.

Den simple, enfoldige, ukonstlede — eller vil man hellere have denne Benævnelse, den *raae* Form, udelukker eller forstyrrer ikke det sande poetiske Stof, saafremt denne Form kun er naturlig, national, svarende til Tiden og Folket, som Digtene tilhöre. Thi *Poesien*, i dens uendelige Liv og Mangfoldighed, er ikke bundet til nogen Tids, til nogen Nations Vedtægter. Den spotter Reglernes Tvang, og kun efter höiere Naturlove, efter Lovene for den menneskelige Aands frie, tvanglöse og kraftige Virken, bryder den sig sin Bane, höit over alle temporaire Forskrifter eller Indskrænkninger. Hvad der gielder i eet Land, i eet Sprog, til een Tid, gielder ikke *altid* eller *overalt*.

Digitized by Google

Da Poesien endnu ikke var bleven enkelte, mere dannede, udviklede, skrift- og sproglærde Digteres Eiendom: da — som Herder siger *) — "levede den i Folkets Öre, paa levende Sangeres Læber og i deres Harpes Strænge; da sang den Fortællinger, Begivenheder, Hemmeligheder, Underværker og Tegn; da var den Blomsten af Folkets Eiendommelighed, af dets Sprog og dets Land, af dets Sysler og Fordomme, dets Sindslidelser og Fordringer, af dets Siæl og Musik."

Den Tid er ikke mere, vil man sige; Poesien er nu en ved Smags-Regler, ved Politur og Kritik ledet og betinget Konst. Det er ikke mere Folket og Folkets Sangere, som digte og synge; det er dannede, studerede, oplyste Mænd, som besidde hiin Blomst af hele Nationens aandelige Cultur, og lade den fremspire i deres Digterværker. Hvorfor skulde vi da vende tilbage til en ufuldkomnere Tid, hvorfor skulde vi agte og hylde en Raahed i poetiske Former, som vi for længe siden have hævet os over? — Men Talen er *ikke* om at vende tilbage til en forsvunden Tid, der ei kan for-

*) Werke zur schönen Litt. u. Kunst. VIII. S. 81.

Digitized by Google

nyes, eller til poetiske Former, som ikke mere tilbøre os. Et er at erkiende Folkevisernes poetiske Værd i sig selv, at agte dem, som nationale Mindesmærker af vore Forfædres aandelige og historiske Liv, og at paaskiönne den Fortieneste, de have, som et levende Væld af fædrelandsk Folkepoesie — et Andet er at drage dem ud af den poetiske Sphære, som de tilböre, og at fremstille dem som Mönstre til Efterligning i en Tidsalder, da Konsten og Smagen giöre langt andre Fordringer til den frembringende Digter, end dem, som kunne udledes af vore gamle Viser. Det er Folkepoesiens Art, at den, liig de indenlandske, uden Konst af den egne Jordbund udspirende Vækster, kun trives i det Land og blandt det Folk, hvor den har sit Hiem; og at den kun, ligesom ved en fri Naturdrift hos Folket, kan udvikle sig og modtage det poetiske Liv, den indre Betydning og de levende, naturlige Farver, som ere dens Hovedfortienester. Ved konstige Midler at frembringe en Folkepoesie, er et unyttigt Foretagende, og i en sildigere Alder at ville i Efterligninger gientage og ligesom paa ny afpræge poetiske Former, hvortil det oprindelige Stempel for længe siden er tabt — kan

Digitized by Google

være et underholdende Spil for en begavet Digter; men bliver aldrig til en moden, alvorlig Frugt af hans digteriske Evner — bliver aldrig hvad den ægte Folkepoesie var for sin Tid, en paa den hele Nationen virkende, Allés Tarv lige tilfredsstillende Digtart. Langt mere virker denne Folkepoesie paa den nyere Digter, ved at vække Ideer hos ham, ved at forfriske og oplive hans Phantasie ved store og i poetisk Reenhed fremtrædende Billeder, end naar den maa tiene ham som et Mönster, hvis udvortes Form han endog bestræber sig for at efterligne.

En saadan Efterligning af Visernes Form kan i sig selv kun være Virkningen af en ganske forfeilet Synsmaade for *Naturpoesien*, i Forhold til den ved *Konst* uddannede Poesie. I hiin er det *Stoffet allene*, der giör sig gieldende; som det der i Poesien er *almindeligt*, og som den nödvendige Grundbetingelse for al Digtning. Vi spörge i dette Slags Poesie aldrig efter en *Forfatter*, og det maa være os ligegyldigt af hvem en Folkevise först er digtet; thi ingen *individuel* Digteraand, men Poesiens og Nationens Aand i Almindelighed hersker i Folkesangene. Heel anderledes er det med den til Konst uddannede Poesie; *der* fordre vi

Digitized by Google

Individualitet hos Digteren, og at han ved sin Behandling af det valgte Stof, hvad enten han forefinder det, eller selv opfinder det, skal giöre sig og sin Digtergenius gieldende. Her kan ikke Stoffet blot herske og virke paa os; her maa Formen besidde Præget af den individuelle Digteraand, og en saadan Fuldkommenhed, at den ved at slutte sig skiönt og harmonisk til Stoffet, fremhæver dette for Beskuelsen og for Phantasiens Nydelse.

Det er derfor hverken min eller Andres Mening, som med Varme og Kiærlighed have anbefalet de gamle Viser til fornyet Opmærksomhed, Erindring og Agtelse, at de skulde betragtes og dömmes som vor egen Alders poetiske Frembringelser, hvorved det rigtige og retfærdige Synspunkt, hvorfra de maa sees, ganske vilde forfeiles; eller at de i æsthetiske Læreböger skulde indregistreres som en egen Digtart, der ligesaavel maatte blive en Gienstand for vore Dages Smag og Kritik, som for vore Digteres Efterligning. De gamle Folkesange ere at betragte som skiönne og ærværdige Mindesmærker af et aandeligt Liv hos vore Forfædre, hvis poetiske Glands endnu hviler over disse Digtninger, ligesom naar vi see Af-

Digitized by Google

tenröden male de fierne Egne i Vesten med sit farvestærke Purpurskær, mindre klart og blendende, end Morgenlysets Straaleglimmer eller Middagssolens mægtige Glands, men derfor ikke mindre skiönt eller mindre kiært for Öiet. Disse Sange have i deres Stof og Indhold en rig Kilde for den poetiske Beskuelse; men Alt er der præget og fremstillet i store, enkelte Masser; og Alt er ligesom støbt i een Form, hvis antike Simpelhed ikke taaler at berøres af moderne Hænder. Hertil kommer, at de alle i Formen have et afgiort *lyrisk* Præg, uagtet Indhold og Tone næsten overalt er reen episk. De ere digtede til Sang, og uden at synges, eller uden i det mindste at betragtes i Forbindelse med en Melodie, fattes de aldrig i deres hele eiendommelige Charakteer.

Herved forklares uden Tvivl ogsaa den Egenhed, som udmærker de nordiske Folkeviser fra Andre, nemlig det saakaldte *Omqvæd*, der ledsager hvert enkelt Vers i Visen, undertiden endog hver Linie i Verset. Den Besynderlighed, at dette Omqvæd, saa ofte gientaget og mangengang fælles for flere Viser, undertiden vel kan have nogen nöiere Betydning i Sammenhæng med den første Linie, eller med

Digitized by Google

det første eller sidste Vers i Visen, men aldrig med hvert enkelt Vers, hvortil det föies, har beskiæftiget flere musicalske og æsthetiske Smagdommere i derhen hörende Undersögelser; men uden at jeg troer, det hidtil er lykkedes, tilfulde at oplyse denne Egenhed i Folkevisernes Form. Usandsynlig er den Mening, som nogensteds i et tydsk musicalsk Tidsskrift, er fremsat, at Omqvædene oprindeligen skulde være et Slags *Chor*, som Folket eller Tilhörerne istemte, naar Visen blev sunget *); thi foruden de indvortes Grunde, som tale herimod, veed man neppe af at noget Spor til en saadan Chorsang har været at finde nogensteds i Scandinavien, hvor Viser af dette Slags endnu synges og ere i Folkemunde **). Man kan derfor neppe an-

*) Jvf. *Geijers* Afhandling om Omqvædet i de gamle Skandinaviske Viser. Svenska Folk-Visor. III. p. 226-248.

**) Dog synes et Slags Gientagelse i Chor af Visernes Omqvæd at finde Sted paa *Færöerne*, naar Qvæderne der synges i Gilder og Samqvem. S. *Nyerups* Mag. for Reise-Iagttagelser. I. S. 216. Det lader sig ogsaa ret vel tænke, at Omqvædene med Tiden ere blevne til en Chorsang, uden at de fra først af have været det.

Digitized by Google

det end antage, at Omqvædene ere af *lyrisk* Oprindelse, eller at de fra först af ere brugte til enkelte Viser, med hvis Indhold de virkelig stode i Sammenhæng, og hvori de ligesom udgiorde Udtrykket af den Følelse, som den fortalte Begivenhed fremkaldte hos Sangeren. Da de nu tillige ligesom udfylde Melodien og afbryde det Monotone i de korte Strofers Sang, ere de snart fundne saa passende til Vise-Melodierne, og saa uundværlige for disse, at man, hvor de manglede, eller hvor man havde glemt, hvilket Omqvæd der oprindeligen hörte til en Vise, har taget hvilketsomhelst andet, der passede til Tonen, hvorved saaledes tilsidst kun faa Omqvæd kunde komme til at blive ved de Viser, til hvis Indhold de nærmest passede.

Spörge vi nu ved Slutningen af disse Yttringer om vore danske Folkeviser, hvad Virkning og Indflydelse, de have havt paa vor poetiske Litteratur, da, naar vi gaae tilbage i Tiden, finde vi den ei at have været betydende, eller rettere næsten ingen, i de Aarhundreder, som nærmest følge efter den Tid, hvori Viserne ere opkomne. — Vi ville ei aldeles negte, at nogle Spor af den Aand og Charakteer, som herskér i de *historiske* Viser, kunne være at

Digitized by Google

finde i *Riimkrøniken* fra Christian den Førstes Tid, som er det ældste Værk af den nyere danske Digtekonst, efterat med Bogtrykkerkonsten et Slags Litteratur begyndte at komme op i Danmark. Heller ikke maa man tænke sig, at Poesien hos Folket har i det 16de og 17de Aarhundrede været saa taus, eller saa svag af Mæle, som den forekommer i de fleste danske Digterværker fra disse Aarhundreder, der have *trykte*. Folkevisernes Digtning er ikke ophört med det 15de Seculum; men hvad der af den derhen hörende sildigere Poesie er bekiendt og samlet, er ikke betydeligt. Dog höre uden Tvivl adskillige Viser, baade i *Sandvigs* Levninger af Middelalderens Digtekonst, og i den Nyerupske Udgave af Kæmpeviserne, til det 16de Aarhundrede. Dette kunne vi imidlertid ansee for afgiort, at Folkevisernes herlige Naturpoesie, hvori der, som i det mindste nyere Erfaringer kan lære os, rinder et rigt poetisk Væld, der paa mange Maader kan ledes frem for Lyset og giöres frugtbart af en hertil kaldet Digteraand, ei kan antages at have yttret nogen saadan Virkning paa den danske Digtekonsts og Rimekonsts Dyrkere i det 16de og 17de Aarhundrede.

Digitized by Google

Det var da langt fra, at Almeenheden i Danmark viste sig ligegyldig og ufölsom eller uden Kiærlighed for nogen poetisk Frembringelse, der fremtraadte i national Skikkelse, og tiltalte Folkets Aand. *Folkeviserne* vare langt fra, i det 16de og 17de Aarhundrede at være glemte eller ringeagtede. Man har fra Christian III, Frederik II, og Christian IV. Tid adskillige haandskrevne Samlinger af danske Viser, og har sikkert havt ældre. I disse Samlinger findes en stor Mængde hidtil utrykte Viser i de gamle Folkeviser; Form og Maneer, hvoraf endeel vel röbe en mattere og mindre poetisk Efterligning og Efterklang af den ældre Folkepoesies kraftige Toner, og endeel kun ere svage og monotone Variationer af det samme, velbekiendte Thema; men som i det mindste kunne tiene til at vise, hvor yndet dette Slags Folkesange vedblev at være i Danmark, og at Forbindelsen imellem den ældre og nyere Folkepoesie aldrig har været afbrudt*).

*) Hr. *J. M. Thiele*, bekiendt i vor Litteratur bl. a. ved sine Samlinger af *danske Folkesagn*, har siden dette blev skrevet, begyndt en ny og omhyggelig Revision af alle i Kiöbenhavn bekiendte haandskrevne Samlinger af gamle dan-

Digitized by Google

Det er ogsaa bekiendt, at man var langt fra, paa den Tid i Danmark at ansee Folkeviserne for en Poesie, der allene kunde passe for Almuen. Fra dens Kreds, fra Böndergaarde og Borgergaarde havde disse Viser fundet Veien op i Adelsmandenes hvælvede Sale, og man seer af den Fortegnelse over 21 skrevne Visesamlinger fra det 16de og fra første Halvdeel af det 17de Aarhundrede, som Prof. Nyerup opregner i sin Efterskrift til den nyeste Udgave af Kæmpeviserne, at den største Deel af disse Visebøger har tilhørt og ere tildeels samlede af adelige Jomfruer og Fruer. — Ligesom man finder, at vor danske Riimkrönike har været saa afholdt af Forfædrene, at den fra 1495 til Udgangen af det 16de Aarhundrede har oplevet 5 eller 6 Udgaver — saaledes blev ogsaa Vedels Udgave af de 100 gamle Viser, der udkom 1591, modta-

ske Folkeviser (foruden en hidtil ganske ubekiendt og ubenyttet Samling fra Odense.) Hans Undersögelser have alt givet det Resultat, at der i disse Samlinger findes over 250 hidtil utrykte og i den Nyerupske Samling ikke optagne Viser. Vilde man af dette Antal endog forkaste $\frac{3}{5}$, som ikke værdige til at trykkes, blev dog *et hundrede* utrykte danske Folkeviser tilbage, hvis Udgivelse man med Længsel kan see imöde.

Digitized by Google

get med et saadant Bifald, at den ikke allene selv meget snart blev i höi Grad sielden (kun et eneste *complet* Ex. kiender man i vore Dage); men at den i Aarene fra 1632 til 1671 blev optrykt 4 Gange. Med disse Udgaver nöiedes man til 1695, da den fortiente danske Sproggrandsker *Peder Syv* forögede Vedels Udgave med 100 Viser, som ikke findes i denne; og denne Syvske Udgave blev atter i det 18de Aarhundrede optrykt 3 Gange (1739, 1764 og 1787.)

Det er ogsaa i vore Folkevisers Historie en ikke umærkværdig Omstændighed, at Danmark har Æren af at være det første Land i Europa, hvor man allerede for 230 Aar siden ved Trykken har bekiendtgiordt en Samling af gamle Folkesange; og at det var en dansk Dronning, Christian den Fierdes Moder, den for sine huuslige Dyder, for sin Forstandighed og Charakteerfasthed og for sin oekonomiske Driftighed og Sparsomheds-Aand berömte Dronning *Sofie*, hvis Lyst til dansk National-Poesie vi fornemmelig skylde den tidlige *Vedelske* Udgave af Folkeviser. Det er bekiendt nok, at et Besög af denne Dronning hos Tyge Brahe paa Hveen i Aaret 1586 gav Anledning til at hun opmuntrede Anders Vedel, som der var

Digitized by Google

nærværende, til at meddele hende en Samling af disse Viser. Vedels simple, troviertige Fortælling herom i hans Dedication til Dronningen, er saa charakteristisk for den Tids Tone, at den ikke bör være ubekiendt for nogen Dansk, der med Kiærlighed dvæler ved ægte fædrelandske Minder. Ogsaa Vedels Fortale til sin Udgave fortiener endnu at læses, ligesom Alt, hvad der er kommen fra denne for sin Tid i höi Grad udmærkede danske Prosaist, hvis Fortienester af vor Litteratur jeg en anden Gang agter nærmere at berøre.

Det er saaledes, som vi have seet, ikke af Forglemmelse, ikke af Mangel paa Tilgang til Læsning i de gamle Viser, at de yttrede saa liden Virkning i den danske Poesie, lige fra det 16de Aarhundredes Slutning til langt ned i det 18de Aarhundrede. Aarsagen hertil maa allene söges i den Gang, som Smag, Digtekonst og Litteratur have taget i Danmark, og hvorved man, ligefra det 15de Aarhundrede til — jeg veed ikke hvor man vil sætte Grændsen — i Stedet for at dyrke den fædrelandske Grund, i Stedet for at virke til Frembringelsen af en national Poesie, og i Stedet for at opsöge den gamle nordiske Litteratur, lod denne mere

Digitized by Google

og mere komme i Forglemmelse, og med faa Undtagelser holdt sig enten til Copier og Efterligninger af Tydskerne, eller til at skrive baade i Vers og Prosa paa Latin. Havde denne Copiering frembragt noget fortrinligt, kunde man have mindre Anledning til at beklage, at man, i Stedet for i vor Litteraturs første Grundlægning atter at nærme sig Forfædrenes nationale Aand, Værker og Mönstre, mere og mere fiernede sig fra samme. Men betragte vi den danske National-Litteratur under dens svage Opvext i det *syttende* Aarhundrede, kan vi ikke andet end beklage, at den, i Stedet for at gaae frem, snarere gik tilbage. I det mindste var dette Tilfælde med *Poesien*; og heller ikke i *Prosa* har dette Aarhundrede nogen Forfatter at fremvise, der for sin Tid kunde sættes ved Siden af Christiern Pedersen, Hans Tausen eller Anders Vedel fra det 16de Aarhundrede. Den nationale Poesie, som aander i Folkeviserne, blev paa Grund af hiin tiltagende Overgang til Hylding af vore tydske Naboers Sprog og Litteratur, i det syttende Aarhundrede mere og mere fremmed for de dannede Folkeclasser, og i Stedet for at Viserne i det 16de Seculum havde hævet sig til at

Digitized by Google

være kiendte og yndede af de Fornemste i Landet, sank de nu atter tilbage til for det meste kun at være Menigmands Læsning; saaledes at *Resenberg*, endog paa samme Tid omtrent, som Peder Syv 1695 udgav den forögede Samling af Kæmpeviserne, kunde i sin *Ars poetica* med Grund sige om disse Viser, hvilke han dog paa sin Viis berömmer:

"Enhver og med Sandfærdighed,
De Kæmpeviser roser,
Hvoraf en Deel er prydet med
Poetisk *Ord og Gloser*;
Med Fabler kunne de saavist,
som Grækerland, beskrive,
Hvad Kæmpemod og Qvindelist
I Verden kan fulddrive" — Men tilföier

"Alt dette nasten er forgiet,
Og hvad af ædle Fruer
Med Lyst var sunget, er nu slet
Fordömt til Borgestuer."

Gik det saaledes allerede mod Enden af det 17de Aarhundrede, kan man let forestille sig, at i det attende Aarhundredes förste Halvdeel, da der i Danmark neppe var Spor af den ...tiske Poesies Aand, maatte de lyriske ...ser, der mere eller bære et afgiort

Digitized by Google

Præg af denne Aand, endnu mere gaae af Mode. Tidsalderen blev mere og mere prosaisk; selv en ægte nordisk Helt, som Tordenskiold kunde ikke vække sand poetisk Begeistring; og selv hvor Glimt af denne viste sig, f. Ex. hos *Jörgen Sorterup*, (som egentlig kun ved nogle faa Strofer af en historisk Vise, der fortiene Udmærkelse, har vundet den Roes, en navnkundig Forfatter i vore Dage saa rundelig tillægger ham) döde den snart bort i en lang Skylleflod af rimet Prosa.

Imidlertid var et komisk Genie af første Rang fremstaaet, og Alt maatte vige for dets henrivende Kraft. Den komiske Poesie er saa eiendommelig, saa dybt grundet i vort nyere Sprogs Charakteer og i den danske Nations Aand, at hvor den i en saa rig, saa genialsk Fylde, som hos *Holberg* udviklede sig, maatte den nödvendigen bemægtige sig en almindelig national Deeltagelse. Vittighed, Satire, Lune og komisk Kraft hos denne vor udödelige Digter, henrev uimodstaaeligen det store Publicum, som hans uforlignelig nationale Værker gav ham; og da han selv syntes ene eller fortrinligen at være skabt til ved Latterens Magt at revse Feil og Daarligheder, hvortil en uover-

Digitized by Google

skuelig vid Mark fremböd sig for ham, kan ingen forarges over at han for sin Deel i Folkeviserne kun saae en Gienstand til at drive Spög med, som han paa adskillige Steder i sine Værker har giort; thi for den komiske Muses Frihed gives ingen anden Grændse, end Vittighedens; og kun *den* Spög er *slet*, som mangler Vittighedens Siæl, eller som vil være mere end Spög, fordi den har en eller eller anden alvorlig Bevæggrund i den skiulte Baggrund.

Meget forskiellig er derfor en *Holbergs* Skiemt med Folkeviserne fra en *Grams* Kritik over disse nationale Digtninger, som han et Sted, i en utrykt Afhandling, omtrent med de samme Ord, som ogsaa Thomas Bartholin för ham har brugt, kalder: "den hele Kram af alt dette Kiætlingetöi, hvoriblandt dog forekommer en Deel Artigheder og adskilligt til Sprogets Oplysning." Holberg som Komiker har seet Tingen fra det negative, komiske Standpunkt, hvor enhver alvorlig Betragtning forsvinder, og hvormed han ligesaa lidt har tænkt paa andet end Spög, som han i sin Ulysses von Ithacia har tænkt paa for Alvor at træde Homer eller dennes episke Helte for nær, da han har brugt dem som komiske Figurer.

Digitized by Google

Gram, der som Kritiker, Philolog og Historiker har vundet et uforgængeligt Navn, var saa alvorlig, at han vanskeligen kunde taale Holbergs Spög; men havde dog hverken ret Sands eller Smag for det Alvorlige i *Poesien*; og for ham stod *Bordings* Digte meget over de bedste og smukkeste af Kæmpeviserne; hvorved vi dog ei bör oversee, at de af disse, han i sin dybt nedsættende Dadel især har for Öie, ere saadanne, som han synes mere at have betragtet fra et *historisk*, end fra et æsthetisk Synspunkt.

Overhovedet har allerede Rahbek i sin interessante og indholdsrige Efterskrift til den nyeste Udgave af Kæmpeviserne med træffende Sandhed bemærket, at man i Grams Tidsalder — eller i det 18de Aarhundredes förste Halvdeel — hverken havde Sands, Öre eller Følelse for Noget Andet i den alvorlige *Poesie*, end det *didactiske* Element. "*Lære*, *lære* skulde man overalt, og al Poesie, hvori man intet — i den *bogstaveligste* Betydning — kunde lære, regnedes blandt de örkeslöse Ord, hvorover der maatte gaae den strengeste Dom. Ikke den patriotiske Begeistring, der findes i *N. Ebbesens* Vise, ikke den naive Pathos i *Axel*

Digitized by Google

Thordsens, ikke det saa usigelig poetiske i *Aages* og *Elses* Vise, var, hvad i en Grams og hans Samtids Öie kunde finde Naade; nei! ikkun den Oplysning, man deri kunde finde til et eller andet adeligt Slægtregisters Berigtigelse, den Stadfæstelse paa en eller anden Middelalders Skik eller Uskik, den Hiemmel for et eller andet forældet Ord eller Udtryk," o. s. v.— I övrigt er det langt fra, at hiin Synsmaade for Poesien fra Grams Tidsalder med denne skulde have ophört. Den lærde Æsthetiker, hvis Ord jeg her har anfört, kunde have tilföiet, at "den af ham anförte *didactiske Syndflod*, hvori den Ild og Aand, som i Fierde Frederiks Dage havde begyndt saa levende at röre sig i vor Litteratur, var i Begreb med aldeles at drukne og undergaae," — at denne Syndflod varede meget længere, end Grams og Christian den VItes Periode; og at den egentlig selv i vore Dage endnu ikke er udtörret; thi hvo kiender ikke den Vrimmel af Digtere fra vor Alder, som have troet, at en vis Færdighed i at drukne Poesien i et eller andet Aflöb af hiin af Rahbek saakaldte *didactiske Syndflod* kunde böde paa Mangel af Digter-Genie og Talent— og den ikke meget mindre Vrimmmel af Kritikere og Æsthetikere, som have berömt og be-

denne Vand-Poesie?

Digitized by Google

I övrigt er det her for tidligt — om end ikke Tiden forböd det — at gaae ned til vore Dage i at udvikle Folkesangenes videre Skiebne i vor poetiske Litteratur og deres Indflydelse paa samme. Ret betydelig og ret velgiörende er denne Indflydelse ikke bleven, förend i vort 19de Aarhundredes Begyndelse en stor Digter, mere end nogen Anden för ham, aabnede Öinene paa dem, som elskede dansk National-Poesie, og viste, hvilken poetisk Skat der saalænge havde ligget skiult og ubenyttet i de gamle Viser. Endnu omtrent 10 Aar för dette Aarhundredes Begyndelse skiönnede man saa lidt paa den ægte Poesie i Viserne, og havde saa forvendte, saa usammenhængende og aandlöse Forestillinger om deres Natur, at man ansaae dem for utaalelige i deres uslebne Form og ægte Glands; men, troede at de kunde vinde ved at moderniseres, endog i den matteste og mest smaglöse Udvanding. Et eneste Exempel blandt mange kan tages af den nu i sin höie og rörende Skiönhed saa almindelig erkiendte Vise om *Aage* og *Else*, som en ung Digter, der i övrigt ikke var uden et vist Talent eller uden Smag, omtrent ved Aaret 1790, troede — efter hans egne Ord — at maatte kunne giöre *underholdende* og *læseværdig*, ved en, "om endog kun *maadelig* Politur." Hvor maadelig denne Politur virke-

Digitized by Google

lig var, derom kan man overbevise sig ved at sammenligne den gamle Vise med *Weyers* bedrövelige Omarbeidelse af samme, i hans 1793 udgivne poetiske Skrifter, og deraf i Rahbeks Efterskrift til Folkeviserne. 5te Bd. S. 139.

Dersom et saadant Bytte af farvet Glas og Glimmerstene i Stedet for ægte Diamanter, skulde være det eneste, der kunde vindes ved Folkevisernes Benyttelse i vor nuværende Poesie, da maatte vi vist nok önske, at man forbestandig havde ladet dem hvile i Glemsel. Men selv den, der af nyere danske Digterværker, hvori Folkesangenes Aand rörer sig, ikke kiendte andre end Evalds Romance *Liden Gunver*, eller Oehlenschlägers Sörgespil "Axel og Valborg", vilde dömme anderledes. For Resten har jeg ovenfor berört, hvorfor jeg anseer alle *nyere Kæmpeviser*, eller alle lignende Sange, som digtes i vore gamle Folkevisers Art og Maneer, og som man troer at kunne give et antikt Præg ved nöie at efterligne Visernes ydre Form og Versemaal, for en i det höieste ubetydelig Vinding for den nyere Poesie; da vor Tids Aand og den til Konst udviklede Poesie, i vore Dage har andre Fordringer til en Digter, end den, som Naturpoesien i en Folkevise kan tilfredsstille. Jeg vil ikke negte, at vor nyeste Litteratur har adskillige smukke Prøver af

Digitized by Google

dette Slags modern-antik Poesie at fremvise; men de heldigste af dem ere heller ikke saadanne, hvor man med barnagtig Enfoldighed har villet copiere Kæmpeviserne, lige indtil deres nu ganske betydningslöse Omqvæd, eller til at slutte enhver Strofe med Ak! ak! ak! — og selv de allerheldigste af hine kunne dog neppe sættes ved Siden af den mere moderne, men ogsaa til vor Tids Poesie mere sig sluttende Gunvers Romance af Evald.

En följende Tid vil maaskee bringe os til videre at beröre denne Gienstand, som vi nu maa forlade. Dog kan jeg ikke slutte uden at have omtalt en hertil hörende mærkelig Yttring af den afdöde Capitain *Abrahamson*. Denne med Aand og Smag begavede Elsker af nordisk Poesie vår, tilligemed den endnu levende Gerstenberg en af de förste, som atter giorde den dannede Verden hos os opmærksom paa vore næsten glemte Folkesange. Ingen kunde vist mere elske de gamle Sange, end han, der ogsaa havde betydelig Deel i at en ny og kritisk Udgave bragtes for Lyset. Dog veed jeg ikke, at han nogensteds har yttret sig til Fordeel for det Foretagende, at skrive *alvorlige* moderne Kæmpeviser, eller Romanzer i Kæmpevisernes Form. Derimod har han i et Nummer af Ugebladet: *Bibliothek for nyttige Skrifter*, der ud-

Digitized by Google

kom 1772, foreslaaet Anvendelsen af de gamle Folkevisers Maneer, Tone og Form til samtidige Begivenheders lystige eller satiriske Fremstilling, i nogen Liighed med de Franskes *Vaudeviller* *).

Opmærksomhed fortiener vist nok en saadan Idee af en Mand med Smag og Skiönsomhed, som Abrahamson, og der tillige i den Grad, som han, paaskiönnede de gamle Visers poetiske Værdi. Man seer, at han ikke har frygtet for, at de, ved en saadan paa en Maade komisk eller travesterende Brug af deres Form og udvortes Charakteer, skulde tabe noget i Erkiendelsen af deres virkelige æsthetiske Værdi. Jeg negter heller ikke, at jeg for min Deel troer, en saadan Brug af Visernes Form meget vel kunde lykkes en Digter med ægte komisk Talent, og at derved kunde frembringes noget i vor nyere poetiske Litteratur mere eiendommeligt, i vor Tids Poesie mere hiemmehörende, end ved Efterligningen af de gamle Visers Maneer og Form i alvorlige Romanzer, da den gamle Simpelhed og Naturpoesiens Naivetet saa ofte i den ved Konst frembragte Copie bliver kun en mat og kold Skygge.

*) Nyerups Udgave af K. V., V. Deel. p. 111. ff.

Digitized by Google

Om de Foranstaltninger, ved hvilke Athenerne sögte at forebygge og straffe ulovlig Besiddelse af deres Borgerret.

Af

F. C. PETERSEN.

De Forholdsregler, Oldtidens Stater toge, for at sikkre sig imod lovstridig Erhvervelse og Besiddelse af deres Borgerret, beroede paa enhver Stats indvortes og udvortes politiske Forhold. Ligesom disse vare de Regler, efter hvilke Borgernes Ægthed og Fremmedes Optagelse i Samfundet bestemtes, forskiellige og afvexlende; thi hverken i alle Stater, eller til alle Tider i samme Stat gieldte de samme Forholdsregler. Befandt en Stat sig i en Tilstand, i hvilken dens Borgeres Antal ikke ansaaes for tilstrækkeligt til at beskytte den, eller udföre dens Planer, og var af denne Aarsag en hurtigere, ved overordentlige Midler bevirket For-

Digitized by Google

merelse deraf önskelig, da tog den andre Forholdsregler, end naar den fastere grundet, i Følelsen af sin Magt, og den Ære, der fulgte med at være dens Borger, snarere satte Indlemmelsen deri Grændser, end befordrede den. — Nærværende Undersögelses Gienstand er at oplyse de Forholdsregler, som i denne Henseende vare gieldende i den attiske Stat, i dens meest blomstrende Tid, hvis Tilstand og Indretninger vi af de levnede Talere og Lexikographer, i Forening med Historieskriverne og andre Skribentere bedst kiende, endskiöndt vor Kundskab selv om denne Tidsalder i mange Dele er saa ufuldstændig, og indhyllet i saa gaadefuldt Mörke, at selv den lærdeste Skarpsindighed ikke har kunnet tænde Vishedens Lys deri.

Attisk Borger var man enten ved Födselen, eller paa Grund af udviste Tjenester, ved hvilke man giorde sig værdig til at optages i Borgernes Samfund [1]). Allerede den soloniske Lovgivning [1*]) tog Hensyn til Borgernes Herkomst, men den Bestemmelse at kun de vare födte Borgere, som baade paa mödrene og fædrene Side vare födte af attiske Forældre, vnes ifölge de af Mejer [2]) herom anstillede

Digitized by Google

Undersögelser at skyldes Perikles. Det er bekiendt, hvilke Omveltninger senere indtraf. De tredive Tyranners Herredömme bragte Forvirring i alle Forhold, ogsaa i det her omtalte. Mange, som efter den perikleiske Lov vare uberettigede dertil, trængte sig især i dette Tidsrum ind i, eller tilsneg sig attisk Borgerret. Efter dette Herredömmes Kuldkastelse fulgte den berömte Revision af de attiske Love under Archonten Euklides (403 f. Ch.), hvorved det bestemtes, at kun de Love, som ved denne Dröftelse billigedes, for Fremtiden skulde være gyldige. Men efter Omveltninger, som de, der havde fundet Sted i Athen, er, naar en ny Tingenes Orden indtræder, meget skeet, der ikke lader sig giöre til Uskeet, meget har allerede fæstet saadan Rod, at det voldsomme og pludselige Udryddelse vilde være forbunden med Farer, og drage mange onde Følger med sig. Derfor fandt til samme Tid det Forslag Bifald, at udstede almindelig Amnestie for offentlige Forseelser, begangne för Euklides tiltraadte Archontværdigheden. Dog i hvilket Forhold denne Amnestie stod til Afskaffelsen af den umiddelbar för denne Tid gieldende Lovforfatning, navnligen med Hensyn til Lovene

Digitized by Google

om Borgerretten, er et af de meget dunkle Spörgsmaal, som neppe tilfredsstillende lader sig besvare. Vi vide kun, at efter Euklides traadte hiin strængere Anordning, at kun den var ægte födt Borger, hvis Forældre begge vare Athenere, igien i Kraft; for dem derimod, som vare födte för denne Tid, gieldte mildere Bestemmelser; de bleve i Besiddelsen af deres Borgerret, om de endog kun paa een Side vare af ægte attisk Herkomst. Derimod vover jeg ikke at afgiöre, om denne Bestemmelse ogsaa kan udstrækkes til dem, som, endskiöndt de hverken paa fædrene eller mödrene Side nedstammede fra attiske Forældre, alligevel för Euklides vare komne i Besiddelse af attisk Borgerret, eller om overhovedet hiin Lov angaaende dem, som för dette Tidspunkt paa en af Siderne vare födte af attisk Blod, kan ansees for en Følge af Amnestien, eller snarere uden umiddelbar Forbindelse med denne, der jo kun angik et kort Tidsrum af mindre end et Aar, var en egen Lov, som var given ved den omtalte Lovreform [1]). Imidlertid mener jeg at disse Tvivl bedst lade sig löse ved at antage, at Amnestien ubetinget, og uden Hensyn til om de aldeles ikke eller kun tildeels vare af attisk

Digitized by Google

Byrd, indbefattede Alle, som vare komne i Besiddelse af attisk Borgerret under de Tredives Herredömme; — Loven derimod, at ægte Byrd paa en af Siderne var tilstrækkelig, angik ikke blot dette Tidsrum, men i Almindelighed alle dem, som vare födte för Euklides, i hvilket Tidsrum, det er rimeligt, at den perikleiske Bestemmelse ikke var bleven strængt overholdt; — og först for dem, som vare födte efter Euklides Embedstiltrædelse traadte endeligen den strængere Bestemmelse igien ubetinget i Kraft.

For at optages i den attiske Borgerret, naar man ikke ved Födselen havde Adkomst dertil, maatte man, som allerede er bemærket, have gjort sig fortient af Staten. Optagelsen skeete i Folkeforsamlingen. Dog gieldte her, som i alle Tilfælde, den Lov, at intet Forslag kunde giöres i Folkeforsamlingen, för det forelöbigen var bleven foredraget og prövet i Senatet, fra hvilket det da, ledsaget af dettes Betænkning (προβούλευμα), som dog ikke var bindende for Folket, igiennem Prytanerne blev Folkeforsamlingen forelagt. Fandt Forslaget, at optage en eller flere blandt Borgerne, Folkets Bifald, havde dog denne Beslutning endnu in-

Digitized by Google

gen Lovskraft, för i det mindste sextusende Borgere i den næste Forsamling, under Prytanernes Forsæde, og med Iagttagelse af de foreskrevne Ceremonier, havde stemt derom paa den Maade, som, i Modsætning til den blotte Haandoplöftelse (χειροτονία), kaldtes den skjulte Stemmegivning (κρύβδην ψηφίζεσθαι[4]). Havde Forslaget Stemmefleerheden for sig, ekeete Optagelsen, hvis ingen Hindring mödte, ved en Folkebeslutning (ψήφισμα). Men her, som ved alle Folkebeslutninger havde enhver tilstedeværende Borger Rettighed til at före Lovstridighedsklagen (γραφὴ παρανόμων) imod den fattede Beslutning. Derved udsattes dens Lovskraft indtil Sagens endelige Afgiörelse for Folkets Domstoel, som vi her til Adskillelse fra Folkeforsamlingen (ἐκκλησία) med dens meest brugelige Benævnelse kalde Heliæa. Den som i Folkeforsamlingen havde erklæret Beslutningen for lovstridig, paatog sig derved Forpligtelsen at bevise dette for Domstoelen. Han traadte altsaa der frem som Klager imod Beslutningen, og lykkedes det ham at bevise, at den Optagne var uværdig til den ham tildeelte Borgerret, blev ved Domstoelens Kiendelse hiin Beslutning ophævet, og den tilkiendte

Digitized by Google

Borgerret tagen tilbage. Demosthenes anförer Exempler paa at dette er skeet [5]). Det er ikke rimeligt, at denne Dom var af videre Følger for den, som derved udelukkedes, thi han var jo endnu ikke kommen i Besiddelse af de ham hidtil kun tiltænkte Rettigheder, heller ikke har jeg hos Forfatterne fundet noget, der kunde bestyrke den modsatte Mening. Anderledes forholdt Sagen sig, naar Klage förtes imod ham, efterat han var kommen i Besiddelse af disse Rettigheder, eller overbevistes om at have brugt ulovlige Midler for at erhverve sig dem.— Mislykkedes hiin Lovstridighedsklage, eller skeete fra först af ingen Indsigelse imod Folkeforsamlingens Beslutning, blev denne uden videre anseet for gyldig. Den nye Borgers Navn blev indgravet paa dertil bestemte Steentavler, som bevaredes paa Akropolis [6]), og indförtes i den offentlige Borgerliste (ληξιαρχικὸν γραμματεῖον). Dog vare de saaledes Optagne bundne til visse Betingelser og Indskrænkninger [7]), ved hvilke de vare udelukkede fra Archontværdigheden og Præsteskaber, da derimod deres Sönner, hvis de i lovligt Ægteskab vare födte af ægte Athenerinder, traadte i fuldstændig Besiddelse af den hele Borgerret [8]), med

Digitized by Google

mindre man vil antage, at der med Hensyn til Archontværdigheden ikke til alle Tider gieldte samme Lov, men at Adgang dertil i ældre først tilkom de Optagnes Efterkommere i tredie Leed [9]).

Hvor længe lovlig Indsigelse imod det skeete Borgervalg stod aaben er et meget vanskeligt Spörgsmaal. Den almindelige Regel for Lovstridighedsklager var, at Ophavsmanden til et antaget Forslag i det første Aar maatte staae til Ansvar for det, men efter denne Tid kunde ikkun Loven og Beslutningen selv, ikke den, som havde foreslaaet dem, lovligen anklages [10]). I det Tilfælde, som vi her undersöge, spörges da, om den samme Regel er anvendelig? I de sædvanlige Tilfælde, naar en Lov eller Beslutning, efter at have bestaaet endog længere Tid, ophævedes paa lovlig Maade, havde denne Tilbagekaldelse ingen tilbagevirkende Kraft; men i dette Tilfælde seer man let, at den Beslutning, ved hvilken En var optagen blandt de attiske Borgere, ikke kunde ophæves uden tilbagevirkende Følger for den, som for kort eller længe siden var bleven attisk Borger. Det er derfor ikke rimeligt, at der her gieldte samme Fremgangs-

Digitized by Google

maade, som i de övrige væsentlig herfra forskiellige Tilfælde. Af denne Grund har Meier[11]) antaget, at denne Klage aldeles ophörte, hvis den ikke förtes inden et Aars Forlöb, og tilföjer, "fordi der maatte være Maal og Grændse for den Frygt, i hvilken den, der var valgt til Borger, ellers stedse maatte sveve." Jeg indrömmer gierne, at Klagen i den hidtil omtalte Form af Lovstridighedsklage (γραφὴ παρανόμων), hvad enten vi tænke os den fört umiddelbart efter Forslagets Antagelse eller noget sildigere, maatte have en bestemt Grændse, især fordi Klagen, som jeg nyligen bemærkede, i dette Tilfælde ingenlunde kunde indskrænkes blot til Folkebeslutningen og med fremadvirkende Kraft. Jeg er endog tilböjelig til at antage, at Lovstridighedsklagen imod Borgervalg ikkun fandt Sted, naar den förtes umiddelbart efter Forslagets Antagelse i Folkeforsamlingen. Dog enten vi antage dette, eller udstrække Tiden til et Aars Forlöb, var Grunden til denne Anklageforms Ophör ingenlunde, som Meier mener, at befrie den optagne Borger fra videre Frygt for at anklages, en Grundsætning, der gandske vilde stride imod den attiske Lovgivnings Væsen, især i en Gienstand, saa vigtig

Digitized by Google

for dens Opmærksomhed, som Borgerrettens Hævdelse, heller ikke er en saadan i og for sig urimelig Synsmaade historisk beviislig. Men endskiöndt nu Lovstridighedsklagen imod den vedtagne Beslutning ophörte, fordi denne kun gieldte for dette enkelte Tilfælde, og ikke kunde föres sildigere, uden umiddelbart at træffe den vedkommende Person, blev derimod for Fremtiden netop denne Person selv, ikke Forslaget om hans Optagelse, heller ikke den derpaa grundede Folkebeslutning, Gienstanden for lovlige Klager, hvilke ikke indskrænkede til nogen Tidsfrist, traadte i Lovstridighedsklagens Sted, og ene rettedes imod dem, som efter Klagerens Paastand befandt sig i uretmæssig Besiddelse af Borgerretten. Om disse Klageformer kommer jeg i det Følgende til at handle.

Om Lovstridighedsklagen staaer endnu tilbage at bemærke, at den, efter hiin forelöbige Indsigelse i Folkeforsamlingen, skeete for Thesmotheterne [12]), maaskee med Indbegreb af de egentlige Archonter [13]), hvilke da efter en Fordeling, der rettede sig efter Klagens Gienstand, besörgede den forelöbige Behandling deraf, og indledte Klagen for Domstoelen,

Digitized by Google

hvilken formodentlig, som allerede ovenfor er bemærket, var den heliastiske Ret [14]). I denne Art af Klager ligesom i flere andre, kunde Loven ikke forud bestemme, hvilken Straf den Anklagede, hvis han fandtes skyldig, i hvert enkelt, ofte meget ulige Tilfælde skulde lide: det var derfor bestemt, at der fra Klagerens Side tilligemed Klagen skulde nedlægges Panstand paa den Straf, som efter hans Formening burde paalægges den Skyldige (τίμησις, τίμημα [15]). Med Hensyn dertil, og efterat de tillige havde hört den Anklagedes Modbemærkninger, og den Straf, som han selv, hvis han erkiendtes skyldig, ansaae for passende, blev Straffen, efterat Sagförelsen, som her dog ikke nöjere kan beskrives, var tilendebragt, ved Dommernes Kiendelse afgiort. Naar Klagen mislykkedes, maatte Anklageren, hvis han ved Stemmegivningen ikke havde en femte Deel af de samtlige Stemmer for sig, i denne, som i alle offentlige Klager, med Undtagelse af en eneste Klageform, erlægge en Böde af 1000 Drachmer til det Offentlige [16]). Hermed strider ikkun *et* Sted hos Demosthenes [17]), hvor netop i Anledning af den her omtalte Klage Böden angives til 500 Drachmer: en Modsigelse, som jeg

Digitized by Google

hverken selv eller hos Andre har fundet noget Middel til at löse.

Disse vare de Forholdsregler og den Fremgangsmaade, man efter Lovenes Forskrift fulgte ved at afgiöre, om de Fremmede, som foreslogs til at optages iblandt Athens Borgere, dertil vare værdige eller ikke. Hidtil har Talen endnu ikke været om de hyppige Misbrug og Bestikkelser som fandt Sted ved Optagelsen, ved Indskrivningen, kort sagt ved Alt, hvad der stod i Forbindelse med denne Gienstand [18]), Jeg gaaer over til at handle om de Forholdsregler, ved hvilke man sögte at raade Bod herpaa, og til at beskrive de Retssager, som derved foranledigedes.

Endog naar en Fremmed havde faaet attisk Borgerret, og var indfört i Borgerlisten, enten fordi ingen Indsigelse var skeet imod Forslaget ved dets Antagelse, eller fordi den Klage, som var fört imod det, var mislykket, var han dog, som jeg allerede har gjort opmærksom paa, derved ingenlunde sikkret imod Angreb og Forsög paa igjen at beröves disse Rettigheder. I den Tidsalder, vi her have nærmest for Öje, var det Athenerne langt mere magtpaaliggende, at ingen uberettiget optoges

Digitized by Google

i Borgersamfundet, end at nogen uretfærdigen udelukkedes deraf; men ikke destomindre förtes de i denne Iver ofte bag Lyset.

Först handler jeg om den Fremgangsmaade, som Lovene foreskreve mod dem, som man mistænkte for ikke at være ægte Borgere. Herom var det vanskeligt for Folket i Masse at dömme, derimod lettere for dem, der hörte til samme Demos som den Mistænkte, hvortil kommer, at den sædvanlige Rettergang imod hver enkelt især, naar alle Borgeres eller endog kun enkelte Demers Borgerret skulde prövés, vilde have medfört en endog for de processyge Athenere uoverkommelig Vidtlöftighed. Derfor var det forordnet, at de enkelte Demer særskilt forsamlede sig, naar Folket befalede det, og prövede deres Medborgeres Ægthed, efterat de forud höitideligen havde forpligtet sig til ved denne Handling ene at have Retfærdighedens Udövelse for Öje. Alle Demoternes Navne bleve hvert for sig oplæste af Registeret efter den Orden, i hvilken de deri vare indförte, og det stod nu enhver af samme Demos, og kun disse havde jo Deel i denne Forhandling, frit for, at fremföre sine Betænkninger og Indvendinger imod Lovlighe-

Digitized by Google

den af de saaledes Nævntes Borgerret. Den Anklagede, hvis personlige Tilstædeværelse i Forsamlingen forudsattes, havde Ret til at forsvare sig imod de fremførte Beskyldninger; men om Sagen strax afgiordes ved Demoternes Afstemning (διαψήφισις), som skeete paa den ovenfor omtalte Maade, eller om den udsattes indtil næste Dag, for at den Anklagede kunde forsyne sig med Beviser for sin Borgerrets Lovlighed, eller ogsaa fordi Tiden samme Dag var for knap til Forhandlingens Tilendebringelse, dette beroede paa Forsamlingens nærmere Beslutning, der rettede sig efter Omstændighederne, og formodentlig ikke sjeldent efter den Gunst eller Misgunst, hvori den Anklagede stod hos sine Medborgere [19]). Indfandt den Anklagede sig ikke til den fastsatte Tid (ἔκλειψις [20]), havde han derved opgivet sin Ret, og ansaaes maaskee uden videre som udelukket ved Stemmegivning, eller om denne alligevel foretoges; var dog under saadanne Omstændigheder dens Udfald ikke tvivlsomt. Naar Nogen fra først af ikke var tilstede, naar hans Navn kom for i Listen, blev naturligviis Stemmegivningen uden videre foretaget. Enhver, som havde noget at befrygte, var saa

Digitized by Google

meget mere foranlediget til ved sin Tilstædeværelse at sörge, saa godt som mueligt, for sin Sikkerhed og sit Forsvar. Den förste Undersögelse om Borgernes Ægthed (διαψήφισις) blev foretaget under Archonten Lysimachides (Ol. 83, 4)[21]), da Ægyptens Konge Psammetichos, eller vel rigtigere Inaros havde sendt Athenerne en Gave af Korn, da de just dengang leede af Kornmangel. Dette uddeeltes iblandt Borgerne, men for at ingen uberettiget skulde faae Andeel deri, foretoges först en Prövelse, hvis Udfald blev, at omtrent en fjerde Deel af nitten tusende Borgere bleve udskudte. Det er rimeligt, at man ved denne Leilighed viste særdeles Iver, baade fordi det var de Tilbageblivendes i det mindste öjeblikkelige Fordeel, at saa mange som muligt bortfjernedes, og fordi mange, för dette skeete, uden lovlig Adkomst havde tilvendt sig Borgerretten[22]).

Hvis Nogen ved Demoternes Stemmegivning paa anförte Maade var bleven udelukket af de ægte Borgeres Tal, og uden Indsigelse lod det beroe derved, tilkom ham den Ret uden videre Følger at træde over i Metökernes Classe, under de samme Betingelser, som disse

Digitized by Google

i Almindelighed vare underkastede [23]). At han, hvis ham hellere vilde, uhindret kunde forlade Landet, følger af sig selv. Paastod han derimod at være ægte Borger, maatte han appellere Sagen fra Demoternes Kiendelse til Folkets Domstoel (ἔφεσις) [24]), ved hvilken Leilighed han formodentlig maatte erlægge en Retsgebyhr, under Navn af Parabolion, som vi dog kun vide lidet om [25]). Thesmotheterne havde ogsaa her den för omtalte forberedende og indledende Jurisdiction [26]). Anklagerne, ligemeget om en eller flere havde fremført Beskyldningerne imod den Udelukkede, eller Demarcherne paa det hele Samfunds Vegne, forpligtede sig höitideligen for Dommerne til Retfærdighed. For Domstoelen blev dernæst den, som i Demoternes Forsamling var udelukket, enten frikiendt, i hvilket Tilfælde han igien tiltraadte den fulde Besiddelse af sin Borgerret, eller hans Borgerret frakiendtes ham ogsaa her, i hvilket Tilfælde han selv offentligen solgtes som Slave, og hans Gods confiscaredes [27]). Saa meget vovedes ved at foretrække Appellationen for de Vilkaar, som tilbödes ved at lade det beroe ved Demoternes Kiendelse. I modsat Tilfælde, vilde vel heller

Digitized by Google

ikke nogen, om han end var sig sin Uret bevidst, have undladt at appellere.

Den her anförte Straf synes tilstrækkeligen beviist ved de Steder, i hvilken den omtales; dog drager Mejer [28]) den i Tvivl, fordi den demosthenisk Tale imod Eubulides ikke med noget Ord berörer, at den Dömte blev solgt som Slave. Dette er unegteligen paafaldende nok: men ikke destomindre er det lige tvivlsomt, om der i de af Mejer anförte Steder i samme Tale er tilstrækkelig Grund til at formode, at Straffen snarere bestod i Ærens Fortabelse og Landsforviisning. Jeg i det mindste kan ikke overbevise mig derom, og skal meddele mine Grunde derfor. I det hos Mejer först anförte Sted [29]) bruger Taleren for det förste et Ord (*αἰσχύνη*), med hvilket, saa vidt jeg veed, Ærens Tab ved lovlig Dom aldrig betegnes, dernæst taler han kun i Almindelighed om den Skam, som hvilede paa den Dömtes Ulykke, og neppe kan der med Grund udledes anden Mening af dette Sted. Desuden forstaaer det sig af sig selv, at den Skiendsel, der tales om, jo ogsaa, og i fuldeste Maade traf den, der solgtes som Slave. I de trende övrige Steder [30]) troer Mejer at finde Lands-

Digitized by Google

forviisningen antydet. Men i det ene Sted siger den Talende kun, at Ulykken neppe havde rammet ham, för hans Landejendom ved Nattetider röverisk blev overfalden, som var han allerede Flygtning (φύγας) og ödelagt (ἀπολωλώς). Flygtning og ödelagt ere her ensbetydende, og kunde den, som, naar hans Appellation mislykkedes, maatte forlade sin Ejendom, og blev solgt som Slave, ikke med god Grund kaldes saa? Endeligen i det tredie Sted anraaber Euxitheos Dommerne om ikke at afslaae ham at jorde sin Moder i sin fædrene Grav, han bönfalder dem, ikke at beröve ham Fædrenelandet (ἀπολιν ποιήσαι), heller ikke hans anseelige Midler, og giöre ham aldeles ulykkelig. Men hvor ubestemte, hvor lidet bevisende ere ogsaa disse Udtryk? især i et saa lidenskabelig bevæget Öjeblik. Den som mister sine borgerlige Rettigheder, sin Frihed, sin Ejendom, har jo ingen Andeel mere i nogen Stat, i noget Fædreneland, han er, hvad Taleren her kalder, fædrenelandslös og aldeles ulykkelig. Vi blive altsaa ved Antagelsen af den Straffebestemmelse, som först er anfört.

Den saaledes Dömte havde fra Dommens Afsigelse af tabt sin Frihed. Han holdtes i

Digitized by Google

Fængsel indtil Dommens Fuldbyrdelse, ved hvilken han blev Kiöbarens Ejendom. Kun et Middel var endnu, efterat denne Dom var afsagt, tilovers, ved hvilket den Dömte maaskee kunde redde sig. Thi endskiöndt han ikke engang, naar han stillede Borgen for sig, lodet paa frie Fod, var det ham dog tilladt at anklage dem, ved hvis Udsagn for Retten han var fældet, for falskt Vidnesbyrd (δίκη ψευδομαρτυρίων [31]). Denne Klage var selv da, naar den førtes i Anledning af offentlige Retssager, en Privatklage imod Vidnerne selv, men havde dersom den lykkedes, til Følge, at den tidligere Dom, der var bygget paa de nu gjendrevne Vidnesbyrd, derved blev ugyldig. I det her omtalte Tilfælde blev den, der i Appellationssagen havde faaet den ovenfor omtalte Dom, frikiendt, og igien indsat i sin fulde Borgerret, hvis det lykkedes ham at bevise denne Klage om falskt Vidnesbyrd; i hvis nöiagtigere Forklaring jeg dog i denne Afhandling ikke tör indlade mig. Det er aldeles klart af Demosthenes [32], at den i disse Stridigheder Indviklede først da, naar han ved Retten var dömt til Tabet af Gods og Frihed, blev fængslet, og det er en aabenbar Feil hvilken af Peti-

Digitized by Google

tur [33]) og Kuhn [34]), naar de antage, at Vedkommende allerede under Processen, altsaa för hiin Dom var afsagt, kunde fængsles. Denne Feil er vistnok, som Mejer bemærker, en Misforstaaelse af det her benyttede Sted af Demosthenes, og jeg formoder, at den især er foranlediget derved, at allerede Demosthenes græske Fortolker Ulpianos har forklaret dette Sted urigtigen [35]).

För vi gaae videre, maae vi endnu omtale et Par af Mejer [36]) bemærkede Vanskeligheder ved de hidtil afhandlede Klager. Den ene er, at imod de attiske Domstoeles Vedtægt, talde ikke den Appellerende, men hans Vederpart först sin Sag for Dommerne. At dette forholdt sig saa, sees af Demosthenes imod Enbulides, og et Fragment af Isæos' Forsvarstale for denne. Mejer har gjort opmærksom herpaa, dog uden at forsøge nogen Forklaring deraf. Maaskee bortfalder denne Vanskelighed, naar man tydeligen tænker sig ind i disse Sagers Natur og Forhold til hinanden. Demoternes Kiendelse var, som Platner har vist, ingen formelig Retsdom [37]), hvorfor den ogsaa skeete uden de sædvanlige Betingelser for lovlig Klage, og ikke förte nogen videre Straf med sig.

Digitized by Google

Hvad vi her kalde Appellation (ἔφεσις), var altsaa ingen Appellation i Ordets egentlige Betydning, men havde blot til Hensigt at foranledige en formelig Behandling og Retsdom over Demoternes Kiendelse, om den skulde være gyldig eller ikke [18]). Den var altsaa kun en Fortsættelse af den ved Folkets Stemmegivning begyndte Prövelse, og foretoges efter den Udelukkedes eget Forlangende. I dette Forlangende indeholdtes den saakaldte Appellation, og förte de forhen beskrevne Følger med sig, hvis Demoternes Kiendelse stadfæstedes. Den saaledes Appellerende var kun Klager, for saa vidt han fordrede sin Sag formeligen paakiendt for Domstoelen, forresten er Sagen og dens Gang den samme som forhen. Retsspörgsmaalet er: om den Appellerende bör beholde, eller tabe sin Borgerret, han er som för den Anklagede, og Dommerne maatte först höre Anklagen imod ham, för de kunde bedömme hans Forsvarsgrunde. Derfor talde Vederparten först, dernæst den Appellerende. Jeg tviv-ler ikke paa, at den Iver, med hvilken Athenerne vaagede over deres Borgerret, havde vigtig Indflydelse paa denne Afvigelse i Rettergangen. Vilde den, hvis Borgerret bestredes,

Digitized by Google

drage sin Vederpart til end videre Ansvar, stode andre Retsveje ham aabne, f. Ex. den nylig omtalte Klage om falskt Vidnesbyrd. — Den anden Vanskelighed bestaaer deri, at vi af et Fragment af Isæos hos Dionysios Halikarnasseren [39]) see, at Euphiletos' Sag, der havde havt ugunstigt Udfald i Demoternes Forsamling, dernæst behandledes i rum Tid af Diæteter, för den kom for Folkets Domstoel, da dog ellers Diæteterne intet havde at giöre med offentlige Sager [40]). Hverken Hudtwalcker eller Mejer have löst denne Gaade, der, sandsynligviis beroer paa Forhold og Omstændigheder, som nu ere og ville vedblive at være os ubekiendte, indtil maaskee engang en lykkelig Gisning finder Nöglen dertil.

Men foruden denne almindelige Dröftelse af Borgerrettens Gyldighed, som foretoges i Masse i Demoternes Forsamling, og dernæst, naar det forlangtes, paakiendtes for Domstoelen, kunde enhver Borger paa den sædvanlige Retsvej anklages for ulovligt Borgerskab (γραφὴ ξενίας [40]). Desværre ere flere Taler tabte, af hvilke man havde kundet öse sikkrere Kundskab, end den vi nu have, om denne Klage [41]).

Digitized by Google

Den var ikke som Demoternes Prövelse indskrænket til Medlemmerne af samme Demos, men kunde uden saadan Indskrænkning overhovedet föres af Enhver, der efter de herom gieldende Love var berettiget til lovlig Klage [42]). Heller ikke troer jeg, at denne Klage hindredes ved forudgangen Prövelse for Demoterne, men at den, ligemeget om denne havde fundet Sted eller ikke, kunde föres under de sædvanlige Vilkaar for dem, som förte offentlig Skriftklage. Enhver Borger var forpligtet til, saa ofte det lovligen affordredes ham, at före Beviis for Ægtheden af sit Borgerskab. Der kunde mueligen den ene Gang fremföres andre Beviser imod ham, end den anden, og ham paalaae det til enhver Tid at modbevise dem, hvilke de end vare. Dog var det naturligviis hver Gang en nye Sag uden Sammenhæng med den foregaaende. Foruden den sædvanlige Form for offentlige Skriftklager (γραφαὶ [44]) er det rimeligt efter Titelen af en Tale af Dinarchos, at den her omtalte Klage ogsaa forekom under Form af Eisangelie [45]), der var et Retsmiddel, hvis Hensigt var igiennem Raadet eller Folkeforsamlingen at udvirke Forskrifter for en særegen Rettergangsmaade

Digitized by Google

paa Grund af den tilsigtede Sags Vigtighed og særegne Beskaffenhed.

Ogsaa denne Klage imod ulovligt Borgerskab skeete paa sædvanlig Maade først for Thesmotheterne[46]). Om Anklageren i dette Tilfælde, foruden den sædvanlige Eed, som begge Parter maatte aflægge, desuden aflagde en anden Eedsforpligtelse, er i det mindste meget tvivlsomt[47]). Men ikke mindre tvivlsomt synes, ved de forskiellige Vidnesbyrds Sammenligning, baade hvad jeg nyeligen bemærkede, om Klagens Anmeldelse for Thesmotheterne, og overhovedet dens hele Jurisdiction. Denne Gienstand fordrer en nöjagtigere Undersögelse, især da den neppe er bleven tilfredsstillende behandlet af Andre. Spörge vi Grammatikerne til Raad, faae vi hos dem kun liden Tröst. Pollux[48]) siger at Nautodikerne, en Söehandelsret, indledede (εἰσάγειν) Processerne om ulovligt Borgerskab (ξενία). Harpokration, og med ham Suidas, henförer vel disse Sager til Nautodikerne, dog i Udtryk, der ikke bestemt tillægge dem andet end Sagernes forelöbige Behandling[49]). Udtrykkeligst nævner Hesychios[50]) dem som Dommere i Sager af den her omtalte Art, dog uden omstændeligere

Digitized by Google

Forklaring. Ved disse Vidnesbyrd er Sagen ikke bragt i det Rene. Vilde man nu antage, at Nautodikerne blot indledede disse Sager, da strider dette fremfor alt imod den paa andre Vidnesbyrd, selv paa Demosthenes, byggede Mening, at denne Deel af Jurisdictionen tilkom Thesmotheterne. Antager man derimod med Meier, at det er Grammatikernes Vildfarelse, naar de tilskrive Nautodikerne blot disse Sagers Indledning, og at de snarere, naar denne var besörget ved Thesmotheterne, beklædte Dommersædet i disse Sager ligesom i private Handelssager (δίκαι ἐμπορικαί), da maae jeg imod denne Synsmaade först bemærke, at den ikke grunder sig paa gyldige Vidnesbyrd, og at desuden den paaberaabte Analogie af de private Handelssager er aldeles uanvendelig, thi var der en Handelsret, maatte den vel dömme i Handelssager, men derimod er det aldeles usandsynligt, at den tillige har dömt i Processer om ulovligt Borgerskab, uden Hensyn til om disse stode i nogen Forbindelse med Handelssager eller ikke. Dette vilde kun da kunne antages, naar flere og aldeles paalidelige Vidnesbyrd bekræftede det. Efter det hidtil anförte kunne vi i Almindelighed lige saa lidet

Digitized by Google

tillægge som frakiende Nautodikerne enten den forelöbige Behandling eller den dömmende Magt i de her omtalte Sager. Jeg haaber imidlertid at nærme mig Sandheden, ved at antage, at Nautodikerne vare en Handelsret, og at de kun havde med andre Sager at giöre, for saa vidt disse stode i Forbindelse dermed. I de egentlige Handelssager (δίκαι ἐμπορικαί) vare de Dommere, og Thesmotheterne indledede disse Sager for deres Domstoel. I de Sager derimod, som angik Besiddelsen af uretmæssig Borgerret, men som enten umiddelbart foranlediges ved Handelssager, eller dog paa en eller anden Maade stode i nærmere Forbindelse med saadanne Handelsforhold og Foretagender, som hörte under Nautodikernes Jurisdiction, i saadanne Sager besörgede formodentlig Nautodikerne den forelöbige Behandling deraf, og befordrede dem dernæst videre til endelig Afgiörelse for Domstoelen, ligesom Thesmotheterne i de övrige Tilfælde, hvor en saadan Forbindelse ikke fandt Sted. Naar nu et saadant combineret Retstilfælde indtraf, paadömte Nautodikerne Sagen, for saa vidt den var en privat Handelssag, men for saa vidt den angik Spörgsmaalet om Vedkommendes Borgerret,

Digitized by Google

og altsaa var en offentlig Retssag, ophörte Nautodikernes dömmende Magt. Dog var det dem overdraget, at indlede disse Sager for den competente Domstoel, der uden Tvivl var den samme, som i de forhen omtalte Appellations-klager, altsaa den heliastiske Ret[52]). For disse Dommere förtes Processen paa sædvanlig Maade. Hvilken Straf den Anklagede led, dersom han dömtes skyldig, har jeg ingensteds fundet Efterretning om; thi naar Lysias[53]) siger om En, at han, ved at paadrage sig denne Klage, svævede i Fare for at lide den yderligste Straf (τὰ ἔσχατα παθεῖν), kan deraf dog intet sluttes, thi Talen er om de tredive Tyranners Rædselstid, og de, som Agoratos havde anklaget, vare uden lovlig Dom dömte til Döden. Men endskiönt vi ingen bestemte Efterretninger have om den Straf, som Loven foreskrev, synes det dog neppe tvivlsomt, at Straffen jo var den samme, som naar den ved Demoterne Udelukkede appellerede til Retten, og befandtes skyldig. Jeg har ovenfor viist, at han tabte Frihed og Gods. Man overseer ikke, at Klagens Gienstand i begge Tilfælde var den samme: kun Maaden, paa hvilken den bragtes for Dommerne, var forskiellig. Den Ap-

Digitized by Google

pellerende befandt sig fra det Øjeblik, han fordrede Demoternes Kiendelse lovligen paadömt, i selvsamme Forhold, som den, der fra først af anklagedes for Folkets Domstoel for Besiddelse af ulovligt Borgerskab. Ligesom i hiint Tilfælde var den eneste Redning for den Dömte hvis han kunde bevise, at han var fældet ved falske Vidner [54]).

Iblandt Bestikkelseskunstens mange glimrende Skuepladse indtager Athen ikke den sidste Plads. Denne Stats politiske Historie, hvad vi vide om dens Forvaltning og Retspleje giver talrige Beviser herpaa. At nu de, som stode i Fare for, at miste den vigtige Besiddelse af attisk Borgerret, hvilket Tab jo desuden, saasnart Sagen blev paakiendt for Retten, drog andre sörgelige Følger efter sig, anvendte mange Midler derimod, og iblandt disse fornemmelig Bestikkelse, er ingen Tvivl underkastet. Derfor var ogsaa en egen Klageform indrettet derimod. Jeg mangler et dansk Ord til at udtrykke det græske (γραφὴ ξενίας), med hvilket denne Klage betegnedes. Klagens Gienstand var Beskyldning for at have anvendt Bestikkelse, for at redde sig af Anklagen for ulovlig Besiddelse af Borgerretten [55]). Forfat-

Digitized by Google

ternes Taushed, giör det tvivlsomt, om denne Klage kun da kunde föres, naar den för omtalte Klage for ulovligt Borgerskab (γραφὴ ξενίας) var gaaen forud, eller om den, uden at være bunden til denne Betingelse, kunde föres umiddelbart efter Demoternes Kiendelse, naar Nogen tiltroede sig lovligen at kunne bevise, at der i Demoternes Forsamling var anvendt Bestikkelse, for at tilvejebringe et gunstigt Udfald for den, som prövedes. Mejer [16]) formoder dette sidste, og denne Formodning er meget sandsynlig, thi kunde det bevises, at han i Demoternes Forsamling havde anvendt Bestikkelse for at befrie sig for Udelukkelse, sees det ikke, hvorfor denne Klage, der jo tillige afgjorde Spörgsmaalet om Besiddelsens Ulovlighed, ej skulde kunne följe umiddelbart derpaa. Ogsaa i denne Klage gielde gandske de samme Vilkaar baade for Klageren og den Anklagede, som i de forhen omtalte Tilfælde. Klagen skeete hos Thesmotheterne og Folkets Domstoel paadömte den [17]). Om Straffen, for den, der dömtes skyldig i denne Forbrydelse, har jeg intet fundet hos de Gamle, heller ikke erindrer jeg hos nogen Nyere at have fundet Oplysning derom. Det synes imidlertid klart,

Digitized by Google

at Straffen for Bestikkelse maatte være den samme, som for Forbrydelsen, i Anledning af hvilken Bestikkelsen var anvendt. I de her omhandlede Tilfælde bestod denne Straf i Tabet af Gods og Frihed. At Bestikkelsen var brugt i Demoternes Forsamling, kunde ingen Forandring medføre, thi dens Hensigt var jo ligefuldt, at sikkre sig Besiddelsen af en ulovlig Rettighed. Snarere kunde det være tvivlsomt, om ikke den beviiste Anvendelse af Bestikkelse medførte en Skiærpelse i Straffen, da jo Brøden aabenbart ved den forögedes; men da Straffen allerede uden Bestikkelse er Tabet af Gods og Frihed, altsaa tillige af den borgerlige Ære, bliver kun tilbage at bestemme, om Livsstraf her er antagelig eller ikke. Straffene for Bestikkelse i Almindelighed vare meget forskiellige, i Forhold til Brödens Forskiellighed i de enkelte Tilfælde, ogsaa omtales Livstraf virkeligen deriblandt, dog tör jeg ikke afgjöre, om den fandt Sted i den Bestikkelsesklage, vi her handle om.

Ovenfor er viist, at de, som för Euklides paa en af Siderne vare födte Athenere, bleve i Besiddelse af deres Borgerret. Men ogsaa derom kunde Strid opstaae, og opstod vistnok

Digitized by Google

ofte i det Tidsrum, som fulgte nærmest efter hiin Bestemmelse. Denne Retsstrid, om den Paagieldende var født enten af attisk Fader eller Moder för, eller, som hans Vederpart paastod, efter Euklides, havde det Særegne ved sig, at den Anklagede, hvis han ikke vilde lade Anklagen for ulovligt Borgerskab (γραφὴ ξενίας) gaae sin sædvanlige Gang, da enten kunde anvende Exception imod Klagens Lovlighed (παραγραφὴ), hvilket Spörgsmaal da först maatte afgjöres ved Thesmotheterne og Domstoelen; eller han kunde strax, för Sagens videre Fremgang, före Vidne for sin Paastands Rigtighed (διαμαρτυρία). Denne Vidneförelse kuldkastede Klagen, naar ingen Indsigelse skeete derimod; Klageren maatte altsaa, för hans Klage kunde fortsættes, före lovformelig Klage imod falsk aflagt Vidne (ψευδομαρτυριῶν), og först naar han havde vundet denne, ligesom i förste Tilfælde, naar den Anklagedes Exception ej toges til Følge, indlodes Klagen imod den, som beskyldtes for, ikke at være født paa anförte Maade för Euklides. At Bestikkelsesklagen ogsaa her fandt Sted, forstaaer sig selv. Om Fremgangsmaaden og Straffen gielder det samme, som i de forhen omtalte Tilfælde [88]).

Digitized by Google

Anmærkninger.

1) Demosth. imod Neæra, Reiskes Udgave S. 1345, 14. 1375, 10. En saadan hed δημοπόιητος, og blev Borger δωρεᾷ, ποιήσει, hiin φύσει.

1*) En solonisk Lov, at kun de optoges til Borgere, som paa Livstid vare landflygtige fra deres Hjem, eller for stedse nedsatte sig i Athen, for at drive en borgerlig Næring (ἐπὶ τέχνῃ) anförer Plutarchos i Solons Levnet Cap. 24.

2) Mejeri historiæ juris attici de bonis damnatorum et fiscalium debitorum libri duo. 1819. 8. S. 65. fl. Denne Lærdes grundige Undersögelse af de Gienstande nærværende Afhandling beskieftiger sig med, giör det ufornödent at anföre Beviisstederne fuldstændigen.

3) Man sammenligne Mejer l. c. S. 70 fl., hvor den her omtalte Forbindelse imellem Amnestien og den nævnte Lov antages med Platners Indvendinger S. 26 fl. i Fortalen til hans Skrift: Beyträge zur Kenntniss des attischen Rechts 1820. 8. Sammenl. sammest. S. 106 fl. og 188 fl.

4) Om den Maade at stemme paa, som fast alle Lærde have misforstaaet, og ingen fyldestgiörende oplyst, maa det her være nok at henvise til mine Observationes in Agamemnonem Æschyli partic. poster. i Miscellanea Hafn. Tom. II. Fasc. 1. P. 59 fl.

Digitized by Google

5) Demosthenes imod Neæra. Sammenl. Plutarchos (?) i de 10 Taleres Levnet, under Afdelingen: Lysias i Tauchn. Udg. 5te B. S. 157.

6) Demosth. imod Neæra. S. 1381, 10.

7) Mejer l. c. S. 59-60.

8) Demosth. imod Neæra 1376, 12-1380, 22-1381.

9) Pollux VIII, 85, og derom Mejer l. c. 59. 255. Recens. af Schömanns Skrift: de comitiis Atheniensium, i hall. Litt. Zeit. 1821, No. 86 antager, at de Optagne kun vare udelukkede fra Archontværdigheden, ikke fra Præstestanden.

10) Indholdsangivelsen til Demost. imod Leptines S. 453. Wolfs Prolegom. til denne Tale S. 139-140.

11) Mejer l. c. S. 57-58 Anm. 190.

12) Pollux VIII. 87 F. A. Wolf Proleg. til Demosth. imod Leptines. S. 139-140.

13) Recens. over Schoemann l. c. No. 87. S. 693-694.

14) Sammenl. hvad Wolf l. c. yttrer om et Udskud af denne som dömmende i γραφαὶ παρανόμων.

15) Mejer l. c. S. 157. Sammenl. f. Ex. Æschines περὶ παραπρ. S. 199, 1.

16) Boekh Staatshaushaltung der Athener I, 406-408, og Anm. 289.

17) Demosth. de corona S. 261. 19.

18) Om disse Misbrug i Almindelighed see man Mejer l. c. S. 58-59; Anmærk. 194-197 og S. 77. 87 Anm. 284. Om Bestikkelserne sam-

Digitized by Google

menl. Æschines imod Timarchos 151, 10 med Demosth. imod Eubul. 1317, 4.

19) Angaaende den speciellere Udvikling af disse Omrids og den documenterende Beviisförelse for de enkelte Punkter, henviser jeg fornemmelig til Mejer l. c. S. 77 fl. Schömann l. c. S. 361 fl. og Platner I. c. S. 172 fl. og 189 fl. Imidlertid være det tilladt at anföre Följende, og ved denne Leilighed i Et og Andet at föroge Beviisstederne. Om διαψήφισις see man Æschines imod Timarchos S. 99, 4. Indhosdsangivelsen til Demosthenes imod Eubulides. Pollux VIII, 64 og 19. Harpokrat. Suid. Hesych. Etymol. under Ordet διαψήφισις. Den falsk Indskrevne heed παρέγγραπτος eller παρεγγεγραμμένος, Mejer S. 86 Anm. 281. Paa anförte Maade at udskyde en af Samfundet kaldtes ἀποψηφίζειν, den Udskudte ἀποψηφισθείς. Hos Mejer S. 85-86 Anm. 280 staae Beviissteder af Pollux, Harpokration, Suidas og Lex. Seger. Dertil kan f. Ex. föjes Demosthen. de corona S. 161. Om den dobbelte Betydning af ἀποψηφίσασθαι: at frakiende og udelukke Mejer, l. c. Man sammenligne dermed Registerne til Demosthenes og Lysias, og Lykurgos imod Leokrates S. 240. Ligeledes Vidholdsang. af Demosthenes imod Eubul. hos Reiske X. 961 fl. Petitus: Legg. Att. S. 490. Dionys. Halik. om Isæos hos Reicke VII, S. 352.

Suidas d. O. Lex. Seger. 259, 21.

Digitized by Google

21) Hos Mejer l. c. S. 78 staaer Ol. 80, 3.

22) Mejer og Platner ll. cc. Boeckh l. c. S. 87.

23) Indholdsangiv. til Demosth. imod Eubul. S. 1298.

24) Pollux VIII, 62. Mejer S. 89 fl. Platner S. 195–196.

25) Pollux VIII, 63. Salmasius de modo usurar. C. V. S. 198. Hudtwalcker von den Diäteten S. 127. Boeckh. S. 586 Anm. 219. Mejer S. 90. Om hvor længe denne Appellationsret stod aaben, see man en Formodning hos Mejer S. 91, som dog strængt taget i nærværende Tilfælde hverken lader sig bevise eller giendrive.

26) Pollux VIII, 38. Mejer S. 90.

27) Mejer S. 48. 92 Anm. 405. Med de der anförte Beviissteder sammenl. Demosthen. imod Neæra S. 1421, 17 og Lex. Seger. 439—440.

28) Mejer S. 95.

29) Demosth. imod Eubulides S. 1299, 8.

30) Samnest. S. 1519, 8. 1520, 20.

31) Demosth. imod Timokr. S. 741, 18. Mejer S. 94.

32) Demosth. l. c.

33) Petitus Lgg. Att. S. 252

34) Kuhn til Pollux VIII, 40.

35) Ulpianos til Demosth. imod Timokr. S. 467.

Digitized by Google

36) Mejer S. 91-92.

37) Platner S. 195 fl.

38) Sammesteds.

39) Isæos udgiv. hos Tauchnitz. 1820 S. 162 fl. Dertil höje man Demosth. πρ. Βοιωτ. S 1020, 26.

40) Hudtwalcker l. c. S. 33 fl.

40) De tydske Lærde have dannet sig Udtrykket "Fremdenklage." At være sagsögt for ulovligt Borgerskab: ξενίας φεύγειν. Isæos om Pyrrhos Arv hos Reiske VII. S. 407. De Demosthenes tillagte Breve S. 1481, 18 o. A. Om Benævnelsen ἐπὶ γύνῃ, Mejer S. 96. Heffter die athenäische Gerichtsverfassung 1822 S. 165.

41) De nævnes hos Mejer S. 94.

42) Man see f. Ex. Harpokration: ναυτοδίκαι og δωροξενία.

43) Jeg er tilböjelig til at antage, at nogle Ord af Taleren Hyperides, som findes hos Harpokration ved Ordet δωροξενία: εἰ γὰρ καὶ τοὺς ἀποφυγόντας o. s. v. bör forstaaes om saadan Gientagelse af disse Klager.

44) Demosth. πρ. Βοιωτ. S. 1020, 25. Demosth. Breve l. c. Pollux VIII, 40. At Pollux VIII, 126 har ξενίας δίκη, beviser naturligviis intet imod denne Mening.

45) Mejer L. 96-97. Schömann S. 186.

46) Pollux VIII, 88. Demosth. imod Neæra 1363. 8. Sammenl. sammest. 1350, 17. Harpokrat.

Digitized by Google

δωροξ. og ἡγεμονία. Suidas ἡγεμονία og παράσεσις. Lex. Seger. 310, 12. Om Retsgebyhren Parastasis ogsaa i dette Tilfælde Boeckh. l. c. S. 373.

47) Man see de modsatte Meninger herom hos Hudtwalcker S. 75 fl. og Mejer S. 95-96.

48) Pollux VIII, 126.

49) Harpokrat. og Suidas: ναυτοδίκαι. Om disse Steder i kritisk Henseende Mejer l. c. S. 95. Anm. 318.

50) Hesychios, ναυτοδίκαι.

51) Boeckh S. 54 Anm. 802, hvor dog ogsaa Boeckh er bleven ved den sædvanlige Synsmaade. Han siger: "merkvürdig ist, daſz dieses Gericht auch die γραφὴ ξενίας hatte. Mejer S. 95 Anm. 319.

52) Matthiä de judiciis Atheniensium S. 247, hvor forresten Adskilligt, som ikke hörer dertil, regnes til γραφὴ ξενίας, har i faae Ord, dog uden nöjere Udvikling, hvis jeg skjönner rigtigt, antydet den her meddeelte Forklaringsmaade.

53) Lysias imod Agorat. S. 483, 5.

54) Mejer S. 97 yttrer denne Mening om Straffenes Identitet, dog kun i Forbigaaende, og som blot Formodning. Det sees ogsaa let, at den efter Mejers Mening om Jurisdictionen langt fra er saa sandsynlig, som efter den i nærværende Afhandling meddeelte Synsmaade.

Digitized by Google

55) Pollux VIII, 44. III, 4. Harpokrat. δωροξενία og ἡγεμονία. Suidas: ἡγεμονικά og παράτασις (om dette Sted i kritisk Henseende Mejer S. 88 Anm. 290). Lex Seger. S. 238, 24. Hesych. δωροξενία. Tydskerne oversætte γραφὴ δωροξενίας ved Bestechungsfremdenklage.

56) Mejer S. 88-89.

57) Pollux VIII. 88. Harpokrat. δωροξενία efter Aristoteles. Suidas ἡγεμονία og παράτασις. Boeckh. S. 575 om den derved erlagte Parastasis.

58) Mejer S. 76-77.

Digitized by Google

De gamle Ægypters Forestillinger om Underverdenen og Tilstanden efter Döden.

Forelæst den 28de August 1822
af
B. THORLACIUS.

I forrige Aar gav jeg mig den Frihed at forelægge dette ærede Selskab Resultaterne af de nyere Reisebeskrivelser og Undersögelser om Ægypternes Oldminder, symbolsk betragtede, især om Pyramiderne. Den Velvillie, hvormed dette svage Forsög blev modtaget, har opmuntret mig til at udstrække disse Bemærkninger til flere enkelte Dele af dette Folks Religion og Mythelære. Ligesom jeg derfor nylig i et akademisk Skrift har sögt at fremstille Typhons-Templernes Beskaffenhed, saa skal jeg i en kort Afhandling, som jeg i Aften har den Ære at forelæse, stræbe at udvikle *de gamle Ægypters Forestillinger om Underverdenen og Tilstanden efter Döden.*

Digitized by Google

Lige til Enden af forrige Aarhundrede kiendte man denne mærkværdige Nations Ideer om disse vigtige Gjenstande næsten allene af de gamle Skribenters Vidnesbyrd. Skjöndt disse synes bestemt at vise, at allerede Ægypterne tænkte sig Döden som en Overgang til en anden, efter den Afdödes Opförsel afpasset, aandelig Tilstand, saa manglede dog det, der skulde belive Skribenternes Bogstav, og bringe til Sikkerhed hvad de paapegede. Tilværende Monumenter fra hiin ærværdige Oldtid kiendtes faa og utilstrækkelige. Men da i Grændseaarene mellem det 18de og 19de Aarhundrede det mærkelige Franske Tog til Ægypten var foretaget med en videnskabelig Tendents, hvortil Historien ikke kiendte Lige, kom ved og efter den Tiid mange Mindesmærker for Dagen, hvis Tilværelse ingen forhen havde ahnet, og som udbredte et uventet Lys over flere Grene af den menneskelige Kundskab. I mange Henseender synes det at være de Dödeliges Lod, at Tænkning og Viisdom skal fremstaae af Gravene, og som dette i Almindelighed er sandt, saa er det dobbelt sandt om det gamle Ægypten.

Tör De, mine Herrer, gjöre en Vandring med mig blandt Levninger af Döde, for 2 til

Digitized by Google

3 Tusinde Aar siden hensovede Döde? Tör De betræde Reisen mellem Gravens mörke, öde, af alt Livspor forladte, mellem dens labyrinthiske og giennem 1000 Irregange förende, Veje? Jo, jeg veed at Tænkeren tör det. Dödens Billede er ham fortroeligt, men han kjender og dens sande Betydning. Ægypten er det eneste Land i Verden, hvor Nationen i det Store forstod den Kunst, at sikkre den Afsjæledes Levninger en Tilværelse af tre eller flere Aartusinder. Saa mærkeligt dette end i sig selv er, saa er det dog endnu mærkeligere, at man fra mange Sekler tilbage ledsagede de Hensovedes Levninger med Omgivelser, der vidnede om, at man under den omhyggeligste Omsorg for Bevarelsen af det physiske Legeme, havde tillige noget Höjere, noget Vigtigere, noget Ævigt, for Öje. Skulde saadant ei fortjene Opmærksomhed?

Med Haab altsaa om de Tilstedeværendes Overbærelse, skal jeg stræbe *först* at give den rigtige Idee om, hvad Ægypterne tænkte sig ved en Mumie, i det de betragtede den som den Afdödes kunstbehandlede Billede; *dernæst* at uddrage af Skildringerne, der hos de senere Reisebeskrivere findes, hvad der synes væsent-

Digitized by Google

ligt for at kjende Underverdenens Tilstand efter Ægypternes Forestillinger; og *endelig* udmærke de Afbildninger, enten paa Mumier og deres Tilbehör, eller paa Gravmalerier og Reliefsarbeider, af hvilke noget med Sikkerhed synes at kunne udledes om Nationens Meninger om Sjælens Tilstand efter Döden, især om den Bestemmelse, samme i Forhold til dens Vandel her i Livet kunde vente.

I.

Naar et Menneske i Ægypten var död, maatte i et saa varmt Klima strax tænkes paa de dödelige Levningers Behandling, og at forhindre de farlige Följer af sammes Forraadnelse. Önsket at holde Sielen ved Legemet saa længe som mueligt, og den faste Tro, at Sielen ei forlod det, saalænge det kunde hindres i aldeles at formulme, gjorde, at denne opfindsomme Nation var betænkt paa Midler til hiint Formaals Opnaaelse; og disse anvendtes forskjelligen efter Familiens Formuestilstand, til hvilken den Afdöde henhörte.

Den ærværdige Herodots Beretning herom er följende: "Til at fuldföre de Dödes Balsamering ere visse Personer ved Loven bestemte.

Digitized by Google

Naar det döde Legeme er bragt til dem, saa foreviise de den Afdödes Venner forskiellige Modeller kunstig udförte i Træe. Den de ansee for den fuldkomneste af disse, har (siger han forsigtigen) en Lignelse, som jeg ved saadan en Leilighed ikke tör tillade mig at nævne — han mener Ligheden med Guden Osiris. Den anden er mindre kostbar, men og i Fuldförelsen ufuldkommen. Den tredie er end mere simpel. De spörge da, efter hvilket Model den Dödes Behandling skulde udföres. Naar Prisen er bestemt, gaae Balsamererne til deres Arbeide. Ved den kostbareste Behandling uddrage de Hjernen gjennem Næseboerene enten med et krumt Jern, eller ved aromatiske Ingredientsers Indgydelse. Derpaa giöre de med en æthiopisk Steen et Indskaar i Siderne, hvorigiennem de uddrage Indvoldene. Disse rense de omhyggeligen, vadske dem med Palmeviin, og bedække dem med stödte Specerier. Legemet fylde de med revet Myrrha, Casia og andre aromatiske Ting, Virak undtagen, og sye det derpaa til. Nu lægges Legemet i Nitrum i 70 Dage, hvilken Tiid det ikke er tilladt at overskride. Ved Enden af dette Tidsrum bliver Legemet, efter igien at være vasket, omhyggelig indsvöbt

Digitized by Google

i Bandager af Cattun, dybbet i Gummi, hvilket Ægypterne bruge som en Liim. Saaledes gives det tilbage til den Dödes Frænder, der indsluttede det i en Kiste af Træ, giort i Liighed med en menneskelig Figur, og stillet op imod Væggen i Dödekammeret. Denne er den kostbareste Balsamere-Maade. For dem der önskede en mindre Bekostning, brugdes följende Methode. Hverken udtog man Indvoldene eller giorde et Indskaar i det döde Legeme, men indgjöd en Olie, lavet af Ceder. Efter at have brugt egne Midler til at forsikkre sig at denne Olie blev i Legemet, nedlagde man det i Nitrum i de bestemte 70 Dage; kun den sidste Dag drog man det indgydede Fluidum tilbage, hvilket tog alle Indvoldene med sig. Salpeteret törrede og haardnede Kjödet, saa at der nu syntes ikke at være meget mere end Skind og Been tilbage. I denne Tilstand blev Legemet gjengivet Familien og ikke underkastet videre Behandling. For de Fattige brugdes en egen Balsameremaade. Man havde et eget Slags Bad (Renselsesvand), hvormed man lod deres Legeme giennemströmme; dette blev siden blot lagt i Nitrum i 70 Dage, og derpaa tilbageleveret." Saavidt Herodot. Hans Be-

Digitized by Google

retninger ere ved de senere Iagttagelser i det Hele bestyrkede. At ved flere hundrede Tusinders Nedlæggelse i Gravkamrene findes nogle Forskjelligheder, som Herodot ikke har omtalt, er ei forunderligt. Det vilde være mere besynderligt, om ikke flere Uligheder opdagedes. For her strax at anföre et Par, hvorpaa Belzoni har gjort opmærksom, saa findes i de fleste ægyptiske Gravkamre Mumierne ikke staaende, men liggende; de Fattige ere ikke i Kister, og ikke altid, som Historiens Fader synes at forudsætte, egentlig balsamerede, men nogle blot törrede i Solen, uden Spor til Balsam eller kunstig Forberedelse. Med hvor stor Omhyggelighed de Thebanske Balsamerere behandlede deres Döde, fremfor dem i Memphis og Saccara, er ved det store franske Værk over Ægypten först sat i tilbörligt Lys.

Men förend det tillodes en afdöd Ægypter at samles med sine Fædre, det vil sige at hensættes i samme Gravgrotte som de, maatte det först ved *en Dom* afgjöres, om han fortjente det. Af Sicilianeren Diodor, og af den senere Skribent Porphyrius, haves Efterretninger om Ægypternes Fremgangsmaade i denne Anledning, hvilke de i nyere Tider fundne Monu-

Digitized by Google

menter aldeles bekræfte. Den første melder, at i den Forsamling, som holdtes for at afgjöre den Hengangnes Værdighed til Begravelse, kunde hver, der vilde, fremtræde som Anklager, men falskbefundne Beskyldninger bleve haardt straffede. Slægtningerne gjennemgik den Afdödes hele Levnetsbelöb, omtalte höit hans Opdragelse, hans Fromhed og Retskaffenhed, hans Afholdenhed og övrige Dyder, og anraabte i Forsamlingens Nærværelse Underverdenens Guder om, at de vilde modtage den nys Ankomne, som de Frommes Medbeboer af Döderiget. Af Porphyrii Skrift om Afholdenhed er det klart, at Menneskets Indvolde ansaaes for de lavere Lidenskabers Sæde, at disse derfor ved Ligets Forberedelse i Almindelighed udtoges, og kastedes i Vandet for at tilintetgjöres. Han anförer af Pythagoræeren Euphantus den Formel, hvormed disse Legemets Inderdele fremviistes for Solen og derpaa overgaves Flodens Ström at bortföre. Den lød saaledes: "Herre Soel og alle I Guddomme, der give Menneskene Liv, modtager mig, og overgiver mig de evige Underverdenens Guddomme, som deres Medboer!" Han anförer endnu en anden af det Ægyptiske ved Samme

Digitized by Google

oversat Formel af følgende Indhold: "Altid har jeg viist Ærbödighed mod de af mine Forældre mig anviiste Guddomme, saalænge som jeg levede her i Verden; altid har jeg æret dem hvilke jeg skylder min Tilværelse. Hvad Andre angaaer, har jeg Ingen dræbt, Ingen bedraget noget fra, som var mig anbetroet, eller tilföjet dem nogen Skade. Har jeg, medens jeg levede, ved Spise eller Drik begaaet noget som jeg ikke burde, saa er det disse Deles Skyld, ikke min." Den svenske Lærde Palin troede at see de sidste tvende Formler udtrykte i Hjeroglypher, hvilke han i Overeensstemmelse hermed læste paa tvende Mumier. Vissere er det, at Domsacten ved Bedömmelse af den Afdödes Forhold findes udtrykt paa Mumiernes Omgivelser; og for at hente Beviset fra et Monument som hos os haves, er paa Sarkophagen af den ene Mumie, som ved General-Consul Dumreichers Godhed i Fior blev indlemmet i det kongelige Museum, en Vægt forestilt, der ustridig sigter til at bestemme den Dödes Værd, hvilken og paa samme Maleri i ærbödighedsfuld Stilling viser sig for Osiris.

Vi henvende os nu til en Mumies nærmere Betragtning. Den vigtigste Synspunkt

Digitized by Google

hvorfra hver Mumie maae beskues, er den: at den skulde være Guden Osiris's ligesom synlige Billede. Om denne Gud haves i den ægyptiske Mythologie mange Fortællinger, der alle maae forklares deraf at han var Nilens, Ægyptens vigtigste Naturphænomens, Symbol. Naar Ægyptens Mythelære udförligen fremstillede hans Kamp med den onde Genius Typhon, hans midlertidige Overvindelse, hans Dödelse, og Lemmers Forstykkelse, men disses atter skete Gjenoplivelse og hans Döds Hævnelse ved Horus eller Solen, saa var alt dette et Symbol paa Nilens Stigen, Fälden, Vexlen, i det Hele dens velgjörende Indflydelse paa Landets Frugtbarhed; men som igjen ved en egen, skjönt ei unaturlig, Ideegang överförtes paa Menneskets Siæl, dens Kamp og den derpaa följende Sejer. Det har derfor noget særdeles Betydningsfuldt ved sig, naar enhver af de fuldkomne Mumier, tænkes som Osirisbillede. Det er vor lærde Zoëga og siden Boettiger, som herpaa have henvendt Kjenderes Opmærksomhed. Ligesom længere hen i Middelalderens Overtroes Dage de Christne troede at döe saligere ved under Döden at svöbe sig i Munkekappen, saa troede Ægypterne sig lykkeligere,

Digitized by Google

ved efter Döden at have Osiris's, denne den onde Genius's Overvinders, Form og Paaklædning; — og tilstaae maae vi, at noget meget Ophöjet ligger til Grund ved denne Forestilling. Selv det, efter Döden at have en Guddoms Indklædning, en velgjörende Guds Skikkelse, altsaa at hæve sig til Lighed med den bedste Genius, hvor stort og ædelt, og i sine Følger frugtbringende er ikke dette? Dog vi bör ikke undlade i det Enkelte at betragte et saaledes deificeret Dödebillede. Det Chemiske i Mumiernes Behandling overlade vi de i denne Videnskab Kyndige at bedömme. Og vi kunne det med desmere Tillid, da allerede næsten ½ Aarhundrede tilbage vor Brühniche, og siden Gmelin og Blumenbach i Göttingen, have beskjæftiget sig med Undersögelser herom.

Disse og lignende Lærde maa da afgjöre om Balsameringens Bestanddele meest have været Ludsalt eller Natrum, eller Asphalt o. s. v., men bemærkes bör det, at de i Memphis behandlede Mumier ere slettere end de fra Theben; at man havde baade en haardere og en blödere Maade at mummisere Legemerne, og at man især var omhyggelig for Bevarelse af Ansigtets Charakteertræk, saa omhyggelig, at

Digitized by Google

det franske Instituts Medlemmer fandt en paafaldende Liighed mellem de Arabiske Cheykers Physiognomie i vore Dage, og den de Thebanske Mumier fra 2 til 3 Aartusinder siden fremvise. Som Balsameringen var forskiellig efter den Afdödes Formuestilstand, saa findes en lignende Forskjellighed i Henseende til Legemets Indviklelse og Ombinding. Sædvanligen vare Bandagerne af Cattun mere eller mindre fiint; disse bleve ved kunstige Korsbindinger viklede om Legemet, og, hvor Omhyggeligheden var störst, blev hver enkelt særskilt ombandet. Om Mumierne fra Philæ have de Franske bemærket, at Bandagerne vare af Linned, ei af Cattun. Legemets Stilling er sædvanlig saadan, at Mandfolk ligge med Hænderne overkors, Qvinderne derimod have Hænderne udstrakte langs med Siderne. De fleste Mumier vare, som alt ovenfor er sagt, bestemte til at ligge, ei til at staae. Dog mangle ikke Exempler paa ulige Brug i de 2 sidste Vedtægter. Med Prydelser gik man undertiden meget vidt. Man finder ikke blot Negle paa Hænder og Födder maledе, men man har endog Exempler paa, at disse og andre Legemets Deele have været forgyldte. Bandagerne ere paa nogle saa

Digitized by Google

gandske gjennemtrængte af Mumiebeisen, at de udgjöre et fra Legemet uadskilleligt Heelt, men oftere ere de mindre deraf gjennemtrukne saa at de bequemt kunne opvikles. Da Følgen af Balsameringen ofte var, at Legemet blev meget tyndt og skeletagtigt, saa befindes, at man stundum ved Omviklingen har sögt at udfylde det, og give det en behageligere Afrundning. Dette er Tilfældet ved de ede i det kongelige Museum i Kjöbenhavn nyligen indlemmede Mumier, som desuden have det egne ved sig, at alt, endog Ansigtet ved Omvikling er tilbyllet; og paa den ene, der aabenbar er en Qvinde-Mumie, skjönt dens förste Sarkophagslog viser en Figur med Hænderne over hinanden, er Brystet oven paa prydet med et kunstigt Næt af Snorer, trukne igiennem en Mængde fine Glascylindre. Oven paa Bandagerne findes som oftest Masker over nogle, undertiden alle, Legemets Dele. De ere giorte af sammenlimet Cattun overdraget med Kridtgrund, hvorpaa siden er malet. Paa den Deel der dækker Ansigtet, er dettes Physigonomie med en efter Kjenderes Forsikkring forbausende Lighed i ophævet Form udtrykt. Paa de andre Dele findes en Mængde religiöse og hjeroglyf-

Digitized by Google

phiske Forestillinger. *Ansigtsmaskerne* ere sande Portrætter af den Döde, men det er at beklage at disse som oftest ere forstyrrede. Fordi i nogle Mumier (som een i Breslau) fandtes under den Dödes Tunge et Stykke Guldblik, og i andre ligeledes under Tungen en liden tynd Sölvplade med et Osiris's Öje, Sjælens Symbol — en saadan omtaler Denon — have mange Aarhundreder igjennem Araberne, der gjennemrode Mumierne for at opdage Guld og Sölv, lösnet Ansigtsmasken og derved sædvanlig bedærvet den. *Brysstykket* fra Hagen til Hoften plejer at begynde med et Malerī, forestillende en Isis med udbredte Hænder og udslagne Vinger i cherubisk Skikkelse. Hun kan tænkes, deels som den Alt omfattende og beskjærmende, deels som det Underverdenens Væsen, der gjör Forbön for den Döde hos Osiris. Den sidste Rolle kan efter de ægyptiske Malerier ikke nægtes hende. Biskop Münter ejer et Stykke med saadan en Forestilling, dog med större Simpelhed. Paa den Darmstadske Mumie sees det meget siirligere; og paa den skjönne Qvindemumie i den kongelige Samling, vil, om den anatomeredes, udentvivl et lignende findes, da den cherubinske

Isis paa den inderste Sarkophag forekommer meget majestætisk. Efter Isisforestillingen følge undertiden flere malede Feldter, havende Hensyn til den Dödes höitidelige Indlemmelse i Dödeverdenen. Hertil hörer den udförlige Afbildning paa Wienercabinettets Mumie, som Joseph v. Hammer i en egen Afhandling har beskrevet. Blandt de interessanteste Feldter ere de, hvor Isis af en Vase lader Livets Vand nedflyde i den Afsiæledes Mund, som jeg mener simplest kan forklares af den paa græske Grav-Inskriptioner forekommende ægyptiserende Formel: "Osiris (her Isis) give dig det kjölige Niilvand"; thi som Niilvandet var for Ægyptens Beboere den störste Velsignelse, saa toges deraf Billedet om Saligheds Tildelelse i et Liv efter dette; en anden, hvor Sjelens Skjebne ved Afveining bestemmes; og en tredie hvor Sjelen efter at have faaet sin Dom, bliver Osiris, Underverdenens Konge, forestilt. En anden Afbildning bör vi ei forbigaae, da ogsaa den synes at staae i Forbindelse med *den Dödes hellige Indvielse*. Den er nemlig følgende: Mumien ligger allerede tilbörlig omviklet paa sin Dödebaare. Baaren har i den ene Ende et Lövehoved, i den anden en op-

Digitized by Google

staaende Lövehald. Over den Döde helder sig en Person, ventelig af Præstekasten (paa ægyptisk Viis med Anubis eller Schakals Hoved), som enten blot beföler Mumien, eller og har et Drikkekar i Haanden. Under Baaren staae fire Canober, een med et Menneske-, de 3 andre med Dyrehoveder (et Falke-, et Hinde- og et Ulve-Hoved) som formodes at indeholde det hellige Niilvand. Man mener at hele Forestillingens Hensigt er at vise den Dödes Indvielse. Fra Hoften *til Enden af Föddderne* gaaer sædvanlig et Stykke, som i Midten har en smal Stribe, med enkelte hieroglyphiske Zifre, under hinanden, og paa Siden atter korte symbolske Afbildninger. Det hele sluttes gjerne oven over Vristen med tvende malede mod hinanden vendte Ulve eller Schakaler, der ligesom skulle tjene til Mumiens Bevogtelse. Den saaledes forberedte, indhyldede og udprydede Mumie lagdes, hos de Familier der havde Evne dertil, i een, undertiden i 2 Trækasser, hvilke man gav det menneskelige Legems Form, og saavel Laaget som den hele Skikkelse viiste at man vilde udtrykke Lighed med Underverdenens øde vigtigste Guddomme, saa at den, hvori Mandfolket var nedlagt, fore-

Digitized by Google

stilte Osiris, hvor Qvinden, Isis. Var Familien særdeles riig, saa anskaffedes den yderste *Kasse af Steen*, og det stundum af meget kostbare Steenarter. Saa fattig Ægypten var paa Træ, saa frembragte den dog Sykomorus eller det vilde Figentræ i Overflödighed, og om det forsikkrer Abdallatif i hans ved de Sacy udgivne Beskrivelse af Ægypten, at det holder Soel og Vand nöe og er næsten uforgjængeligt. At denne Træart toges dertil, er et nyt Bevis paa, hvad vi ved hvert Skridt i dette selsomme Land overbevises om, at Ægypterne sögte i Alt at arbeide for Evighed. De 2de *Træsarkophager*, den eene enkelt, den anden dobbelt, som, nylig hidsendte fra Alexandrien, nu pryde den kongelige Samling, kunne, da de ere særdeles vel konserverede, give et Begreb om slige Dödekassers sande Beskaffenhed. Den inderste Sarkophags Nederdeel har paa Bunden Intet, men paa Siden saavel indvendig som udvendig paamalede hieroglyphiske Figurer. Laaget viser uden til paa Endestykket ved Hovedet en cherubinsk Figur. Qvindens Hoved har Isis Hoveds Form, i ægte ægyptisk Stiil, med den ned til Brystet rækkende Hætte, der sædvanlig kaldes Calantica. Derpaa sees over Bry-

Digitized by Google

stet Hænderne meget ophævede, den ene over den anden. Det övrige optages af mange Feldter med Hjeroglyphiske Figurer, alle malede paa Kridtgrund. Den överste horizontale Stribe viser paa den ene Side Afveiningen og Bedömmelsen af den Afdödes Handlinger, paa den anden den ziirligen indsvöbte Mumies Fremstilling for Osiris. Egentlig vertical Stribe af Hjeroglyphiske Ziffre findes ikke, men desflere symbolske Figurer, og nederst mod Foden den hellige Spurvehög. Uden paa Endestykket, altsaa under Ligets Fodsaale, er afmalet den mærkelige Forestilling af *en Mumie liggende paa en Baare, hvis Form er en Tyr*; dens paa venstre Side fremstaaende hornede Hoved gjör den fuldkommen kiendelig. Her see vi altsaa den Idee udtrykt, at den Afdöde overgives Apis's, dette Osiris hellige Dyrs, Förelse til Osiris's Rige. Den anden og större Sarkophag, hvori den förste var indlagt, bestaaer ligeledes af en Underdeel og et Laag, hvis Form, kun efter en större Maalestok, gandske ligner den förstes. Paa Underdelen sees indvendig paa Bunden en i fuldstændig Isisform med stærke Farver malet Mumie. Oven paa dens Hoved er den hellige Spurvehög,

Digitized by Google

med det symbolske Perseablad over sig. Siderne optages af hieroglyphiske Figurer, blandt hvilke Slangen synes at spille Hovedrollen. Laaget, paa hvilket Malerierne paa Kridtgrund have lidt noget, viser atter et Isishoved med Calantika og en Mængde hieroglyphisk-symbolske Forestillinger, som endes med en cherubinsk Isis, der ligesom velsignende omfatter det Hele. Det nogle Lærde have paastaaet om det under Hovedets Hage langt Udstaaende, som man formodede skulde være Skæg, og som skulde, underligt nok, findes baade paa Mands- og Qvindemumiers Sarkophager, bestyrkes ikke ved denne her omtalte. Derimod sees paa den mandlige Mumies Sarkophag tydelige Spor til at det udstaaende er afbrudt. Af *Steensarkophager* var den Lethillieulske i det Brittiske Museum længe den berömteste; siden blev denne overgaaet ved en af Alabast, som Beltzoni didførte fra en Kongegrav i Theben, og som altsaa har dækket en af hiint Lands Fyrsters Levninger. Hos os er det mig ikke bekjendt at der findes uden tvende saadanne, nemlig et fuldstændigt Laag med Isis Hoved og en Mængde hieroglyphiske Figurer af en grön Basalt, som Mineralogerne ansee for kostbar; og en

Digitized by Google

anden mindre, lignende men simplere, af Sandsteen. Begge havde afdöde Etatsraad og Professor Abraham Kall for en 30 Aar siden tilkjöbt sig, og de sees nu blandt hans Samlinger.

Endelig bör vi kortelig beröre de Mærkværdigheder, som hos Mumierne snart bag Hovedet, snart ved Siderne og paa andre Steder findes vedlagte. Saadanne ere deels en Mængde *Amuleter*, eller Ting, der sigtede til at afvende onde Geniers Indvirkning paa den Afdöde, deels Gjenstande, der vare den Hedenfarne behagelige eller tjente til hans Mindes Bevarelse.

Af förste Slags ere bemalede, eller med indhuggede symbolske Figurer forsynede Træ og Steenstykker; *Træ eller Leerfigurer*, af $\frac{1}{4}$ til $1\frac{1}{2}$ Alens Störrelse, i Form af forskjellige ægyptiske Guddomme, af hellige for den Afdöde kjære Dyr, f. Ex. Ibiser, Falke, Schakaler og deslige; *Steenskarabæer* af forskjellig Störrelse med eller uden Hjeroglypher, smaae symboliske Figurer af *Dyrehoveder*, *Nilnögler*, *Slanger*, *Phallus'er* m. v.; af saadanne Ting ere en Mængde deels ved Niebuhrs Reise, deels ved Dumreichers ofte omtalte Donation komne i den kongelige Samling, hvilke der kunne be-

Digitized by Google

tragtes. Men endnu mærkeligere end disse Amuleter ere de hos den Döde undertiden nedlagte *Papyrusruller*, deels fra det gamle Ægyptens Tiid, med hieroglyphisk eller hieratisk Skrift, d. e. ægyptisk Cursiv, deels fra Ptolemæernes Tid med græsk Cursiv-Skrift, deels fra en meget senere Tiid, ogsaa med græsk Cursiv. Af det förste Slags forekommer et Par hos Denon. De dem forudskikkede Symboler angaae mest den Dödes Beskjæftigelser, Dödsdommen over ham og hans Fremstillelse for Osiris. Det övrige optage lange Rækker af hieroglyphisk Skrift, formodentlig indeholdende hellige Formler, ved hvilke de ved Maleriet udtrykte Symboler forklares. I det store Franske Værk er blandt andre Papyrusruller ogsaa bekjendtgjort een af 14 Alens Længde, paa 515 Kolonner, med omtrent 30,000 Charakterer, hvis Indhold er en værdig Gjenstand for Oldgrandskerne, og i vor Tid vist ikke vil mangle at blive ogsaa i det Enkelte udtydet. Nogle af denne Rulles Forestillinger skulle vi i tredie Afdeling nærmere berøre. At Papyrusrullerne fra Ptolemæernes Tiid ikke ere uden Interesse, viser een, sendt til Berlin af General von Minutoli, som den berömte

Digitized by Google

Boeck, understöttet af flere Lærde, har forklaret. Boeck bestemmer dens Tid til Aar 104 för den christelige Tidsregning, altsaa 1296 Aar för vore Dage. Den angaaer en Ejendoms Salg, lovligen underskrevet af Kjöber og Sælger, og, til Bekræftelse, af Naboer som Vidner. Det artige ved dette Dokument er, at alle af de nævnte Personer gives et Slags Signalement; hvilken Nöjagtighed saa lang Tid tilbage neppe skulde ventes, men som dog har noget Interessant, forsaavidt man af samme maaskee kan slutte til den Folkerace, hvortil de benævnte Personer henhöre. Fra Slutning af andet eller Begyndelsen af 3die christelige Aarhundrede er den Papyrusrulle i afdöde Cardinal Borgias Cabinet i Velitri, hvorover Justitsraad Schow A. 1788 i Rom har udgivet en Forklaring, som viser at dette Oldtidsminde er fra Slutningen af 2det eller Begyndelsen af 3die christelige Aarhundrede, og indeholder en Fortegnelse paa en Mængde Personer, som til den Tiid have arbeidet hos en Privatmand paa Canalers Gravning og Digers Opförelse i Ægypten. Dieses for det meste græske eller græsk-ægyptiske Navne frembyde Oldgrandskerne megen Stof til frugtbringende Betragtninger.

Digitized by Google

Vi have saaledes i det Enkelte gjennemgaaet det Mærkværdigste som en Mumie tilbyder. Dristigt tör vi sige at ingen Nation i Verden, uden den ægyptiske kan forevise i saa overordentlig en Mængde Levninger af Döde, 2 til 3000 Aar tilbage. I vore Egne er 20, eller i det höjeste 100 Aars Bevarelse af de Hedenfarnes Levninger allerede meget. Dog er det physiske Legems Bevarelse — skjönt i et varmt Klima — ei det mærkeligste ved samme. Den ved Forberedelsen til at indlemmes i Döderiget brugte Ombyggelighed, Antydelsen af Lighed med Osiris og Isis, det meget om Dödedommen i Indvielsen ved Niilvandet, Isis's Forbön, Fremstillelsen for Underverdens Guden og mere deslige, lader os ahne, at Ægypterne ved at sende de dödelige Levninger til Underverdenen tænkte meget videre. Men förend vi forsöge derom at bestemme noget, maa Ligets Henförelse til de Dödes Bölger og disse selv noget nöjere betragtes.

II.

Naar Legemet i de 70 Dage efter Döden var tilbörlig forberedet, tænkte man paa at hensætte det i en af *Klippegrotterne*, hvoraf

Digitized by Google

hver By i Ægypten sædvanlig havde sine; I Nedreægypten førtes det paa Niilbaade til Begravelses Kamrene, og fra Memphis skeede dette ovet Söen Moeris. Om *Ceremonierne*, der *ved Henförelsen* brugdes, kan man bedst gjöre sig Begreb ved at höre Indholdet af et vidtlöftigt Maleri i en Gravgrotte, som de Franske fandt i Elkab, de Gamles Ilithia.

Oventil paa dette Maleri sees til venstre 2 Personer bærende et Skriin, ved hvilket bemærkes et Barn; foran dem er et i Draperie indsvöbt Fruentimmer, siddende paa en Slæde, som 2 Mennesker ved et Reeb trække efter dem. Qvinden er formodentlig den Dödes Enke, og Barnet hans Sön. Til Höjre er en anden Slæde, trukken af Öxne. Tvende Mennesker ved Siden understötte Rebet hvorved Öxnene trække, og paasee at det ikke berörer Jorden; en anden umiddelbar bag ved Öxnene styrer Toget. En Gruppe af 6 Personer af begge Kjön udtrykker dyb Sorgs Gebærder. Paa Slæden holder sig en Person opreist, der i venstre Haand bærer en Papirusrulle, upaatvivlelig indeholdende Opskrifter den Döde angaaende, som ved hans Liig skulde nedlægges. Foran ham sees en som holder en Krukke, hvoraf denne

Digitized by Google

besprænger hans Födder, formodentlig for med helligende Draaber at indvie ham til den Tjeneste han skal udföre. Foran Öxnene bemærkes 3 Personer med en egen Hovedprydelse, der foruden deres ragede Hoved (som efter Herodot var de ægyptiske Præster egent) berettiger til at henföre dem blandt Præstekasten. I en anden Rad fremrykke 2 Baade paa venstre Side; de have Roer og 2de Aarer. I Midten af begge Fartöjer hæver sig et lidet Kammer, hvori ere 2 som Döde indhyllede Figurer, formodentlig Ligets symbolske Ledsagere; ved Roret sidder en Charon for at styre det. Paa den anden Side af Söen seer man et Væsen, aldeles ubeklædt, over hvilket 2de Personer overgyde Vand. Her have vi udentvivl igjen Sjelens Renselse ved det hellige Niilvand, som ovenfor er anfört. Længere bort ligger et som Mumie indsvöbt Liig, udstrakt paa en Baare. Ved det staaer et Menneske med en Rulle af Bændler i Haanden, ventelig den der har viklet Mumien; han maa altsaa efter Vandpaagydningen atter tænkes at lægge nye Omviklinger om den Döde. Ved Ligets Fod staae 4 Grædeqvinder, som med de hæftigste Gebærder paa österlandsk Viis udtrykke deres Be-

Digitized by Google

drövelse. Atter seer man Mumien staaende opreist ved Siden af et Tempel, og en Balsamerer forsynet med en Kniv beskjeftiget med at foretage den sidste Operation paa den. Templet er kjendeligt ved dets Plan, ved Gaarden foran det, prydet med 2 Obelisker, ved en Tilgang af Palmetræer, og et med Vand opfyldt Basin; hvilke Omgivelser netop i den Egn ere kjendelige ved Levningerne af de gamle Templer. Paa den nederste Figurrække forestilles Offring af en Oxe paa den af Herodot beskrevne Maade. Ild sees antændt paa et Alter, og en Person bærer i et Aag 2 Spande, formodentlig med Offervin. Oxen ligger udstrakt paa Alteret; dens Hoved er afhugget, og en Offerpræst er beskjæftiget med at sönderskjære dens Lemmer. Endnu findes 5 Grædekvinder og andre af uvis Bestemmelse. Endelig bemærkes 4 Personer der bære et Skriin paa deres Skuldre. Da dette er endeel kortere end Legemet, kan det ei være hverken her eller i den överste Figur-Række, en Mumiekiste, hvilken den desuden ikke ligner i Formen; men deri skulde formodentlig ligge Menneskets Indvolde, hvilke efter det der forhen er oplyst, plejede med visse Formler at kastes i Vandet.

Digitized by Google

Dette Maleri viser bedre end enhver Beskrivelse, *hvorledes den Afdöde ledsagedes til sit Hvilested*. At Liget eller Mumien gjentagne Gange forekommer i samme Forestillings Rad, stundum endog i samme Feldt, maa ei stöde os i saa fjern en Old. Det er ei Kunstens Fuldkommenhed, men Ideernes Beskaffenhed, man af det Slags Monumenter kan lære.

Ved at træde til Beskrivelsen af *Dödeboligerne* selv, tilbyder sig saa stor en Mængde af disse, at vi nödvendigen maae indskrænke os til et Par saadanne, og vi kunne det saameget mere, som allerede i min forrige Afhandling noget om dem er meldet. Som hos os hver By har sin Kirkegaard, saa havde hver Sted i Ægypten sine Gravgrotter, der sædvanligen vere indhugne i Klipperne af den store lybiske Bjergkjæde. Da de Dödes Levninger ikke, som i de fleste Europæiske Lande, efter nogle Decennier gandske formulme, men ved kunstig Behandling forsikkredes Aartusinders Varighed, saa skjönnes let, at de fordrede langt större Plads end vore Liiggaarde. I Millionviis ere Mumier, forskjelligen tilberedte, tilbage i Ægypten, og den uhyre Mængde Grotter, af hvilke neppe den tusinde Deel endnu er

bekjendt, maa udentvivl forklare det hos gamle Skribenter forekommende Udtryk, at de kaldte Ægypten et i Luften hængende Land. Man meente nemlig, at det ved Gravgrotter i alle Retninger var gjennemskaaret, og paa en vis Maade undermineret. Vi begynde altsaa med Grotterne i Underægypten ved *Saccara*, nær ved det gamle Memphis, og efter kortelig at have omtalt dem, som de simpleste, vende vi os til Theben i Overægypten, hvor de betydeligste og kostbareste findes, og hvor de stolte Kongegrave endnu fremvise al deres fordums Pragt; tilsidst skulle vi kaste et Blik paa Grotterne i Ilythia, endnu höjere op i Overægypten, der vel ikke ved deres Glands og Kostbarhed, men desmere ved deres Gravmaleriers Mængde og Forskjellighed, fortjene Opmærksomhed. Af disse vare de sidste för det franske Tog aldeles ubekjendte, og de Thebanske af meget faa besögte, og höjst ufuldstændigen beskrevne.

Ved Saccaras Katakomber maae vi lade os nöje med Pococks Beretning, skjöndt ei tilfredsstillende, da de Hefter af det store franske Værk, der skulde angaae Saccara, ikke endnu ere udkomne, i det mindste endnu ikke

Digitized by Google

hos os haves. Nedgangen er giennem en af de saakaldte Brönde, 4 Fod i Qvadrat, og af 20 Fods Dybde, derfra gaaer man igjennem en Gang af 5 Fods Bredde, og 50 Alens Længde. Længere hen kommer man til en anden Gang af samme Maal og af 6 Fods Höjde; paa den ene Side af denne ere Kamre, 2 Fod höje, med Bænke til Mumiers Nedlæggelse; paa den anden Side smallere Celler. I Midten af denne Gang staaer Klippen omtrent ½ Fod ud. Derfra kommer man til en endnu smallere Gang med Nisker paa begge Sider og langlige firkantede Kamre, der ere fulde af Mumier. Pocock mener at i disse Kamre have de Fattigeres Legemer været henlagte; men at de Rigeres have været opstillet staaende i Nischerne, hvorfra de da siden, som man formoder, ere borttagne og som Handelsvare sendte til Europa. Undertiden har man gjennem Gangene opfört Mure. At det störste Antal af de her Begravne vare uformuende, sluttede Pocock deraf, at han fandt mange Mumier indlagte i Palmegrene, der i begge Ender vare sammenbundne.

Men vare disse Katakomber simple, saa vare *Pyramiderne* i denne Egn, især de ved Ghize desmere majestætiske og stolte Minder.

Digitized by Google

At af de 40 i 5 Grubber fordeelte Pyramider de 3 störste, kaldte efter Cheops, Cephrenus og Mycerinus ere symbolske Gudegrave, har jeg forhen sögt at gjöre rimeligt. De övrige vare sikkerligen Memphitiske Fyrsters og særdeles fornemme Familiers Begravelser. Pyramiderne vare for Regenterne i Memphis det samme som Kongegravene for Thebens Fyrster. De förste strædde ved de af dem efterladte Munumenters Majestæt at overgaae de sidste, skjöndt denne Ærgjerrighed (hvilket selv gamle Historikere bevidne) tillige efterlod dem det Minde, at de vare grusomme Despoter, deres Folks Undertrykkere, og med Grund af dem forhadte. Uden her at kunne nöjere beskrive Pyramiderne som Grave, bör vi dog ei forbigaae følgende Bemærkning. Den störste Pyramide i Ghize er i Henseende til Gangen, der förte til dens Centrum, allerede i Midten af forrige Seculum bleven undersögt. Aar 1818 opdagede Belzoni med megen Anstrængelse Indgangen til den næst störste, den saakaldte Cephrenus's Pyramides Central-Kammer. Men da Englænderen Dr. Davison (som man nu först erfarer af afdöde Valpoles Aar 1817 udgivne Memoirer) i 1763 har i den störste Pyramide stödt paa

Digitized by Google

en ny Gang, og Italieneren Caviglia A. 1816 har endnu dybere fundet en anden Indgang i samme, saa sees af alt dette, hvor uhyre meget i Henseende til Ægyptens underjordiske Kamre endnu staaer tilbage at opdage; og den Formodning er ikke urimelig, som nogle Lærde have yttret: at det Serapis-Tempel som Strabo sætter paa Vestsiden af Memphis, er Middelpuncten, som skiuler den store Indgang til de utallige Gange og Gallerier, der före til Ghize-Pyramiders Grundmure, maaskee og til Saccaras og Dashurs Pyramider, mellem hvilke og Delta Byen Memphis baade efter de Gamles Beskrivelser og efter de af nyere Reisende fundne Ruiner, maae have ligget. Det synes virkelig som underjordiske Forbindelser have fundet Sted mellem alle de enkelte Bygninger fra Cheops's Pyramide til Labyrinthen med sine 3000 Kamre, hvis-ene Halvdeel, der var udhugget i hule Klipper, det ikke tillodes Herodot at besöge.

De *Thebanske* Katakomber ere af alle i Ægypten de vidtlöftigste og anseeligste. Jomard, som i det store franske Værk udförlig har beskrevet dem, fandt i det Hele följende 4 Forskjelligheder i deres Bygningsmaade og Indretning.

Digitized by Google

De *prægtiske* have foran dem et Slags Vestibul under aaben Himmel hvor man stiger ned ad flere Trin; derfra gaaer man under en bred hvelvet Indgang, som förer til flere Sale paa 12 til 15 Fods Höjde i samme Linie, understöttet af Pillarer i de fire Hjörner eller paa Siderne. For Enden af denne Række af Sale eller Peristyler, kommer en sidste mindre, havende en Forhöining af 4 Trin, i hvis Fond er en siddende Figur i Billedhugger-Arbeide, undertiden med en Qvinde-Figur paa hver Side. Til höjre og venstre af disse Sale ere Gange, hvortil man gaaer ind af Sidedörre, og her have Mumiebrönderne deres Plads. Disse Brönde ere i Qvadrat af 6 til 9 Fods Bredde og derover, samt 30 til 45 Fods Dybde. Ved det yderste af den sidste Sal finder man undertiden en ny Række gaaende perpendiculært med den förste, afdeelt med Afsatse og brede Trapper, hvorover man kommer til nye Gallerier og nye Brönde. Endelig stöder man paa Krumninger som före mod Hypogeens Indgang, eller dog til en Punct i samme Direction som den förste Tilgang. Disse Katakombers Længde er meget forskjellig; en f. Ex. fandtes at være paa 600, en anden paa 460 Fod.

Digitized by Google

En *anden Classe* af Gravgrotter ere de, der vel, ligesom de nys nævnte, have flere Sale eller Gallerier, gaaende frem i en Linie, lige til det sidste Kammer, og med en siddende Figur i Relief for Enden af en Nische; men Salenes Höjde er ikke over 6 til 9 Fod, og deres Antal er ikke stort. Bröndene ere af 30 til 45 Eods Dybde eller mere, med mange forskjellige Side- og Forbindelsesgange. De ere langt snævrere end de store Hypogeers, og snart firkantede, snart runde. Til Fonden af dem kommer man gjennem Fordybninger til höjre og venstre, og her ere Mumierne anbragte i Tusindviis, den ene liggende oven paa den anden.

Den *tredie Classes* Indretning er mere uregelmæssig. Dören er lavere. Kun den förste Sal gaaer i lige Linie med Façaden; den följende gjör en Vinkel med den. Derpaa komme snævre og lave Gange og Gallerier, der följe paa hinanden uden nöje Afpasning. Undertigen gaae de tilbage i dem selv, slynge sig i Spiraler, og med en pludselig Nedgang, dele sig i flere Grene, og i Krydsgange lede til Mumie-Bröndene. Stundum skeer det, at efterat man er steget ned til Grunden, seer man et op-

Digitized by Google

stigende Gallerie, som fører den Reisende, til hans store Forundring, strax til Indgangen.

Det *fjerde Slags* Hypogeer er det, hvor man støder paa pludselige Bygnings-Hindringer. Efterat have gjennemgaaet flere Gallerier møder man uventet en Ophöining eller Fordybning af mange Fod, hvor man da standser paa sin Vej, hvis man ikke er forsynet med Stige eller med Reeb. Jomard traf saaledes en Muur 9 Fod höi, fra hvis Överste han bemærkede 5 forskiellige Tilgange til Mumiebrönde.

Ved *Decorationerne* af disse Katakomber tör vi her ei opholde os. De bestaae foruden de nævnte Reliefs mest i Malerier paa Væggene, fordeelte i retvinklede Tableaux der gaae fra Gulvet til Loftet. De forestille enkelte hunslige og borgerlige, nogle krigerske, ogsaa religiöse Scener, forsaavidt disse staae i Forbindelse med Liigbegængelsen og den Dödes Modtagelse i Underverdenen, hvilke naturligviis ofte maae forekomme.

Saameget de Thebanske Katakomber overgaae de andre ægyptiske i Vidtlöftighed og Anseelse, saameget overtræffes disse igien i Pragt og Storhed af *Kongegravenes* Grotter. Havde man til hine valgt Klippedale i Begyndelsen af

Digitized by Google

den store og öde Ørk, saa var til Kongernes Katakomber bestemt et endnu mere forladt Sted, hvor Tilgangen var vanskelig, og Opholdet ved den brændende Soelhede for levende Mennesker utaaleligt. Ligesom her vare flere Galerier i Værelser og Gange efter en större Maalestok — man maatte gaae igjennem 10 Dörre för man kom til Sarkophagen,—saa vare og Malerierne og Sculptur-Arbeiderne langt prægtigere end i de övrige Thebanske Gravgrotter; men den störste Deel af Decorationen angaae Kongernes Krigs-Bedrifter, Slag, Sejre og Sejersoptoge. De Kongegrave, som Costaz i det store franske Værk har beskrevet, ere Syrings eller Mystegrotten; den har det förste Navn af sine i Form af en Pans-Flöjte gaaende Gange, det sidste af dens formodede mysteriöse Bestemmelse; Harpegrotten, saakaldet af de 2de Harpespillere, som der i Maleri forekomme; Sjelevandringsgrotten, hvorom ret strax mere, og den astronomiske Grotte, benævnt af de deri herskende Forestillinger. En af de mest majestætiske Kongegrave man kjender er den, Italieneren Belzoni opdagede. Det maatte tillades mig her at omtale dens Indretning, for at vise hvor vidtlöftig, men tillige hvor laby-

Digitized by Google

rinthisk slig en underjordisk Bygning er. Först kom man ind i en Gang 36 Fod lang, 8 Fod breed og ligesaa höi. Malerier og Basreliefs viiste strax, at noget prægtigt var at vente. Ved Enden af Gangen var en Trappe af samme Brede som den, og 23 Fod lang. Ved at gaae ned ad denne kom man i en anden Gang af 37 Fods Længde, ligeledes prydet med Hjeroglyph-Malerier og Basreliefs. Ved Enden af denne var en Brönd 14 Fod bred og 30 Fod dyb. Hensigten af denne syntes at have været at lede til det igjennem Gravklippen siende Vand. Nede i Brönden var en liden Aabning, hvorigjennem man kom ind i en meget smuk Hald af 27 Fods Længde, med 4 Pillarer, og heel ziret med Malerier. Ved Haldens Ende var en bred Dör, hvorigjennem man gik 3 Trin ned i et Værelse med 2 Pillarer, 28 Fod langt, ogsaa opfyldt med Malning. Paa venstre Side af Indgangs-Halden var en bred Trappe paa 18 nedgaaende Trin, som igjen förte til en Gang paa 36 Fods Længde. Jo dybere man kom ind, des smukkere bleve Malerierne. Ved Gangens Ende, gik man atter ned ad en smal Trappe paa 10 Trin til en anden Gang af 17 Fods Længde; herpaa fulgte et Værelse 20 Fod langt, og 13

Digitized by Google

Fod bredt, hvor man ligesom saae sig omgivet af ægyptiske Guder og Gudinder, deels malede deels i Basreliefs. Nu kom en stor Hald, 27 Fod lang med 2 Rader af 6 firkantede Pillarer. Paa hver Side af Halden saaes et lidet Værelse; i det ene var Apis afmalet, i det andet en Mængde mystiske Figurer. Fra Halden traadte man ind i en stor Sallon med buet Loft, paa 31 Fods Længde, 27 Fods Bredde. Paa Sallonens höjre Side var et lidet gandske simpelt Kammer, paa venstre et större Værelse med 2 Pillarer, ventelig bestemt til at gjemme de Ting, der hörte til Gravceremonierne. Fra dette gik man gjennem en bred Dör ind i nok et stort Værelse med 4 Pillarer, hvor Levningen af en balsameret Oxe og en Mængde Mumiefigurer af Træ, af 6 til 8 Tommers Störrelse, fandtes. Den store Sallon var det, i hvis Centrum den kostbare Alabaster-Sarkophag stod, der nu pryder det Brittiske Museum. Ligesom denne Sarkophag var mærkelig ved det sjeldne Sculptur-Arbeide der fandtes paa den, saa var den det ikke mindre derved, at den netop var stillet over en hemmelig Nedgang; en Trappe nemlig, der förte til en underjordisk Gang af 300 Fods Længde, ad hvil-

Digitized by Google

ken Monumentet maaskee er indfört, men som derpaa udentvivl er tilstoppet.

Vi komme endelig til *Katakomberne ved Elkab*, forhen kaldes *Eleythia*, der laae höjere op i Overægypten mellem Apollinopolis Magna og Latopolis. De 2 vigtigste Grotter ere de, der nu af Araberne benævnes Visirs- og Sultans-Grotten, især den sidste. I denne kan Dagens Lys trænge temmelig dybt ind og opklare den störste Deel af den. I et særskilt Rum i Fonden af Grotten seer man tre siddende Figurer i rund Sculptur, næsten gandske lösnede fra Klippen hvoraf de ere udhugne, dog endnu holdende ved den. Begge Grotter have ingen særdeles Pragt. Deres Indre er overdraget med en Stucco, paa hvilken en Deel Sculptur-Arbeide i ikke meget ophævet Relief er udfört. Oven paa dette er malet, vel i en raa Smag og med svage Farver; men Maleriernes Indhold er saare mærkeligt, da de, i flere hundrede Forestillinger skildre de paagjeldende Personers hele Liv, deres Sysler og Huusholdning. Her seer man Jordens Behandling, Sædens Nedlægning, Plöining — ei mindre end 4 Arter af Plove — Höst og Hjemförelse, Druens Presning og Vinens Tillavelse, og alt dette i

Digitized by Google

saadant Detail, at intet Redskab, ingen Omstændighed er forbigaaet. Man seer Maaden, hvorpaa Fiskeri og Jagt udförtes, seer Niilfarten, Skibene paa Floden, og Handelen, som disse dreve. Man seer da og nogle Religions-Handlinger og Offre til forskjellige Guddomme, Liigbegængelser, og, hvad mange om Ægypterne have nægtet, endog Menneskeoffre. Ved disse Malerier er da Vei til nye Opdagelser aabnet for de ægyptiske Oldsager, og, ogsaa i den Henseende, Lys opstaaet af Gravene.

Inden vi forlade Katakomberne, maa det endnu bemærkes, at ikke blot Menneskers, men og *Dyrs Mumier* nedlagdes i Grotter og i Brönde. Da enhver Ægypter som havde havt et Dyr kjært, især dem der hörte til de for hellig anseete, önskede efter dets Död at see dets Legeme bevaret, saa lod han det balsamere som Mumie, og indföre enten i samme Katakombe, hvori han selv skulde ligge, eller i særskilte Dyregrotter. Man har bemærket, at nogle Steder ansaaes bestemte for visse Dyremumier. Saaledes fördes Ibiser til Hermopolis, Falke til Buto, Katte til Bubastis, o. s. v. Allerede Pocock beskriver Fuglekatakomben

Digitized by Google

ved Saccara, hvor Fuglemumier fandtes i tusindvis i Gange, mere ordentlige end Menneskemumiernes Grotter sammesteds. I den kongelige Samling i Kjöbenhavn haves flere Dyremumier af Katte, Ibiser m. m., og et par meget smukke Alabast-Krukker, hvori Dyremumier have ligget, skjenkede af Consul Dumreicher, findes paa det kongelige Kunstkammer.

III.

Hvad hidtil er anført om Ligets Behandling og om Dödeboligerne for Ægypterne, frembyder adskilligt, hvoraf man kan slutte sig til dette Folks *Forestillinger om Sjelens Tilstand efter Döden*, og om *dens videre Bestemmelse*. Dette er det vi nu deels ved at uddrage Resultater af det Foregaaende, deels ved nogle Oplysninger, især hentede fra Grav-Malerierne, skulle söge at udvikle.

Kaste vi först et Blik paa den ægyptiske Gudelære med Hensyn til de forestaaende Spörgsmaale, saa viser denne *Mythologie* sig i et meget fordeelagtigt Lys. Det underjordiske Sted, hvortil Sjelene vandrede, hedde Amenthes o: den som giver og tager. Vi finde at flere Guder, som forhen havde boet paa Jorden, ere

Digitized by Google

Dödeverdenens Forstandere. Der vente de paa de Dödeliges Ankomst, for at fordre Regnskab af dem for deres Vandel. Osiris, der havde beseglet sine Velgjerninger mod Menneskeslægten ved sine Lidelser, sit Blod og sin Död, og derpaa seirende igjen fremstod som Phallisk Guddom, throner som Overdommer: Horus paa sin Augurstav, som Bisidder, og Typhon under Niilhestens Billede skrækker endnu Sjælene for Osiris's Throne. Hekate (Bubastis) aabner Portene, og anbefaler mildeligen de Gode til hendes Moder Isis Dödeverdenens Dronning. Dog ikke dermed nok. Thoth indfører i sin Rulle (man kunde kalde den Livets Bog) som Overdommerens Notarius; den aarvaagne Anubis eller Guden med Schakalsmaske og den Alt omskuende Helios staae ved Vægten. Dödeverdenens Indretning var ligesom Slutnings-Stenen i den ægyptiske Mythebygning. Ved den Sætning, at der var et Liv efter dette, og ved Sjelenes Dom, helligedes den hele Lære.

Hovedstederne hos de gamle Forfattere, hvilke de i vore Tider fundne Monumenter deels bestyrke, deels modificere, ere følgende: Herodot siger: (2, 123). "Efter Ægypternes Mening herske Dionysios og Ceres, (d. e. Osiris

Digitized by Google

og Isis) i Underverdenen. De troe, at Sjælen, naar Legemet döer, gaaer ind i et Dyrs Legeme, og at den, efter at have saaledes gjennemvandret alle Arter af Land- og Havdyr og Fugle, gaaer igjen ind i et Menneskes Legeme, og at denne Omvandring fuldendes i en Tid af 3000 Aar. Jeg veed at visse Grækere have antaget denne Mening, nogle tidligere, andre sildigere, og at de have brugt den, som om den tilhörte dem selv." Diodors Ord ere disse (1 p. 60.) "Ægypterne anese dette Livs Periode for meget ubetydelig, des större Priis sætte de paa et roligt Liv efter Döden. De kalde derfor de Levendes Boliger, kun Herberger, i hvilke de tage ind for en kort Tid. Derimod hede de Dödes Grave hos dem evige Boliger, fordi de Döde forblive i umaalelig Tiid i Underverdenen. Derfor anvende de kun liden Möje paa deres Huses Bygning, men utrolig Omkostning og Omsorg paa Gravstederne." Det Modstridende, som efter disse Ytringer synes at være mellem bemeldte Forfattere, har den skarpsindige Heeren og tildeels allerede den vittige de Pauw sögt at forene ved at antage Sjelevandringen som Præstetro, adskilt fra Meningen om Dödens evige Bolig

Digitized by Google

som Folketro, saameget mere som den overdrevne Omsorg fra Legemets Begravelse kunde synes, at gjöre Troen paa Sjelens Udödelighed temmelig tvivlsom. Om Folketroen skulde Diodor, om Præstekastens Tro skulde Herodot tale. Saameget sandt der end kan være i denne Maade at forene Herodots og Diodors Mening, saa forekommer det mig tillige, at man bör lægge Vægt paa följende:

a) Det Önske at ville bevare sine Kjæres Levninger saa tro og lignende som muligt, har noget smukt og ædelt hos sig, som jeg tvivler om at man hos andre Nationer finder, i det mindste ikke i den Grad.

b) Da unægtelig Præstekasten var den, til hvem de Dödes Forberedelse var betroet, saa bidroge vel de noget for deres Fordeels Skyld, til at befordre den Mening, at Sjelen ved Legemets omhyggelige Behandling kunde fastholdes ved dette: men det maa dog ikke glemmes, hvad Mumierne saa ustridigen bevise, at de ved mange symbolske Forestillinger, hvilke de medgave Legemet til den anden Verden, gjorde hvad der stod i deres Magt, for hos Folket at vække den Følelse, at den följende Tilstand

Digitized by Google

er Regnskabets Tid, og at der er et Liv efter dette.

c) Naar Ægypterne tænkte sig, og nævnte Sjelens Vandring i Dyr, saa forbandt de ikke dermed de foragtelige Begreber, som man i vore Dage dermed forbinder. Man bemærker, at paa de religiöse Malerier er intet sædvanligere end Guder med Dyrehoveder, og Gudepræster med Dyremasker. Hos denne Nation var alting symbolsk. Ved en Spurvehög, en Skarabee o. d. l. maae vi altsaa hos dem forudsætte endog et meget ophöjet Begreb. Saaledes betragtet vil Læren om Sjelevandringen vist nok faae et langt andet Udseende, end den ved förste Öjekast kunde synes at have. Herodot lærte den Mening, han fremsatte, af ægyptiske Præster, hvilke det er bekjendt nok at han omgikkes. Om de i alt gjorde eller vilde gjöre sig tydelige for ham, er ikke let at afgjöre.

Naar alt sammenlignes, synes Ægypternes *Forestillinger om Tilstanden efter dette Liv* at *kunne henföres til disse* faa Sætninger. 1. Efter Döden skal Regnskab aflægges; paa dette skal det ankomme, om man med sine Fædre maa samles i Underverdenen eller ikke. 2. De, hvem

Digitized by Google

Adgang dertil gives, de frydes der ved deres her förte Livs Daad, og oppebie den Tid, da de skal vandre til en mere ophöjet Tilstand. 3. De der her i Verden have opfört sig slet, henvises at tage Boliger i nedrige Skabningers, f. Ex. stygge Dyrs Legemer. De gode derimod hæve sig efter et vist Tidsrum til höjere Væseners Skikkelse. Hver af disse Sætninger skulle vi af Monumenter söge at oplyse.

Först altsaa hvad *Regnskabets Aflæggelse* angaaer, have vi allerede i det Foregaaende havt Vink derom. Paa Mumier findes ofte didhörende Forestillinger. Saavel hos Denon, som i det store franske Værk, ere et Par Papyrusruller, der fuldkommen godtgjöre dette. Paa et firkantet Tableau sees i den överste Række 8 af de saakaldte Uræus-Slanger, i hvis Midte sidder en Isis med udstrakte Arme. Hver Slange har det hellige Perseablad imellem sig. Paa Enderne til begge Sider sees ved hver en Anubis holdende ved en Vægtskaal. Dette er Domsactens Forberedelse. Nu följe 2 Rader, i den överste 23, i den nederste 49, siddende Væsener, de fleste med Menneskehoveder, men nogle ogsaa med Hoveder af Dyr, f. Ex. Hunde, Ibiser, Falke, Vædre, og alle med et Persea-

Digitized by Google

blad oven paa. Disse maae enten være Döde-dommere (hvis Antal gamle Skribentere an-sætte til 40) eller hellere bedende Personer, som ved deres andægtige Stilling bidrage til Actens Höitidelighed. For Enden af hver Række sidder en Menneskeskikkelse knælende, ventelig Sjælen, der udbeder sig deres Hjelp og Forbön. I det nederste Feldt sees til Höjre en Person, formodentlig atter Sjælen, mellem to Væsener, begge med Persea paa Hovedet, af hvilke det ene ved Hændernes Bevægelse ud-trykker sin Deeltagelse, det andet viser sig ved Scepter og Niilnögel som det mægtigere. Der-paa foretages Veiningen, som sædvanlig af 2 Personer, een med Falke- og een med Skakals Hoved, ovenover sidder atter en Anubis. I den ene Vægtskaal er et Perseablad, i den an-den en Vase, hvilken skulde udtrykke den Dö-des Handlinger. En Person med Ibismaske op-skriver paa en Tavle Resultatet af Veiningen. Derpaa findes en Hund eller Ulv med opspær-ret Gab, et Alter, hvorpaa en udsprunget Le-tusblomst, Livets Symbol, og tilsidst sidder paa en ophöjet og majestætisk Throne Osiris med sit herlige Hovedsmykke, samt med sin Plejel og Stav i Haanden. Blandt de Forskjel-

Digitized by Google

ligheder, hvormed paa lignende Monumenter samme Hovedtanke udtrykkes, bör især disse bemærkes: *at* paa selve Vægtskaalen undertiden, dog sjeldnere, en Menneskeskikkelse i Mumieform sees anbragt for at afvejes; *at* af Personerne der staae ved Vægten, er undertiden (som paa den 14 Alens Rulle) den ene sort, altsaa at baade en ond og en god Genius overvære Veiningen; *at* ved Thoth stundum findes en Horus, siddende paa en Augurstav; og *at* umiddelbar foran Osiris, ikke sjelden oven paa Lotus, ere 4 Mumier forestillede, een med Menneskehoved, og 3 med Dyrehoveder; ligesom i et Feldt af den store Papyrus et Menneskehoved sees af en Lotus at fremstaae. Hvor stor Vægt Ægypterne i övrigt lagde paa Regnskabets Aflæggelse, mærkes tydeligen af de mange forberedende Scener dertil, som Papyrusrullerne fremvise. De af v. Hammer udförligen forklarede, deels i Fundgruben des Orients, deels i den særskilte franske Afhandling, indeholde en Mængde Tableaux forestillende Forbönner giordte til forskjellige Guddomme for den Afdödes Sjæl, Anraabelser til Isis, Horus og flere, Offringer af Lotusblomstre, Knæling for Urænsslanger m. m. Den

Digitized by Google

store i det franske Værk afbildede Rulle har endnu flere Feldter, og end større Afvexling af Forestillinger, der alle have til Hensigt at udtrykke Sjælens Forberedelser til at underkaste sig den vigtige Act, hvorved Osiris fældede Dommen over dens Opförsel i Livet. Foruden en Mængde Optrin med hellige Fugles, Skarabeers o. s. v. Frembærelse, foruden Processioner med mystiske Skibe, mystiske Skrine, og deslige, er det især mærkeligt, at sortmalede Personer med Schakalsmaske, snart 1, snart 3de, nu og da vise sig paa Feldterne, ventelig for at udtrykke, at den onde Genius ogsaa ved Sjælens Fremstillelse for Underverdenens Dommer söger ved sin Mellemkomst at skade den; men om det befindes, at Mennesket i Jord-Livet kraftigen har modstaaet det onde Væsens Indvirkning, bliver Sjælens Sejer i det andet Liv des fuldkommere.

Bevis paa, at nogen skulde være *afvist* fra Dödeverdenen, vil man neppe med Grund kunne vente at skulle finde i Gravgrotterne; thi var dette skeet, var jo Mumien ei indförd i Grotten, og hvilede altsaa ikke hos sine Fædre. Naar derfor Cailaud i det franske Værk forklarer et Maleri i Kongegravene derom,

har han neppe Ret, og vi skulle ret strax see, at det rimeligere kan udtydes.

Vor næste Paastand: at *de Döde i en anden Tilstand have Interesse af at mindes deres Vandel og Syssel her i Livet*, behöver neppe videre Beviis. Den Mængde hverdags Arbeider som Elkabs Malerier forestille, det, at disse Sysler stundum paa Papyrusserne oventil udtrykkes, de i Græsk Cursiv forfattede Ruller, der endog give den Dödes Signalement, eller nævne de Arbeidere han brugde til et Værks Udförelse m. m., sætte det uden for al Tvivl.

Om Tiden, da Sjælen skulde forblive ved Legemet i Dödeverdenen, kunne Monumenterne Intet sige os. Herodot tillægger Ægypterne den Mening, at den strax efter Döden gik ind i et Dyr fortsættende Vandringen fra Dyr til Dyr og atter til Mennesker i 3000 Aar. Have Præsterne, der fortalte Herodot dette, virkelig forstaaet det saaledes, saa havde vi her en sand Metempsychose eller Sjælevandring; men, som nylig er bemærket, bliver det formedelst Ægypternes stedse symbolske Udtrykemaade, rimeligere, at de, ved at nævne Dyr, især de Dyr de selv forestillede dem som guddommelige, kun have tænkt, at Sjælen skulde gaae

Digitized by Google

over til en ædlere og med dens större Uddannelse meré passende Tilstand. At de virkelig have meent dette, slutte vi af den hyppige Henpegen til ædlere Forvandlinger paa Monumenterne.

9 Vor tredie Paastand var da, at, efter Ægypternes Ideer, skulde de, *der havde fört et slet Levnet i Verden vandre i nedrige Skabninger; de Dydige derimod med en forædlet Aands Flugt hæve sig til höjere Væsener.*

Om en *udydig Sjæls uheldige Skjebne* haves en mærkelig Forestilling, hentet fra et Maleri i Kongegravene i den saakaldte Sjælevandrings Grotte. Ni Personer stige op ad Trinene paa en Trappe, henimod en ophöjet Throne, hvorpaa Osiris sidder. Mellem dem og ham er en Figur som bærer en stor Vægt over Skuldrene. Ovenfil sees en Baad, hvori er en Hippopotamus (eller et Sviin) der jages af en Kynokephalus med en Stok, og en anden Kynokephalus gaaer foran; Baaden tager en modsat Retning tilbage fra Thronen. Det synes afgjort (skjöndt Costaz her finder Bisiddere ved Dommen) at de 9 Personer, ligesom og den 10de med Vægten, ere Afdödes Sjæle, der skulle dömmes af Osiris: 4 frifundne Sjæle

Digitized by Google

bortsvæve i Fugleskikkelse; men een har Guden fundet skyldig, og har derfor fordömt ham til at vende tilbage til Jorden i Niilhestens, som et ureent Dyrs, Skikkelse.

Langt oftere paapeges *heldige Forvandlinger*. Efter de Gamles Forsikkring troede Ægypterne, at selve Osiris's Sjæl efter hans midlertidige Död var vandret i Oxen *Apis*, og denne var een af Grundene, hvorfor dette Dyr desmere hædredes. Intet Under, at noget Lignende troedes om gode Menneskers Sjæle. Papillonen, Spurvehögen og Skarabeen forekomme paa Monumenterne som Gjenstande for saadanne Vandringer. Nogle Exempler skulle oplyse dette. Dr. Waagen bemærker i sin 1820 udkomne Beskrivelse af Mumierne i det Münchenske Akademies Samling, den Forestilling, at Sjælen findes i *Fugleskikkelse* med Menneske Ansigt, og Hænder, holdende et Perseablad i sine Klöer. v. Hammer forklarer i sit 1822 i Wien udkomne franske Skrift over Fontanas Papyrusrulle, et Afsnit af Maleriet paa Rullen saaledes: "Man seer den Döde liggende paa en Baare med Lövehoved og Födder; Ved Mumiens Hoved ere 2de Guddomme, een bag den anden, og i Luften svæver en Fugl,

Digitized by Google

bærende den hellige Nögle. Det er Sjælen, der under en Fugls Figur forlader Hjertet; thi efter Horapollo var Hjertet Sjælens Sæde, og forestilles ved en Spurvehög kaldet Bayn, som i de österlandske Sprog betyder en Falk."

Langt tydeligere og med flere Omstændigheder oplyses dette af den 14 Alen lange Papyrus i det store franske Værk. Paa den forekomme f. Ex. följende Forestillinger. Paa et af de mange Feldter, hvoraf Papyrussen bestaaer, sees Fuglen staaende foran Dödebaaren. Paa et andet har samme Fugl en Plejel som sædvanlig er et af Osiris's Insignier. Paa et tredie svæver den med Niilnöglen over en paa Dödebaaren liggende Mumie. Paa et 4de Feldt sees samme Fugl först fri, dernæst i en hellig Indhegning, et Slags stort Skrin, hvorpaa följe Afbildninger af Skibet som overförte Sjælen over Moerissöen. Paa et vidtlöftigt Maleleri i en Kongegrav som Jomard beskriver, er, blandt andre Afbildninger, denne, hvilke de Franske ei fik Tiid til at aftegne: Paa et Feldt seer man den Döde liggende som Mumie paa sin Lövebaare; en Spurvehög med Menneske-Ansigt, hæver sig med udslagne Vinger over Legemet og synes at forlade det. Længere

Digitized by Google

henne seer man en Dör aabnes, for at give den symbolske Fugl fri Fart, og virkelig svinger Fuglen sig noget derfra med Högeflugt i Luften. Dette herlige Billede forklarer sig selv. Men Sjælens sædvanligste og jævnligst forekommende Symbol var dog *Skarabeen.* Dette Dyrs lette og hurtige Forplantelsesevne giorde, at det brugtes som Billede paa Naturens generende Kraft, men tillige da og paa Væseners Regeneration, og Overgang uden egentlig Död til andre Tilstande. Det plejede, sige de Gamle, at nedlægge sine Æg i en Kugle og bære denne i sine Födder. Naar Nilen træder tilbage, finder man i dens efterladte Dynd en stór Mængde Skarabeer. Da alt i Ægypten faaer nye Frugtbarhed og nyt Liv, er det ikke underligt, at Ægypterne glædede sig ved og gjerne brugde dette Frugtbarheds-Symbol. Paa *et meget mærkværdigt Maleri* sees følgende Afbildninger: 3 Mumiefigurer staae opreiste ved Siden af hinanden. Den ene har istedet for Hovedet en stor Skarabee; den anden har paa Hovedet en liden Menneskefigur, udstrækkende sine Arme; og den tredie har paa det en Kugle, hvoraf en Embryon synes at udvikle sig. Meningen af Maleriet angive de Fran-

Digitized by Google

ske Beskrivere at være: Mumien med den store Skarabee i Hovedets Sted, er Menneskets förste Tilstand, naar han gaaer over til en ny Tilværelse, altsaa Conceptionens Öjeblik; Cirkelen paa den andens Hoved er som Kuglen, hvor Dyrets Æg nedlægges, altsaa Födselen. Det lille Væsen, der fremstaaer af den tredies Hoved, udtrykker Transformationens virkelige Tilstand, altsaa det nye Liv. Det som med Grund kan indvendes mod denne Forklaring, der ellers uden Tvivl i det Hele leder til en rigtig Udtydning, er at Figurernes Orden ikke följer Forvandlingernes Orden. Simplere synes det, at antage följende: Personerne udtrykke Tilstanden for dette Liv, i dette Liv, efter dette Liv; den förste betegnes ved Personen med Kuglen paa Hovedet, hvoraf en Embryon udvikler sig, den anden ved den liden Menneskefigur over den midterste Person, og den tredie ved Skarabeen i Hovedets Sted, over den sidste Mumie til venstre Side. *Et andet* herligt Maleri viser os en stor Skarabee midt imellem 2 liggende Mumier, altsaa i bestemt Relation til dem. Skarabeen svæver med Cherubsfiedre, og neden til udbreder en velsignende Isis ligeledes sine glimrende Vinger. Paa *et tredie Maleri*, der

Digitized by Google

findes i den prægtige af Belzoni opdagede Kongegrav, sees blandt en Mængde Forestillinger (hvis Mening er mindre tydelig, fordi de ikke ere saa omhyggeligen aftegnede som i det franske Værk) en Række af Personer paa Forhöininger, 7 paa den ene og 6 paa den anden, der med en Snor stræbe at holde en Skarabee til Jorden; men den hæver sig over Jorden, trodsende deres Bestræbelser. Rimeligviis er dette Sjælen, som, alle Hindringer uagtet, i en anden Verden hæver sig til en over det Jordiske ophöjet Tilstand.

Jeg slutter med et *fjerde* særdeles interessant *Maleri* taget af Sjælevandringsgrotten, som kan være forskjellige Forklaringer underkastet, men i alle Tilfælde viser, hvor *poëtisk* Ægypterne have vidst at bruge Skarabeens Symbol. Det udgjör en lang Stribe i 2 Afdelinger, hver med tvende Rader af Figurer, den ene Rad over den anden. Til *höjre* sees i den nederste Rad et stort Öje og 4 smaae Örer, i en Indfatning derover en liggende Mumie, som en fremstaaende Arm griber efter; 2 staaende Personer hæve opmærksomme deres Arme; derpaa sees atter 2 Personer, men vendte mod hinanden med en ærbödig knæ-

Digitized by Google

lende imellem sig; atter en knælende Person mellem 2de opreiste Uræus-Slanger, bag ved en staaende Person, og længere tilbage en stor Löve liggende som Bevogter. I den övre Rad sees en Baad, der styres af en Person med Folkemaske; I Midten staaer et majestætisk Væsen, kolossalsk med Jupiter Amuns Maske, Niilnögel og en Stav; ved hans Side er en Skarabee, og bag denne 2 mindre Personer; Baaden trækkes ved et langt Reeb af 7 Fugle med Menneske-Ansigter. For Enden er en mindre Baad i hældende Stilling, hvori 2 lignende Fugle, og i Midten en Skarabee med Jupiter Amuns Maske. En bag ved Löven staaende höi Figur modtager af Baaden det noget forandrede Væsen, som nu er en Herme med en Halvmaane oven paa, hvoraf fremstaaer en liden Menneskeskabning, holdende en Niilnögle. Bag ved den större ere 3 mindre staaende Personer. *Den venstre Halvdeel* adskilles fra den förste ved 2 opstaaende Arme. Nu komme tre til den anden Side vendte staaende Personer; derpaa en höjere, som rækker op mod et lidet Skib i den överste Rad, ligt det andet her omtalte, ligesaa med en Skarabee med Væderhoved, mellem 2 Fugle, og for Enden en

Digitized by Google

Herme, men uden den ovenstaaende liden Skabning, der trækkes af 14 hævede Slanger med Qvindehoveder. I den nederste Rad er først den liggende Löve, i Midten en staaende Person, derpaa 2de paa Siden liggende, hver i sin Ramme, og tilsidst en staaende Person med Falkemaske.

Den franske Fortolker forstaaer dette Maleri om en Mumies Udstödelse af Underverdenen, men uden at indlade sig i Udtydningen af det Enkelte af Forestillingerne; dog troer han at see i det store Öje Tegn til Graad. Mig er det derimod utvivlsomt, at her forestilles *en Mumies Indförelse, dens Helligelse ved Andagt, og dens Forflyttelse fra en hellig Tilstand til en endnu helligere.* Dette kan Skarabeens efterhaanden forögede Prydelse med temmelig Sikkerhed antages at betyde. Min Fortolkning er kortelig följende: vi see her Afdelinger af Underverdenen, adskilte hver ved en liggende Löve. Den til Höjre er fuldstændig, men af den til Venstre synes kun Halvdelen af den Franske Kunstner at være aftegnet. Det store Öje er ikke Sorgens men Opmærksomhedens Symbol, hvilket bestyrkes ved de tillagte fire Örer. Alt ved denne Scene skulde være Öje og Öre; det fortjente den. *Mumien* modtages

Digitized by Google

af den udstrakte Haand for at indlemmes i Underverdenen; men først skulde Sjælen gjöre en dobbelt andægtig Bön, för den kunde komme videre. Bönnen skeer deels mellem 2 Personer, der med udrakte Arme ligesom velsigne den, deels imellem tvende hellige Uræus-Slanger. Nu bestiger Sjælen det mystiske Skib, den har allerede *Skarabees Form*, og en Gud udmærket ved Störrelse, Skikkelse og Majestæt, med Jupiter-Amuns Maske, den mystiske Augurstav og Niilnögle, staaer ved dens Side. 7 symbolske Fugle trække Skibet. Derpaa kommer en mindre Baad hvorpaa Sjælen sees overfört, og er nu ikke blot Skarabee, men *en forædlet Skarabee*, der har faaet en Tilsætning af den höje Gud Amuns Maske. Som saadan trækkes den i den anden Afdeling videre af 14 skjönne Genier i Qvindeform. Skade at Maleriets Slutning mangler; thi ellers havde vi uden Tvivl seet den tredie Forestilling af Sjælens stigende Forædling.

Saaledes have vi da blandt Ægypternes Forestillinger om Underverdenen truffet paa mange ophöjede og tankerige Ideer. At man 2 til 3000 Aar tilbage finder dem saa ædle, skjöndt undertiden heel synderligen indklædte, maa give os Agt for et Folk, der gjennem Monumenter og Grave vidste at tale saa betydningsfuldt til Menneskeslægten.

Digitized by Google

Udsigt over Snorre Sturlesöns Liv og Levnet,

ved

Professor Finn Magnussen.

Snorre Sturlesöns Biographie er udförligst og med Flid forfattet paa Latin af en af hans Efterkommere, den lærde Biskop *Finn Johnsen*, Forfatter til det berömte Værk *Historia ecclesiactica Islandiæ* og indfört i 1ste Tome af *Heimskringlas* store Udgave. Et Udtog deraf paa Dansk og Latin læses og i Schoenings Fortale — et andet i Grundtvigs Forerindring til hans danske Oversættelse af *Heimskringla* og end et, paa Islandsk, af Conferenzraad Stephensen, foran den i Island paabegyndte Haandudgave.

Jeg tager mig ogsaa den Frihed her at meddele de vigtigste Punkter af den store Historieskrivers Levnetsbeskrivelse, hvorved jeg

Digitized by Google

haaber at kunne berigtige nogle af de overdrevne Begreber, som man för har havt om hans formeentlige politiske Forbrydelser mod sit Fædreland — og hvorimod Grundtvig med rette har protesteret, uden at documentere sin billige Paastand. I disse mine Undersögelser har jeg öst af de bedste og ældste Kilder som jeg kunde overkomme, især den for hin Periode saa yderst vigtige *Sturlunga-Saga*, som nu er udgivet i 4 Dele (dog uden Oversættelse eller Anmærkninger) af det islandske Literatur-Selskab.

Snorre Sturlesön blev födt i Aaret 1178 paa Gaarden *Hvam* i det nuværende Dale-Sysel inden Islands Vester-Amt. Hans Fader var Höfdingen *Sturla Thordarson*, der ligesaavel som hans Moder nedstammede fra de fornemste Slægter i Landet, som ved Arvegangsret besad Herredshövdingens Værdighed i visse Districter. Disse Embeder vare saavel geistlige som verdslige i Hedendommen, da den fornemste Övrigheds-Person ogsaa forrettede Offringerne, opbygte og vedligeholdt de offentlige Templer o. s. v. Herredshövdingen kaldtes derfor *Godi* o: Gudernes Præst eller Fortrolige. Denne Titel brugtes endnu efter at

Digitized by Google

Kristendommen var indført og indtil Landets egen frie Regjering ophörte. Snorres Forældre udledte deres Stamme, efter de gamle Slægtregistre, saavel fra berömte norske Fyrster og Helte (hvorved den normandiske Herskeræt og var den Paarörende) som fra Sverrigs og Danmarks Kongeslægter. Meget vigtigere var det for ham at han i sin Ungdom nöd en udmærket god Opdragelse, i det han tilfældigvis kom til at opfostres fra sit 3die Aar af hos Hövdingen *John Loptson*, boende paa Gaarden *Odda* under det nuværende Rangarvalle Syssel paa Sönderlandet. Denne Mands Farfader var den berömte Præst og Samler af de eddiske Sange, *Sæmund Sigfusson*, kaldet *hin Frode* o: den Lærde — og hans Moder *Thora* var en Datter af den norske Konge *Magnus Barfod*. Denne Hövding ansaaes i sin Tid for den lærdeste, viseste og tillige den rigeste Mand paa Island, samt förte en Pragt som svarede til hans store Formue. Han var i Alt en sjælden Mand, thi hans ædle Hjerte svarede til hans store Forstand og Lærdom. Hans Hus var en sand Videnskabsskole. Her tilbragte vor *Snorre* (som mistede sin Fader da han kun var 5 Aar gammel) sin Barndom og Ungdom, til han var

Digitized by Google

fulde 19 Aar gammel, og benyttede sig (efter Schoenings Udtryk) særdeles vel af den ønskelige Lejlighed han her havde til at samle Kundskaber, samt til at udvikle de herlige Sindsgaver hvormed Naturen havde udrustet ham, ligesom han og gjorde sig vel bekjendt saavel med de ældste hedenske Skjaldes Digte, der vare blevne flittig samlede af Sæmund Frode, som med denne Forfatters, samt Are Frodes og Fleres historiske Arbeider. Saaledes lagde *Snorre* ved John Loptsons Undervisning og herlige Bogsamling, den første Grundvold til den Smag og Lærdom som have gjort hans Navn udødeligt.

Efter sin Fosterfaders Død opholdt Snorre sig nogen Tid hos hans Søn *Sæmund*, paa Odda; der havde han havt den beste Lejlighed til at skjönne paa de mange Fordele som velbenyttet Rigdom tilbyder; Selv var han ubemidlet, men søgte snart at erhverve sig Formue, ved et rigt Giftermaal. Ved sin Broder *Thorders* og sin Fostbroder *Sæmunds* Mægling ægtede han (i sit 21de eller 22de Aar) *Herdise*, en Datter af Præsten *Berse den rige*, boende paa Hovedgaarden Borg i Myre-Syssel. Hun tilbragte ham en Formue som efter vor Tids

Digitized by Google

Sölv-Beregning vilde ansloges til 4000 Specier, og som i de Tider, da Sölvet var i en saa meget højere Priis end nu, ansaaes for at være betydelig. Den tiltog og med Tiden paa forskjellige Maader, saa at *Snorre*, i sine Velmagtsdage, kunde udruste 8 til 900 bevæbnede Mand, for at være ham til Bistand i de Feider, som Landets Høvdinger førte mod hinanden i de daværende anarkiske Tider. Ogsaa ejede han 6 Høvedgaarde, foruden mange mindre, som tilsammen havde en saa talrig Qvæghesætning, at da han engang i en strænge Vinter maatte dræbe 120 Gjeldöxne, ansees han det kun for et ringe Tab imod den store Mængde som han alligevel havde tilovers.

Efter at have vexlet Bopæl forskjellige Gange, flyttede Snorre i Aaret 1206 til Gaarden *Reikholt* i Borgarfjords Syssel, hvor han opförte store og prægtige Bygninger efter de Tiders Maade, indbefattede dem med Forsvarsværker og anlagde i Nærheden, ved de der opvældende naturlige hede Kilder, et stort og kunstigt Bad, som endnu er i brugbar Stand. Paa denne Gaard vedblev han at have sædig Bopæl, naar han ikke var paa Reiser, eller nödtes til at opholde sig andensteds, for at undgaae sine talrige

Digitized by Google

Fienders Forfølgelser. Her samlede han og lod afskrive de mange Oldtidsdigte og ældre Sagaer, hvorpaa han grundede sit berømte historiske Værk, om hvis Udarbeidelse og Kilder jeg her kan nöjes med at henvise til H. M. Hr. Professor *P. E. Müllers* lærde og grundige Undersögelser. Her har han rimeligvis ogsaa udarbeidet det System af vore hedenske Forfædres Mythologie, som efter hans Navn kaldes *Snorra-Edda*, ellers nu i Almindelighed den yngre eller prosaiske Edda. Mine Formodninger om den Maade hvorpaa dette Værk er blevet til, samt hvorpaa det er grundet, har jeg fremsat i min Indledning til *den ældre Eddas* danske Oversættelse. Her bemærker jeg kun heraf: at John Løptsöns Sön, Sæmund Johnson, som efter hans Død besad Hovedgaarden Odde, vel ansaaes for den rigeste Mand paa Island i sin Tid, men omtales ikke i Historien som Digter eller Ynder af Lærdom. Det er derfor höjst usandsynligt, at *Snorre*, som ogsaa var rig og stadig gjorde sig Umage for at erhverve, lade afskrive og selv skrive Bøger, har, enten da han første Gang tog bort fra *Odde*, eller og da han siden, i sin Manddoms og höjeste Velmagts Dage, reiste derhen paa ny efter den

Digitized by Google

yngre Sæmunds Död og efter hans Sönners Begjæring, for at dele hans Bo mellem dem — benyttet sig af Sæmunds eller hans Sönners Venskab for sig, men Ligegyldighed for Videnskaberne, til at komme i Besiddelse af hans efter Sæmund Frode og John Loptsön arvede betydelige Bogsamling, hvoriblandt hine berömte Digte, maaske indförte i en Bog hvis Levninger vi kalde *Sæmunds Edda*, hvad enten dette Navn, efter nogles Gisning, er givet dem af Snorre, fordi de vare först samlede eller bekomne af ham fra Gaarden *Odde*, eller det og betyder ligefrem *Oldemoder*, formedelst Qvadenes höje Ælde, maaske og deres fortrinlige Opbevarelse af gamle Koner (som f. Ex. den berömte *Vala* eller nordiske Sybille) som först plejede at lære Börnene slige Sagn og Sange. Den ommeldte Samling synes da Snorre at have foröget med sit mythologiske System og de poetiske Benævnelser — hvis det ikke ellers er en Bearbeidelse af Sæmunds Udkast til de gamle Nordboers, i den yngre Edda indeholdte, religieuse og mythologiske Lærebygning, efter ældgammel Overlevering fra de hedenske Gode- eller Præsteslægter, fra hvilke *Snorre* selv nedstammede.

Digitized by Google

Ved sin store Lærdom og Klogskab, der vistnok synes at have været ledsagede af en dyb eller endog underfundig Politik, understøttet ved store Rigdomme og höj Embeds Myndighed, satte Snorre sig naturligvis i megen Anseelse i sit Fædreland, og blev første Gang i Aaret 1213 valgt til dets betydeligste Post, i det han da blev Laugmand over hele Landet. Saalænge Island var en Fristat, forestod denne Övrighedsperson egentlig Öens hele Regjering ved at beklæde Forsædet i Lovretten, eller den aarlige Forsamling af Folkets valgte Repræsentantere, bevare de gamle Love, foreslaae og forkynde de nye, bestemme og publicere Aarsudregningen efter den ældgamle Hedenolds-Kalender o. s. v. Tillige vedblev *Snorre* at være *Gode* eller Herredshövding for betydelige Districter, hvilke han bestandig sögte at formere og udvide. Disse Embeder indviklede ham, i de daværende urolige Tider, i mange og vidtlöftige Stridigheder, hvoraf man har taget Anledning til at beskylde ham for overdreven Ærgjerrighed og Pengegjerrighed. Snart indvikledes han og i vanskelige Forhold med de norske Fyrster, som med Grund mistænktes for at ville naae Forfæste i det endnu

Digitized by Google

for udenlandsk Herredömme aldeles frie Island. Omtrent paa samme Tid da Snorre opnaaede Laugmands-Værdigheden, oversendte han til den norske Jarl *Hakon Galin* et Æresdigt, som blev meget vel optaget og belönnet med anseelige Foræringer, især et kostbart Sværd, Hjelm og Brynie, hvorhos Jarlen tillige indböd Digteren til Norge med glimrende Löfter. Denne Reise hindredes dog ved Jarlens Död som indtraf i det följende Aar. Imidlertid vandt *Snorre*, herved et anseet og bekjendt Navn i Norge, hvorhen han ogsaa virkelig reiste i Aaret 1218, og blev der modtaget paa det beste, saavel af den meget formaaende *Skule Jarl*, som den unge Konge, Hakon (eller Haagen) Hakonsön (siden kaldet *den Gamle*). Hans afdöde Velynders, Jarlen *Hakon Galins* Enke *Christine*, hvis Berömmelse han og, efter hendes Ægtemands Anmodning, havde udbredet ved et af sine Digte kaldet *Andvaka* (o: *sövnlöse Timer*) var imidlertid bleven gift med den svenske Laugmand *Askel* eller *Eskild* i Vester-Gothland. Derhen reiste da *Snorre* i Aaret 1219, og forblev der et Aars Tid. Det er höjst sandsynligt, at han, under dette Ophold, har samlet de historiske Efterretninger om Sverrigs ældste Folke-

Digitized by Google

færd og Regenter, samt senere Begivenheder, som især indeholdes i *Ynglinga Saga* og flere Böger af *Heimskringla*. Ogsaa denne Reise indbragte Snorre betydelige Forøringer, hvoriblandt en især havde historisk Interesse, det Banner nemlig som den svenske Konge *Erik Knutsön* havde ladet bære foran sin Hær, da han overvandt sin Modstander Kong *Sörqver*. Ved Tilbagekomsten til Norge erfarede han, at dette Lands Regjering ansaa sig for at være bleven fornærmet af de islandske Höfdinger, især den tilkommeldte *Sæmund* paa *Odde*, ved Confiscationer af norske Kjöbmænds Gods, med mere — og agtede under dette Paaskud at foretage et Ledingstog mod Island, formodentlig i den Hensigt at udföre den allerede i Norge mere end 200 Aars gamle Plan: at erobre Landet og lægge det under den norske Krone. Her befandt *Snorre* sig da i en særdeles mislig og ubehagelig, ja endog farlig Stilling, især da hans personlige Velynder, Jarlen *Skule* var den som sögte at udvirke Hærfærd mod hans Födeland. Naturligvis indsaa han at en Krig, paaförd Island af Nabostatens langt mægtigere Monark, vilde overvælde det med Ulykker som Pligten böd ham, om muligt, at afvende

Digitized by Google

Dertil fandt han dog ingen Midler, undtagen det ene at lempe sig efter Omstændighederne, ved at give den unge, kun 16aarige Konges fortroligste Ven og ypperste Raadgiver, Laugmand *Dag Svein*, samt siden Kongen selv det Löfte: at han, ved sin egen og sine ligeledes meget formaaende Brödres Indflydelse, vilde medvirke til Kongens Hensigters Opnaaelse, ved at skaffe de norske Kjöbmænd fuldkommen Erstatning, samt Handelsfrihed og Sikkerhed i Fremtiden. Ogsaa fik han Tilladelse til at reise hjem, mod det Löfte, at sende strax sin unge Sön, *John Murt*, til Gidsel og Pant for de saaledes indgaaede Forpligtelsers Overholdelse. Om hans Löfter have strakt sig videre end her er anfört, kunne vi aldeles ikke sige med nogen Vished. Dog har man bebreidet Snorre dette hans Forhold, og beskyldt ham for at have forpligtet sig til at bringe Island til at underkaste sig det Norske Scepter, men alt for haardt og uretfærdigt forekommer mig det Navn af *Landsforræder* som nyere Forfattere, uden at höre hans Forsvar, have tillagt ham derfor. Vi ville see om en saadan Beskyldning virkelig kan siges at have nogen historisk Grund, ved at undersöge de Oplysninger som de

Digitized by Google

heste og ældste Kilder tilbyde. Kong Hakon Hakonsöns Saga maa her ansees for et Hovedværk; der hedder det i 59 Kap. (Thorlacius og Werlauffs Udgave og Oversættelse S. 61-62). "Medens Kong Hakon og Skule Jarl opholdt sig "tilsammen i Bergen, lod Jarlen sig forlyde "med at sende en Hær til Island ——— og lod "mange Skibe udruste til dette Tog, men Fol"ket selv havde ingen synderlig Lyst dertil. "Større Storlesön og de Islændere som den"gang vare i Norge bade *Dagfinn Bonde* udvirke "hos Kongen: at dette Forehavende maatte af"værges. Der blev endelig et Möde holdt paa "hvilket Kongen sagde til Jarlen: det Foreha"vende som i Sommer havde været i Gjære "med at sende en Hær til Island synes Raadet "ikke at være vel overlagt; thi deels er Landet "selv vanskeligt at angribe, deels er det bebyg"get herfra og vore Frænder og Forfædre have "kristnet det og understöttet Indbyggerne me"get. Uagtet nogle af dem have tilföjet vore "Undersaatter Overlast, ere dog de fleste af "dem uskyldige deri, men de ville alle komme "til at lide hvis Landet bliver herjet. Jeg vil "derfor beder Eder Herre! at I for min Skyld "lader dette Anslag faae." Denne Begjæring

Digitized by Google

"blev understøttet af mange Andre, saa at Jar-
"len endelig opgav det hele Foretagende.
"Snorre blev derpaa sendt til Island for at skaffe
"Kjöbmændene Fred og Sikkerhed. Kong
"Hakon gav ham Lehnsmands Navn, og da
"bragte Jarlen det første Gang paa Bane, at
"Snorre skulde bringe Landet under Kongen.
"Men om Hösten, da Snorre kom til Island,
"bleve Sönderlændingerne selv indbyrdes uenige.
"Den Sommer sendte Snorre sin Sön John til
"Jarlen efter Aftale, men han udrettede kun
"lidet hos sine Landsmænd og gjorde sig heller
"ikke megen Umage derfor; dog nöde Kjöb-
"mændene den Tid Fred og Tryghed i Landet."
Saa vidt Hakons Saga. Her meldes intet Ord
om noget forrædersk Löfte af Snorre. Han paa-
tog sig kun det Hverv at skaffe de norske Kjöb-
mænd Fred og Sikkerhed i Island; I den An-
ledning og for at vise personlig Höjagtelse mod
Snorre, gav Kongen ham Navn eller Rang med de
norske Lehnsmænd eller Adelsmænd. Naar vi
jevnföre Sturlunga Saga, i det den taler om de
samme Begivenheder, heder det der (i 4de Bog
25 Kap. Isl. Lit. Selsk. Udg. 1ste Bind 2den Deel
S. 55 o. fl.): "Da Snorre om Foraaret agtede at
"reise til Island vare Nordmændene meget for-

Digitized by Google

"bittrede mod Islænderne, dog mest mod Odde-
"boerne, ovér de Ran som havde fundet Sted
"paa Örebak (Eyrum). Endelig kom det saa
"vidt at et Ledingstog bestemtes til Island den
"samme Sommer; Skibe bleve udrustede og
"Befalingsmænd udnævnte. Til dette Tog
"vare dog de fleste blandt de visere Mænd no-
"get uvillige, og mange talte derimod. *Snorre*
"søgte ogsaa at forhindre det og sagde det var
"raadeligt (for Nordmændene) at gjöre sig de
"ypperste Mænd paa Island til Venner, samt at
"man vel kunde belægge sine Ord saaledes at
"Folket vilde vende sig til Lydighed (*maatte til*
"*hlýdnis*) mod Norges Höfdinger, samt at in-
"gen formaaede mere der i Landet end han
"selv og hans Brödre, med Undtagelse af Sæ-
"mund (paa Odde) — og at de vist vilde lyde
"hans Raad, naar han selv kom derover. Ved
"disse Taler formildedes Jarlens Sindelag, og
"han gav det Raad: at Islænderne skulde bön-
"falde Kong *Haakon* om at han selv skulde ön-
"ske: at der intet blev af Ledingstoget. Kongen
"var da ung, men Lagmand Dagfinn som da
"var hans Raadgiver, en stor Ven af Islæn-
"derne, og det blev da endelig afgjort, efter
"Kongens Villie, at Krigstoget aldeles standse-

Digitized by Google

"den Kong Hakon og Skule Jarl udnævnte "Snorre til Lønsmand; det var Snorres og "Jarlens Raad at Snorre skulde søge at for"maae Islenderne til at vende sig til Lydighed "mod Norges Høvdinger. Snorre skulde ogsaa "sende sin Søn John til Norge, at han skulde "være Jarlens Gidsel for de gjorte Aftalers Op"fyldelse."

Saavidt *Sturlunga Saga*. Af de her anførte Udtryk at *stunda til hlýdnis* har man villet slutte: at Snorre havde lovet at formaae Islenderne til at underkaste sig Norges Rige som Undersaatter; de kunne dog muligen tage en anden Forklaring, den nemlig: at de vilde give efter for Kongens Fordringer, i Henseende til de Stridigheder som da fandt Sted mellem Norge og Island, ved at give Erstatning for de med Nordmændene udøvede Voldsomheder, tilstaa dem Fred og Handelsfrihed fremdeles o. s. v. At dette virkelig var Meningen, sees best af Kong Hakons Saga. Men sætte vi endog, ved blot Formodning, at Snorre er gaaet videre i sine Løfter, saa maa vi først og fremmest tage det i Betragtning, at *Snorre* ved sin Ankomst fra Sverrig, og ved da at træffe Norge i Krigsforhold mod Island, maatte anses som Kon-

Digitized by Google

gens Fange, hvoraf det følgte at de ham i en saadan Tilstand ved Frygt afpressede eller aflokkede Löfter, ikke kunde, efter almindelige Retsregler, ansees som gydige eller forbindende. Mærkelig synes Snorre selv at have seet Sagen fra dette Synspunkt, thi efter at ham; overvældet med Høflighedsbeviisninger og Gaver, var afreist fra Norge, efterkom han rigtig nok det Löfte at sende sin Søn *John Murt* til Jarlen *Skules* Hof, (hvor han dog ikke opholdt sig ret længe); men i övrigt gjorde han ikke et eneste Skridt til at udvicke Landets Overgivelse til Norge. Et holder finde vi at han har gjort den mindste Undskyldning for denne Forsömmelse for dets Herskere. Tvertimod synes han at have modsat sig Kongens ovabrsyge Planer, og dette paadrog ham naturligvis Kongens Unaade.

Da Sturla, en Søn af Snorres Broder, Sighvat, opholdt sig i Norge 1225 formaaede Kongen ham til det Löfte: at udvirke Landets Overgivelse til Norge, dog ej saa meget ved Manddrab, som de mægtige Høvdingers Afsættelse og Udvandring af Landet, eller Fordrivelse fra deres Ejendele. Da Sturla kom til Island 1236 erfarede han: at hans Fætter Urækia havde, i hans Fraværelse, gjort et Indfald i hans og hans

Fadere Høvdingdömme, hvorved en stor Uenighed opkom i Sturlunge-Slægten. Kort efter fordrev Sighvat og Sturla deres Fiende Snorre fra Reikholt og lagde Beslag paa hans Ejendele, samt bemægtigede sig hans hele Høvdingdömme. *Snorre* selv flygtede først til Bessested, sin anden Hovedgaard paa Sönderlandet. Der fandt han det heller ikke sikkert nok, men tyede først til en mægtig Ven i det nuværende Skaptefjelds Syssel, siden til sin forrige Svigerson Gissur Thorvaldsen paa Reikium, i Nærheden af Skalholt, og endelig til sin Slægtning Thorleif paa Garde. Med ham pönsede han paa at gjenvinde sine Ejendele, men da det paa ny saa ud til et farligt Hovedslag, flygtede han atter til Bessested med sin eneste Følgesvend. Ligesom det gik med ham, tabte *Thorleif* Slaget mod Sturla og blev taget til Fange, men benaadet paa de Vilkaar: at han med sine vigtigste Tilhængere skulde römme Landet. Dette skete i Aaret 1237 da *Snorre* fulgtes med den landflygtige Thorleif til Norge. I deres Følge vare de to siden berömte Mænd *Thord Kakale* og *Olaf Thordarson* (kaldet Hvitaskald) Snorres Brodersön. De tyede strax til Snorres ældste og oprigtigste Velynder, Kon-

Digitized by Google

gamle Sviger-Sønner *Skuli*, som almeer blev en op-
højet til Hertug, uden nogensinde saadda ikke med
denne Værdighed, og stegte mebenbare at af-
gamle sin Svigerøn samt selv at bemægtige sig
Kronen. Snorre onde Skjebne drev ham og
hans Søn Urakia til at slaae sig til Hertugens
Parti. Mandag troede hun ogsaa virkelig
derved best at beskytte sig mod Kongens Vrede,
hvilken han, da vel havde paadraget sig ved sin
Ulydighed eller forsætlige Efterladenhed i
at bringe Island under den norske Krone. Un-
der sit Ophold ved Skules Hof digtede han en
vittig Vise, som ansaaes for fortræffelig mod
Kongens Yndling *Gaute Johnsen*. Alt dette
paadrog ham Kongens heftige Vrede. I det
Snorre nylig vendte tilbage til Island, i Forsætet
paa, var han næsten blevet hindret deri ved ud-
trykkelige kongelige Forbud, men Hertugen
havde forsynet ham med Skib og Reisen gik
lykkelig for sig. Forbittret herover erklærede
Kongen ham for fredløs. Ved sin Ankomst til
Island fandt Snorre dets politiske Stilling me-
get forandret. Kort efter hans Afreise vare
hans Fiender og sejerrige Forfølgere, *Sighvat*
og *Sturla*, komne i Strid med hans forrige
Svigersønner, *Gissur Thorvaldsen* og *Kolbein*

Digitized by Google

Unge, som endtes med hine tvende mægtige Sturlungers Fald i Slaget ved Örlygstad paa Nordlandet i Aaret 1238. *Gissur* var virkelig den norske Konge hengiven, og havde alvorlig forpligtet sig til at underkaste ham Island. Tvende af Landets mægtigste Höfdinger, som allene synes at have havt deres egen Magts Udbredelse til Formaal, vare nú ryddede af Vejen; dog var *Snorre*, deres lovlige Eftermaalsmand, endnu tilbage. Af ham maatte *Gissur* frygte Alt — og det var ham derfor meget kjært, at *Snorre* nu maatte ansees som en erklæret Modstander af den norske Konge. I det Følgende ville vi see at han snart indgik et Forbund med Snorres heftigste Fiender, hvoriblandt tvende hans andre forrige Svigersönner og tvende hans Stedsönner vare. For at kjende Aarsagerne til disse næsten uhörte Forhold maa vi gaa langt tilbage i Tiden og kaste et opmærksomt Blik paa den store Historieskrivers egne ulykkelige Familie-Forbindelser.

Stedse har man skildret *Snorre* som pengegjerrig og begjærlig efter at foröge en allerede stor Förmue, ved alle muelige Lejligheder. Denne Paastand faaer et stort Skin af Rimelighed naar man seer hen til hans ægteskabelige

Digitized by Google

Forbindelser og de utallige Stridigheder hvori han blev indviklet med sine nærmeste Paarörende, i Anledning af hans vidtlöftige Pengesager. Dog var det muelig ikke hans eget men hans Broder, *Thord Sturlesöns*, Paafund, at han allerede i den unge Alder af 21 Aar beilede til den rige *Herdise*; Dette skete vistnok for at komme i Besiddelse af hendes store Formue thi han havde ei havt nogen Lejlighed til at omgaaes hende, da deres Opholdssteder vare langt bortfjærnede fra hinanden. Uagtet de havde adskillige Börn sammen, hvoraf to naade den voxne Alder, havde dette Ægteskab dog et uheldigt Udfald. Vel erholdt Snorre derved ikke allene sin Kones egen förommeldte store Formue, men ogsaa — ved hendes Broders, Præsten Berses, kort efter paafulgte Dödsfald — hans efterladte meget betydelige Ejendele; men al denne Rigdom, föroget ved mange andre Begivenheder, var dog ikke *Snorre* nok. Denne hans Lidenskab synes virkelig at have forandret hans ægteskabelige Forhold med *Herdise*, hans Lykkes egentlige Stifterinde. — I Aaret 1224 (altsaa 25 Aar efter Brylluppet) indgik han nemlig etslags Fælleskab med en hovedrig Enke, *Hallveig Orms-*

Digitized by Google

datter, som forhen havde været gift med en af hans Fiender, *Biörn Thorvaldsen*, der havde haanet ham ved Spotteviser og hvis Död Rygtet endog tilskrev *Snorres* hemmelige Raad. Man finder ikke at *Snorre* forhen havde havt nogen Bekjendtskab med den rige Enke, uden at han to Aar i Forvejen havde seet hende paa *Odde*, hvor de begge tilfældigvis vare Gjæster, da hendes uanseelige Dragt og ringe Følge forekom ham at röbe en latterlig og uanstændig Karrighed. Ikke desmindre kom det ovenommeldte Fælledsskab i Stand, efter Snorres Önske og ved en af hans Venners Hjelp og Anbefaling. *Hallveig* drog da til Reikholt, paa de Vilkaar at hendes og Snorres samtlige Ejendele skulde tilhöre dem begge i Fællig, og man finder at hun siden den Tid er bleven betragtet som hans Kone, uagtet Annalisterne berette: at hans retmessige Hustru *Herdise*, som havde lagt den förste Grund til hans nu uhyre Rigdom, endnu levede paa Gaarden Borg, der hörte til hendes Fædrenearv, i Aaret 1228 eller 4 Aar efter Hallveiges Forbindelse med Snorre — og at hun först er afgaaet ved Döden i Aaret 1233. Sturlungas Forfatter taler tillige om den almindelige Mening at Snorre allerede to Aar i For-

Digitized by Google

vejen havde tænkt paa Frieri til en ung rig Jomfru, Solveige, John Loptsöns Sönnedatter og derfor, ved Skiftet efter hendes Fader forskaffet hende ved sin Mægling en betydeligere Arvedeel end hende efter Loven tilkom, hvoraf han dog ingen Nytte havde, da hun kort efter, mod hans Villie, blev forlovet med en Anden. Saaledes synes *Snorre* allerede i den Tid at have været i Uenighed med, eller endog være bleven skilt fra sin Hustru Herdise. Overhoved synes Herdise, för eller efter Hallveiges Ankomst til Reikholt, at have draget derfra, ligesom og Snorres ulovlige Forbindelse med Hallveige sandsynligvis har paadraget ham vedkommende Biskops Vrede, som först formildedes ved Herdises Död, da Snorre uden Hinder kunde indgaae virkeligt Ægteskab med Hallveige, der vedvarede i god indbyrdes Forstaaelse til hendes Död, som indtraf kort för hans egen (hvortil den og gav Anledning) i Aaret 1241. Med hende havde han ingen Börn som naade moden Alder — men af hans övrige ældre havde han större Sorg end Glæde, som vil erfares af det Följende.

Hans og *Herdises* Börn döde i spæd Alder undtagen Sönnen *John Murt* og Datteren *Hall-*

Digitized by Google

bera. Sönnen kom i Uenighed med Faderen, der ikke, ved hns forehavende Giftermaal, vilde udstyre ham med saa meget Gods som han troede at sig tilkom med Rette, hvorfor han gav sig i Fællig med sin daværende Svoger Gissur Thorvaldsön og drog atter ud af Landet til Norge Aar 1229 — hvor han vel nöd en god Modtagelse saavel af Hertug *Skule* som af Kong *Hakon*, men blev siden formeent Tilbagereisen til Island, og under dette forlængede Ophold döde han, af Fölgerne af et Saar han havde faaet i Hovedet, da han var kommet beskjænket hjem en Aften og saaledes havde yppet Trætte med de Tilstedeværende. Overhoved synes denne John ikke at have været udmærket i nogen Henseende, men hengiven til Drik og uordentlig Levemaade, da han vedblev at drikke Vin mod Lægernes Forskrift, hvorved det i sig selv ikke betydelige Saar inflammeredes og blev Aarsag til hans Död.—Datteren af *Snorres* förste Ægteskab *Hallbera* blev i Aaret 1227, gift med den nordlandske Höfding *Kolbein Arnorsön*, men dette Ægteskab varede kun 2 eller 3 Aar; Konen var sygelig og Manden skyede hendes Selskab, saa at hun vexelvis opholdt sig hos sin Fader eller Moder, indtil Dö-

Digitized by Google

den gjorde Ende paa denne ulykkelige Tilstand. Dermed var dog ikke den Strid forbi for de Efterlevende, da *Kolbein* og *Snorre* nu först for Alvor begyndte at kives om hendes Medgift. Denne Trætte blev vel tilsyneladende bilagt ved et Forlig paa Landstinget, som endtes, blandt andet, med *Urækias*, Snorres ægte Söns, Forlovelse med *Arnbjörg*, Kolbeins Söster. Deres Bryllup gik vel for sig — men Freden varede i övrigt ikke længe, thi i Aaret 1236 angreb *Kolbein Snorre* paa ny i Forening med hans egen Broder *Sighvat*, med aabenbart Fiendskab. Följerne deraf har jeg berettet i det foregaaende. Jeg anmærker kun her: at *Kolbein* strax efter blev Sighvats Fiende og Gissur Thorvaldsens Bundsforvandt, da disse tvende Mænd siden stedse viste sig som Sturlungernes heftigste og farligste Fiender.

I det vi vende tilbage til Opregnelsen af *Snorres* övrige Börn, der naaede voxen Alder og alle vare ægte, men dog efter de Tiders hyppige Skik, anseete som ægtebaarne eller lyste af Faderen i Kuld og Kjön — ville vi först ommelde Datteren *Ingebjörg*, hvis uheldige Giftermaal ogsaa havde en dobbelt Indflydelse paa Faderens Skjæbne, ved ligeledes at

Digitized by Google

medvirke til hans Undergang. Hun blev først gift i Aaret 1217 med *Arne Magnussen*, kaldet *Öreida*, og fik Hovedgaarden *Brautarholt* til Medgift. Hun vilde dog ingenlunde leve hos Manden, men tyede snart tilbage til *Reikholt* og sin Bedstemoder. Arne bortreiste selv til Norge Aar 1221 og kom tilbage til Island efter to Aars Forlöb, da han formelig blev skilt ved *Ingeborg*, som strax igjen giftede sig med den tilommeldte *Gissur Thorvaldsen*. Denne hendes Forbindelse blev ligesaa uheldig som den förste. Den varede vel sex Aar, men, som det synes, i bestandig Uenighed, hvilken begge Ægtefolkenes Fædre gjorde sig forgjæves Umage med at bilægge. Endelig kom det atter til fuldkommen Skilsmisse. Ogsaa Snorres begge hernævnte forhenværende Svigersönner, som efterhaanden gifte med den selvsamme af hans Döttre, kom i Trætte med ham i Anledning af Medgift og Skifte. Vel blev dette i Förstningen bilagt, men oprippedes dog paa ny ved de *Snorre* efterhaanden tilstödende Uheld, da *Gissur* og *Arne*, begge den norske Konges Venner, benyttede sig af den Unaade hvori *Snorre* var falden, til at finde et antageligt Paaskud til at bringe ham af Dage, og derefter, i Kongens

Digitized by Google

Navn, at sætte sig selv i Besiddelse af hans betydelige Formue.

Snorres 3die Datter *Thordise* blev i Aaret 1224 gift med Höfdingen *Thorvald* af *Vatnsfjord*, der forhen var hans Fiende men forligtes med ham ved dette Giftermaals Stiftelse. Denne *Thorvald* levede, saavidt man veed, i god Forstaaelse med sin nævnte Hustru, indtil han i Aaret 1229 endte sit Liv, ved en voldsom Död og Gaardens Brand, hvorfra hans Kone med Nöd og Neppe undkom. Det er saaledes urigtigt hvad Schoening i Snorres Biographie, samt flere efter ham, have foregivet, at "hans 3de Döttre bleve alle af deres Mænd forskudte, disse hans arrigste Fiender" — den lærde Forfatter har ladet sig vildlede deraf at tre af Snorres Svigersönner vare med ved hans Drab, — thi de tvende af dem havde, efter hinanden, været gifte med hans Datter *Ingeborg*, og siden skilte fra hende. Alligevel havde *Snorre* dog stor Sorg af sin 3die Datter *Thordise*, i det hun, i sin Enkestand, förte i nogen Tid et usömmeligt Levnet, ved flere utilladelige Kjærligheds Forbindelser.

Snorres eneste Sön, som overlevede ham, hed *Urækia*; han var, som förmeldt, af ægte

Digitized by Google

Födsel. Hans Liv var meget uroligt, da han tidlig deeltog i Faderens Stridigheder og begik derved mange Voldsgjerninger, saavel Ran som Manddrab hvorfor *Snorre* selv tildels tillagdes al Skyld, og hvorved hans Fienders Antal bestandig forögedes. Engang satte Uræ̈kia sig ogsaa op mod sin egen Fader og beleirede ham paa Reikholt, skjönt de dog snart igjen bleve forligte. *Uræ̈kia* var gift med den förmeldte Kolbein Arnorsöns Söster. Efter Faderens Död finder man vel at *Uræ̈kia* blev anseet som hans Hovedarving, men alt det saaledes, af Navnet, arvede Gods fratoges ham dog som Böder for Drab og Hærværk. Selv forvistes han, efter mange i Island udstaaete Forfölgelser og Lidelser, til Norge, hvor han endte sine Dage i Fred, saavidt man veed uden Afkom.

Havde Snorre saaledes kun liden Glæde af sine egne Börn, saa havde han dog en endmindre af sine Stedbörn, som endog vare medvirkende til det sidste morderiske Overfald, hvorved han tilsatte Livet. Den förste Aarsag hertil laa i den Fællesskabs- eller Ægteskabs-Contract som han havde indgaaet med sin anden Kone *Hallveige*. Hun havde nemlig tvende

Digitized by Google

Sönner, *Klæng* og *Orm*, af sit første Ægteskab med *Biörn Thorvaldsen*, som da vare umyndige. Da de ved Moderens Död havde naaet den myndige Alder, fordrede de af *Snorre* deres Mödrenearv, som efter hin Forening skulde bestaa i det hele Fælles Bo. Denne Paastand antog *Snorre* ikke for gyldig, men vilde kun afstaa en ringere Deel af Boets Midler. Dette bragte de nævnte Brödre til at söge Hjelp hos deres Faderbroder Gissur, forhen Snorres egen Svigersön, men nu hans farligste Fiende.

Saaledes stödte da mangfoldige Begivenheder sammen til den berömte Magnats Undergang, paa den för omtalte magelöse Maade. De nærmere Omstændigheder derved ville vi nu korteligen betragte.

For ret at kunne följe disse Tildragelsers Kjede, vende vi tilbage til Aaret 1239, da Snorre sidste Gang, mod Kong Hakons Forbud, forlod Norge. Da havde hans Velynder, Hertug *Skule* allerede hemmeligen fattet det Forsæt at hemægtige sig Norges Krone, og dette har han rimeligvis da aabenbaret sin Yndling *Snorre*, hvem han var behjelpelig til Overreisen, som gik for sig mod Kongens udtrykkelige Forbud.

Digitized by Google

En Islænder, ved Navn *Arnfinn*, som opholdt sig ved Hertugens Hof, skal siden have sagt at den Sidstnævnte har, för Snorres Afreise, hemmeligen udnævnt ham til sin Jarl, og Styrmer den Frode skal i sine Skrifter have optegnet *Snorres*, den skjulte eller hemmelige Jarls, Dödsdag (*ártíd Snorra fólgnsarjarls*) — men Sturlungas Forfatter siger udtrykkelig (6te B. 24 Kap.) at ingen af de övrige Islændere, som da vare i Norge, vilde bekræfte dette Sagn eller give det Bifald. Den Beretning af Snorres yngre Biographer, at han virkelig har modtaget Jarls-Værdigheden af Hertug Skule, er saaledes aldeles overilet og ubevislig. Rimeligvis havde *Snorres* Fiender ellers udspredt hint Rygte, for end mere at gjöre ham mistænkt for et saakaldet Landsforræderie mod Kong *Hakon*, thi strax efter *Snorres* Afreise udbröd Hertug *Skules* aabenbare Oprör mod hans kronede Svigersön, men det endtes allerede i det næstfölgende Aar 1240 med Hertugens Drab. Den samme Sommer ankom Snorres forrige Svigersön og Kong Hakons Ven, *Arne Öreida*, med kongelige Mandater til Island, som dog ikke strax bleve publicerede, men meentes at indeholde noget den Kongen nu forhadte *Snorre*

Digitized by Google

engaaende og denne Formodning bekræftedes ved de følgende Begivenheder.

Ved den sidste Hjemkomst til Island (i 1239) havde Snorre begivet sig, fra Landingsstedet paa Vestmannöerne, til sin Hustru *Hallveiges* paa Fastlandet liggende Hovedgaard *Breidebolstad*, hvor hun havde opholdt sig medens hans Landflygtighed varede. Han erfarede da at Sönder- og Vester-Landets Indbyggere vare ham for det meste hengivne, efter Sighvats og Sturles Fald, hvorfor han drog hjem med sin Hustru og sin Sön Urækia, samt Höfdingen *Thorleif* fra *Garde*, som nu atter ligeledes tog sine forladte Ejendele i Besiddelse. *Snorre* og *Thorleif* viste snart at de nu for Tiden havde Overmagten i de nævnte Dele af Landet, da alle de end Levende, som havde været med ved det förommeldte Angreb paa *Thorleif*, bleve indstævnte til en stor Retsforsamling paa *Sandafell*, hvor de nödtes til at möde og maatte underkaste sig *Snorres* Voldgiftskjendelse, som paalagde dem visse Pengeböder, saa at denne vigtige Sag blev bilagt uden videre Feide eller Blodsudgydelse. *Solveig, Sighvats* Enke, boede da paa *Sandafell*, og vi finde ikke at *Snorre* har antastet hende eller hendes Ejendele i mindste

Digitized by Google

Maade, hvortil han dog vel kunde have havt Aarsag, naar vi see hen til den af Sturle mod ham forhen brugte Fremgangsmaade. Næste Aar drog hun frivillig ud af Landet og overdrog *Snorre* Forvaltningen af hendes Ejendele. Kort efter indgik Snorre det nöjeste Venskab med hendes og Sturles Sön *Tume*, hvem han gav sin Kones Söster til Ægte. Disse Forlig og fornyede Familieforbindelse sigtede vel især til atter at hæve Sturlungeslægten, som ved indbyrdes Uenighed heldede til Fald, og til at hindre Gissur Thorvaldsens og Kolbein Unges store Fremgang, som efter Sighvats og Sturles Drab var nær ved at naa fuldkommen Overvægt i Landet. Her fremböd sig en god Lejlighed til retmæssig Feide med hine vældige Hövdinger, da Tume Sigvatsön var sin Faders og Broders lovlige Eftermaalsmand, men Snorre havde nu ved Venskab, Frændskab og Svogerskab forpligtet sig til at understötte hans Sag. Med Gissur önskede dog *Snorre* og *Tume* at forliges i Mindelighed, og til den Ende havde de aftalt en fredelig Sammenkomst paa Landstinget 1241, som ogsaa fandt Sted, men den underfundige *Gissur* synes hemmelig at have underrettet Kolbein Unge herom, som ogsaa

Digitized by Google

indfandt sig med et langt større Antal af væbnede Mænd. Vel hindrede *Gissur* et Anfald paa *Snorre* for denne Gang, men endeligt Forlig kom dog ikke istand mellem de stridende Parter. Strax efter döde *Snorres* tro og elskede Hustru *Hallveig*. Hendes Sönner af förste Ægteskab, *Klæng* og *Orm*, reiste strax til *Reikholt* for at afgjöre Skiftet. Det kom, som förmeldt, ikke i Stand; Brödrene reiste derfor bort i den Overbevisning at dem var vederfaret stor Uret og begave sig til deres Farbroder *Gissur Thorvaldsen*, for at anmode ham om hans Bistand, at de derved kunde naae deres Ret. Med Glæde greb han dette skjönne Paaskud til fiendtligt Angreb mod *Snorre*. Efter at aftalt Möde med *Kolbein Unge* paa Bjergvejen *Kjölen*, samlede han i en Hast en væbnet Flok, hvoriblandt hans Konges förste Mand Arne Öreida, samt *Snorres* misfornöjede Stedsönner *Klæng* og *Orm* vare. Nu anbenbarede *Gissur* Indholdet af Kong *Hakons* forommeldte Breve, som den forrige Sommer vare komne ham til Hænde, og som paalagde ham enten at sende *Snorre Sturlesön*, hvem Kongen anså for en Majestætsforbryder, til *Norge*, mod eller uden hans Villie, eller og at tage ham af Dage.

Digitized by Google

Gissur erklærede nu: at han paa ingen Maade vilde være denne Kongens Befaling overhörig (hvorved hans Hensigt at bringe hele Landet under Norges Overherredömme da lagdes tydelig nok for Dagen) men foregav for de Tilstædeværende: at da han var overbevist om at *Snorre* ikke frivillig vilde bequemme sig til Reise ud af Landet; saa maatte han bruge Magten og bemægtige sig hans Person. Skjönt *Gissur* saaledes dulgte sit sande Forsæt for de Ypperste i Flokken, vilde dog *Snorres* ene Stedsön *Orm* ikke umiddelbart deeltage i fiendtligt Anfald mod sin Stedfader, men hans Broder *Klæng* blev rimeligvis blændet af Gissurs favre Ord, og lod sig bruge til at samle end flere Følgesvende til *Gissur* i et langt bortliggende Herred. Selv sendte *Gissur* Speidere til *Borgefjorden*, og da han erfarede at *Snorre* opholdt sig paa *Reikholt* med faa Folk, uden at være beredt til Forsvar, drog han hastig derhen fra Hovedflokken med 70 Mand, efter at have sörget for betydelig Undsætning i Nödstilfælde, ved de bag efter fra forskjellige Kanter tililende Tropper. Om Natten efter S. Mauritius Dag (den 22de September) ankom Gissur til Reikholt med sine Følgesvende, og opbröd strax Snorres ham

Digitized by Google

vel bekjendte Sovestue. Denne mærkede Uraad og seddede sig ind i nogle ved Siden liggende smaa Kamre, hvor han traf Præsten *Arnbiörn*, og med hans Raad skjulte han sig i en dernnder værende Kjelder. Snart fandt Gissur Præsten og spurgte ham om hvor Snorre var. Han svarede at det var sig ubekjendt. *Gissur* sagde da paa sin sædvanlige trædske Viis, at hvis han ej fandt *Snorre*, var det umueligt at indgaae noget Forlig. Præsten svarte: at hvis *Snorre* blev givet sikkert Löfte om Liv og Fred, vilde han nok være at finde. Af Historien kunne vi ikke see om *Gissur* virkelig lovede sligt eller om Præsten i Betragtning deraf röbede Snorres Opholdssted — men Sturlunga-Saga (6te B. 31 K.) fortsætter Fortællingen saaledes: "Derefter opdagede de hvor *Snorre* "opholdt sig og gik fem sammen ind i Kjelde-"ren: *Markus Mardarson*, *Simon Knut*, *Arne* "*Beesk*, *Thorstein Gudnesön* og *Thorarem* "*Argrimssön*. *Simon* bad *Arne* om at hugge "Snorre ned." Ej skal hugges, sagde Snorre. "Hug Du! sagde *Simon* til *Arne*. Snorre gjen-"tog hine tre Ord — men ikke desmindre gav "Arne ham strax et dödeligt Saar, og saavel "han som *Thorstein* fuldendte Drabsgjerningen."

Digitized by Google

At dette er skeet efter den paa Gaarden, men dog ikke ved selve Mordet tilstædeværende *Gissurs* Befaling er upaatvivleligt. Först næste Dag ankom *Arne Öreida* (hvem Gissurs Plan rimeligvis var bekjendt) samt *Klæng Biörnsen* (der neppe kjendte den saa nöje) og flere Anförere, med en betydelig Trop. Gissur satte sig nu i Spidsen for den hele Flok og drog til Dalene, hvor han forenedes med *Kolbein Unge*, som var ankommen did med henved 400 Nordlændinge. Nu skaltede og valtede de med Snorres Ejendele efter Behag. I nogen Tid mödte de vel siden en temmelig heftig Modstand af Urækia, Tume Sigvatsön og flere Sturlunger, men Gissur begunstigedes stedse af en sjælden Lykke, endog til at slippe uskadt fra de störste Farer, indtil han atter naaede Overmagten. Saaledes nödte han *Urækia* til at vandre i Landflygtighed, saa at han fandt sin Död i Norge — og hans ivrige Ven og Bundsforvandte *Kolbein Unge* tog den kjække *Tume Sigvatsön* af Dage. Efter forskjellige Begivenheder, som det er os uvedkommende her at opregne, opnaaede Gissur endelig sit Hovedönske, i det han, i Kong *Hakons* Navn, tiltog sig, som hans Jarl, Herredömmet over hele Island,

Digitized by Google

hvorved dets republikanske Regjering, der især i den sidste Tid var bleven undergravet og forstyrret ved Höfdingernes idelige, anarkiske Feider, fuldkommen gik til Grunde.

Vi have forhen anmærket at intet af Snorres store Ejendele blev hans Livsarvinger eller Efterkommere til Deel. Vel blev Urækia endelig erkjendt som sin Faders Arving, men den hele Arv blev ham dog strax frakjendt under andre Paaskud. *Helga*, Snorres Söster og hendes tvende Börn fik noget af Godset — men det meste adspredtes og faldt i andre Hænder. Endelig forsögte Landshöfdingen *Thorgils Skarde* i Aaret 1252, at bringe Snorres efterladte faste Ejendomme, som forbrudt Guds, under Kongens Fiscus, men vi finde ikke at den erholdt mere deraf end Reistad, som i adskillige Aarhundreder var de for Island beskikkede kongelige Landshöfdingers, og siden Sysselmændenes, Residenz eller Embedssted, indtil samme blev forandret til Gjem *Reistarnúpr* i Aaret 1805, men Island da endnu havde Skole derfra igjen til Reistad, hvor den endnu holder. *Reikholt*, Snorres sidste og mest yndede Opholdssted, blev siden en benediktinsk Præstegaard, der længe efter for en Tid beboedes af

en af hans mest berömte Efterkommere, Biskop *Finn Johnsen*, som ogsaa har forfattet hans udförlige Levnetsbeskrivelse, hvori Snorres store Talenter vistnok vederfares Ret, men en i mine Tanker alt for haard Dom dog afsiges over hans Karakter og Handlinger, hvis rette Grund og Sammenhæng neppe tydelig nok kunne udfindes af Historien, hvorfor man ej heller stedse bör bedömme dem efter forudfattede Meninger om Snorres sletle Tænkemaade. Hin Feil, hvori *Schoening* ligeledes har gjort sig skyldig, er haardelig paaanket af *Gruudtvig*, men i altfor stærke Udtryk, da hine Forfattere ingenlunde fortiente at kaldes *usle Dverge, som med Helved-Soed sögte at sværte den store Mands Hukommelse.* Vist er det, at de begge vare udmærkede Videnskabsdyrkere og brave Mænd i enhver Henseende, men de vare Mennesker og kunde altsaa feile; at de ikke have med Forsæt villet dölge eller forvandske Sandheden, eller ved at haane Snorre sögt at hæve sig selv — derom er jeg fuldkommen overbevist. Paa den anden Side maa vi erkjende, at Grundtvigs ivrige Forsvar for den berömte Historieskrivers Tænke- og Handlemaade er al Ære værdt, og vi ville med ham vel vogte

Digitized by Google

os for "at bryde Staven over den Mand, i hvis "efterladte Værk det Herlige saa lyslevende og "højröstet aabenbarer sig; den Mand, der saa "villig med sit lyse Hoved og sin klare Stemme "tjente Sandhed; om hvem vi vide at han var "agtet og elsket af sin Tids og sit Folks de æd-"leste Mænd, af sin Broder *Thord den Fromme* "med hans gjæve Sönner *Sturla* og *Olaf*; ja den "Snorre, som end ikke hans erklærede Frændes "Söa vilde være med at myrde, ham bör vi "tænke om at han var meget bedre end hans "Rygte i en dybt fordærvet Tid; ham skal vi "inderlig beklage, men aldrig sværte og for-"dömme for hans Feil."

Om end Snorres sande moralske Tænkemaade indhylles i en synderlig Dunkelhed — saa straaler hans höje Aand des lysere fra hans vigtige os efterladte Skrifter. *Heimskringla* og *Edda* ville læses og æres saalænge Norden beboes. Det meste af hans talrige Skjaldeqvad er vel tabt, men det lidet, som endnu er tilovers, vidner tydelig nok om hans digteriske Talent og hans sjeldne Bekjendtskab med Nordens gamle Sprog og Mythologie.

End et Mindesmærke har Snorre efterladt sig, som ej kan henföres til boglig Kunst,

Digitized by Google

men dog er af den Varighed at det endnu i denne Dag findes i god Stand, og kan sandsynligvis endnu i adskillige Aarhundreder trodse Tidens Tand og Naturens voldsomme Omvæltninger. Det bestaaer i et Bad ved Reikholts naturlige varme Kilder, kaldet *Snorralaug*, og er allerede beskrevet af mange Reisende som en af de sjeldneste Oldtidslevninger i Norden.

Britten *Henderson*, vant til at skue ypperlige Kunstværker, ikke allene i Stor-Brittanien men og i en stor Deel af det övrige Europa, udtrykker sig saaledes om dette henved 600 Aar gamle Bad. "Det er uden Tvivl, næst "efter *Heimskringla*, det herligste Bevis for "Snorres Genie, og danner et ædlere Monu"ment for sin Ophavsmand, end de ivrigste af "hans Beundrere kunde have oprettet til hans "Ære. Det er af en fuldkommen rund Form, "har henved 15 Fod i Diameter og er opført af "hugne Tophstene, som ere ypperlig sammen"föjede og fastgjorte med en Cement af Bolus. "Gulvet er belagt med sammeslags Stene og en "Stenbænk gaaer rundt omkring i Badet, hvor"paa mere end 30 Personer kunne sidde. En "underjordisk Vandledning, opfört paa samme

Digitized by Google

"Maade, förer det varme Vand fra den natur-
"lig hede Kilde Skribla, over en Distance af
"500 Fod. I Aaret 1733 blev denne Vandled-
"ning noget beskadiget ved Jordskjelv, men
"Snorres Efterkommer og Biograph, *Finn*
"*Johnsen*, da Provst og Præst til Reikholt siden
"Biskop i Island, lod den reparere. Tidens
"Tand har siden tilföjet dette store Værk no-
"gen Beskadigelse paa enkelte Steder, som dog
"letteligen kunde afhjelpes. Man kan efter
"Behag fylde og rense Badet o. s. v." Britterne
Hookers, *Mackenzies* og Fleres Reisebeskrivel-
ser indeholde ligeledes udförlige Efterretninger
om dette mærkværdige Bad.

Endnu seer man Spor til de Volde hvor-
med Snorre befæstede Reikholt, og man forevi-
ser der paa Kirkegaarden det Stykke Jord, hvori
han og andre der jordede Sturlunger hvile —
men ellers erindrer intet Mindesmærke om
hans store Navn, undtagen et af norsk Marmor
paa Jægerspris, opförd af Arveprinds *Frederik*,
som ogsaa selv har reist den store Forfatter et
end herligere Minde ved at befordre den ypper-
ligste Udgave af hans store historiske Værk *).

*) I det hele have vi följende Udgaver af *Heims-
kringla*: 1) En udkommet i Stockholm 1697 i 2

Digitized by Google

En stor Forfatter og Statsmand hvis Navn hele den dannede Verden kjender, havde i

Dele i Fol. med svensk Oversættelse af Islænderen *Gudmund Olafsen* og en slettere latinsk af den bekjendte Peringskiold. 2) Værkets ypperste Udgave, udkommet i Kiöbenhavn i Folio fra 1776. De tre første Dele indeholde Snorres Arbeide eller den egentlige Heimskringla, som endes med Magnus Erlingsön. Disse udgaves paa Arveprinds Frederiks Bekostning. Udgaven forestodes af den berömte Schöning, som forfattede den latinske Oversættelse; den danske var af den lærde Oldgrandsker, Theolog og Orientalist *John Olafsen*, og er vel i det hele tro og paalidelig, men kan kun af saare faa læses med Behag, da det var ham paalagt, saavidt mueligt, at følge den gamle danske af Peder Clausen Undahl, i det 16de Aarhundredes Stil og Sprog. Arveprinds Frederik vilde lade Værket fortsætte ved de övrige norske Kongers Sagaer, for saavidt de vare os levnede af Tidens Ödelæggelser. Justitsraad og *Skule Thorlacius* begyndte, i Fællig med sin Ven John Olafsen, paa Bearbeidelsen af Kong *Sverres Saga* (skrevet af Abbed Carl Johnson og Præsten Styrmer den lærde). Det meste af Arbeidet blev færdigt og trykt, men henlaa saaledes længe formedelst forskjellige Hindringer, indtil vor nu regjerende Konge overdrog Professorerne Etatsraad *Thorlacius* og Justitsraad *Werlauff* dets endelige Ud-

Digitized by Google

Aandsgaver, Levnet og Skjæbne en synderlig Lighed med med Snorre. Det var nemlig Re-

givelse og hele Værkets Fuldførelse. *Snorres Saga* udkom da, som dets 4de Deel 1813, forøget med Sagaerne om de tre efter ham følgende Konger. Som 5te Deel udkom Hakon Hakonsön den Gamles Saga af Sturla Thordarsön (Snorres Brodersön) 1818 tilligemed de to eneste smaa Fragmenter vi endnu have tilbage af Magnus Lagabæters eller Lovforbedrerens Levnetsbeskrivelse. Endelig ventes 6te Deel, som slutter det hele Værk, imod indeværende Aars Ende — og den vil, foruden Udgivernes forskjellige Indices over det hele Værk indeholde Prof. *P. E. Müllers* kritiske Undersögelse over Snorres Kilder og deres Troværdighed, samt en Bearbeidelse af de i Værket forekommende Vers og Sange, med latinsk Oversættelse og en philologisk Commentar, begyndt af John Olafsen, hvortil jeg, efter Vedkommendes Begjæring har föjet min Revision og Fortsættelse. 5) En Haandudgave i Octav blev paabegyndt paa Leiraagarde i Island 1804, men standsede med 1ste Bind, som endes med Oluf Tryggvesons Saga. 4) En anden i stor Octav er og paabegyndt i Sverrig med 1ste Deel 1816, den 2den 1817, som ender med Oluf den helliges Saga. Af *Oversættelser* uden Text ere ogsaa forskjellige komne for Lyset. 1) Den ældste er paa Dansk, udarbeidet 1599, efter Canzler Axel Gylden-

Digitized by Google

meren *Marcus Tullius Cicero.* Det maatte tilladés mig her at give nogle Bidrag til en saa-

stjernes Anmodning, af Peder Clausön, Sognepræst i Undals Præstegjeld, Cannik til Stavangers Domkirke og Provst over Lister Lehu, men udkom först i Trykken 1633 i 4to efter den berömte Prof. Ole Worms Foranstaltning. Den er i det hele meget forkortet, men har dog ogsaa enkelte mærkværdige Tillæg. Af denne Oversættelse udkom et moderniseret og noget föröget Oplag, hvori ogsaa Viserne vare tilföjede, ved Sejer Schousböll 1757 i 4to. 2) Af den anden danske ved Pastor Grundtvig, som er meget fuldstændigere og udarbeidet efter den store Udgave, ere tvende Dele allerede udkomne. I Sagabibliotheket siger *Müller* om denne Oversættelse: "Den er forfattet med Aand og i den frie Behandling af Versene viser sig Oversætterens Digtersands; men ikke uden Föje har man bebreidet ham den altfor hyppige Brug af lave Almues-Ord." I denne Dom ere vist mange enige — men vi maa derved lægge Mærke til at Oversættelsen blev foranstaltet af et Selskab, i den Hensigt at den skulde læses almindelig af Almuen eller den lavere Borger- og Bonde-Stand. Værket er trykt i Qvart-Format. 3) Af en svensk Oversættelse, som svarer til den förommeldte nye Stockholmske Udgave, ere to Bind udkomne 1816 og 17. I Henseende til forskjellige Udtog af Værket paa Dansk og

Digitized by Google

dan Sammenligning (ligesom vor Tids berömte Forfatter, *Walter Scott*, allerede har sammenlignet Snorre Sturlesöns Farfader, *Snorre Gode*, med den saa meget vældigere *August*)*). Begge udmærkede sig ved store historiske Kundskaber og forevigede deres Navne ved uforgjængelige Skrifter. Begge besade de store Rigdomme og höj Anseelse i Staten, samt havde stor Indflydelse paa deres Fædrelands politiske Styrelse og Stilling. Her viser Ciceros Navn sig dog mere glimrende, da han upaatvivleligen reddede Staten fra de störste Farer ved at opdage og hemme den catilinariske Sammensvær-

Svensk, samt mere hertil hörende, kan jeg henvise til Saga-Bibliothekets 3die Deel. Foruden *Heimskringla* og *den yngre Edda* har Snorre efterladt os den saakaldte *Háttatýkill* (*clavis metrica* eller Versearternes Nögle) som i Almindelighed findes anbragt som et Tillæg til *Skalda* eller den oldnordiske Poetik, der egentlig er en Fortsættelse af den förommeldte *Edda*. Adskillige af Snorres Vers læses ogsaa adspredte i *Sturlunga* og i *Hakon den Gamles Saga*. De mange övrige ere, for saa vidt jeg nu mindes, aldeles tabte.

*) See Værket: *Illustrations of northern Antiquities. Edinburgh* 1814. 4to. Pag. 512.

Digitized by Google

gelse, — hvorfor han ogsaa i Almindelighed udgives for Friheds Ven og Frelser. Paa Snorre hvilede længe det modsatte Rygte, som jeg anseer for at være overdrevet og for en stor Deel ugrundet, hvorhos det dog er vist, at han reddede sit Fædreland fra en truende Invasion af en höjst overlegen Fiende, og mangfoldige deraf flydende Ulykker. Ej heller svarede Ciceros Adfærd ved andre Lejligheder til hans förmævnte Stordaad, thi længe var han en Bold mellem de mægtige Partie-Anförere, som i hans Tid hærgede Landet og undertrykte Friheden vexelvis. Baade han og Snorre beskyldtes for Modlöshed, skjönt de begge ved enkelte Lejligheder viste sig behjertede. Begge tillagde man en overdreven Ærgjerrighed og Higen efter stor Formue. Begge forskjöde deres Hustrues efter et langt ægteskabeligt Samliv. Ciceros Skjæbne kom og til at ligne Snorres. Begge föjedes de en Tidlang af en glimrende Lykke, indtil de politiske Storme bragte den först til at vakle og endelig kuldkastede den gandske. Begge dreves de fra Hjem og Ejendele og maatte gaae i Landflygtighed, hvorfra de vel kom tilbage og syntes for en Tid at begunstiges af det gamle Held, men det varede ikke ret

Digitized by Google

længe. Snorre forraadtes og forfulgtes af sine egne Slægtninger; Cicero af sin egen Yndling Octavianus (siden kaldet Augustus) hvem han havde overöst med Velgjerninger, men lönnedes med den skjændigste Utaknemmelighed. Endelig indtraf deres Död med meget lignende Omstændigheder. Begge bleve nemlig pludselig overfaldne og halshugne, efter revolutionære Höydingers Befaling, i deres Alders 64de Aar.'

Enhver af disse Katastropher indtraf ogsaa ved en lignende Tilstand i Staten. Vel udholder Island ikke paa nogen Maade, hvad Magt eller Cultur angaaer, Sammenligningen med den i hin Tid uhyre store og rige Romerstat, men begge tilhöre de dog Verdenshistorien, hvor baade smaa og store Begivenheder knnne blive mærkelige for den tænksomme Grandsker. Det være mig da tilladt at bemærke: at baade Snorre og Cicero levede i anarkiske og moralsk fordærvede Tider, da indbyrdes Splid og Partihövdingernes Ærgjerrighed gave Friheden det afgjörende Banesaar. I en saadan Tilstand skaanes ingen Ædling af de oprörte Lidenskabers fanatiske Raserie. Alle Staters Historie giver Pröver herpaa; saa-

Digitized by Google

ledes ogsaa f. Ex. i nyere Tider den hollandske og franske. Under slige Omstændigheder ere ofte alle mægtige Stormænd Folket forhadte; — de beskyldes for Udsuelser og Uretfærdigheder og et saadant Rygte kan, især naar Høvdingernes Vælde helder til Fald, lettelig vinde en stor Sandsynlighed i Mængdens Öjne. Saaledes kunde man og let tilægne mange af Snorres Skridt og Handlinger andre Bevæggrunde, end de virkelig havde. Store Mænd have desuden gjerne naturligvis megen Tillid til deres egen Visdom og Talenter, hvormed de troe at kunne styre den store Hob til hele Samfundets Beste. Statsmænd kunne ikke alletider følge den almindelige Maalestok for Bedömmelse af Handlinger, der sigte til at naae et i deres egne Tanker ophöjet Maal, hvorved de haabe at befæste Landets Ro og Lykke. Alt for ofte ere deres Grundsætninger i Politiken jesuitiske eller machiavellistiske; — disse kan man da ikke rose, men vi maa og, mere end almindelig, vogte os for at fælde en haard Fordömmelsesdom over en slig Mand, som ved en i vore Öjne egennyttig og umoralsk Fremfærd sögte at vinde store Midler, til at hævde et heelt Folks Selvstændighed og Velfærd, hvortil han

Digitized by Google

troede sig kaldet, især naar han saa sig allevegne omgivet af Avindsmænd og Efterstræbere, som ikke skyede de lumpneste og uretfærdigste Midler til at nedsætte ham i Almeenhedens Öjne, ja endog rydde ham selv af Vejen, for efter eget Tykke at kunne dele hans Gods, og siden uforstyrret, i en fremmed Fyrstes Navn, at undertrykke og beherske deres egne Landsmænd.

Fred være da med den store Snorres Aske! — have vi end maattet fremstille Historiens uforbeelagtige Skildring af hans Daad og Foretagender, saa ville vi dog ingenlunde afsige nogen afgjörende Fordömmelsesdom over hans Hjerte eller Handlemaade. Et og andet kan være feilagtig berettet eller ufuldstændig oplyst; de sande Aarsager til hans Forhold ligge skjulte i et Mörke som ej mere kan opklares paa Jorderige. Ej usandsynligen har han stundet til det store Maal at hævde sit Fædrelands Selvstændighed og Frihed, hvorved han dog, som det ofte var Tilfældet i revolutionære Tider, ansaa en Dictatürs Oprettelse for at være nödvendig, og denne havde han vel tiltænkt sig selv, da han ej kunde eller torde betroe nogen anden sine store Planer, eller deres Udfö-

Digitized by Google

relse. Ene stod han tilsidst i de politiske Orkaner som hærgede hans Fædrene-Öe; — Forladt og forfulgt af Venner og Slægtninge maatte han gribe efter enhver Planke, som syntes at mueliggjöre hans Redning fra det truende Skibbrud; Nödværge bindes ej af Love og et tvunget Selvforsvar maa ofte tillade sig mislige Handlinger, som ej kunne undskyldes i en fri og sikker Tilstand. Vist er det at *Snorre Sturlesön* tilsidst faldt ved et skjændigt Forræderie af sin egen Svigersön, der tillige var en sand Landsforræder, som ved en Række af Misgjerninger bragte sit Fædreland under en fremmed Krone.

I et vist Blad læste man for nogen Tid siden en bekjendt Forfatters haarde Udfald mod Snorre, saavelsom og hans Landsmænds Moralitet i hans Tidsalder — der opstilledes som en Contrast mod de gamle Grækers og Romeres. Det kan ikke nægtes at Sæder og Tænkemaade vare i Almindelighed höjst bedærvede i Island i den saakaldte Sturlunge-Tid, men vi ville dog finde at det samme, eller noget endnu værre, kunde siges om Romerne i den anarkiske Tidsalder, da Cicero, denne Fædrelandets Fader, blev forraadt af sin höjtfor-

Digitized by Google

bundne Ven, erklæret for Landsforræder, snigmyrdet paa en skjændig Maade og saaledes mishandlet efter Döden, at hans afhugne Hoved og höjre Haand fastnagledes offentlig til den Talestol paa Hovedstadens *Forum*, hvorfra han saa tit, med sin uforlignelige Veltalenhed, havde bekjæmpet Statens og Retfærdighedens Fiender. Det hele romerske Folk saa rolig herpaa, og taalte endog at en rasende Qvinde gjennemborede hans Tunge med Haarnaale, ved tillige at udöse de forsmædeligste Forhaanelser og Forbandelser. Saa dybt var den Nation sjunken som visse Skribentere ville fremstille for os som et guddommeligt Mönster paa Ædelmod og Patriotisme, i det de skildre vore egne Forfædre som de afskyeligste Uhyrer, hvis Tænkemaade og moralske Forhold intet Forsvar kunne taale. Det forekommer mig, at et löseligt Bekjendtskab med Historien snart maa opklare saa haandgribelige Vildfarelser eller Vildledelser. Mage til de romerske Folkehövdingers Skjændselsdaad söge vi forgjæves i vort Norden, og neppe finde vi Nogen blandt dets Stormænd, der rasede paa en saa barbarisk Maade mod sine egne Landsmænd, som den af

Digitized by Google

Romas ypperste Digtere saa ophöjede og forgudede, *Octavianus* hvis Utaknemmelighed mod sin udödelige Velgjörer ligesaa meget synes at vidne om en nedrig Tænkemaade, som hans uhyre Grusomhed mod den ærværdige og uskyldige Prætor *Gellius*, hvem han lod kaste paa Pinebænken, for at udpresse en falsk Bekiendelse; da han dog ingen Forbrydelse tilstod eller kunde overbevises derom paa anden Maade, blev den vældige Usurpator saa forbittret, at han strax dömte ham til Döde, paa Grund af sin egen löse Mistanke, udrev ham derefter Öjnene med egen Haand og endte tilsidst hans uforskyldte Lidelser ved at lade ham henrette. Skulle vel slige Navne stedse straale i Verdens Aarböger med en blændende Glorie, som man maatte troe var tændt ved Helvedes Flammer! — skulle de da evig udstilles som tilbedelsesværdige Mönstere for Nordens ufordærvede Sönner — medens man lærer dem at kaste kold Foragt paa deres egne Forfædre, som vilde og grusomme Barbarer. At slige gaves blandt dem, ligesom blandt ethvert andet Folkefærd, kan vel ikke nægtes, men den Formastelse, at grunde en

Digitized by Google

almindelig Fordömmelsesdom over hele Nationer, især den hvortil vi selv höre, paa enkelte Exempler, medens man ubetinget ophöjer og forroser Fremmede, det burde aldrig finde nogen Dannemands Bifald.

Digitized by Google

Om det deels Ugrundede deels Overdrevne i de Klager, som overalt i Danmark föres over Pengemangel.

Af

I. Thomsen, Justitsraad og Bankdirecteur.

Det synes at være Mennesket medfödt, stedse i Livet at finde Anledning til Utilfredshed og Klager, ihvor lykkelig end dets Stilling monne være. De lyse Sider i Menneskelivet gaaes enten aldeles ubemærkte forbi, eller betragtes med en Letsindighed, som var man bange for at maatte tilstaae, at der dog ei overalt gives Anledning til Klager. Qvi fit, Mæcenas, ut nemo, qvam sibi sortem seu ratio dederit, seu fors objecerit, illa contentus vivat, laudet diversa sequentes? har Horats gjort til Gjenstand for sin Satire.

Saadanne almindelige Klager især over slette Tider i Sammenligning med de forbi-

Digitized by Google

gangne formeentligen bedre ere ligesaa gamle som Historien, og have ei meget at betyde. Men naar næsten Alles forenede Klager pege hen til et bestemt Punct, saa fortjener det vel en nöiere Undersögelse, hvorvidt disse Klager til en bestemt Tid og paa et vist Sted ere grundede i Virkelighed, eller overdrevne og et Udbrud af Menneskets almindelige Klagesot.

Den almindelige Klage: *der er Pengemangel, der er ingen Penge mellem Folk*, kan vel ikke have nogen anden fornuftig Mening end den, at der mangler *rede Penge*, naar saadanne söges for at vorde nyttigen anvendte. Hvor Agerdyrkning, Handel eller andre Industriegrene ere stærk i Tiltagende, f. Ex. i Amerika, der söges Kapitaler stedse, for med Fordeel at anvendes, især af Landmanden og Fabrik-Entrepreneuren, der opstaaer Pengemangel, naar disse Krav ei klækkeligen kunne tilfredsstilles. Spörgsmaalet bliver altsaa:

Er der for nærværende Tid her i Danmark saadan Mangel paa contante Penge, at de forgjeves söges mod tilstækkelig Sikkerhed? Forfatteren heraf vover at yttre Tvivl om, at disse Klager over Pengemangel i Almindelighed ere

ndede, men troer tvertimod, at de ere me-

Digitized by Google

get overdrevne. Han forudsætter naturligviis, at de, der söge Penge, ei ere Lykkeriddere, der gjöre deres Speculationer hen i Vind og Veir, og bygge Luftkasteller, som mangle solid Grundvold. Han tilstaaer gjerne, at den Lethed, hvormed Mange tilforn, sig og andre til liden Baade, kunde reise Penge, nu er forsvunden, da Creditorerne dyrt nok have kjöbt den Erfaring, at være mere forsigtige ved deres Udlaan. Men disse Omstændigheder kunne i mine Tanker ikke begrunde ovennævnte Klager over Pengemangel i Almindelighed. Grundene, hvorpaa jeg stötter min Formening, ere följende:

1) Vor Handel er, i Sammenligning med, hvad den var för Krigen; höiſt ubetydelig. Herpaa behöver man ei at gjöres opmærksom, ved at höre Handelsstandens Klager og være Jagttager ved dens Færd paa Börsen; men man sammenligne vore Værfters Dödstilhed med den travle Virksomhed, som fordum der fandt Sted, man kaste et Blik paa den Tombed, som nu viser sig ved vor Toldbod og langs med Kanalerne, hvor forhen det ene Skib trængte det andet, for at kunne komme til at lade og losse, man betragte de mange herlige rummelige Pakhuse, som nu desværre for det meste

Digitized by Google

staae tomme, og tænke sig de mange Mennesker, som derved tilforn vandt klækkeligt Udkomme for sig og Familie ved at fylde og tömme disse Vare-Magasiner. Hvilke betydelige Kapitaler maae ikke dengang have været sysselsatte i Handelen! Da sögde ledige Kapitaler derhen, fordi de med Fordeel der fandt Anvendelse; men nu har Bladet vendt sig, og der befrygtes Tab ved Handelen istedet for Fordeel, saa at Kapitaler nu ikke ledes hen til denne Kanal.

Det er ligeledes bekjendt nok, at Manufacturer og Fabrikker, som i Danmark forhen beskjeftigede en Mængde Kapitaler under Krigen, da de arbeidede med et Slags Monopol, efter Freden næsten alle ere nedlagte, tildeels fordi de ei have kunnet udholde Concurrencen med Fremmedes Fabricater.

Landbrugets Forbedring i Danmark ved Jordernes Udskiftning af Fælledskab, ved Vandafledninger o. s. v. har i sin Tid anvendt endeel Kapitaler, som vel ikke kunde anlægges paa en for Fædrenelandet fordeelagtigere Maade; men de for Agerdyrkeren nuværende ufordeelagtigere Conjuncturer give ham nu neppe Mod til at anvende betydelige Summer paa Landforbedringer. Man kan altsaa ikke

Digitized by Google

vel antage, at Kapitaler for nærværende Tid tye derhen. — Men hvor ere da nu de Kapitaler blevne af, der forhen vare anvendte til Handel og Manufacturer, og som nu ikke længere der finde Anvendelse? En stor, meget stor Deel Kapitaler, som Handelen sysselsatte, ranedes af Fienden under, ja för Krigen. Endeel Kapitaler ere vistnok fortærede i den lange Handelsstandsnings Periode, uden at have produceret nye, da Fortjenesten ei var tilstrækkelig, men man nödtes til at angribe Driftscapitalen. Men imidlertid ere dog paa den anden Side endeel fremmede Kapitaler komne ind i Landet ved de i Hamborg og London optagne Kongelige Laan; og antages kan det dog vel ogsaa, at der endnu ere Kapitaler tilovers fra Handel og Manufacturer, som for nærværende Tid ingen Beskjeftigelse finde i disse Industriegrene, og som tildeels have kastet sig paa de offentlige Papirer, hvorom siden.

2) Det er jo en Selvfölge, at, naar Kapitaler let og fordeelagtigen finde Anvendelse paa en eller anden Industriegreen, og derfor söges for saaledes at beskjeftiges, saa maa Anvenderen villig tilstaae Kapitalisten, der forstrækker ham Midler til at erhverve sig Fordeel, Godt-

Digitized by Google

gjörelse for, at han sætter ham istand dertil, og det saameget villigere, jo færre de Kapitaler ere, som findes disponible herti). Er der altsaa Mangel paa ledige eller uanvendte Kapitaler, saa maa naturligvis Renten stige, og det saameget höiere, jo större Mangelen er, og jo hyppigere og fordeelagtigere Anvendelse der tilbyder sig. Vel er Rentefoden her i Danmark lovbunden, og Straf fastsat for Overtrædelsen heraf; men deels veed enhver, hvor idelig og let dette Lovbud overtrædes, deels er jo Discontenten — det Afdrag, som den, der sælger en om en vis Tid forfalden Gjeldsfordring, maa taale for at faae Fordringen betalt, förend den er forfalden — ej underkastet denne Tvang; og dog er denne her saa lav, 4 á 5 p. Ct., og vedholdende saa lav, som den tilforn i meget lang Tid ei har været. Her var altsaa snarere Grund til at klage over Overflödighed af ledige Penge; og ej sjelden höres ogsaa her disse Klager af Kapitalister. Ogsaa overalt i Europa paa de store Penge-Markeder, er der for nærværende Tid en saadan Overflödighed af Penge, at Kapitalisterne ere meget forlegne med deres Anvendelse, saa at Discontoen, f. Ex. i Hamborg fra 1820, da den noteres 2 og 1½ p. Ct. pro

Digitized by Google

Anno, og indtil mod Slutningen af November 1822, har været saa ubetydelig, at man fra April 1820 ej har anseet det værd at notere den. I Slutningen af November og i December f. A. var vel Discontoen der formedelst indtrufne Omstændigheder stegen og notertes 5, 4½ og 4 p. Ct. p. A., men Penge-Overflödigheden og Mangel af Anvendelse for den har atter viist sig, og Discontoen er i dette Aar ei mere der noteret. Var der udenlands sikker og god Anvendelse for Penge, vilde disses Overflod snart tye hen til disse fordeelagtigere Markeder og der anvendes, indtil heldigere Conjuncturer igjen hjemkaldte dem til Anvendelse i Fædrenelandet.

3) Da Nationalbanken ved Bekjendtgjörelse gjennem de offentlige Tidender opsagde de til samme indlaante Kapitaler successiv til Udbetaling i Aarene 1820, 1821 og 1822, men i övrigt henstillede det til Creditorernes eget Valg, om de, istedet for at modtage Betaling for deres Obligationer, som löde paa 5 p. Ct. respectiv Sölv og Sedler, hellere ville lade deres Kapitaler henstaae i Banken for Fremtiden til 4 p. Ct.; var det saa langt fra, at Creditorerne uddröge deres Penge fra Banken, at de fleste og betydeligste af dem tvertimod afbenyttede

Digitized by Google

den Tilladelse, Banken i sin Bekjendtgjörelse havde tilstaaet dem, og anmodede samme om at beholde de indenstaaende Kapitaler for Fremtiden til 4 p. Ct. p. A.; ja der er endog mange Gange tilbudet Banken nye Kapitaler til Indlaan til 4 p. Ct. Havde der været Pengetrang, o: mere sikker Brug for disponible Kapitaler end Tilbud af samme, saa havde en stor Deel af Creditorerne, som vel og have lært at beregne deres Fordeel — hvilket især de senere Tider ret egentligen have givet Anledning til — vist ikke anmodet Banken om at beholde deres Kapitaler til 4 p. Ct.;

4) Det vil være i frisk Minde, at man ligesaavel klagede over Pengemangel, da Banken i Februar Maaned 1820 aabnede et Laan, hvortil den modtog Sedler og derfor efter Pari Cours udstedte Obligationer lydende paa rede Sölv, og bærende 5 p. Ct. aarlig Rente, ligeledes i rede Sölv, af hvilke Obligationer nogle aarlig skulde udtrækkes til Betaling. Bankens Regnskab for Bankaaret fra 1ste August 1819 til 31 Juli 1820 viser, at der indkom til dette Laan omtrent 6 Millioner Rigsbankdaler Sedler, som tilintetgjortes. Havde der været Pengemangel, hvorledes kunde da denne saa bety-

Digitized by Google

delige Sum have været bragt tilveie i den korte Tidsfrist af 4 Maaneder indtil Udgangen af Mai Maaned, da jo i den Tid Kapitaler, som stode ansatte i faste Eiendomme eller anden Beskjeftigelse, ei kunde gjöres frie, men for det meste blot de daværende ledige Summer dertil kunde anvendes. Man skulde nu have troet, at en for Danmarks Circulation saa betydelig Sum havde tilveiebragt Pengetrang; og det kan vel ikke nægtes, at det for Öieblikket blev vanskeligere at reise Penge. Men da Circulationsmassen i Landet atter blev bragt i Ligevægt, og den tilbageblivende Repræsentativsum ved denne extraordinaire Inddragelse vandt i Værdie—eftersom Coursen forbedredes omtrent fra 300 p. Ct. til 250 — saa ophörte Pengetrangen, og de forrige Omstændigheder traadde frem igjen.

Endeel Kapitaler, som indestode hos adskillige herværende Handelshuse, uddroges ved denne Leilighed fra disse, for bedre at anvendes for Eierne, hvilket vistnok bidrog til adskillige betydelige Handelshuses Fald. Men, skjöndt det vel noget fremskyndede deres Fald, saa var det vist ikke Hovedaarsagen dertil, da det har viist sig, at Skaden var gammel, og at Bygningerne upaatvivlelig maatte falde, endog

Digitized by Google

uden dette Vindstöd; og Spörgemaalet bliver, om det ikke var bedre, at deres Brystfældighed da viste sig.

5) De offentlige Effecters Priis afgiver, under Tingenes sædvanlige Gang, en temmelig sikker Maalestok paa Penges Overflödighed eller Mangel i en Stat. Er Agerdyrkningen i Tiltagende, saa at den med Fordeel kan sysselsætte större Kapitaler; blomstre Handel og Manufacturer, saa at derved skaffes de tilstædeværende Kapitaler en sikker og fordeelagtig Anvendelse, saa ville disse upaatvivlelig ledes derhen, og ei tumle sig i den golde Omsætning af Statspapirer.

Er derimod Agerdyrkningen i Aftagende eller i Stilstand, og Handel og Manufacturer lammede og tilintetgjorte, saa tye Kapitaler tilbage derfra, og, for ei at henligge ufrugtbare, kaste sig paa Stats-Papirer, som lokke til sig ved den höie Rente, de sædvanligen yde, for nærværende Tid omtrent $6\frac{1}{2}$ p. Ct. p. A. Vore ugentlig udgivne Priscouranter, som ogsaa opgive Priserne paa de offentlige Effecter, vise, at Bankens Obligationer, udstedte for det under 4 Febr. 1820 aabnede Laan til 5 p. Ct. i rede Sölv, i lang Tid have staaet i 1, $1\frac{1}{2}$ og 2 %. Avance, endskjöndt de ere uopsigelige

Digitized by Google

fra Creditorernes Side, og först kunne ventes indlöste, naar Skjebnen ved den aarlige Udtrækning tildeler dem den Lykke at komme ud, en Lykke, som Ihændehaverne nu frabede sig, da de i dette Tilfælde gaae glip af den Avance, som Conjuncturerne have tildeelt de ikke-udtrukne, som sælges. Ja endog Bankens opsigelige, nu kun 4 p. Ct. bærende Obligationer saavel i Sedler som rede Sölv, betales over deres paalydende Sum. Kaste vi et Blik paa vore *Kongelige* Obligationers Priis her i Staden, som er det eeneste rette Marked for disse, saa finde vi, at deres Priis siden Pengevæsenets Forandring ved Forordningen af 5 Januar 1813, da de bleve bestemte uopsigelige fra Stats-Creditorernes Side, vel har været mange Forandringer underkastet efter de forskjellige betænkelige saavel politiske som financielle Stillinger, Staten har været i, i dette ogsaa for Danmark vigtige Tidsrum, men at deres Pris i de sidste 2 Aar er steget saavel i Nominal som reel Værdie.

Den omtrentlige Gjennemsnitspriis paa de Kongelige Obligationer, der för 1813 forrentedes med 4 p. Ct. i dansk Courant, men i Følge Forordningen af 5 Januar 1813 först opnaaede

Digitized by Google

den fulde 4 p. Ct. Rente i Sölv-Værdie 5 Aar efter erholdt Fred, ɔ: i Aaret 1819, var, ifölge de Oplysninger, jeg derom har kunnet erholde, i Aaret 1813 omtrent 50 Rbd. N. V. for 100 Rbd. S. V. i Obl.

1814 — — 38.
1815 — — 48.
1816 — — 76.
1817 — — 86.
1818 — — 93.
1819 — — 77.
1820 — — 70.
1821 — — 72.
1822 — — 77.

I forbemeldte Aar var Gjennemsnitscoursen af Species mod Sedler omtrent følgende:

i Aaret 1813 — 543 p. Ct.
1814 — 546.
1815 — 631.
1816 — 689.
1817 — 510.
1818 — 303.
1819 — 247.
1820 — 264.
1821 — 261.
1822 — 252.

Digitized by Google

Den virkelige Værdie af de Kongelige Obligationer, som lyde paa 4 p. Ct. Rente, vil altsaa have været

1813 — 9¼ Specie p. 100 Rbd. S. V. i Cour.
1814 — 7 —
1815 — 7¼ —
1816 — 11 —
1817 — 16⅝ —
1818 — 30¾ —
1819 — 31½ —
1820 — 26½ —
1821 — 27½ —
1822 — 30½ —

En saadan Stigen af disse Effecter viser, at der stedse er Spörgsmaal efter dem, og at ei ubetydelige Kapitaler ligge ledige til denne Anvendelse. Ogsaa dette viser, at der ikke kan siges at være Penge-Mangel.

Et andet Spörgsmaal er: om det er önskeligt, at Kapitaler skulle tumle sig i disse Omsætninger, der i stats-oekonomisk Henseende höre til de ufrugtbringende, og i mange Henseender neppe finde Medhold og Anbefaling. Kjöbes offentlige Papirer i den Hensigt, at Kjöberen deri vil gjöre sin Kapital frugtbringende, og sikkre sig og sine en aarlig Rente,

Digitized by Google

saa er dette jo en lovlig, og i en vis Henseende en prisværdig, Handling. Selv Statsoekonomen kan intet indvende herimod, naar der i Staten ere overflödige Kapitaler forhaanden, saa at de forskjellige Industriegrene ei mangle Kapitaler til deres raske Drift. Savne disse derimod Kapitaler, fordi Statspapirernes höiere Renter lokke dem fra nyttige, Medborgere sysselsættende, Anlægs Drift, der vel give sikkre, men ei saa store, Fordele, saa beklager Fædrenelandsvennen denne Tingenes ulykkelige Stilling — thi det kan den med Rette kaldes, — og önsker samme forandret.

Naar derimod Kjöbmanden formedelst den standsede og ödelagte Handel ei længer med Fordeel kan sysselsætte sine Kapitaler i den egentlige Handel, men uddrager dem herfra, og kaster dem ind paa Statspapirernes lokkende, men falske og let oprörte, Bölger, i Haab om, at hans Klogskab nok skal vogte Skibet for Haverie, saa vorde Statspapirerne en Gjenstand for Kjöbmænds Speculationer, der ofte anvende alle muelige saavel lovlige som ulovlige Midler til at virke paa Papirernes Priis, saaledes som det bedst kan stemme overeens med deres Interesse. Ja denne Handel

Digitized by Google

udarter, som bekjendt nok, i den senere Tid ofte til et blot Veddemaal paa de store Papir-Markeder, London, Paris, Amsterdam, Frankfurth, Wien, o. s. v., da man kjöber og sælger store Summer i Statspapirer, som först om en vis Tid skulle modtages og betales, men uden at det nogensinde er enten Kjöberens Hensigt virkelig at modtage og betale, eller Sælgerens at levere og modtage Betaling for disse Salg, der ofte löbe op til uhyre Summer, som det maaskee vilde være vanskeligt at bringe tilveie; men Kjöberen og Sælgeren foreene sig om, blot at godtgjöre hinanden den Forskjel der finder Sted til den Tid, Contracten skal opfyldes, mellem den Pris, Papirerne da have, og den hvortil de ere afsluttede i Contracten. At dette blot er en Hazard-Contract, og ei fortjener Navn af Handel, indsees let. De seneste Tiders Stoks-Efterretninger have ogsaa noksom viist, hvor mislige og ödelæggende for Mange disse Afslutninger have viist sig. Hos os finder nu Handel af den Natur, som vel er, ei synderlig Sted, ligesom overhovedet Handel med Fonds her paa Stedet er som intet at regne mod de store Omsætninger, der gjöres heri paa de egentlige Fonds Markeder. Imidlertid have

dog Omsætninger i Fonds, relativ til Danmarks indskrænkede Omsætninger i Almindelighed, ei været ubetydelige og have sysselsat mange Kapitaler.

Men, indvender man, hvorledes kan man antage, at der gives ledige Kapitaler, og bringe dette i Harmonie med den lave Priis, alle klage over, at faste Eiendomme nu ere i? Det synes rigtig nok urimeligt, at disses Priis kan være saa lav, medens Kapitalisten klager over, at han ei kan anvende sin Kapital. Men herved maa jeg bemærke, at, hvad man kalder lav Priis, er *relativ*. Ihenseende til Huse og Gaarde i Kjöbstæderne, har man tilforn været vant til at ansee den Sum, hvortil de ere assurerede i Brandkassen, og hvorefter deres Bankhæftelse ogsaa er ansat, for en Slags Normal-Værdie, ligesom den Taxation, hvorefter Land-Eiendomme vare ansatte ved Forordningen af 1ste October 1802 til Nytte- og Brugs-Skatten, og som ogsaa blev Basis for disses Ansættelse til Bankhæftelse, blev anseet for disses Normal-Værdie, da de offentlige Kasser lagde disse Værdier til Grund for Bestemmelsen af deres Udlaan paa Prioriteter. Enhver erindrer, hvor vigtigt Huuseierne tilforn ansaae det, at faae

Digitized by Google

deres Huse assurerte saa höit som mueligt, for at kunne faae saamange offentlige Penge, — dem man tillagde Benævnelsen *faste* Penge — deri som mueligt. Formedelst udmærket heldige Conjuncturer, i Slutningen af forrige og i Begyndelsen af indeværende Aarhundrede, havde Danmark erhvervet sig megen Rigdom; Kjöbstæderne oplivedes ved en driftig Handel; Landeiendommene afgave ved forbedret Jordbrug flere og bedre Producter, der altid formedelst de vedvarende Krige fandt villig Afsætning til gode Priser. Skatterne vare ikke byrdefulde, da Statsfornödenhederne tildeels dækkedes paa andre Maader. Herved vare naturligviis de faste Eiendomme stegne i Priis i Forhold til den erhvervede Rigdom. Nu indtraf den for Danmark uheldsvangre Periode i Aaret 1807; dets Hovedstad overfaldtes, dets Krigsflode ranedes, dets paa Söen svömmende Millioner borttoges tildeels förend erklæret Krig. Krigen, som Danmark nu ei kunde undgaae, standsede vel tildeels Erhvervskilderne og fortærede de samlede Rigdomme; men de betydelige Summer, den satte i Circulation især blandt de arbeidende Classer, ligeledes de Summer, de, vist nok ikke önskelige, Kaperier udspredte

Digitized by Google

mellem Mennesker, der ei vare vante til at holde til Raade med den let erhvervede Formue, tilveiebragte et Slags Liv i Handel og Vandel, der forögedes ved den Mængde Papirpenge, som Regjeringen daglig saae sig nöd til at udgive, og som for en Tid skjulte vor Armod. Men Folk, som vare komne i Besiddelse af en Mængde Papirpenge, hvis Værdie formedelst Coursens Forværrelse daglig aftog, maatte, ved at bruge deres Eftertanke, ledes til den ei ugrundede Frygt, at det kunde gaae vore Banksedler, hvis Mængde man ei kjendte, og for hvilken man ingen Grændse saae, som det var gaaet de franske Assignater, hvis Værdie successiv aftog og tilsidst reducertes til Intet. Naturligvis skyndte de sig med at realisere deres Papirrigdom, og skyede intet Offer for at blive dem qvit mod noget, der havde reel Værdie. Da nu et saadant Conservations System havde bemestret sig den almindelige Mening, maatte naturligvis alle Realiteter, og ogsaa faste Eiendomme, stige til en Priis, der ei stod i Forhold til deres aarlige Provenue. Nu ordnedes Danmarks Pengevæsen ved Forordningen af 5 Januar 1813 og Rigsbankens Oprettelse. Faste Eiendomme maatte overtage den successive Ind-

Digitized by Google

dragelse af den circulerende Papirmasse, og desforuden afgive betydelige Bidrag til Statsfornödenhederne; Skatterne maatte siden forö-ges, og især stege Commune-Afgivterne betydeligen. Landproducterne faldt i Priis, da Krigen ophörte, og da Agerdyrkningen i Norge, der aarlig havde forbrugt et betydeligt Qvantum Kornvare fra Danmark, under Krigen havde gjort Kjempe-Fremskridt, og dette Rige derved saae sig istand til at undvære en stor Deel af det Korn, det tilforn havde erholdt fra Danmark. Alt dette maatte jo trykke de faste Eiendomme, der nu i Almindelighed vare langt mere behæftede med Gjeld end tilforn, ja mange med Gjeld i Sedler, den deres Eiere havde paadraget sig paa en Tid, da de for de erholdte Sedler, formedelst disses slette Cours, kun kunde skaffe sig ubetydelige Realiteter, eller derved kun frigjorde sig for en ringe Gjeld i Sölv; men hvilken Seddelgjeld formedelst Sedlernes stegne Værdie blev aldeles ödelæggende for dem.

Den almindelige Mening vendte sig nu til det modsatte, og det gik her som overalt fra den ene Yderlighed til den anden; ligesom Eiendommene forhen vare stegne til en over-

Digitized by Google

dreven höi Priis, saaledes faldt de nu tildeels *under* den naturlige Værdie. Mange Prioritetshavere, som tildeels letsindigen havde sat deres Penge i dem, vaagnede med Skræk, da de saae deres Formue, som de troede sikker, bortdunste som Dug for Solen. De skrege naturligviis over Tabet af deres Formue, og en almindelig Frygt for at kjöbe faste Eiendomme eller deri at udlaane Penge udbredte sig overalt, til Skade for Eiendommenes Priis. Heraf den naturlige Følge, at de Kapitaler, som uddroges fra faste Eiendomme, ei atter ansattes i samme, og at sjelden nye Kapitaler vovede sig derhen; hvorved da nogen Pengeknaphed viste sig relativ til det Behov, de faste Eiendomme krævede.

Som en naturlig medvirkende Aarsag ei alene til de faste Eiendommes men og til Varers lavere Priis nu end i de foregaaende Decennier, maa vistnok ogsaa regnes de ædlere Metallers nuværende höiere Priis i Europa end forhen. *Nebenius* i sit höist interessante Værk: der öffentliche Credit, udkommet 1820, har gjort det indlysende, at Guldet og Sölvet i Europa siden 1818 er steget i Priis, saavel formedelst de betydelige Summer i Sölv, Europa ef-

Digitized by Google

ter den almindelige Fred deels har opoffret paa den asiatiske Handel, deels oversendt til de nordamerikanske Banker og de forenede Staters Bank, for at hjelpe dem ud af den Forlegenhed, hvori de befandt sig, som ogsaa formedelst de meget betydelige Qvantiteter ædle Metaller, som især England, Österrige og Rusland have draget til sig, og saaledes unddraget Sölv- og Guld-Markederne, ved igjen at indföre klingende Mynt i Circulationen i deres Stater, og derved for det förste formindske den uhyre Circulation af Sedler, hvis Værdie var saa dybt sjunken under den, de skulde repræsentere. Ogsaa Danmark stræber jo til samme Maal, og Massen af de i samme circulerende Sedler er nu, ifölge Nationalbankens sidste Regnskab for Aaret fra 1 Aug. 1821 til 31 Juli 1822, nedbragt til omtrent 21½ Million Rbd. Det er bekjendt nok, at Danmark, foruden circa 3½ Mill. Rbd. r. S., som det har ladet mynte siden Forandringen i Pengevæsenet, har inddraget til sig meget betydelige Summer Sölvmynt, hvoraf vel noget igjen er indkjöbt for Norges Bank og gaaet derop, men betydelige Summer ere vist nok forblevne her i Landet i Circulation, og endeel maaskee henligger

Digitized by Google

ufrugtbar. Det indsees let, at de ædle Metallers Pris i Europa maatte fordyres herved, og da Guld og Sölv jo er den almindelige Maalestok, hvorefter Tingenes Priis bestemmes, saa er det ligesaa klart, at alle andre Ting i samme Forhold maatte synke i Priis, følgelig og faste Eiendomme.

Men imidlertid synes det dog ubegribeligt, at Kapitalister hellere ville lade deres Kapitaler henligge uden Brug, end anlægge dem i faste Eiendomme, enten umiddelbar ved at kjöbe disse til nuværende lave Priser, eller middelbar ved at udlaane dem mod Prioriteter i dem— Aarsagen hertil ligger vel tildeels i den för omtalte almindelige Frygt for at indlade sig med faste Ejendomme, deels i at disse Kapitaler höre til en anden Circulation, da de egentlig tilhöre saadanne Personer, som stedse ville have dem disponible, og følgelig ei ville give Slip paa denne Fordeel, men i nogen Tid hellere ville opoffre Renten heraf, end beröve sig Evne til at lösgjöre dem, naar Omstændighederne tilraade det. Vist nok kunde Kapitaler, som ere radicerte i faste Eiendomme, ogsaa paa en Maade siges at være disponible, da de jo kunde opsiges til Udbetaling til bestemt Tid, og Gjelds-

Digitized by Google

beviserne imidlertid tjene som Hypothek for Laan, indtil Betalingstiden kom, hvis ikke Vedkommende paa deres personlige Credit, kunde forskaffe sig de fornödne Fonds, indtil de kom i Besiddelse af deres opsagte Kapitaler. Men hertil udfordredes da, deels, at der altid skulde være stor Overflödighed af ledige Kapitaler, deels at Creditorerne ogsaa kunde være visse paa, til bestemt Tid og uden Vanskelighed at erholde deres opsagte Kapitaler udbetalte. Dog her er det egentlige Punct, hvor Klagerne med Grund skulde henföres, at nemlig *Crediten* er reent forsvunden. Förend Krigen nöd Danmark en udvækket Credit saavel udenlands som indenlands, formedelst den betydelige Fortjeneste og de Rigdomme, Danmark ved sin Handel kom i Besiddelse af. Krigen berövede os vore Rigdomme og Fortjenester; de mange og betydelige Fallitter, forenede med andre Aarsager, tilintetgjorde vor Credit saa aldeles, at der næsten intet Spor mere er deraf tilbage. Selv den hypothekariske Credit er rystet i dens Grundvold, da de faste Eiendomme ere faldne saaledes, at en Deel af de hypothekariske Creditorer, der troede deres udlaante Kapitaler fuldkommen sikkre, eftersom de ei

Digitized by Google

overstege den Sum, Lovgivningen havde bestemt som Grændse for Umyndiges Midlers Udsættelse, nemlig $\frac{2}{3}$ af Assurancesummen eller Taxationsværdien, desværre have maattet gjöre den sörgelige Erfaring, at en Deel af deres Eiendom er bortsvunden. Hvo vil nu fortænke Kapitalisten i, at han hellere vil lade sin Kapital henligge ubenyttet, eller bruge den paa en anden Maade, end udsætte sig for Tab, eller i det mindste underkaste sig mange Vanskeligheder og Ubehageligheder for at erholde den tilbage. Debitorerne, dem Forordningen af 5 Januar 1813 saa moderligen havde sörget for, ved at tilstaae dem en Nedsættelse til $\frac{1}{3}$ af deres Gjeld ved Omskrivning til Rbdlr. fra Rdlr. D. C., foruden Indult og Rente-Moderation indtil 5 Aar efter Freden, have siden den Tid kun lidet sörget for Creditens Opretholdelse eller Gjenoplivelse, da de tildeels have vlist sig höist ligegyldige ihenseende til Renters promte Betaling, og ofte svigtet med at tilbagebetale de opsagte Kapitaler. Debitorernes Fremgangsmaade mod deres Creditorer, hvad enten den nu har været grundet i Mangel paa Evne eller Villie til at fyldestgjöre disses contractmæssige Fordringer, er tildeels Skyld i

Digitized by Google

den Frygt, der holder Kapitalisten fra at understötte dem med sine Kapitaler, og i den sörgelige Stilling, en Deel Debitorer i Danmark for nærværende Tid seer sig sat i.

Jeg haaber saaledes i det Foregaaende at have viist, at de Klager, som for nærværende Tid föres i Danmark over Pengemangel o: over Mangel paa ledige Kapitaler, deels ere ugrundede deels overdrevne. Men hvad kan da være Aarsag til de nuværende almindelige Klager?

Det er let begribeligt, at de store Omvæltninger i vort Pengevæsen maae have virket ödelæggende paa mange Mennesker, som uden egen Bröde have tabt deres Formue. Andre have uden tilstrækkelige Fonds vovet sig ind i Speculationer, ja vel endog speculeret hen i Veir og Vind og derved opofret saavel egen som Andres Formue, og ere ligeledes ödelagte. Mange Landmænd og andre faste Eiendoms Besiddere, som, formedelst den forhenværende Lethed at erholde Penge til Laans, letsindigen havde paadraget sig Gjeld, eller uden fornuftig Beregning havde kjöbt deres Eiendomme til höie Priser, bleve nu formedelst forandrede Omstændigheder enten nödte til at forlade disse, da de ej kunde opfylde hvad der paalaae

Digitized by Google

dem, eller maatte kjempe med mange Vanskeligheder, for dog nogenledes at blive ved Eiendommene. Alle disse söge vel igjen at skaffe sig Fonds, men söge forgjeves; og hvo kan undre sig over, at disse finde Pengemangel overalt, hvor de henvende sig? men hvo kan og undre sig over, at de, som tilforn ei fandt saa store Hindringer, nu klage over Pengemangel?

Da ledige Capitaler söge til Hovedstaden, Hovedsædet for Handel og Omsætninger, hvor og Markedet er for de offentlige Papirer, og hvor tillige Statscreditorerne især opholde sig, som hæve de betydelige Summer af Renter, dem Statskassen drager til sig fra Rigets forskjellige Provindser: saa er det saare naturligt, at, ved en mindre Overflödighed af ledige Kapitaler i Danmark nu end tilforn, der i Landets fraliggende Provindser kan vise sig nogen Pengeknaphed, som for Tiden noget kan genere Circulationen der, og da giver Anledning til Klager, hvilke naturligviis i höi Grad overdrives.

Gik derimod Klagerne ud paa, at Crediten i Danmark var tilintetgjort, at Rigdom og almindelig Velstand og deraf flydende Fortje-

Digitized by Google

neste for den arbeidende Klasse i Danmark har aftaget, saa maa vel enhver Upartisk uden Vanskelighed indrömme saadant, naar han overveier, hvor store Kapitaler der ere gaaede tabte for Danmark ved Krigen, og hvorledes Danmarks Handel, der formedelst heldige sammenstödende Omstændigheder var steget til en saa betydelig Höide, deels under Krigen blev bragt til Intet, og deels efter gjenvunden Fred, da de mægtigere og rigere Handelsstater igjen satte sig i Besiddelse af denne Industriegreen, ei kunde udholde Concurrencen og hæve sig af sit Intet. Vel klagedes ogsaa den Gang over de svundne bedre Tider, men dog ei saa almindeligt; og hvor ugrundede hine Klager vare, viste tydeligt nok de höie Priser paa faste Eiendomme, almindeligviis sikkre Tegn paa et Lands stigende Velstand, samt det Velleevnet og den Luxus, der udbredte sig mellem alle Borgerklasser, ja selvs trakte sig til de simple Daglönnere, der i den blomstrende Handel og dens Virkninger fandt overflödig lönnende Beskjeftigelse.

Denne lykkelige Periode er forbi for Danmark, og desværre der viser sig ingen Udsigter til, at den saaledes skulde vende tilbage. Handelen forsvandt og med samme den Virksomhed, som den overalt udbredte. Faste Eiendommes overspændte höie Priis sank; Arbei-

Digitized by Google

derne, som forhen overalt söges, kunde nu ei beskjeftiges, hvorved deres Fortjeneste ophörte. Den vante Levemaade i de forrige *gode Tider* — en Benævnelse der næsten er bleven en terminus technicus for Tiden för 1807 — kunde ei strax aflægges, skjönt Omstændighederne aldeles havde forandret sig; der tæredes da paa de opsamlede Kapitaler, saalænge de kunde tilstrække, men da her intet var mere at anvende, var Mangelen for Dörren. Denne Tæren — ei paa Fortjenesten, som ikke var tilstrækkelig — men paa de opsamlede Kapitaler, maatte naturligen först naae sin Grændse hos den laveste Folkeklasse, hvor der kun var lidet at tære af; men den samme ulykkelige Følge har desværre allerede viist sig tydelig nok hos de andre Folkeklasser.

Det er begribeligt, at denne Tingenes uheldige Stilling, — ikke blot i Danmark, men i saamange andre Stater, — giver Anledning til Klager. Men Grunden til disse Klager maa for nærværende Tid söges i Mangel paa Beskjeftigelse og Fortjeneste, ikke i Mangel paa ledige Kapitaler. Först da, naar vor Handel ved indtræffende Conjuncturer skulde vinde nyt Liv, og derved trænge til Fonds, först da vil rimeligviis virkelig Pengemangel vise sig.

i Februar 1823.

Digitized by Google

Almindelige Bemærkninger over Papiirpengenes Natur, over den Grund, hvorpaa deres Værdi beroer, isærdeleshed med Hensyn paa Pengevæsenet i Danmark.

(Skrevne i 1805.)

Af

Conferentsraad og Finantsdeputeret Tetens.

I Aaret 1790 blev der antaget følgende Plan for Pengevæsenet i Dannemark.

1. Den daværende Masse af Papiirpenge eller Courant-Sedler skulde Tid efter anden formindskes med ¼ Million aarlig. Den bestod ved Courant-Bankens Slutning af 18 Millioner.

2. Ligesom Courant-Sedlerne ved denne Realisation efterhaanden vilde komme ud af Omløb, skulde Species-Bankens Sedler igjen indtræde, som virkelige Bankpenge for at ud-

Digitized by Google

fylde det Deficit, som ved hiines Inddragning vilde fremkomme i Landets Pengecirculation.

3. Man forudsatte, som en naturlig nödvendig Følge af denne Plan, at Courant-Sedlernes Værdie paa denne Maade lidt efter lidt vilde blive forhöjet, og endelig vilde blive bragt til pari.

Coursen stod i 1789 og i Begyndelsen af 1790 paa 60 og nær derved. Man havde mange Kjendemærker paa, at den Tids Handels-Balance ikke var imod os, men meget mere, til vor Fordeel. Alligevel havde man Aarsag til at frygte, at Coursen vilde forværres. I Hamborg yttrede man, at den vilde gaae til 100.

Da de nye Indretninger vare blevne bekjendtgjorte, forbedrede Coursen sig hurtig og tildeels meget pludselig. Fordi denne Forandring for mange Enkelte kunde være meget skadelig, troede man, at her var Grund til, ved Mod-Operationer at standse denne Falden. Til 1794 blev den imellem 36 og 40.

Fra Foraaret 1794 gik den igjen stærkt ned, og kom nær og ikke længe derpaa til pari, nemlig 25. Species-Banken forögede Tid efter anden sin Sölv-Beholdning, og dens Sedler kom i Omlöb i den Mængde, at de fuldkom-

Digitized by Google

men erstattede de efterhaanden ud af Omlöb satte Courant-Sedler.

I den sidste Halvdeel af 1799 indtraf Katastrophen i Handelen. Den deraf opstaaede Vexel-Miscredit havde til Følge, at Species-Bankens Sölvforraad hurtig blev udtömt, deels ved Handelsstanden, men endnu mere ved det Kongelige Bank-Comptoir, som paa den Tid var indviklet i en overordentlig Vexelcirculation. Species-Banken inddrog sine Sedler af Omlöbet; der opstod en pludselig Pengemangel.

Deposito-Kassen blev oprettet. Der blev paa ny sat Courant-Sedler i Circulation. Summen af disse Sedler havde, ifölge Bankens Böger, i Aaret 1799 været nedbragt til næsten 10 Millioner Rdlr. Da Depositio-Kassens Fond endelig var fastsat til 6 Millioner, belöb Massen af Courant-Sedler sig til over 24 Millioner. Realisationen blev vedligeholdt, og endnu stærkere fortsat; ogsaa blev ved Depositokassens Oprettelse givet den Forsikkring, at denne Casse kun skulde være interimistisk, og kun virke til at afhjælpe den meest trykkende Trang, og at den skulde ophæves saasnart Species-Banken igjen kunde sættes i Virksomhed. Ved

Digitized by Google

den fortsatte Realisation blev Circulationsmassen igjen nedbragt til 22 Millioner. Deraf tilhörer Deposito-Cassen 6 Millioner, de övrige 16 falde Staten, som Ejer af Courant-Banken, til Byrde. Coursen var siden 1798 igjen steget til 40 og derover; og er ikke siden igjen falden. Engang gik den op til 50, og holder sig nu imellem 45 og 50.

Spörgsmaalet er, hvad der nu er at gjöre for Fremtiden? Man kunde, efter min Meening, ganske rigtig sige: Erfaringen siden 1791 har allerede peget derpaa. Men da Erfaringen, som en blot Række af Begivenheder, kan for sig alene betragtes fra forskjellige Synspuncter, og paa meer end een Maade forklares efter forskjellige Grundsætninger og Meeninger, saa fordrer den muligst grundige Bedömmelse af de Planer, som kunde bringes i Forslag, at man gjör sig bekjendt med de rigtige Grundsætninger, hvorefter man ved saadanne Forslag skal raisonnere. Den Sags Natur, hvorom der er Tale, maa selv angive disse.

I.

Hvorpaa Papirpengenes sande Værdie beroer?

Digitized by Google

Det første Hovedspörgsmaal, som herved forekommer, er dette:

Hvori bestaaer Papiirpenges Værdie? og hvorpaa er den grundet?

Ved at besvare dette, er ogsaa det andet besvaret: hvorpaa beroer den Meening, som Modtageren af Papiret har, at det virkelig har en vis Værdie? det er, hvad begrunder Papirets Credit i Omlöbet? og dets Værdie?

Man siger Papirets Cours-Værdie beroer paa Opinionen.

Det er vist nok sandt, den beroer paa den *Mening*, som den, der modtager det, iærdeleshed har om den Værdie, til hvilken han igjen kan udgive det. Men denne Meening maa dog beroe paa noget, der *ikke er blot Meening*; ellers grunder den sig paa Intet.

Paa det Spörgsmaal; hvorfor er eet vist Stykke Papiir 100 Rd. Courant i Sölv værd? et Andet 5 Rd.? kunde man vel svare, det første er af Kongen eller Staten stemplet til en 100 Rd. Seddel, det andet til en 5 Rd. Seddel. For den Enkelte, som besidder det, har Papiret virkelig den Værdie, hvorpaa det lyder; han kan bruge de 100 Rd. i Sedler ligesom 100 Rd. i Mynt. Vel veed han, at da Papiiret har en

Digitized by Google

slet Cours, kan han ikke kjöbe saameget for det, som for den lige Sum i Sölv, som ved Vexling til Papiir vilde give ham 116 Rd. Men Cours-Værdien i Sölv besidder han dog reellement i sin Seddel. Dersom det ovenanförte Svar, som af Mange bliver givet som det sidste, var tilstrækkeligt, til at forklare Sagen, saa maatte det være mueligt, at et Stykke Papiir kunde erholde samme Værdie som et Stykke Sölv, fordi det faldt en Magt ind at ville, at det skulle være saaledes. Antaget, at en Souverain virkelig kan gjöre dette i sit eget Land, vil man paa den Grund antage det derfor i Udlandet? og *derpaa*, hvorledes Papiiret antages *i Udlandet*, beroer dets Coursværdie.

Dersom Papiiret aldeles ikke skulde bruges uden i Landet, saa kunde det gjælde ved en Overeenskomst, som Jettons i Spil. Enhver tager det og giver det for den Værdie, hvorpaa det lyder, og *denne* Overeenskomst kan tvinges ved Anordninger. Men saasnart det bliver tilbudt Udlændingen, saa maa der ligge noget ganske andet til Grund, dersom det skal have en Værdie for ham. Ganske naturlig spörger den Fremmede, der skal modtage det, sig selv, om han vel nogensteds kan

Digitized by Google

erholde det Sölv, for hvilket Seddelen er ham givet? eller om han igjen kan anbringe Papiret naar han skal betale ligesaameget i Sölv? og om han kan dette, ikke blot idag, men ogsaa imorgen, eller naarsomhelst han skal bruge Sedlen til Udgivter? Nærer han aldeles ingen Tvivl herom, saa modtager han den; troer han, at Papiret maaskee om kort Tid endnu lader sig anbringe höiere, saa modtager han det gjerne; frygter han derimod for, ikke igjen let at kunne afsætte det, eller ikke til samme Værdie, saa vægrer han sig, eller antager det kun til en ringere Værdie. *Saa* vidt bestemmer *Meeningen*, Papirets Værdie: men *denne* Meening maa dog være grundet paa noget Ikke-Ideelt, dersom den ikke skal være en tom Indbildning.

Den Stat, eller den Regjering, af hvilken Papiirpengene ere udstedte, har forpligtet sig til, at modtage Papiret i sine Revenuer for dets fulde paalydende Værdie. Hvem der har 100 Rd. at betale i Afgivter, kan istedetfor Mynt, slippe med sin 100 Rd. Seddel. *Der* er altsaa en, af enhver Idee uafhængig, *reel* Leilighed til at bruge Papiret for fuld Værdie som Mynt.

Digitized by Google

Seddelen er en Anviisning paa den Deel af Indtægten, som Staten skal have; et Liqvidationsbeviis, som kan gives istedetfor det Sölv eller den Mynt, som skulde erlægges.

Vore Courant-Sedler ere oprindelig udstedte af Courant-Bankens Interessentere som Anviisninger, eller Vexler à vista paa dens Kasse. De have beholdt denne Form, men man kan, som er bekjendt af deres Brug, ikke forlange Mynt for dem i Statens Kasser, men kun, naar man har at betale til disse, afgive dem som Mynt.

Dette er ogsaa den eneste reelle Grund til Papirets fulde Værdie. Thi om endogsaa den ene Borger modtager det af den Anden for fuld Værdie, saa er denne Erkiendelse af Papirets fulde Værdie kun tilsyneladende. Men dersom Handelsmanden en gros ikke kan bruge 100 Rd. Seddelen for mere end 86 Rd. i Mynt, saa overlader han Kræmmeren ikke flere Varer derfor; og Kræmmeren kan igjen ikke give mere derfor til sine Kunder. Hverken Kræmmeren eller Grossereren skulde have 100 Rd i Mynt for deres Varer, men kun 86 Rd. Desuagtet maae de have 100 Rd. i Sedler, fordi disse ikke ere dem mere værd, end hvad de

Digitized by Google

skulde have. Papirets Værdie er her kun et Navn, kun nominel. Det bruges kun efter sin Værdie i Omlöbet.

Staten derimod skulde og maatte have de fastsatte Indtægter, efter deres fulde Værdie i Sölv. *Der* bliver altsaa Seddelen reellement anbragt til *dens* fulde Værdie. Der er det nödvendigt, at man maa have enten 100 Rd. i Mynt eller 100 Rd. i Sedler. Der *kan* Papiret blive anbragt for god og fuld Betaling, fordi det der *skal* antages saaledes.

2.

Fölger deraf: under hvilke Betingelser Papiirpenge ere ukadelige.

Hiin Grund til Papiirpengenes Værdie er uafhængig af enhver Mening. Deres Værdie i Omlöb, eller deres Coursværdie, har ligeledes en reel Grund, der ikke er blot noget ideelt. Derom siden. Meningen blander sig i det reelle; men saa meget endog Verden bliver regjeret af Meninger, saa ere dog Meninger, som ikke ere stöttede paa noget Virkeligt, Nattens Drömme. Det er altid vigtigt, först at undersöge det reelle allene for sig, endnu uden Hensyn til det ideelle. Derved lettes Betragtningen af det sidste.

Digitized by Google

Da Papirets fulde Sölvværdie beroer derpaa, at man ved Statens Kasser enten maa have dette Papiir, eller det Sölv hvorpaa det lyder, saa følger af sig selv:

1. At, jo större, mangfoldigere og mere udbredte de Stats-Indtægter og Revenuer ere, ved hvilke det kan anbringes for fuld Værdie, og

2. jo ringere den i Omlöb værende Papiirmasse er, desto flere Lejligheder gives der da for den, der antager det for fuld Værdie, til ogsaa igjen at udgive det saaledes.

Det er ikke nödvendigt, at netop Ejeren A. selv har noget at betale til de offentlige Kasser eller at betale i Dag. Han kan have at betale i Morgen, eller hans Naboe, eller Kjöbmanden kunde have at betale, og disse kunne da modtage det af ham for fuld Værdie uden Tab.

Man antage, der circulerer ikke flere Papiirpenge i en heel Stat, eller i en Provinds eller i en Stad, end som enhver middelbar eller umiddelbar har at aflevere til Statens Kasser i det hele, eller til en enkelt Provindses eller Stads Kasser iærdeleshed, saa er Papiret udenvidere ligesaa brugeligt som det Sölv, hvorpaa det lyder. Der gives altsaa en Grændse,

Digitized by Google

hvor Papiirpengene, uafhængige af Ideen, have den samme Brugbarhed og altsaa den samme Værd, som klingende Mynt. *Der* ere de uskadelige.

Papiirpengene have anrettet saa megen Skade i alle de Stater, hvor man har brugt dem, at man næsten maatte afholde sig fra, at sige det allermindste til deres Fordeel. Det er et alt for let misbrugeligt og farligt Middel, til at forskaffe sig Penge paa. Imidlertid maa man være upartisk og retfærdig endogsaa imod det værste af alt Ondt. Papiirpenge kunne circulere for deres fulde Værdie, og ikke allene være uskadelige, men ogsaa et stærkt virkende Middel i en Regjerings Hænder, til at forskaffe sig Hjælpekilder. Denne Idee har bragt Stater til Bankerot.

Det berygtede Papiir-System af den bekjendte *Law* i Frankrige gik ud derfra.

Alligevel er det en Sandhed, der gives en Grændse, inden for hvilken Papiirpengene uskadelig kunne circulere. Naar der spörges, om man skulde indföre dem paa et Sted, hvor de ikke forhen vare, saa kan det ikke tilraades uden Nöden er for Dören. Hellere maatte man indföre Bank-Papiir. Dette giver i Bru-

Digitized by Google

gen 2 til 3 Gange saamange Papirpenge som man har Sölvpenge. — Men i Nödefald, og brugte med Forsigtighed og Varsomhed, lode Papirpengene sig vel anvende uden Skade, ja med stor Fordeel, idetmindste for en Tid lang.

Hvor stor Papirmassen vel kunde være, og kun maatte være, for virkelig at have og beholde sin fulde Værdie, beroer naturligviis paa Omstændighederne, men det beroer ogsaa paa, forhvorvidt man har det i sin Magt, ved Indflydelse paa Opinionen at erstatte det, som det maaskee mangler i virkelig Værdie. Dengang vor Bank-Seddel-Masse var omtrent sunken til 20½ Million, og Kiöbmændene ogsaa havde begyndt at gjöre deres Penge-Omsætninger med Udlandet i Sölvmynt, sank Papiret til pari; Coursen forandrede sig ikke mere, næsten mindre, end selve Myntcoursen forandrer sig. Man var imidlertid endnu ikke fuldkommen ved Grændsen. Det beroede endnu formeget paa Meeningen. Coursen havde endnu ikke den af al Forestilling uafhængige Selvstændighed. Man torde endnu ikke vove at ophæve den *Tvang*, at det i Landet skulde, imellem Mand og Mand, gaae og gjælde for dets fulde paalydende Værdie. Men naar det daværende

Digitized by Google

System havde kunnet blive fortsat indtil nu uden Rystelse, og Seddel-Massen være bleven nedbragt til 7 eller 6 Millioner, saa maatte man vel have naaet hiin Grændse. Jeg tilstaaer, at denne gode Udsigt i Fremtiden undertiden har sysselsat mig. Det vilde da ikke have været vanskeligt, efter en billig Overeenskomst med Species Banken, for den störste Deel at befrie Staten for Byrden af Sedlernes fremtidige Inddragelse, og mærkelig at forstærke den synkende Fond til den indenlandske Gjelds hurtige Afbetaling.

3.

Fortsættelse af denne Følge. To væsentlige Forholdsregler med Hensyn til Papiirpengenes fulde Værdie.

Men det er vel overhovedet meget tydeligt, at for at vedligeholde Papiirpengenes fulde Værdie, naar den engang er opnaaet, eller at tilbagebringe den, naar den allerede er tabt, ere følgende to Forholdsregler væsentlig vigtige.

1. Papirets Brugbarhed til dets fulde Værdie maa paa ingen Maade blive formindsket eller indskrænket. Det maa ikke udelukkes af nogen offentlig Kasse.

Digitized by Google

2. Dets Masse maa holdes ved den Grændse indenfor hvilken det er uskadeligt, eller ogsaa formindskes saa længe, indtil den er bragt derhen.

Ved Myntforandringen i Hertugdömmene indskrænkede man Papirets Brugbarhed meget stærkt. Men Massen skulde tillige ogsaa formindskes, fordi man, efter den antagne Plan, vilde drage de med Sölv indlöste Sedler udaf Omlöb. Man troede derved at gjöre Forandringen uskadelig for Coursen. Maaskee havde man ikke nok taget Hensyn paa, at det netop var Kasserne i Hertugdömmene, hvor de udenlandske Ejere af Papiret nærmest kunde anbringe det for fuld Værdie. Men Hovedsagen var, at de inddragne Sedler, under de daværende Omstændigheder, paa ny maatte sættes i Omlöb. Dette formindskede deres sande reelle Værdie. Crediten og Coursværdien fulgte hurtigen efter. Og da man ikke gjorde noget af Betydenhed, for igjen at hæve Sedlernes Værdie, saa steeg Coursen uden at standse. I Foraaret 1789 gik den til 60, og man befrygtede endnu videre Stigen. Hvem veed, hvad der var skeet, naar man ikke ved en fast Regulering af Realisationen havde virket paa den reelle

Digitized by Google

Værdie, og ved den höitidelige Forsikkring, at den uafbrudt skulde blive fortsat, havde virket paa Opinionen.

4.

Papirets Formindelkelse det eneste Middel til at forhöie sammes Værdie.

Man kan sige endnu mere: naar Papirpengene engang ikke mere have deres fulde Værdie, saa er deres Inddragelse det eneste Middel til igjen at tilveiebringe den.

Antaget, at man, ved Siden af de Papirpenge, som ere i Omlöb i Landet, nu ogsaa kan indföre nogle Millioner Sölvmynt, paa hvilken Maade og med hvilken Bekostning det ogsaa skeer, saa er det dog indlysende, at Lejligheden til at anbringe Papiret for fuld Værdie derved ikke bliver större. Den, som har Sölv, vil kjöbe alt for lettere Kjöb, eller, hvilket er det samme, vil kjöbe mere for 100 Rd. i Sölv end for 100 Rd. i Sedler. Men Ingen vil ved Vexling modtage disse Sedler for hiint Sölv. Sölvet er den *bedre* Pengesort, Sedlerne den *slettere*. Hvilken Grund lader der sig nu tænke, hvorfor man til een Tid lettere kunde anbringe de 100 Rd. i Sedler for fuld Værdie end til en anden? Man har ellers ventet, at

Digitized by Google

Coursen vilde forbedre sig, naar de udenlands negociérte Laan kom ind i Landet. Paa Coursen, Vexelcoursen, kan det paa kort Tid have Indflydelse; men paa Papiirpengenes reelle Værdie slet ingen. Og selv paa Coursen har det aldrig havt nogen Indflydelse af Betydenhed, endsu mindre nogen af Varighed.

Man bör nöie adskille följende. Det er nödvendigt, at der ogsaa maa være Sölvpenge i et Land, hvor Papiirpengene skulde gaae for fuld Værdie. Det er en Betingelse, som er nödvendig af den Aarsag, fordi der ellers ikke vilde være Penge nok forhaanden. Qvantiteten, til hvilken Papiirpengene maae være indskrænkede, kan kun udgjöre den mindste Deel af den hele Pengemasse som er i Omlöb. Men det er noget ganske andet, at formere Sölvet, og *tillige* at beholde Papirets Masse i dets skadelige Mængde.

Papiirpengene ville blive formindskede, enten ved at *indlöse dem med Sölv*, naar det indlöste Papiir bliver kasseret; eller ved *Inddragelse*. Virkningen paa den reelle Værdie er eens. Hiint kan virke noget stærkere paa Meeningen. Kunde man hurtig og paa een Gang

Digitized by Google

borttage det, paa den uskadelige Mængde nær, var det desto bedre. Men Inddragelsen virker ligesaa sikkert. Ved Indvexlingen kommer det ud paa eet, *hvor* denne skeer. Man kunde bedst lade det foranstalte paa Börsen i Hamborg. Men den udfordrer Fonds i Sölv. En successiv Inddragelse passer sig bedst til Omstændighederne i Danmark. I Sverrig har man realiseret stærkere. Jeg kan ikke bestemme, om det er lykket, og om man ikke har anstrænget Landet over dets Kræfter? Her i Landet vilde det ikke være raadeligt.

Men en blot Pengehandel paa Börsen i Hamborg, saaledes, at man opkjöbde Courantsedlerne der, et Middel, som med behörig Forsigtighed er bleven brugt af Bank-Contoiret, for ved visse Omstændigheder at understötte Papirets Coursværdie, hjælper intet, fordi det opkjöbte Papiir igjen maa omsættes i Sölv, saafremt den dertil bestemte Fond ikke skal blive udtömt. Den Skade, som kan följe af denne sidste Operation, det ny Salg, kan ikke opvejes ved de gode Följer af den förste. Til at forhöie Papirets sande Værdie er *det* ikke noget Middel af Vigtighed.

Digitized by Google

5.

Coursværdien af Papiirpengene betragtede som Penge; og Grundene dertil.

Ved alle Papiirpenge, som ikke mere have deres fulde Værdie, ere følgende to Spörgsmaale at adskille fra hinanden.

1. Hvorfor er f. Ex. 100 Rdlrs. Sedlen ikke værd 100 Rdlr. i Sölv? og

2. hvorfor har paa Börsen 100 Rd. i Mynt snart en bedre snart en slettere Cours imod Banco?

Aarsagen til det förste ligger deri: Papiret kan ikke blive anbragt for fuld Værdie.

Det kan kun skee ved den Deel deraf, som anvendes ved de offentlige Kasser. Dette er det halve af det, som er i Omlöb i hele Landet. Der er formeget Papiir.

Naar Papiirpengene ikke længere have deres fulde Værdie, saa kan der, hvor en Stat, som Danmark, paa mange Puncter befinder sig i umiddelbar Omsætning og Handel med et andet Land, som besidder Sölvpenge, fastsættes et vist Forhold imellem Papiir og Sölv, hvorefter hiint gives og tages til en vis endskjöndt slettere Værdie i Sölv mellem Indlandet og Udlandet, en Coursværdie.

Digitized by Google

Og denne Værdie — Opinionen maa virke saa meget paa den, som den vil, har dog ogsaa en reel Grund, og udgjör en reel Værdie af Papiret.

Man antage, Manden i Udlandet, som skal modtage Papiiret, veed vel at det ikke igjen kunde blive anbragt for fuld Værdie, endog ikke da, naar det blev sendt igjen tilbage i Landet. Han modtager det altsaa der for fuld Værdie.

Men han veed ogsaa, "at der i den Stat, hvor det gjælder som Numerair, lader sig kjöbe saameget i Varer eller Godser derfor." Dette giver dog Leilighed til, middelbar og efter nogen Tid at anbringe det efter den Værdie, som de derfor erholdte Ejendomme have i Sölv. Dette er noget af al Mening uafhængigt, noget virkeligt.

Men saasnart den fulde Værdie ikke længere er forhaanden, modtager Udlændingen det heller ikke mere for fuld Værdie, og saasnart dette skeer, er ogsaa i Landet selv dets reelle Værdie i Omlöb ikke mere den fulde. Indlændingen faaer f. Ex. ikke mere i Udlandet for 105 Rd. Courant-Papiir end for 100 Rd. i Sölv. Han kan nu heller ikke i Landet mere sælge de fra Udlandet komne Varer, som ere

Digitized by Google

100 Rd. i Sölv værd, for en 100 Rd. Seddel, og derfor ogsaa kun anslaae denne til 95 eller 96 Rd.; han maa fordre 105 Rd. i Sedler. Skal nu Indlændingen, der atter sælger til Udlandet, beholde sine forrige Priser, saa maa han ligeledes have 105 Rd i Sedler, istedetfor 100 Rd. i Sölv. Saaledes er Forholdet fastsat, at 105 Rd. i Papiir gjælde lige med 100 Rd. i Sölv.

Skeer i Landet selv intet hverken for at skaffe Papiret dets fulde Værdie igien, eller for at forværre det; det er, bliver Papiret hverken formindsket eller formeret, og bliver Omsætningen med Udlandet saaledes, som den er, saa bliver hiint Forhold imellem Papiret og Sölvet staaende; hvilket da vel kan være underkastet de samme smaae Forandringer, som Sölvmynt, men forandrer sig i Gjennemsnit ikke.

Kommer Meningen med i Spillet; bliver det almindelig Mening, at den fulde Værdie vil i Staten selv igjen blive bragt paa Fode, eller tvertimod at Papiret vil fjerne sig endnu mere derfra, alt efter den Forestilling man gjör sig om Forholdsreglerne i Landet til dette Öjemeeds Opnaaelse, saa er det begribeligt, at Coursværdien derved kan formindskes. Men ogsaa uden dette kan Coursværdien forandre

Digitized by Google

sig ved det, som man kalder Landets Overbalance eller Underbalance. Man antage, Landet kunde af sine Producter eller Manufacturer fordi det deraf frembringer en foröget Mængde, tilbyde Udlandet ligesaa meget for 100 Rd. i Papiir, omendskjöndt Papiret kun har Værdien af 95 Rd. i Sölv, som andre Lande kun kunde levere det for 100 Rd. i Sölv. — I dette Tilfælde er det Udlændingen ligegyldigt, enten han giver 100 Rd. i Sedler ud til dette Land eller 100 Rd i Sölv til et andet. I dette Tilfælde kan han anbringe en 100 Rd. Seddel til samme Værdie, som 100 Rd. i Mynt.

Naar dette ikke blot skeer eengang alene, men det for bestandig bliver saaledes, saa er Papiret igjen al pari, uden at der i Landet selv er skeet noget derfor ved Papirets Formindskelse. Der har man altsaa en *anden* Aarsag til vor Courses Forbedring eller Forværring. Men det var kun een. Kjöbmændene ansee den sædvanligviis som den eneste. Men hvor vanskeligt det er, at noget af Betydenhed lader sig vente heraf, bliver begribeligt, naar man overvejer, hvad der bliver forudsat, naar det skal skee.

Digitized by Google

Det Land, som har Papirpenge, der allerede have tabt deres fulde Værdie, skal kunne levere sine Producter og Fabricater for dem samme Priis i Papir, f. Ex. for 100 Rd. i Papir, som dog i Landet selv ikke kunne blive brugte for mere end 95 Rd. i Mynt. Det skal ikke blot holde de samme Priser, som et Land, der har Sölvpenge, som maa have 100 Rd. i Sölv for sine Varer; det skal kunne bestaae med endnu mindre. Det er overhovedet vanskeligt, og kun först ved Tidens Længde muligt, at det kunde komme derhen, at en saadan blivende Overvægt af Udförselen over Indförselen kunde vedligeholdes.

Man maae ikke forveksle denne Fastsættelse af en vis Middel-Cours-Værdie af Papiret, med *de* Cours-Variationer som ere temporaire. Der gives en Aarsag, som forandrer et Lands Sölvpenges Værdie imod Banco paa Börsen. Den er, som bekjendt, denne: Ved Omsætningen paa Börsen bliver af et Lands Penge snart mere sögt end tilbudt, snart mere tilbudt end sögt. Naar Pengehandleren ikke blander sig deri med Speculationer, saa beroer det derpaa, om til den Tid flere Penge skulde ind i Landet end ud af Landet eller omvendt?

Digitized by Google

Det er, det beroer paa Handelsbetalingernes Overbalance eller Underbalance til den Tid; det er igjen noget ganske andet end en faststaaende Overvægt eller Undervægt i det ene Lands Handel mod det andet.

Man siger Coursen er det Barometer, som viser Landets Over- eller Underbalance. Man maa ikke drage for mange Slutninger deraf. Barometeret kan, ved sin Stigen og Falden paa to forskjellige Steder, antyde godt og slet Veir; og dog staae meget lavere paa det höiere liggende Sted, end paa det, der ligger dybere. Er Papirets Middel-Penge-Værdie slettere, saa kan Coursen falde, og dog, uagtet de gunstigste temperaire Omstændigheder, staae slettere, end ved de ufordeelagtigste Omstændigheder, naar Middel-Værdien er bedre.

Erfaring har alt for ofte gjendrevet den Indbildning, at Papirets Cours allene beroer paa Handelen, ja meget mere viist, at denne Aarsag til Coursværdien er den mindste.

I Aarene 1788 og 89 var Coursen meget slet; den blev det strax efter Myntforandringen i Hertugdömmene. Der var dengang saa liden Grund til at antage en Underbalance i Landet, at man meget mere har just allermeest maattet

Digitized by Google

undre sig over, hvorledes Coursen kunde forværres saaledes, ved den Overbalance i Landet, hvorpaa man havde mange Beviser.

I Aaret 1790 begyndte Coursen hurtig og stærk at forbedre sig.

Man ansaae nu igjen Overbalancen for Aarsag dertil. Den kunde ogsaa være medvirkende; men den var dengang endnu altfor lidet mærkelig til, at en saadan Cours-Forandring kunde blive gjort begribelig deraf. I Aaret 1794 blev den stærkere, og forenede sig med de Indretninger, som man havde gjort for at forbedre Sedlernes Værdie.

Overhovedet lader der sig let af Sagens Natur vise, at Pengenes temporaire Coursafvexlinger, som ere afhængige af Handelens Gang, ikke kunne beløbe sig til mere end 4 i det höieste 5 p. Ct.

Med Hensyn til Sölvmynten er dette i og for sig selv klart. Thi dersom den skulde gaae videre, saa kan man omsmelte Mynten og gjöre Banco af den med Fordeel, eller man kan kjöbe Banco og lade udpræge i Mynt.

Ved Papiirpengene vilde der snart findes Penge-Speculantere som frembringe den samme Virkning. Veed Pengehandleren f. Ex., at

Digitized by Google

han kan anbringe en 100 Rd. Seddel i Kjöbenhavn for fuld Værdie, ikke blot ifölge Navnet men i Realitæten, — saa opkjöber han Sedlerne, saasnart de blive tilbudte for 5 p. Ct. mindre.

Og meer end saa meget lader der sig ved vore Courantsedler ikke vente, endogsaa ikke af Handelsbetalingernes Overbalance.

Vor Cours er 16 p. Ct. over Pari. Der maae virkes paa Papirets fulde Værdie, naar Coursen skal ned indtil 30. Den kan ellers ligesaa godt variere imellem 145 og 150, som imellem 125 og 130.

6.

Om den slettere Cours er et stort Onde for Landet, og om dens Forbedring er de Omkostninger værd, som Realisationen udfordrer?

Forudsat altsaa, den aarlige Realisation var det for Statens Finantskræfter meest passende og eneste Middel til at hæve Papirets Værdie, saa kunde man dog opkaste det Spörgsmaal, om denne Forbedring ogsaa var disse Omkostninger værd? Dette Spörgsmaal kan synes forunderligt, men det er ikke allene bleven opkastet, men ogsaa reent ud af Nogle blevet besvaret med Nej.

Digitized by Google

Kjöbmanden kan det være ligegyldigt, om 100 Rd. Seddelen er 100 Rd. i Sölv værd eller kun 50 Rd.; naar Coursen kun ikke stærk forandrer sig, og til en for ham ubeleilig Tid, hvorved da vistnok den Enes Interesse er den Andens lige imodsat. Kræmmeren hjælper sig ogsaa. Jo slettere Pengene ere, jo mere koste Varerne. Ligesaa sætter Landmanden, derefter Haandværkeren og Dagleieren sig i den behörige Stilling. Den indenlandske Fabrikant troer endogsaa at finde den Fordeel ved de slette Penge, at hans Varer derved ville finde större Afsætning i Udlandet. Naar Manden rigtig betænker Sagen, saa kan han finde, at han vistnok vil kunne afsætte mere til Udlandet, naar Coursen bliver slet: men om denne Afsætning virkelig er fordeelagtig og handelsmæssig, det er et andet Spörgsmaal.

Men hvorledes staaer det sig med den store Mængde af andre Personer i Staten, som skulle leve af faste Indkomster, eller ogsaa af Forretninger, hvis Betaling eengang er bestemt efter Pengenes Nominalværdie? hvorledes med Statens Creditorer, og overhovedet med Penge-Ejere? og hvorledes med Staten selv, som dog af de slette Penge, som den modtager, altid

Digitized by Google

maae anvende en betydelig Deel til Anskaffelse af Fornödenhederne fra Udlandet? Ikke at tale om, naar der er udenlandsk Statsgjeld, som skal forrentes og afdrages?

Inddragelse af Papiirpengene koster vistnok meget. Aarlig blive 800 Tusinde Rigsdaler i Sedler kasserede. Disse Penge havde dog kunnet være anvendte til andre Öjemeed, til Industriens Befordring, til Formindskelse af den indenlandske Statsgjeld, som skal forrentes; ogsaa Sölvmynt lader sig anskaffe derfor. Ved Sedlernes Inddragelse formindskes vistnok ogsaa en Statsgjeld, nemlig en *löbende*. Men denne löber uden Renter, kun altsaa ogsaa löbe længere uden nye Bekostninger. De inddragne Sedler ere altsaa, saasnart de ikke mere skulle bruges som Penge, det er, naar man opbrænder dem, blot Papiir; men naar de ikke ere bestemte dertil, kunne de da bruges som Penge? Spörgsmaalet gaaer tilsidst ud paa: er det bedre, at Staten formindsker en rentefrie löbende Gjeld, som ligger i Papiirpengene, og ved deres Formindskelse forstörrer Papirets indre Værdie? eller benytter de dertil fornödne Penge paa anden Maade?

Derimod kommer nu følgende i Betragtning:

Digitized by Google

1. Ved den slette Cours ere Pengene 16 p. Ct. mindre værd, end de vilde være efter al pari. Dette er en aarlig Afgang af sammes hele, af over 20 Millioner bestaaende, Masse. Den Deel, som virkelig bærer dette Tab, bliver dog i det mindste at anslaae til 12 Millioner. Af alle de gjennem de kongelige Kasser aarligen gaaende Indtægter af omtrent 10½ Millioners Beløb, afgaae i Omsætningen disse 16 p. Ct. Dette udgjör aarlig et Tab af over 1½ Million: regner man dertil endnu andre Personers faste Indtægter, som ikke gaae af de kongelige Kasser, kun til 1 Million, saa har man omtrent henimod 12 Millioner, af hvilke de, igjennem hvis Hænder de gaae, i Löbet af et Aar, tabe 16 p. Ct.

Denne saa stærkt betyngede Pengemasse er omtrent den, som lidt efter lidt maatte anvendes, for igjen at tilvejebringe dens fulde Værdie. Kan det vel være Tvivl underkastet, om man paa nogen anden Maade kunde saa fordeelagtigen anvende de aarlige 800 Tusinde Rigsdaler, ved hvis Inddragelse, den med 16 p. Ct. Tab betyngede Summe bliver formindsket, — som, naar man bruger den til at afdrage denne yderst trykkende Gjeld?

Digitized by Google

Det er rigtigt, at dette Tab ikke allene bliver baaret af Kongen, men ogsaa af alle Particuliers, som have reglementerte Gager, og af mange Andre flere. - Men det er heller ikke den Kongelige Kasse, som afleverer det hele aarlige Afdrag af 800 Tusinde Rd.; da alle de til den gamle Courant-Banks Realisationsfond hörende Debitorer ogsaa maae bidrage deres dertil.

Naar Courant-Banken var vedbleven at være en Interessent-Bank, saa havde disse Interessentere havt den strængeste lovformelige Forpligtelse, strax at kassere alle af deres Udlaan igjen indkomne Sedler, fordi Banken skulde realiseres. De havde ikke maattet sende nogen eneste Seddel igjen ud i Publicum. Efterat Kongen var bleven Ejer af Banken, er den hele Bankgjeld eller den hele Seddel-Gjeld tilligemed alle Bankfordringer gaaet over til Staten. Nu have Omstændighederne og Trangen gjort det umueligt, at opfylde Bank-Interessentskabets Forpligtelse; Sedlerne ere vedblevne. Den Byrde, som er opstaaet heraf, maa blive betragtet som en Byrde, der er paalagt hele Staten, og hvortil ogsaa enhver Borger maa bidrage. Men denne Byrde er iblandt alle maaskee den, som er alleruligest fordeelt.

Digitized by Google

En *stor Deel* af Indbyggerne kan enten ganske eller for en Deel unddrage sig samme; paa *andre* falder den med sin hele Tryk. Og fornemmelig paa Statens indenlandske Creditorer.

Bliver denne Realisation af Sedlerne ophævet, saa borttager man tillige det eneste tilforladelige Fundament, som man endnu har i Staten, og som ikke let kan erstattes ved et andet, hvorpaa Middel-Værdiens Forbedring, og Mueligheden af den fulde Værdies Gjenoprettelse beroer.

Naar hiin kun bliver standset, saa opstaaer allerede en Deel af denne slemme Virkning. Crediten bliver angreben. Det eneste, som da endnu er tilbage, hvoraf man kunde vente noget, vilde være Landets Overbalance i Handel. Det er forhen bemærket, at den i og for sig kun kan virke svagt og langsomt, og den er tillige usikker; og eet Aars Underbalance kan sætte mere tilbage, end flere Aars Overbalance kan bringe frem. Den giver kun meget utilforladelige Udsigter. Ogsaa er den mindre almindelig indlysende; og virker min-

Digitized by Google

dre paa Opinionen, som medvirker saa stærkt ved Papirets Coursværdie.

7.

Om Pengemangel i Landet som Følge af Realisationen.

Vil Realisationen, som en Formindskelse af Papirpenge, foraarsage Pengemangel i Landet? Dette Spörgsmaal er fordum oftere bleven undersögt. Det förte i Aaret 1790 til Species-Bankens Oprettelse.

Den förste Bemærkning, som herved tilbyder sig, er denne:

1. De til Realisationen bestemte aarlige 800 Tusinde Rd. komme af de gamle og nye til Realisationsfonden henlagte Activer; af Depositokassens Renter, og 160,000 Rd. blive tagne dertil af den Kongelige Kasse.

Antager man, Realisationsfondens Debitorer kunne betale deres Gjeld paa den regulerte Maade, uden at de derved blive satte ud af Stand til at forskaffe sig de nödvendige Penge til at fortsætte deres Bedrift og Haandtering; endvidere, at de offentlige Skatter og Afgifter

Digitized by Google

kunne blive betalte uden at Undersaatterne derved blive satte tilbage i deres Velstand, hvortil der hörer en vis Pengeformue; forudsætter man disse to Ting, saa kunne de 800 Tusinde Rd., som skulle kasseres, tilveiebringes uden at der i det hele opstaaer en Pengemangel, som formindsker det Heles hidtilværende Velstand.

Man kan vel troe, at de offentlige Byrders Tryk i det hele endnu ikke gaaer saa vidt. Meget mere viser det sig, at der endogsaa endnu bliver aarlig Penge tilbage hos Undersaatterne, hvorved Erhvervsgrenene og Næringsvejene kunde udvides og forbedres.

Er dette Tilfældet, saa er der ingen almindelig Pengemangel at befrygte; saa maa Enhver der bærer sig rigtig ad, kunne finde Middel og Udveje til at forskaffe sig det Nödvendige.

Nu gives der unægtelig Pengeforlegenheder hos Enkelte, i enkelte Klasser af Personer, til visse Tider. Entrepreneuren, Kjöbmanden, Grossereren, Projectmageren behöver mere til sine Foretagender, end hans sædvanlige Bedrift kan forskaffe ham. I Kjöben-

Digitized by Google

havn skulde der efter Branden bygges for 5 til 6 Millioner Rd. Her følte man ogsaa Pengemangel.

3. Disse Pengeforlegenheder ere af dobbelt Art: enten er det saadanne, hvor det kommer an paa faste Laan i mange Aar, som paa Huse, Landejendomme, Fabriker o. s. v. Eller temporaire, hvor der kun bliver søgt Penge paa nogen Tid, saalænge en Handel eller Entreprise varer.

Pengeforlegenheder af det første Slags kunne ikke blive afhjulpne ved saadanne Indretningerne som Bankerne eller Depositokassen; dertil höre Creditkasser.

Staten har allerede i den Henseende gjort saa meget, at det er et Spörgsmaal, om det er godt, at der skeer endnu mere? Af det Slags ere den almindelige Creditkasse, Vindskibelighets-Fonden, Industrie-Fonden. —— Kjöbenhavns Crediktasse er en privat Indretning; den modtager sine Penge af Privatmænd, som ville gjöre deres mindre eller större Summer frugtbringende, og laaner igjen ud til dem, som

Digitized by Google

behöve Penge; Laane-Institutet i Hertugdömmene hörer tildeels ogsaa herhid.

4. Behöves der endnu flere saadanne i Landet, saa kunde de blive foranledigede og indrettede, uden at den Kongelige Kasse forskaffer Fonds dertil. Men der kunde ogsaa være alt for mange af dem; Stræbsomheds og Forbedrings Aanden skal altid opmuntres, men Projectmageriet förer til la maladie de perfection, den værste af alle Sygdomme; man stræber og og vil forbedre over Evne. Paa de vestindiske Öer synes for nærværende Tid en saadan Indretning at være fornöden, men som da ikke kan være nogen Bank, ingen Indretning, som kun udlaaner paa 6 Maaneder. De omtalte Credit-Indretninger ere et fortræffeligt Middel til at befordre Penge-Circulationen i Landet. Men de maae have deres Maal og Grændse. Og iærdeleshed behöve de i visse Tilfælde Bank-Indretninger ved Siden af sig, ved hvilke man kan erholde Laan paa kort Tid.

5. Naar man betænker, hvor mange Penge, der indlöbe den Kjöbenhavnske Creditkasse, som dog tildeels ere flydte ind i meget smaa

Digitized by Google

Summer for det herværende Publicum; naar man fremdeles seer, hvilke anseelige Summer der allerede ere blevne indlaante i Depositokassen, efter at denne havde begyndt at virke som Creditkasse, saa kan man umuelig troe, at der i Almindelighed fattes Penge, eller vilde fattes, naar Indbyggerne ikke forarmes. Speculations-Aanden fordrer vistnok altid mere. Men det skader da ikke, at den finder Pengemangel for sig.

6. For de temporaire Pengeforlegenheder maae der være Banker til; og da disse gjöre deres Laan i Bankpapiir, men som hvergang paa Forlangende bör blive indlöst med klingende Mynt, saa kan ved dem dobbelt saa mange komme i Omlöb som der virkelig er Mynt forhaanden. Dette var Species-Bankens Hensigt, som ogsaa blev opnaaet. Der var i 1799 ligesaa mange Penge i Species-Sedler i Omlöb, som Belöbet af de dengang inddragne og kasserede Courant-Sedler. Den havde maaskee kunnet gjöre endnu mere til sit egentlige Öjemeed, naar man ved de bevilgede Udlaan kun altid havde havt for Öjne, at en Bank allene er

Digitized by Google

til for temporaire Udlaan, ikke for saadanne, der udstrække sig til flere Aar. Naar Species-Banken paa nye bliver sat i Virksomhed, saa kan den ogsaa paa ny understötte Entrepreneurer og Handlende med Penge til de Foretagender, som kun ere indskrænkede paa nogen Tid.

Digitized by Google

Udsigt over Hexeprocesserne her i Norden.

Af

Professor NYERUP.

Indledning.

Det er ikke, og kan ikke være min Agt at forsøge paa at levere en pragmatisk Historie af de nordiske Hexeprocesser. Her skal blot fremlægges nogle didhenhørende *Materialier* og *Extracter*, til Brug for dette gruelige Uvæsens tilkommende Historieskriver. At henvise til Kilder, at opstille Momenter, at pege paa visse særdeles vigtige Punkter, med et Ord at *forberede* til dette Æmnes Behandling, vil neppe kunne ansees for et aldeles unyttigt Foretagende. Hin tilkommende Historiker kan behöve al den Lettelse, han kan faae. Thi hvilke Fordringer maa man ikke gjöre til ham! Her kræves, om ellers ved noget literairt Arbejde,

Digitized by Google

eminent historisk Kritik, dyb Granskning, et skarpt philosophisk Blik, og et Talent, som i at fremstille disse utrolige Afsindigheder, ved at opspore deres Oprindelse, og ved at jevnföre dem med andre den menneskelige Forstands Forvildelser, forstaaer den vanskelige Konst at gjöre dem *begribelige*. Den Gjenstand, han har at bearbejde, bliver af A. F. Schott i hans *Unparth. Critik über jurist. Schriften* 4ter B. S. 612 karakteriseret, naar det heder: "Har nogensinde et fanatisk og latterligt System været skadeligt for Menneskeheden, saa er det visselig den i hine mörke Aarhundreder allevegne antagne Lære om Hexeri og om Hexeprocesser — en Kjæde af de usaligste Fordomme, som gave Overtroen frit Indpas, dyssede Forstanden i Sövn, vænnede Indbildningskraften til de urimeligste Forestillinger, og gjorde Statens uskyldige Borgere til Offere for dem Overtro eller for deres Fienders Ondskab og Hævn. At tilintetgjöre saadan en Lærebygning, og befrie Forstanden fra de Lænker, hvormed den var bunden, er at gjöre sig höjst fortjent af Religionen, Staten, og sine Medborgere. Thomasius, denne den menneskelige Forstands store Reformator, idetmindste hvad Tydskland an-

Digitized by Google

gaaer, gjorte om ikke det förste saa dog det kraftigste Skridt til at udrydde denne Pest af Jorden. Det lykkedes ham virkelig i en stor Del af Tydskland, hvor man, oplyste ved Fakkelen af hans sande Philosophie, nu hörte op at ride i Luften paa Kosteskafter, at tage til Bal paa Blokesbjerg, og at fordömme gamle Kjærlinger til Baalet, fordi de vare Belzebubs Maitresser — saa slet Snag tiltroede man den Stakkels Fanden. — Thomasii Bestræbelser uagtet, var Alting dog endnu ikke i det rene. I adskillige Egne, hvor Mörket endnu var for tykt, og hvor ogsaa tildeels Religionshad standsede Brugen af hans Skrifter, fandt hans Lære ikke noksom Indgang. Desuden lod han sig mest nöje med at gjöre Tingen latterlig. I Oprindelsen og Historien af denne Overtro hos gamle og nye Folkeslag, og i de, samme angaaende, Lovea rette Forstand var han langtfra ikke trængt saa dybt ind, som nödvendigt var, for ganske at udrydde disse skrækkelige Fordomme, og rent i Bund og Grund at forstyrre denne overtroiske Lærebygning, der er opfört paa fabelagtige Historier og paa dels falske dels urigtig forstaaede Begreb hos gamle Philosopher, Kirkelærere, og Lovgivere.

Digitized by Google

Disse Desiderata, disse for en Historieskriver af Henvendelsen fornødne Egenskaber, som Schott savner hos Thomasius, dem glæder han sig meget over at have fundet hos en nyere Autor, hvis Værk han paa anførte Sted udförlig gjennemgaaer.

Denne i höjeste Maade agtværdige Forfatter er Constantin Franz vom Kauz (eller Caux) kejserlig Rath, og Assessor i Bogcensurcommissionen i Wien (†1793.)

Hans ypperlige Værk heder: *De Calixtus Magicis, eorumque perpetuo ad ecclesiam et rempublicam habitu, libri duo.* Vindobonæ 1767. 376 S. 4to; hvoraf udkom editio 2da, aucta et emendata. ibid. 1771. 400 S. 4to *). Som bekjendt har man et Sidestykke til det kauziske Værk i Tiedemanns *Disputatio de quæstione, quis fuerit artium magicarum origo, quomodo illæ ab Asiæ populis ad Græcos atque Romanos, et ab his ad ceteras gentes sint propagatæ, quibusque rationibus adducti fuerint ii, qui ad nostra usque tempora easdem vel defenderent vel op-*

*) Den förste Udgave har jeg havt tillaans fra det kongelige Bibliothek. Den senere er den som er recensert i Schotts ovenanförte Journal.

Digitized by Google

pugnarent? qvæ præmium tulit a Societate scientiarum regia, qvæ Gottingæ est. Marburgi. 1787. 158 S. 4to.

Med Motto: Dii istam animis avertite pestem.

Lægger man end videre hertil, de udförlige Artikler: *Hexe, Hexenproces, Hexensalbe* o. s. v. som findes i den Franckfurter *Encyclopædie.* 2ter Theil (1790) S. 401-47, saa mangler en philosophisk Historiegrandsker ikke Ledetraad til at udfærdige en saadan speciel Historie over et enkelt Lands Hexebegivenheder, at den langt kan overgaae Schwagers.

Det var nemlig Johan Moriz Schwager, Præst i Jöllenbek i Grevskabet Ravensberg, bekjendt af sin med Semlers Tillæg forögede Oversættelse af Bekkers berömte *bezauberte Welt* (Leipzig 1781-82. 3 Voll. 8vo), der udgav *Versuch einer Geschichte der Hexenprocesse.* 1ster Band. Berlin 1784 8vo. et Forsög der ikke lykkedes. Han manglede, som han selv tilstaaer, den behörige Litteraturapparat. At han heller ikke havde det rette Greb paa saadant et Verk, det har været Recensenternes enige Klage, inclusive Suhms, som i sit Exemplar af Bogen, der gjemmes paa det kongelige Bibliothek, har skreven foran: "Ist sehr langweilig." Den

Digitized by Google

gött. Rec. (*Gött. Anz.* 1784. No. 107.) bebrejder ham, blandt andet, at han daterer Hexeprocessernes Opkomst fra Pave Innocents den 8des berygtede Bulle af 1484. De ere, siger han, meget ældre. "Det er bevist, at allerede i det 6te Aarhundrede endog Tortur har funden Sted i Hexeprocesser. Voigt i Qvedlinborg har i *Berlin. Monathschrift* for Maj 1784 fremsat Grundene for denne Mening."

Det er ikke blot denne Punkt, om Hexeprocessernes og den med dem forbundne Torture Ælde, som Voigt har documenteret; han har virkelig ved sine Smaastykker i April og Maj i bemeldte *berlin. Monathschrift* bidraget mere til at man kan erholde et rigtigt Begreb om Hexevæsenet, end Schwager, der skrev Bog derom.

Det er bekjendt, at af de Millioner Mennesker, der, in optima forma, paa Grund af jödisk, romersk, og canonisk Ret, ere som Troldfolk blevne kastede paa Baalet, har de allerfleste været Fruentimmer; ligeledes seer man, at Reformationen slet ikke bidrog til at slukke Baalene, men tvertimod forögede deres Antal. Begge disse Omstændigheder ere saa öjnefaldende, at jeg har troet, her i min Ind-

Digitized by Google

ledning at burde anföre, idetmindste Noget, til disse to Særsyns Forklaring. Hvad nu angaaer det umaadelig större Antal af Fruentimmer, der ere blevne straffede for Troldom, fremfor Mandfolk, da finder jeg det upassende, at dvæle ved den dumme Snak desangaaende i den berygtede Hexehammer (*Malleus Maleficarum*) pars 1ma qvæstio sexta. editio Francofurtana anni 1582 p. 91-104.) men blot holde mig til Tiedemans Yttring i hans ovennævnte Prisskrift pag. 97. Fruentimmernes Gemyt er, siger han, mere tilböjeligt til Overtro, deres Indbildningskraft er mere levende, de lade sig beherske af deres Fantasi, og de ere udsatte for hæftigere Sindslidenskaber *).

*) "Mulierum natura magis est ad superstitionem prona; facilius fingunt atqve imaginantur sibi multa; suntqve præterea vehementioribus animi commotionibus obnoxiæ." Hertil finder jeg det endnu passende af Spitlers hannoverske Historie (Gött. 1786. 1 Th. S. 506.) at hidsætte hans didhenhörende Anmærkning: Hvorfor der var saa særdeles mange flere Hexer end Troldmænd (eller Hexemestere), lader sig forklare af det andet Kjöns livligere Imagination; Sladder og Bysnak, hvormed de fleste Hexehistorier sædvanlig begynde, fandt ogsaa altid mere Ind-

Digitized by Google

Aarsagen, hvorfor Reformationen ikke standsede Hexeforfølgelserne men snarere gav dem en ny Fart, fremsætter Spitler udförlig i den nys citerte *Geschichte des Fürstenthums Hannover* 1 Theil S. 304 307; og Klein i *Archiv des Criminalrechts* 2ter Band 3ter St. S. 140 o. f. yttrer sig desangaaende kortelig saaledes: Det er paafaldende — siger han — at det 16de Aarhundrede især er saa frugtbart paa Hexeprocesser, da man dog skulde troe, at den ved Reformationen udbredte Oplysning skulde have reddet de Stakkels gamle Koner fra Baalet. Men tvertimod havde Reformationen paa Jödernes og gamle Koners Skjebne en skadelig Indflydelse. Thi Nidkjærhed for Guds Ære var netop ved Reformationen bleven ligesom vakt paany, og begge Partier bestræbte sig for at vise, at det ene heri ikke veg for det andet. Vel undrede man sig allerede da over, hvorfra der

gang hos den Deel af Samfundet, der ikke er sysselsat med Embedsforretninger og andre anstrængende Kaldspligter. Ligesaa let lader sig og naturlige Aarsager angive, hvorfor der blandt Hexerne ere flere Koner end Piger; ej heller kan man være forlegen for at at indsee, hvorfor Hexerireceptivitet tiltager med Aarene."

Digitized by Google

paa eengang kom saa mange Hexer; men man fandt dog snart paa at löse Gaaden, idet man troede at kunne skjönne, at Djævelen formedelst Sandheds fremstraalende Lys var bleven i yderste Grad forbittret og arrig. Man tillade mig endnu een Formodning. Da overtroiske Midler mod Sygdomme vare gangne i Arv hos den almindelige Mand, traf ofte det Tilfælde ind, at en gammel Kone, der var i Besiddelse af sligt et miraculös Middel, blev anklaget for Troldom, og tilsidst, til sin egen store Forundring, blev overbevist om, at hun var en Hex. Jeg siger: til sin egen store Forundring; thi mangen gammel Kone, der var i Besiddelse af et saadant overtroisk Middel, var langtfra at ansee sig for Meddandserinde paa Bloksbjerg, fordi hun ved sine Konster havde brugt de hellige Tal, gjort Korsets Tegn, og derhos udtalt Guds Navn. Mange Hexeprocesser, jeg har havt ihænde, vise, at slige for uskyldige ansete overtroiske Midler ofte har givet Anledning til Hexeprocesser. Nu erfarede de arme Stakler först af Dommeren, at deres Arcana, som de havde gjort sig til af, var lutter Djævelskab, og — manglede der endda Noget i deres

Digitized by Google

Tilstaaelse — det vidste Pinebænken gode Raad for. — Saavidt Klein.

Förste Capitel.

Hexer og Hexeprocesser i Sverrig.

De Efterretninger, man har om Troldomsvæsenet i Sverrig i ældre Tider, under Catholicismen, ere meget tarvelige; vi vil snart see, at fra nyere Tider har man derimod derfra langt overflödigere Notitser end enten fra Danmark eller fra Norge.

För vi begynde med Optællingen af disse mange Hexehistorier, vil vi kortelig pege hen til Hexelovgivningen.

Dertil hörer da först hvad der forekommer i de gamle Love trykte i Stockholm 1666. Her læser man saavel i Uplandslaghen, Manhälghisbalken pag. 25, som i Wästmannalaghen p. 22, at, om en Kone paaförer nogen Mand "Forgjärninger" og gribes paa fersk Gjerning, da skal hun bringes til Fængselet og hendes "Forgjärninger" med. 12 Vidner skulde nu afgjöre, om hun er skyldig eller ej. Frifinde de hende, saa er han saglös. Fælde de hende, forfalder hun til 40 Marks Böder, til Tre-de-

Digitized by Google

ling, en Part faaer Kongen, en Sagsögeren, og en Herredet. Har hun paafört Nogen Döden, og der bliver klaget derover, skal atter tolv Mænds Udsagn afgjöre, om hun er skyldig eller uskyldig. Gaaer Sagen hende imod, skal hun paa Baal brændes.

Herved maa mærkes, at Ordet *Forgjårninger*, som forekommer i Begyndelsen af denne Lovartikel, synes at kunne have nogen Vanskelighed, da det, saavelsom de med samme enstydige Udtryk *Gjårningar*; *Fordåda*, *Fordåduverk*, *Fordåduskapr*, af alle Lexicographer tages sensu activo, om Handlingen og den Idræt at forgjöre, forhexe. Her viser Sammenhængen, at derved betegnes Tingen, Middelet, Forgiften, hvormed Hexen afstedkommer Ulykken, og man kan derved tænke sig Sejd, Hexerod, Hexeknude, Ramruner, og deslige; hvilket Alt jeg ikke vidste at give bedre med et eneste Ord, end med *Djævelskab*.

At Ordet *Forgjårningar* saaledes skal forklares, det viser desuden Paralelstedet i den af Hadorph 1676 udgivne Dalelagh pag. 5. Her navngives nemlig et Par Species af det "Töjeri" som man i de Dage betjente sig af ved sine Hexekonster. "Gribes en Kone — siges her —

Digitized by Google

i Troldom med Horn og Haar, da er det 40 Marks Sag.

Her seer man da deslige *Forgjærninger*, som de andre Love böd skulde arresteres tilligemed Troldkonen *).

Gaaer man længere ned i Tiden, möder, ved Aaret 1412, Kirkemodet i Arboga, hvis Acter ere indrykkede i *Acta Litteraria Sveciæ* 1724. pag. 525-29. Her forbydes og fordömmes Tegnsudlæggere, Troldmænd, Spaamænd, Drömmefortolkere, og hvilkensomhelst Læsning og Skrift med Karakterer og ubekjendte Ord, der ikke findes i den hellige Skrift, hvilke Overtroen formener at beskytte imod Ild, Vand, Sværd, og anden Livsfare; ligeledes al Slags Skrift paa Bly eller Bjelker imod Tandpine og Feber eller mod hvilkesomhelst Sygdomme der kan falde paa Mennesker og Qvæg; item alle de Maader hvorpaa Menneskene bestræbe sig for at opdage skjulte Ting; ligesaa Troen paa

*) Det her forekommende Udtryk *Horn*, bliver af de fleste Fortolkere, hvoriblandt Suhm *om Odin* S. 575, forklaret ved *Nægle*. Men Ihre i sit *Glossarium* gjör sig Umage for at vise, at det betyder *Hud*. — Nostrum non est tales componere dites.

Digitized by Google

lykkelige og ulykkelige Dage; og flere deslige Galskaber (deliramenta) som vi ikke alle kan opregne. Befindes Nogen at befatte sig med noget Sligt, skal han straffes som for en stor Forbrydelse *).

I Kong Christophers svenske Lov af 1442 (fornyet af Carl IX. 1608) heder det i Höghmåls-Balken 4de Capitel: "Forgör Madher Manne eller Konu, eller Kona Manne eller Konnu, medh Truldom eller andrum Forgärningum, *swå at han eller hon får Dödh af;* thå skal han ståglas og Kona brännas. Än til åro sex manna Witne. Eller wåri sik medh tolff Manna Eede," conf. ibid. 11de Capitel **).

Det Fandens Galskab ("deliramenta") som vi saae at Modet i Arboga kastede sammen i et Chaos, er, som tilbörligt, bleven fra hinanden adskilt i den svenske allernyeste Lovbog af

*) Her staaer: "pro *gravi* peccato puniatur", som jeg tænker bör oversættes: han skal straffes som for Ubodemaal.

**) Loccenius i sin *Synophis juris publici Svecani.* (Gothob. 1675 p. 661) er strængere end Lovgiveren. Han beviser, at en Hex bör brændes enten hun med sit Trylleri har tilföjet Nogen en Skade eller ej.

Digitized by Google

Aar 1734. Her finder man, at det 2det Capitel i Misgjerningsbalken har en dobbelt Rubrik: *Om Truldum och Widskepelse*, og bestaaer af følgende tvende Paragrapher:

1) "Hvar som brukar Truldum, och skadar Annan til Kropp eller Egendom, och wardar med fulla Skjål thertil wunnen, miste Lifwet. Får Någor Död theraf, tå skal Man steglas, och Kona halshuggas, och i Bål brännas*)."

2) "Får Någor med Spådom, Signeri, eller annor Widskepelse, böta första Gången tijo Daler, eller mera, til fyratijo Daler, alt som Brottet ex til; eller sitte i Håchte with Watn och Bröd."

Saavidt om Lovgivningen.

At Sverrig, især i Slutningen af det 16de og i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, ligesaavel som andre protestantiske Lande, maa have været plaget med en Mængde Hexer, kan neppe være Tvivl underkastet; men derom er Intet bleven ved Trykken bekjendtgjort, og

*) Denne Formildelse i Straffen, at Hexerne ikke kastes *levende* paa Baalet, maa de takke Bekker og Thomasius for. Vor danske Lovbog er af et ældre Datum.

Digitized by Google

man har ingen ældre Hexeprocesacter end fra sidste Halvpart af det 17de Aarhundrede.

Det Decennium 1668-77 har i Hexevæsenets Historie en skrækkelig Mærkværdighed.

Troen paa saa mange Menneskers indgangne Forbindelser med Satan, natlige Rejser til hans Baller, Forskrivelse til ham med deres Blod, Qvindernes med ham bedrevne Utugt, o s. v. denne Tro som er et af de ubegribeligste Phænomener i den menneskelige Forstands Forvildelsers Historie, havde her i den Henseende en rædsom Karakter, 1) at Galskaben syntes at have været smitsom, og 2) at saa mange Börn spillede Hovedrollen i Tragoedien, i det de ved deres Angivelser, Beskyldninger, og daarekistegalne Fortællinger om hvad de havde seet og hört paa Blåkulla, afstedkom den megen Jammer og Elendighed.

Scenen for disse tragiske Optrin var först Provintsen Dalarne, derpaa Nordlandene, og tilsidst forflyttedes den til Hovedstaden, hvor man omsider fik Öjnene opladte, saa Uvæsenet langtomlænge havde Ende. Fant har tvende Gange leveret Udsigt over disse Hexeprocesser, nemlig först i sin *Dissertatio de inquisitione Sagarum in Svecia ann.*: 1668-77. Upsal. 1787 4to,

Digitized by Google

og siden i *Uthast til Förelåsningar öfver svenska Historien. 4de Stycket.* Stockholm. 1804. S. 114 - 18*). Siden den Tid ere flere dithenhörende Aktstykker komne for Lyset, saa man nu kan have et meget fuldstændigt Oversyn over alle disse forunderlige Begivenheder. Oprindelsen til det Hele var at en Præst i Elfdalen 1668 meldte til Bispen i Vesteraas, at der i hans Sogn opholdt sig en Pige, som for en 8 Aar siden var kommen fra Herjedalen, hvor hun havde lært at hexe, og været med at bringe mange Börn til den Slemme.

Aaret derpaa, 1669, blev Præsten for sin Nidkjærhed i sit Embede befordret til et bedre Pastorat, og en af Præster og Jurister bestaaende Commission, under Præsidium af Landshöftingen Lorentz Creutz**), blev nedsat i Byen Mora. Denne Inqvisitionscommission blev før-

*) Allerede för Faut, havde Lagerbring, i sit *Sammandrag af Swea-Rikes Historia.* IV. Delen andra Afdelningen andra Uplagan S. 129—34, givet en kort Beretning og velgrundet Betragtning over dette Troldvæsen.

**) Den samme som omkom i det store Söslag d. 1 Jun. 1676, da Skibet Tre-Kroner sprang i Luften.

Digitized by Google

dig med sine Forhandlinger paa 12 Dage, fra 13de til 25de August. Da dömtes 23 Personer til Döden, af hvilke de 15 strax bleve rettede ved Daleelven lige over for Mora Kirke. 36 Börn, som det hed om, at Troldhexerne havde fört dem til Satan, bleve pidskede med Ris. 200 skulde tre Söndager i Rad staae i Vaabenhuset med Ris i Hænderne.

Saavidt efter Fant.

I Bekkers, af Schwager oversatte, *Bezauberte Welt* (III. 620-29) gives ogsaa nogen Underretning om dette Hexevæsen, hvorom Herredshövding i Store Kopparberglån, H. C. G. Krönigsvärd, har leveret nogle, 1821 i Fahlun trykte, originale Acter. "Dette Justitsmord — heder det i *Beyträge zur Beförderung des vernünftigen Denkens in der Religion.* 13tes Heft. S. 130 — har Glanvil ikke undseet sig ved i sin *Sadducæismus triumphatus* at anföre som et Bevis for Hexeries Virkelighed. Her forekomme ingen andre Bekjendelser end om Forbrydelser, som kun Folk der ere fra Forstanden kan indbilde sig at have bedrevet, og om Handlinger, der kun kan gaae for sig i forrykte Menneskers Hjerner. — — — Alt henpeger paa Symptomer af en epidemisk Melancholi, hvoraf

Digitized by Google

Følgen var, at selv Börn, der idelig hörte denne Snak istedenfor andre Ammestuefortællinger, og Nat og Dag drömte derom, ansaae sig for at höre med til Troldpakket, og drömte om Hexemödet paa Blåkulla" o. s. v.

Man troede ved Straffenes Strenghed at kunne neddæmpe denne Landeplage; men det Onde blev tvertimod derved værre og greb videre om sig. I Upland, Norrland, og Båhus Lehn rejste Koner og Börn flokkevis til Blåkulla, og Inqvisitionscommissionen sendtes i den Anledning Landene rundt. Fant har i den nysciterte *Svenske Historie* (S. 116) ikke kunnet bare sig for at fortælle, at tvende Medlemmer af en af disse Commissioner, (forresten berömte Lærde) Assessor Johan Stjernhök og Professor Carl Lundius, engang troede skinbarlig at have seet den lede Satan.

Til Regjeringens Foranstaltninger imod Djævelens Machinationer hörer den Kirkebön som efter kongelig Befaling af 19 Decbr. 1670 skulde om Söndagen oplæses i alle Kirker over hele Riget. Den har Fant som et ikke meget bekjendt Aktstykke indfört i sin Disputats, og den lyder saaledes: "Guds Menighed ville gjöre en inderlig og Hjertens Bön til Gud vor him-

Digitized by Google

melske Fader, at han, for sin Söns Jesu Christi Skyld, vil standse Satan og hans Tyranni, som han, formedelst Menneskenes Sikkerhed samt Guds Ords og Præsteembedets Ringeagt, har faaet Tilladelse til at udöve paa adskillige baade unge og gamle Personer oppe i Österdalerne og Båhus Lehn. Lader os derfor bede og sige: O Herre barmhjertige naadefulde Gud! Vi ere jo dit Folk, nævnte efter din eenbaarne kjære Sön vor Herre og Frelser Jesus Christus, forlad os vore Synder! straf os med dit eget faderlige Ris, og tilstæd ikke den lede og grumme Sjælemorder Djævelen saa skrækkelig at rase, eller dit Navn at bespottes, og smaa uskyldige Börn, for Forældrenes Synders Skyld, saa jammerlig at behandles! Hjelp, o milde Gud! den Stakkels anfægtede Almue! styrk dine Tjenere, Præsterne, med den hellig Aand, at de i Troen kunne gjöre Satan en kraftig Modstand, paa det han ikke skal erlange saa uhört et Herredom over din Menigheds Lemmer. Vær os for dit Navns Skyld naadig, og forlad os den store Synd, at vi hidtil saa lidet har agtet paa dit Ord som er Aandens Sværd! Befri og vore Börn fra den trædske Fiende Djævelen og lad ham

Digitized by Google

aldrig faae nogen Magt over os, men virke i os en alvorlig Bod og Bedring, samt Kjærlighed og Lyst til dit hellige Ord, saa at vi herefter af al Kraft maa elske dig og dit hellige Ord!"

Til Aaret 1675 hörer den "Berättelse om det högtbeklagelige Trulldomswåsende i Norrlandene" som er indfört i de af Cancellieraad Wallmark udgivne *Handlingar ur Hans Excellence Statsministerens L. von Engeströms Bibliothek.* 1ste Häftet. S. 28-52.

Denne Beretning begynder saaledes: "For 4 á 5 Aar siden og somme Steder for 2 à 3 Aar skal Satan have eftergivet Troldhexerne den Smörafgift som de ellers vare vante til at erlægge til ham, og derimod, til sit Riges des större Udvidelse paalagt dem at tilbringe sig smaa eller store, döbte eller udöbte Börn. Dette Paabud har Troldhexerne med saadan Flid efterlevet, at Nogle, efterat have begyndt med to tre, nu kan, hver for sig före 20 à 30 ja 40 Börn med sig til den Lede. Til Gjengjeld derfor siges han at forskaffe dem Lykke til Smör, til Kreaturernes Trivelse, til frodig Gröde paa Ageren. I alt dette skulde de og kunne tilföje deres Naboer og Uvenner Vanlykke. — — — Naar Hexerne komme et Sted

Digitized by Google

hen, hvor der er et eller flere Börn, som de vil tage med sig, vaagne Folkene ikke, men Hexen vækker gemenlig Barnet med denne Tiltale: kom nu Djævelsbarn og följ med til Gjæstebud! Ved slig Tiltale kan Börnene hverken sige Nej eller raabe om Hjelp, men maa afsted, undertiden nögne, undertiden i bare Skjorte, og undertiden paaklædte. Naar hun har faaet Barnet med sig begiver hun sig dermed til andre Gaarde, andre Byer, eller andre Provintser, hvor hun kan have flere Börn, som hun skal have med. Imedens hun saaledes sanker Börnene sammen, sætter hun gemenlig de Börn, hun först har bortfört, paa Taget. Har hun ikke det fulde Antal som er hende paalagt, tiltaler Satan hende ved Ankomsten haardt, ja stundom endogsaa slaaer hende, med Befalning strax at pakke sig og hente flere. — — — — —

Af de Börn som har bekjendt, og ere 12 á 14 Aar gamle, er der Mange som give sig ud for, at de kan see hvem der er en Hex og hvilke Börn der föres til Blåkulla; desaarsag kaldes de *kloge Drenge* (*Viisgåssar*) og blive af Commisionen hentede fra et Sogn til det andet, for at udmærke Forbryderne. Bemeldte Drenge sige, at de i den Skyldiges Pande see en röd Plet,

Digitized by Google

den dog ingen Anden kan see." Dette kan være nok til Pröve paa denne Daarekisteesnak. Beretningen giver forresten kun summarisk Indhold af Blåkullabörnenes ubegribelige deels latterlige deels fæle Udsagn, uden at omtale Commissionsforhandlingerne eller sammes Resultat. Dette har man hos Fant. Han fortæller at i Ångermanland dömtes Aar 1675 ikke færre end 71 Mennesker til Döden. Ogsaa har Fant den bekiendte Anecdote om Lectoren ved Hernösands Gymnasium Jacob Eurenius, at han indbildte sig og sin Kone, at han 1674 den 16de October havde været hos Fanden paa Blåkulla*).

Da man nu i de to Aar 1674-75 havde i Norrlandene udryddet alle de Hexer og Hexemestere, man fik fat paa, kom Touren til Hovedstaden, at den ogsaa skulde renses fra al det Djævelskab, man mærkede den var befængt med. Swea Hofret fik kongelig Befaling at undersöge og paakjende disse Hexesager der i saadan By som Stockholm lettelig bleve multi-

*) Disse Efterretninger hos Fant bekræftes, med Tillæg af flere Omstændigheder, i A. H. Hälphers *Beskrifning öfver Ångermanland* S. 43-44 146-48.

Digitized by Google

plicerede og forviklede, hvorover Forhörer og Commissionsmöder maatte holdes i Mængde. Et udförligt Udtog af denne Inqvisitionscommissions Forhandlinger fra först til sidst har Cancellieraad og Ridder Adlersparre indfört i 4de og 5te Deel af sine *Historiska Samlingar* (IV. Del kom ud i Stokholm 1822). Processen aabnes med en Klage fra nogle Stockholmsboere i St. Cathrine. Den var stilet til Præsidenten i Swea-Hofret Bengt Horn, og lyder saaledes:

"I dybeste Ydmyghed ere vi fattige Syndere og sorrigfulde i St. Cathrines Sogn her i Staden foraarsagede at indkomme til höjvelbaarne Herre med denne vor enfoldige Bönskrift, for i Jesu Navn at bede om Hjelp og Tröst imod Satans Vold og Raseri, hvormed vi og vore uskyldige Börn, for vore, deres, og Landsens, Synders Skyld, saa jammerlig plages. — — — Commissorialretten har nu siddet i lang Tid, men vore Börn bekjende, Gud bedre det! endda, at de daglig ja hver Nat, ved Satans Instrumenter og Hexer, blive förte til Blåkulla. Der blive de omdöbte i tre onde Aanders Navn, lære, imod deres Villie, at læse uhörte Forbandelser imod Alt hvad helligt er; og hvad mere

Digitized by Google

de bekjende, som man i Hjerte og Sjæl gyser ved at nævne. Vore Börn, hvoraf nogle ikke ere saa meget Börn, da de ere 12, 15, 16, 18, 20, ja over 30 Aar gamle, have været fremstillede for den kongelige Commissorialret, vidnet og sagt Dem (ɔ: de Personer) det lige i Öjnene, der paa saadan Maade före dem fra Gud til Satans Exercitier. Men Disse ere fremturede i deres Haardnakkenhed" o. s. v.

Af de mangfoldige Forhörer og Depositioner anföres her alene ste en Deel af Vidneforhöret den 11 April 1676.

Kirsten Eriksdatter, omtrent 8 (otte) Aar gammel, udsagde, at Anne Mogensdatter förer hende 4 Gange hver Nat. I Nat var en heel Hoben Börn med (paa Blåkulla) og sad ved Bordet. Anne Mogensdatter ligger hos den Lede under Bordet, klapper og kysser ham, og dandser der. Den Lede spurgde, om hun (Kirsten) vilde tjene ham, hvortil Anne Mogensdatter svarte ham ja. Hun udsagde, at hun red i Nat (til Blåkulla) paa en Hest og paa en Karl. Hun havde de Klæder paa som hun nu har.

Anne Mogensdatter blev formanet at gaae til Bekjendelse.

Digitized by Google

Hun. Om jeg kunde frelse Börnene med mit Blod, vilde jeg gjerne lade mit Liv. Ogsaa vilde Börnene nok blive frelste, hvis ikke Forældrenes Ondskab var saa stor; hvis de bad til Gud og ikke satte Skylden paa de Uskyldige. Holdtes de bedre i Skole bleve de nok fri. Jeg vilde gjerne betale Præsten for dem, om jeg end derved skulde bringes i Armod.

Man formanede hende atter til at bekjende.

Hun. Vil ikke de naadige Herrer, at jeg skal bekjende Sandhed?

Der svaredes Ja.

Hun. Saa kan jeg intet Andet bekjende, end det jeg har bekjendt; og de naadige Herrer veed ikke selv om det er en Dröm eller Sövn.

Spörgsm.: Hvad er det hun taler om Dröm?

Hun. Eftersom de föres, naar de sov o. s. v.

Hvilket sundt og rigtigt Omdömme! Men denne rene Sensus communis kunde ikke indtrænge sig i Dommernes af Overtro Fordomme og Troldomsgriller fuldproppede Hjerner. Der fældedes Dödsdom over hende som over flere, og da de slap Torturen gik de i Döden med Bevidnelser om deres Uskyldighed. Var de komne paa Pinebænken, havde de nok bekjendt ligesom andre i samme Tilfælde. Ifölge

Digitized by Google

Fants Beretning i hans ovenciterte Disputats Pag. 10, var der blandt disse Fanatismens og Dumhedens ulykkelige Ofere et Qvindemenneske fra Finland, navnlig Magdalena Madsdatter, som af 3 Tjenestepiger og adskillige Börn blev beskyldt for Troldom. Ogsaa tvende hendes egne Döttre beskyldte hende derfor, og udsagde, at de saae Djævelen staae ved hendes Side i Retten. Hun blev, uagtet hun ikke gik til Bekjendelse, belagt med den i Sverrig næsten uhörte Straf *levende* at brændes*). Den yngste Datter fulgte hende til Baalet og blev ved at formane hende til at bekjende, men forgjæves**).

Blandt andre Mærkeligheder ved disse Hexeprocesser læser man, hvorledes Regjeringen, paa Commissionens Forslag, var betænkt

*) Ipsa, licet constanter negans, crudeli illo et in gente nostra inaudito fere supplicio adfecta est, ut *viva* flammis consumeretur.

**) Fant beraaber sig paa et i Gjefle 1770 udkommen Skrift under Titel *Kongl. Commissorial-Rättens Berättelse*, hvori der skal gives en udförlig Efterretning om dette Stockholmske Troldvæsen. Bemeldte Skrift er neppe i Kjöbenhavn.

Digitized by Google

paa, at indskrænke dette Uvæsen, og, blandt andet, afskaffe den, 1665 til Oplæsning fra Prædikestolen overalt i Riget paa alle Helligdage, befalede Bön "emot Satans och Trollpakornas Tyranni," men at de Gejstlige, som der, ligervis som i andre Lande, gjerne tage sig af Satan, fik dette Skridt afværget. Consistorium, med Doctor Swebilius i Spidsen, paastod, i en Erklæring til Senatet, at de i Hovedstaden, for ikke at tale om andre Steder i Riget, beklageligen havde hört og seet ikke blot expressa hominum pacta cum diabolo, men ogsaa obsessiones, fascinationes, og tillige megen Malice og Bedrageri, saa at her har været en concursus tentationum diabolicarum. Da Consistorium saaledes (heder det i *Almänna Journalen* 1822 No. 265) stemplede som Satans Verk det Vilderede, som var en Følge af den forkerte Fremgangsmaade, hvortil det selv saa ivrig havde medvirket, saa lykkedes det for dem, dengang at redde det dem saa kjære Satans Anhang (de kåra Trollpackorna), og for Ordføreren in specie, at kunne give dem en Fristad i sin Katechismus, hvoraf samme indtil vore Dage har været i uforstyrret Besiddelse. Det er — heder det i nysciterte Journal — en sörgelig

Digitized by Google

men unægtelig Sandhed, at Præsterne vare især dem der bidrog til dette Uvæsen. De første Undersøgelser skete i Consistorium, men de som lær optraadte som Anklagere og Vidner, eller begge Dele paa engang, havde iforvejen godt studeret deres Roller i de indrettede Vaagestuer. Disse Vaagestuer, disse Planteskoler for Overtro og Immoralitet, disse Arsenaler for Privathad og Hævn, var Consistoriets Verk. Hvor ringe end Oplysningen var hos de lavere Folkeklasser, befindes det dog, til Skam for Consistoriet, at den hos dem var større end hos deres Lærere. Selv en Höker, ved Navn Henrik Abrahamson, kaldte, for Retten, disse Vaagestuer en Rod og Kilde til hele Vildfarelsen; han önskede at de aldrig vare komne i Brug; han forklarede, at han havde vægret sig, i sin Gaard at holde Vaagestue, men at det blev ham paalagt af Doctor Swebilius at overlade Værelser til de Anfægtedes Sammenkomster. Hvad Præsterne vandt ved dette Patrocinium for Hexevæsenet, veed man ikke. At de idetmindste ikke vandt i Agtelse, skjönnes deraf, at Lisbeth Carlsdatter, en af Hexerne, ikke tog i Betænkning at paastaae, at hun *selvfior-*

Digitized by Google

tende var reden til Blåkulla paa Capellanens Henrik Myranders Ryg.

Af mærkelige Hexeprocesser i Sverrig, hvis Acter ere ved Trykken blevne bekjendtgjorte, er en af meget sent Datum; den er af 1720, altsaa efterat de herlige Kjæmpere i Sandhedens Sold, Becker og Thomasius, havde uddrevet Satan af alle sine Forskandsninger, og derved maget det saa, at man maatte troe, at enhver gammel Kone kunde christelig stædes til Jord. Bogen heder *Berättelse om den ryckbara Trollpackan Kapten Elins formenta Resa til Blåkulla, och Bekantskap med Djefwulen* etc. og er trykt i Jönköping. 1815.

Skriftet haves der en Recension over i *Swensk Literaturtidende* 1815 No. 39, ved hvis Slutning Recensenten yttrer sig saaledes: "Oplösningen af denne Troldom, disse Hexerejser og grotesk-fantastiske Optrin ligger langt dybere og er langt vanskeligere end Udgiveren i sin Enfoldighed bilder sig ind. Den er endnu ikke löst, denne Gaade; men saa meget synes at være klart, at ikke blot et nöje Bekjendtskab til hine Tiders Folkecultur, men ogsaa *en dybere Udvikling af selv det onde Princips Væsen og Virkesvne* bör gaae forud for Gransk-

Digitized by Google

ningen af disse selsomt vidunderlige Phænomener *)."

Det vil neppe synes upassende, her, hvor vi afbryde den korte Notits om svenske Hexe-

*) Med disse upsalske Sentimens om det onde Princips (eller Satans) Væsen og Bedrifter kan Hexeprocessernes nyeste Udgiver, Hr. Krøningssvård, paa en Maade siges at være enig, for saavidtsom han, i Fortalen til de S. 555 citerte *Handlingar om Trulldomswesendet i Dalarne*, tilstaaer, at han mangler Evne til at gaae ind i Udvikling af Grunden til dette Galskab, til Sygdommens epidemiske Fremgang, og til den Nidkjærhed, hvormed Datiden tog sig af Sagen. — Forresten synes han vistnok at höre til en anden Skole end Rec., aldenstund han söger Anledningen til dette Djævelskab
a) i hine Tiders ikke fordomsfri Lovgivning.
b) i de overtroeske og naturmystiske Begreb i Almuens Andagts- og Læreböger, for hvilke den Uoplyste fandt Bestyrkelse i selve Bibelen.
c) i den Tids almindelige, af den saakaldte Folkepoesi og Eventyr fremavlede og vedligeholdte Tro paa det Vidunderlige og Overnaturlige, et moralsk Onde, som Oplysninger ikke ganske har kunnet udrydde, men som tvertimod i senere Tider af og til har vist sig paany, og, understyttet af Sværmeri og Ukyndighed, söger igjen at opnaae sin fordums Vælde og Indflydelse.

Digitized by Google

processer, og Talen netop er om et Skrift, som er udgivet af den i den kongl. *Götha Hofrets* Arkiv opbevarede Acter, at anföre den Beretning som haves i Linnæi ovenciterte *Oelåndska och Gothlåndska Resa* S. 330.

"Götha Hofrets Gaard i Jönköping laae midt for Torvet. Vi saae der en stor Samling af Hexeri-Instrumenter, saasom Cyprianus'er (Swartkonstböker) dem vi læste og fandt dem fulde af Tant og af dumt Töj; af gamle galne Recepter; af overtroiske Bönner og slige Bönner til Djævlene som kunde lignes ved dem i Bosa Saga. Her saaes ogsaa andre Konststykker, f. Ex. Hexeknuder af Traad, Silke og Hestehaar. Vi blæste paa det indviede Horn, uden at faae Satan til at komme frem, og vi malkede Melkekjeppen uden at faae Melk. Her saaes en Haarbolt, som hverken var gjort af en Trolhex eller af Fanden, men var bleven til i et drövtyggende Kreaturs tredie Mave. Her saaes Födder af Örne, udsperrende deres Klör, som Hexemestere brugde at skrabe dem paa Maven med, som vare plagede af Kolik. (Jeg skulde mene, at de derfor ligesaalidt skulde paa Baalet, som Chineser der stikke Hul paa selve Bugen, eller de Læger som i stærk

Digitized by Google

Culturen [illegible] Tiden at [illegible] Mennesket med Mennesket.

Anden Capitel.

Hexeprocesser i Norge og Island.

Ved de gamle norske Love imod Trolddom finder det, i Anledning af magisk dumt forbrydersk Komplot, langt mere end ved de forrædderiske svenske, at dem Trolddom, de vil have landsforvist, er noget ganske andet end det Hexevæsen som Jus canonicum, Pavet, og Kjætterjægerne (Inquisitores hæreticæ pravitatis) i det 14de og 15de Aarhundrede forfulgte, og derved fik udbredt over det ulykkelige Europa. Den Trolddom, hine norske Lovgivere ivrede imod, det var skandinavisk hedensk Overtro, odinsk Magie, eller slige Finne- og Tryllekonster, som Odin og Aserne ved deres Runer og Galdren afstedkom, og som man har en Liste over i Runecapitlet i Edda*).

*) Nogle Arter af denne forchristelige nordiske Magie opregnes af Suhm i Bogen om Odin S. 376; men hverken han eller Erichsen eller Gunnar Poulsen har ret kunnet forklare, hvori de egentlig har bestaaet.

Digitized by Google

Af en i Sverrig opbevaret Codex af Hagen Adelsten Guletingslov, har Verelius, i sin *Hervararsaga* pag 99, anført et hos Paus ikke forekommende Sted, hvori det forbydes at forgjöre Folk, at troe paa Vætter, Höjboere, og Havmænd; at sidde ude om Natten for at vække Trold, at spaae, og at fremmane de Döde. Slige Forbrydelser, heder det sammesteds, ere Ubodemaal, og straffes paa Livet, (conf. *Paus* 1, 47.). I bemeldte Hagen Adelstens Guletingslov hos Paus S. 42, siges, at den som farer med Galdren og Troldom er fredlös. "End om — heder det videre—Biskoppen eller hans Ombudsmand sigter Nogen for at fare med Spaaen, Galdren, eller Troldom, og han siger Nej derfor, da skal han benægte det med Settered."

I Magni Lagabæters Guletingslov hos Paus S. 54 regnes ligeledes De blandt "Ubodemænd," som öve Troldom, som lægge sig ude for at opvække Trold, og saaledes bedrive hedenske Synder.

Efter den gamle Kirkeret hos *Paus* p. 300 maatte Biskoppens Ombudsmand ikke sigte Nogen for Troldom, uden 3 Mænd vidnede, at det var Böjgderygte.

Digitized by Google

Flere Lovsteder af Betydenhed om Troldomssager forekomme neppe fra de ældre Tider. Ved at gaae længere ned i Tiden, forenes Norge med Danmark, og de for begge Riger fælleds Love i dette Æmne, blive da at anføre i det følgende Capitel om det danske Troldomsvæsen.

Den ældste norske Hexehistorie, vi læse om, er den af Aar 1662, som Brunsman har indført i Anhanget til sit *Kjöge Huskors*.

Det vil neppe være afvejen, itide at advare Læseren, at han ikke ubetinget skal sætte Lid til Brunsman som Referent. Han anfører nemlig den i Bartholins *Historiæ medicinalcs, Centuria* III. No. 60, aftrykte Beretning om en magisk Sygdom i Bergen. Det er en Skrivelse fra den sammesteds praktiserende Læge Doctor Eckhof. Denne melder, at der i Bergen er en ung Mandsperson paa fjorten Aar, som er plaget med Bylder og Saar, og som, naar han brækker sig, opkaster med Haar omvikled Negler, krumme sammenkjædede Naale, smaa Jern- og Tinknappe, og endelig et Stykke Træ, saa langt som en halv Tommefinger, hvorpaa de 4 Bogstaver *S. M. P. D.* saa löselig vare indskaarne o. s. v. En Troldqvinde ved Navn

Digitized by Google

Synneve, som man troede havde gjort ham dette paa, blev arresteret, men qvalte sig selv i Fængselet för hun kom i Forhör. Kroppen kastedes paa Baalet; den syge Dreng blev bragt derhen, og fra den Tid af fik han sit Helbred igjen.

Ovenpaa selve den Beretning følge umiddelbar nogle Betragtninger, dem man let kunde forledes til at antage kom fra Bartholins Haand. Men ved at eftersee *Epistolæ medicin.* finder man, at Lægen, som da vel oftere har været Tilfældet, var mere fordomsfri end Theologen. Brunsman yttrer sig om denne Sygehistorie saaledes: "Vi kan ikke strax forstaae os paa, hvorledes Satan Sligt kunde practisere ind udi et Menneskes Liv. Det er forgjæves, om vi ville indbilde os, at den lede Satan, som en Tusind-Skalkekonstner, ikke skulde kunne i naturlige Ting meget udrette, som vi ikke strax kunne begribe."

Bartholin derimod erklærer rent ud, at han ikke fæster synderlig Tro til Forhexelse. Han forundrer sig over Folks Lettroenhed, som tillægger Hexer hvad der enten er Naturvirkninger eller Underfundiges Bedrageri. Han erklærer, at han ikke engang vilde troe sine

Digitized by Google

egne Öjne, om han end var overværende ved slige Gjöglerier. Selv meget skarpsindige Philosopher har paastaaet, at man ikke trygt kan stole paa hvad man seer.

Denne Erklæring geraader Bartholins Eftertænksomhed til Ære; og Tiedeman har i sin Bog *Artium magicarum Origo* S. 141—42 fortreffelig vist, hvor lidet man kan fæste Tro til deslige Fortællinger om forgjorte, forhexede, eller besatte Menneskers Fagter og Konster.

Derpaa följer, efter den chronologiske Orden, den Hexeproces af stor Navnkundighed som fandt Sted 1670, altsaa netop i samme Aar som den ovenomtalte ynkelige Begivenhed i Mora. Processen som angik Lisbeth Pedersdatter og hendes Mand Ole Olsen, der beboede Gaarden Nypen i Strindens Fogderi i Trondhjems Amt, er af Lorentz Ewensen udgivet i det 1784 i Trondhjem udkomne förste Binds 4de Hæfte af hans *Samlinger af juridiske og historiske Materier.* S. 1-58.

Foran selve Acten har den værdige Hr. Ewensen forudskikket en ret interessant Forerindring, hvoraf her blot anföres dette Par Linier. "Historien viser, at Engelland i Kong Jacob den 1stes og Carl den 2dens Tid vrim-

Digitized by Google

lede af Hexer, som bleve Offere for Ilden, og at der i Frankrige under Henrik den 4des Regjering bleve, efter Parlamentets Domme i Bourdeaux, brændte mere end 600 Troldfolk; ja, at man senere, i Aaret 1680, da Videnskabernes Sol i benævnte Rige var höjt oppe, inqvirerte stærk efter Troldfolk, som, uden al Naade, bleve dömte til Baalet. Derimod er Tallet paa saadanne Hexeprocesser her i Rigerne, udi forrige Aarhundrede, vel större end man önsker, dog i Sammenligning, endog naar man tager Forskjellen af Folkemængden i hine og disse Lande i Betragtning, ringe."

Lisbeth Nypens Sag var af en anden Beskaffenhed end de vi hidtil har læst om. Hverken beskyldtes hun for ej heller tilstod hun, at have indgaaet Contract med den Onde, at have været paa Blåkulla eller Bloksbjerg, at have ligget i med Satan, eller bedrevet andre udædiske Handlinger. Hendes Bröde bestod egentligen mest i at have brugt Signen, læst over Sygdomme, og derved taget Guds Navn forfængeligt. Hun dömtes til Baal og Brand, istedenfor at hun, efter Ewensens saa rigtige Formening i Forerindringen, alene burde have været i nogen Tid i Tugthuset. Manden, som

Digitized by Google

burde have været frikjendt, maatte, som det synes for Selskabs Skyld, ogsaa miste Livet.

Acterne i Sagen indeholde de Bönneformularer, hun betjente sig af ved sine Curer; men det er Skade, at de ere heel incorrecte saasom indförte efter Lisbeth Nypens forvanskede Udtale. Naar der f. Ex. læses over det Salt, som de skal smöre sig med for Greb, og det da heder: "Christus gik sig til Kirke med Bog ihænde, kom selver Jomfru Marie gangende: hvi *feld* du saaledes *lös*, min velsignede Sön? Jeg haver faaet stærk Greb, min velsignede Moder!" etc. da er det neppe nogen Tvivl, at det jo bör hede: "hvi *fælder* Du *Löd*?" d: hvorfor skifter Du Farve? hvoraf er Du saa bleg*)?

En halv Snes Aar efter indtraf den Begivenhed, som Ström har uddraget af en gammel Domsforretning, og i sin *Söndmörs Beskrivelse* II. 497 fortæller saaledes: "1680 den 2den April var af Fogden Peder Lauritsön Kjærulf berammet et Ting eller Möde paa Gaarden

*) En stor Deel lignende Remser anföres i min *Morskabslæsning* S. 200 - 202. Hvortil endnu kan lægges de som forekomme i *Hammonds Nordiske Missionshistorie* S. 119-20.

Digitized by Google

Lekanger i Röde Skibrede angaaende nogle Troldomssager, og til samme fornemmelig indstævnet, samt derefter til Baal og Brand hendömt en gammel Bondekarl ved Navn Ingebrigt, med det Ögenavn Læfse-Björn. I dette Document anföres Karlens egen Bekjendelse for Retten saaledes: at Satan förste Gang havde mödt ham paa hans Rejse til Bergen, og fört ham 3 Gange baglænds (formodentlig *aved*) om Bremenger Kirkegaard, hvor han forsvor sin Daab og Christendom, og det med saadanne gruelige Ord, som ikke uden Anstöd og Forargelse kan nævnes. Derpaa tjente han siden Satan som Trommeslager paa Dovrefjeld, og brugde 2 Kalverumper istedenför Trommestikker; besynderlig ved de tre store Höjtider Jule- Paaske- og Pintsefesten. — Nogle, som han tilforn af Ondskab havde angivet for Hexeri, frikjendte han nu ganske, og tilstod at have digtet dem saadant paa. Derimod dulgte han Intet med sig selv, og paa Spörgsmaal, om han ikke imidlertid havde gaaet til Gudsbord, bekjendte han, at han vel havde været der, men altid stukken Oblaten hos sig, for dermed at forgive Qvæget. Alt Dette vilde jeg ikke have anfört, dersom bemeldte Forretning ej havde

Digitized by Google

vist, at det var Troldkarlens egen frivillige Bekjendelse, og at han blev staaende ved samme lige til sin Död."

Saavidt Ström.

At man ved at eftersee Tingböger og Raadstueprotocoller vilde i Norge opdage en Del flere Hexeprocesser, derom er ingen Tvil, og det skjönnes ogsaa af Ströms Yttringer.

Ved Hr. Provst Engelhards Godhed er jeg sat istand til, at kunne give nogle hid henhörende Efterretninger fra Christianssand, da der i de mig venskabeligst meddelte Papirer forekommer följende Extract af Byens Justitsprotocoller*).

En for Tyvéri arresteret gammel Qvinde, navnlig Karen Thorsdatter, vedgik ikke blot at have stjaalet Adskilligt, men ogsaa at hun var færdig i Signekonsten. Hun havde i sit 26de Aar givet sig i Tjeneste hos en Mand, som sagde han hed Lucifer; hvorimod han havde lært hende at binde alle Troldqvinder og Troldmænd, saa de ingen Magt skulde have över hendes Kreature, naar hun fik nogen; enhver

*) Extrahenten er Præsident Jensen i Christianssand, der döde 1748.

Digitized by Google

Ko skulde malke en Nolling (et Slags Maal); hun skulde i Salt give sine Kreature den Mad, hende af andre Folk blev given, saa skulde hun faae den Melk, de Givende burde have af deres Kreature; disse Gjerninger skulde forrettes med Bön, som hendes Husbonde (Lucifer) havde lært hende. Ogsaa navngav hun strax 4 andre Fruentimre som vare ligesaa fixe i deres Konster som hun, ja mere. De kunde malke Folks Qvæg af en Kniv som de stak i Væggen. Siden bekjendte hun, at hun i Selskab med Sidsel Jacob Mortensens (den afdöde Borgemester Jacob Mortensens Enke) og en Del andre Qvindfolk var reden igjennem Luften til Kjærru i Tved Sogn. De havde havt til Anförer Christen Klod, som red paa en Kalv, Vidnet selv paa en Kat, og Sidsel paa enGlorage (Ildskuffe). Deres Forsæt med denne Luftrejse var at omkomme Fogden Niels Nielsen samt Christen Andersen, som vare paa et Skib til Kjöbenhavn; men de kunde ingen Magt faae med dem, fordi de saa inderlig frygtede Gud.

Paa denne Bekjendelses Sandhed tilböd hun sig at annamme Christi Legeme og Blod, og var beredt at stadfæste den med sin Död. Bodil Krams, en af dem, Karen Thorsdatter

Digitized by Google

havde sagt var med i denne Hexefærd, blev stillet for Retten. Hun tilstod godvillig, at hun paa en Glorage kunde flyve igjennem Luften, og at hun havde været i Samfærsel med dem, som vilde have omkastet det Skib, som Fogeden og Christen Andersen vare ombords paa.

"Dernæst fremkaldtes Karen Möglestue, som bekjendte, at hendes rette Navn var Siri Sivertsdatter, og at hun var bortlöben fra sin Mand Guttorm Gundersen formedelst hans haarde Medfart med hende, saa at Gunder Thorsen, som kaldte sig Thorbjörn, og fulgte med, er ikke hendes Ægtemand. Derpaa blev for hende oplæst Alt hvad Karen og Bodild havde bekjendt, som hun ved mange Eder i störste Forbittrelse benægtede."

Dagen efter (den 2den April) havde Sidsel Jacob Mortensens Fæstensöl med Sorenskriveren i Raabögdelaget, ved Navn Niels Jensen, og som de allerbedst sidde ved deres Glædesmaaltid, kom Justitsbetjenterne og förte hende hen i Slutteriet, eftersom hun offentlig var bleven beskyldt for at være en Troldqvinde.

En følgende Dag blev i Borgemesterens, Sognepræstens Anders Nielsens, og nogle udnævnte Mænds Nærværelse, Karen og Bodild

Digitized by Google

atter examinerte. De vedblev hvad de engang havde deponeret. Derpaa kom Sidsel frem, ledsaget af sin Fæstemand, som paa det ivrigste hende forsvarede, paastaaende, at saadanne Beskyldninger og Sigtelser hende lovlig burde overbevises, da letsindige og sig til Djevelen hengivne Misgjerningsfangers Vidnesbyrd udi en Sag af saadan Vigtighed ikke burde at staae tiltroende.

Under et af de senere Forhör deponerte Karen Thorsdatter, at engang, da de flöj igjennem Luften, löste Sidsel Jacob Mortensens en Knude, og strax kom der saadan forskrækkelig Storm, saa det peb i Luften som om mange Svin vare komne sammen. Endvidere sagde hun, at Sidsel med flere havde gjort Ondt og Ulykker paa Folk og forvoldet, at Christen Andersens Folk druknede paa Vejen til Topdal, saavelsom at de underfundigen havde taget Christen Kræmmers Lykke fra ham. Sidsel havde og tvende Gange forsögt at drukne Susanne Christen Andersens, men fordi hun bar en Guldkjæde paa sig, hvori hængde et Kors, kunde det ikke skee. Alt det var bleven hende sagt af hendes Hosbonde, Lucifer. Den 22 April blev Dommen afsagt saaledes lydende:

Digitized by Google

"Saasom Karen Thorsdatter og Bodild Krams saa bestandig have bestaaet, at de have givet sig i Djevelens Tjeneste, og derved skadet deres Næste, bör de efter Loven forbrændes."

Denne Dom blev siden af Laugtingsretten stadfæstet, og 3 Maaneder efter exeqveret.

Aar 1670, altsaa en Snes Aar efter forrige Troldkjærlingesag, kom en ny igjen paa Bane. Anledningen var denne. Præsidenten Niels Pedersen som var rejst ned til Kjöbenhavn i Byens Anliggender, blev om Natten pludselig maallös og som verkbruden over sit hele Legeme, da han om Aftenen var gaaet sund og frisk tilsenge. Nu faldt Adskillige paa, at han nok maatte være forgjort, og som Karen Snedkers i Christianssand havde Ord for at bruge nogle hemmelige Konster, blev hun af Underfogden actioneret og paa Bytinget opförd d. 26 Julii 1670. Efter lang Examination og en Deel Vidners Förelse gjorde hun omsider denne Bekjendelse.

For omtrent 18 Aar siden var Fanden kommen til hende og givet sig i hendes Tjeneste. Til Vidnesbyrd om den indgangne Accord gav han hende med sin Klo et Mærke paa Armen; og til ydermere Bevis for, at det forholdt sig

Digitized by Google

saaledes, fremviste hun sin Arm, hvorpaa fandtes et Ar, som hun sagde var dette Mærke. Hun tilstod at hun havde forgjort Præsidenten, og var dertil bleven kjöbt af en Qvinde, den hun ingenlunde vilde nævne.

Hun sagde, at han blev forhexet paa denne Maade. En Dag, som han stod i sin Stue, gjorde hun sig usynlig og udi en vederstyggelig Ham (ɔ: Gestalt) indkom til ham, medhavende noget Töj, af Anseende som smaat Salt, og kastede samme paa hans Klæder. Hendes Kammerat, Dorothe Fudevig, sad og samme Tid i en afskyelig Ham og styg Lignelse, dog usynlig, i Forstuen. Af hende fik hun det Töj, som hun kastede paa Præsidentens Klæder, men som det ikke strax gjorde sin Virkning, saa Præsidenten befordrede sin Rejse til Kjöbenhavn, overlagde hun med Dorothe Fudevig, at de vilde i en Hast med hinanden rejse igjennem Luften til Kjöbenhavn for tilfulde at iverksætte deres Forehavende, hvorpaa de i Djevelens Skikkelse rejste igjennem Luften, medhavende et Glas, og da de fandt ham sovende, hældede de det i ham som de havde i Glasset, hvoraf han nu haver sin Svaghed.

Digitized by Google

Fremdeles bekjendte hun, at hun engang havde under en Ravns Lignelse nedgravet Noget i Raadstue- og Byskriver Johan Worms Gaard, paa det han ikke skulde faae Lykke til Höns og Smaacreature. Hun blev derpaa tilspurgt, hvad det var for Töj hun havde nedgravet. Hun svarede, det var Haar, Negle, Been, Fjere; Haarene havde hun plukket af sin Dreng Hvidgaas, der er skikket som et Hestefol, som hun og bruger at ride paa, naar hun hastig vil have sin Rejse befordret.

Der blev ogsaa fört Vidner over hende, som sagde, at hun var beskyldt af Mange (som bleve navngivne) at hun havde forgjort dem, saa de bleve som maallöse ja galne vilde og afsindige. Noget deraf nægtede hun, og Noget tilsted hun.

Sagen blev siden henvist til Raadstuekjendelse, hvor hun og den 1ste August 1670 blev examineret. Hun tilstod da, at hun med Maren Peder Leifsens og Dorthe Fudevig flöj öster paa udi Ravns Gestalt, og vilde have gjort Vind efter Præsidenten Niels Pedersen, som da var med det Skib paa Rejsen til Kjöbenhavn, for at omkomme ham; og til den Ende hængde Dorthe Fudevig sig ved Roret, hun og den an-

Digitized by Google

den paa hver sin Side af Skuden, kunde dog ikke fuldföre deres Forsæt, fordi der stod en Karl i Lugen med en Bönnebog i Haanden.

Enden paa Sagen blev som 1650. Karen Snedkers, tilligemed 6 andre Troldqvinder fra Landö, dömtes til Baal og Brand, og Dommen blev exeqveret paa dem alle paa een Dag. De brændtes paa Natvig Tangen udenfor Byen paa den östre Side af Elvmundingen.

Dette var det sidste Justitsmord af det Slags i Christiansand, og fra den Tid læser man ikke mere om Hexeprocesser der i Staden.

Her foran blev formodet, at i Norge et langt större Antal, end de her anförte, ere blevne straffede paa Livet for Troldom, og Formodningen stiger til Vished, naar man læser det 21de Capitel i 2den Del af *Lems Beskrivelse over Finmarkens Lapper*. I bemeldte Capitel, der egentlig handler om Lappernes Troldom, forudskikker Forfatteren, S. 451-64, en Underretning om adskillige Troldomsbedrifter forövede af norske Folk. Beraabende sig paa gamle Manuscripter, fortæller han, blandt andet, följende:

Troldqvinderne have aflagt adskillige urimelige og latterlige Bekjendelser angaaende

Digitized by Google

Middelet, hvormed de vare blevne Hexekunsten mægtige. Somme foregave sig at have erholdet den ved en Dosis, som en anden Troldqvinde gav dem ind, saasom ved et Stykke af en Helleflynder samt et Stykke Brød, ved et Stykke Smörrebröd, ved en Drik Melk e. a. v. En bekjendte at have faaet Kraft til at hexe, ved at stryge en Kat. En Andens Udsagn var, at en Kjærling havde givet hende en Pibe med Forsikkring, at naar hun blæste deri, skulde hun paa Folk og Fæ kunne gjöre hvad Ondt hun vilde, og at hun derved var bleven Konsten mægtig *).

Om sine Bedrifter have de gjort adskillige selsomme Bekjendelser. De have foregivet sig, i Svaners, Ravnes, Gjæsses etc. Gestalt, at have opvakt Storm, og omkastet Fartöjer paa Vandet. De bekjendte og, at have udrettet det ved at slaae 3 Knuder paa et Haandklæde i den Ondes Navn, og, efter at have först spyttet, kaste Klædet ud paa Vandet, og tillige nævne

*) En saadan magisk Pibe forekommer i Grönlunds Bog om Hexerne i Ribe S. 97 conf. *Linnèes Oelàndska och Gothl. Resa* S. 530, hvor Talen er om et Horn til at blæse Fanden til sig med.

Digitized by Google

den Persons Navn, hvis Undergang de eftertragtede. En sagde, sig at have opvakt Skadevejr ved Vind i en Sæk, som hun oplöste, og derhos at have faaet et Skib fra Bergen til at forgaae; under hvilken Forretning hun havde havt Tilhold i en stor Bölge, som omkastede Skibet. Ens Udsagn var, at hun ej alene, ved at blæse i en Pibe i den Ondes Navn, havde paa Vandet kuldkastet en Baad, hvori var tvende Drenge (ɔ: Karle); men og, i Følgeskab med tre andre Troldqvinder, tilvejebragt et Skibs Forulykkelse, til hvilken Gjerning En af dem paatog sig en Örns, den anden en Svanes, den tredie en Krages, og hun selv en Dues Skikkelse, og i saadan Gestalt flöj op i Luften, löste deres Knuder, sigende: Vind, i Fandens Navn! og derpaa begave sig ud paa Havet, indtil det Skib, hvis Undergang de sögte, var indhentet, hvor de da satte sig, En ved Skibsroret; to paa Relingen, og En paa det store Mers. En anden gav sig ud for, at kunne skille Folk paa Söen af med Livet, ved at sætte 2 Æggeskaller i en Balle Vand; naar Æggeskallerne vare omhvelvede, havde ogsaa Baaden, efter hendes Sigende, samme Skjebne. Som Troldqvinderne have foregivet, sig paa mange at kunne

Digitized by Google

skabe Vejr og derved ombringe Mennesker paa Vandet, saa have de og tilstaaet, sig ved et og andet, dennem i Satans Skole lært, overtroesk Foretagende og Middel at have paafört Folk adskillige Sygdomme og Lemlæstelse ja og Döden, nu ved en Drik Melkevalle, som man havde læst Herrens Bön over, nu ved en Drik Öl, som man havde ladet den Aand, man stod i Forening med, være kraftig udi o. s. v.

En anden Qvinde blev anklaget for at have forhexet en Pige paa denne Maade. Hun lod sin Sön paatage sig en sort Kats Skikkelse, og i den komme en Pige imöde som trillede en Slæde med Sand i. Da Katten to tre Gange satte sig paa Slæden, slog Pigen nogle Gange efter den, og tilsidst med Skovl traf og dræbte den. Da Pigen derpaa tog hjem og kom Konens Hus forbi, lod denne disse Ord falde: det var min Sön du slog; du skal faae Skam derfor. Pigen sagdes fra den Dag af være bleven sengeliggende og gaaet fra Forstanden.

Troldqvinderne have og aflagt adskillige Bekjendelser om deres Adfærd med Qvæg Beskadigelse, f. Ex. ved at give dem lidt Hö at æde, med de Ord: æd i Fandens Navn o. s. v.

Digitized by Google

En foregav, at hun havde redet paa en Fejekost fra Vadsö til Kiber, da en Anden, som var ifölge med hende, red paa et sort Faar. En sagde, at hun med flere Troldqvinder havde ved deres Troldkonst fordrevet Fiskene fra Landet. — En bekjendte at have udrettet dette i Skikkelse af en Hvalfisk.

En foregav, at hun kunde gaae paa Havet med sin Spand i Haanden, og deri opsamle Fiskes Lever. En sagde, at hun kunde omskabe sig til en Kat, til hvilken Konst den Onde maatte skaffe hende Katteblod at smöre sig samt Katteskind at bedække sig med o. s. v.

Rygtet gaaer end i vore Tider blandt den gemene Mand, som og Troldqvinderne selv har tilstaaet, at de have havt adskillige Samlingspladser, som gaves Navn af Balvolde. De vare följende: Lyderhorn, et Bjerg ved Bergen; Balvolden paa Vardö i Östfinmarken, Domen, et höjt Bjerg sammesteds, saa kaldet; Dovrefjeld; Hekkenfjeld paa Island. Til bemeldte Samlingspladse have de paa visse Tider, især i Julen og St. Hans Nat, forsamlet sig, somme i Hundes, nogle i Kattes, en Del i Ulves, hine i Ravnes, og andre Gestalter, ofte 60, ja flere, i Tallet, og samlede holdt sig ly-

Digitized by Google

stige, dertiblant Ole og Mette, dansedes og spilled. Ja de vare gaaede saavidt i deres pharisaiske Bekjendelse, at de havde sagt, at Satan spilled for dem, nu paa en stor Fiol, nu paa Langspil, nu paa Pibe og Trommer, nu paa Lur. Ead havde de ikke nodseret sig vaad at sige, at Satan undertiden selv dandsede og spillede Lur med dem.

Efter Troldqvindernes egen Bekjendelse have de kunnet paa en Tid vaaret paa et Sted, og ved Satans Forelse samme Dag eller Nat paa et andet nogle Hundrede Mile derfra beliggende. For Ex. En bekjendte, at, som han var i Bergen, kom En til hende i en Hunds Gestalt, og bragte hende i en Hast til Beboelsen paa Vardö i Vestfinmarken.

Efter deres Bekjendelse haver og Djævelen, naar de overgave sig i hans Tjeneste, sat Tegn paa dem som sine Livegne. En sagdes han at have grebet fat om Armen saa den blödte; en Anden at have bidt i den venstre Arm; en Anden at have tegnet med sine Klör paa det venstre Laar.

Vel er det sandt, at Troldqvinderne selv for Retten har udsagt alt Bemeldte ja end meget Mere; ligesaa vist er det og, at de paa

Digitized by Google

samme Udsigende ere blevne hendömte til Baal og Brand. Men efter mine Tanker har deres Troldom mest bestaaet i Phantasi, Indbildning og Drömme. Deres Bekjendelse har og formodentlig tildeels været tvungen; og er skeet af Frygt. Thi af Finmarkens fordums Tids Tingprotocoller, som af Rettens Betjentere holdtes, og hvorudi Acterne findes beskrevne, erfares, at Somme ere blevne pinlig forhörte, förend de Noget vilde tilstaae.

Saavidt Knud Lem, hvis Efterretning dog er leveret noget forkortet. Man kan ikke uden Rædsel tænke sig den Mængde af Overtroens ynkværdige Offere, som hans Recit forudsætter; og det, som det lader, alene i Finmarken. Man maa græde Blod over saa mange ulykkelige Menneskers forsmædelige Pinsler.

c) *I. Island.*

Med Lems her anförte, lidt forvirrede, Notitser contrasterer stærk den klare tydelige og lærerige Fremstilling af Hexevæsenet i Island, som forefindes i *E. Olafsens og B. Povelsens Rejse i Island.* 1. 405-81 Heraf fremsættes de Punkter, som umiddelbart angaae vort nærværende Æmne.

De sidste Tiders Raseri i Henseende til Hexevæsenet — gik langt videre end tilforn, især med Hensyn til, at Indbildninger om Hexeri bleve saa meget almindelige. Snart i hvert Hus saaes noget Spögelse. Drauge eller Gjengangere vrimlede overalt; thi man indbildte sig, at de som övede dette Slags Afskyelighed, lagde fornemlig Vind paa at fremkalde

Digitized by Google

de Döde. Med eet Ord at sige: hvor Nogen var syg af Tungsindighed og farlige Griller, af Epilepsie, Slag, og haarde Convulsioner i Indvoldene m. v. hed det strax, at Djævelen udrettede Sligt, ja at han lod sig tilsyne baade for de Syge og Andre, som vare indtagne af slige Indbildninger. De Præster og Övrighedspersoner, der vare nidkjære og gjerne vilde raade bod paa denne store Ulykke, gjorde det næsten værre; de troede Alting med, og bestyrkede derved Andre i deres Griller Man vidste tilsidst intet andet Raad, end ved Baal og Brand at straffe en Misgjerning, som tidt bestod i pur Indbildning. Hvis man da fandt hos En, der var kommen i Udraab for Hexeri, Böger eller Blade med uforstaaelige Karakterer, og Nogle, vidnede, at saadan en Person havde forhexet Mennesker eller Kreature paa nogen Maade, blev Sagen agtet klar nok, og den Beskyldte, endskjöndt iblandt ganske uskyldig, blev levende brændt; hvori man formodentlig, foruden andet, har havt for Öjne dels de Tydskes Exempel dels de svenske Love. Paa en tredive Aars Tid, at regne fra 1660 til 1690, bleve saaledes brændte i Island 16 Personer. En Del af disse Misdædere vare vist onde Mennesker; dog kunde ikkun faa af dem tilstrækkelig overbevises om at have övet nogen egentlig Troldom. Ja Nogle fandtes deriblandt som Mængden holdt for uskyldige. Endelig begyndte de fornuftigste af Övrigheden at indsee, at denne Omgang var urigtig. De bleve og anselig bestyrkede deri ved en kongelig Befaling, bekjendtgjort paa Altinget 1690, at nemlig ingen Troldmand maatte efterdags straf-

Digitized by Google

fes paa Livet efter Hjemtings- og Althingsdom, men Sagen skulde först forestilles Kongen *). — Nu begyndte man dog i Island at betænke sig, og naar der siden kunde komme en eller anden Hexe-Proces til Althinget, blev den afvist, og Sysselmændene offentlig satte tilrette, med Advarsel, ikke at fare med slig ugrundet Snak.

Laugmand Sölvesen i sit *islandske Jus Criminale* beretter S. 31; "Udi gamle Dage, og paa et hundrede Aar nær, bleve de, som haandterede Hexeri her i Landet, straffede med Baal og Brand, men efter hvad Lov, finder jeg ikke; thi Christian IVdes Reces siger kun at de straffes paa Livet **).

Om Signen, Maalen, Manen, (som Sölvesen indbefatter under det latinske Navn (*Sortilegium*) siger han, S. 32, at slige Forbrydelser gjerne i Island plejede at straffes med Hudstrygelse. "Men — lægger han til — jeg finder og, at En og anden, som havde magiske Karakterer med at fare, er bleven brændt; og

*) Denne her paaberaabte kongelige Anordning af 1690 har jeg vel ikke forefunden i den bekjendte ketilsonske Samling af Anordninger for Island; dog fandt jeg et Sidestykke dertil fra samme Tidspunkt, nemlig det Kongebrev af 1691, hvorved en Bjarnesen, som Laugmanden havde for Troldom dömt fra Livet, bliver benaadet, og blot landforvist. (conf. *F. Johannæi Histor. eccles. Island.* T. III, p. 520.)

**) Sölvesen spörger, efter hvilke Love Hexerne ikke slap med simpel Livstraf, men kastedes paa Baalet? Svar paa Spörgsmaalet faae vi hos Olafsen: det var efter de svenske og tydske Love!

Digitized by Google

hvis Nogen havde Liste paa alle dem, som bleve lagte paa Baalet udi de Dage, maatte den Tid kaldes en *Brændealder*.

En anden Art af Troldom, hvorpaa Carpzov, efter en Del Hexers Bekjendelse, anförer Exempler, gaaer jeg — siger Sövesen — med Forsæt og Villie forbi; dels fordi den ingensteds anröres udi vor norske Lov eller i den islandske, dels fordi den er saa uhörlig, at der ikke burde tales eller skrives derom. At den ikke haver været ubekjendt i Engelland, kan man see af *Oveni Epigrammata* lib. II.

Illudat förmosa viro si succuba dæmon.

Som Exempel paa denne unævnte Forbrydelse anförer han, at en Delinqvent, ifölge Laugthingsacterne for 1671, gjorde for Laugmændene en Bekjendelse, paa Grund af hvilken han af dem blev dömt til Ilden.

Materien om Hexevæsenet i Island omtaler Finnur Johnsen i sin *Kirkehistorie*, i Tom. II. pag. 100, og Tom. III. 517–20. For Kortheds Skyld anföres her blot, hvad der fortælles paa förstnævnte Sted, hvorledes nemlig en Nonne i Kirkubajkloster, i Midten af det 14de Aarhundrede, blev dömt til Baalet, som beskyldt for adskillige Forbrydelser, saasom at have profaneret Christi Legeme, talt bespottelig om Paven, og skriftlig forbunden sig med Satan. — I Tom. III. p. 520 gjör Johnsen opmærksom paa den Forskjæl, at istedenfor i Danmark mest brændtes gamle Kjærlinger, var det i Island især Mænd i deres bedste Alder.

(Fortsættelse följer i næste Bind.)

Digitized by Google

Trykfejl.

Side	129	Lin.	17:	at det voldsomme læs: at dets voldsomme
—	134	—	4	ældre l. ældre Tider
—	145	—	næsts.	Lin. trende l. tvende
—	148	—	—	kundet l. kunnet
—	230	—	26	Forfæste l. Fodfæste
—	234	—	25	beder l. bede
—	236	—	13	*snaúz* l. *sniaz*
—	258	—	19	1225 l. 1255
—	250	—	6	hele l. halve
—	256	—	21	*Argrimtön* l. *Arngrimssön*
—	260	—	9	Frændes l. Fiendes
—	264	—	2	udslettes det ene : med

Digitized by Google

Rettelser til Afhandlingen om Ottars og Ulfstens Reiser i 11te Årgang.

Side 12 Linie 25. *for* Kongshelle *læs:* Skiringssal Side 44 Linie 1 og på fire andre Steder, nl. S. 50 Lin. 2, S. 52 L. 3, L. 9 og L. 13 er optaget Læsemåden *Cningesheal*, samt i Oversættelsen *Kongshelle*, efter en Gisning af Langebek, istedenfor *Skiringesheal*, på Grunde som ere udviklede i Anm. 40. S. 42, især fordi Navnet *Skiringesheal* formodedes ingensteds at forekomme, da dog Sammenhængen viser at der tales om et bekjendt og berömt Sted. Denne Forandring af Teksten er ikke desmindre uden Tvivl urigtig, og den rette Læsemåde på alle fem Steder er *Scíringes-heal*, samt på de tilsvarende Steder i Oversættelsen *Skirings-sal*, hvorved Anm. 40 aldeles bortfalder. Nogle Venner i Stokholm gjorde Forfatteren først opmærksom på denne Fejltagelse, samt på en Disputats af *J. F. Neikter* med Titel: *Observationum Historico-geographicarum particula.* Upsaliæ 1802, hvor den rigtige Forklaring formodentlig først Gang er fremsat; ti *Schöning* bifaldt Langebeks Gisning, og *Porthan* anså den for ikke usandsynlig, ja *Gerstenberg* optog den som afgjort. Men Neikter har med fuldkommen Ret henført dette *Scíringesheal* til Stedet *Skirings-salr*, som nævnes to Gange af Snorre i det 49 Kap. af Ynglingasaga efter Schönings Udgave, det 50 efter Peringsköld, og det 25 i Grundtvigs danske Oversættelse, hvor det kaldes *Skirings-Hald*. Den første Deel af dette sam-

Digitized by Google

mensatte Navn er öjensynlig den samme i det angels. og isl. og den sidste Del er i det mindste enstydig; ti det angels. *heal* er det isl. *höll*, det samme som *salr*, ligesom også det danske *Hald* og *Sal* kunne ansees for enstydige. Dette Skiringssal sættes af Snorre på nys anförte Sted i Landskabet *Vestfold*, det er på den vestlige Side af Kristiania - Fjord. Neikter anförer endnu to Steder, hvor Skiringssal omtales nemlig hos Torfæus p. 1 liber 9 cap. 52, som eftet Fagurskinna fortæller at Halfdan svartes Hoved var begravet i *Skirisdal*, der formodes at være en Skrivefejl for *Skiringssal*. Snorre, som ogsaa omtaler Delingen af denne Konges Lig, siger vel at en Del deraf blev bragt til Vestfold, men at Hovedet blev begravet paa Sten i Ringerige. (Hálfdánar svarta saga Kap. 9). Sikrere er det Sted som Schöning anförer af et Brudstykke af en isl. Saga i sin norske Historie P. 1. p. 567. "þá voro höfd blót í Skiringssal, er þat var sett um alla víkina." Det kan således ikke påtvivles at Skiringssal virkelig har været til, og det samme som Ottar eller Kong Alfred kalder *Sciringesheal*.

Side 103 b. L. 4 *efter* Kvenland *tilföjes*: derpå Karelen;

Rettelser til Afhandlingen om den danske Sprogbygnings Etymologie i 17de Bind af Selskabets Skrifter.

Side 84 Lin. 19 *læs*: jörd, á, mús,
— 86 — 5 *l.* lo mismo

Digitized by Google

Side 86 Lin. 25 *læs*: acc. *tingu*
— 87 — 11 *l.* ärolös
— 92 — 15 *for* Lunde *læs:* Land-e.
— — — 17 *læs*: Sommer-e
— 97 — 14 *l.* at rèttu,
— — — 20 *l.* sidalærdómr
— 109 — 6 *l.* verstr
— — — 19 *l.* jo længer jo værre,
— 114 — 10 *l.* på *aek,*
— 116 — 25 *l.* vort *os,* sv. oss og eder (
ἡμας, ὑμιν og ὑμας .
— 117 — 7 *l. sui, sibi, se*
— 118 — 10 *l. hennar*
— — — 26 *l. Deres* er taget
— 119 — 11 *l.* ligesom *trè-d-id,*
— — — 15 *l.* den förstes
— — — 17 *l. commigo*
— 126 — 15 *l. nockurn, nockut*
— — — 21 *l.* aungvan
— 127 — 15 *l. eckert* for *ecki eitt*
— 128 — 6 *l.* men *sami, a,*
— 132 — 14 *udslettes* omtrent
— 135 — 14 *læs:* efterat Personendelserne
— 137 — 2 *l.* deyi!
— 138 — 18 *l.* i Fl. *adir, adar, ud,*
— 139 — 8 *l. elskde*
— 141 — 6 *l.* valgde
— 145 — 5 *l. mundu*
— 146 — 5 *l.* Medlyden *d* til Kjendebogstav,
— 148 — 4 *l. vighænd*
— — — 16 *For* se *læs: sc.*

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google